

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის
საქვეყნეებო დანესებულება-საარქივო სამმართველო

Sub-department of Ajara Autonomous Republic
government – Archives Administration

სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო

(ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია)

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები

South-West Georgia (history, archaeology, ethnology)

International Scientific Conference materials

IV

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2014

სარედაქციო საბჭო:

მაია ივანიშვილი – აჭარის არ რესპუბლიკის საარქივო სამმართველოს უფროსი, სარედაქციო საბჭოს თავმჯდომარე;
თამაზ ფუტყარაძე – საზღვარგარეთთან, საზოგადოებასთან, მასმედია-სთან ურთიერთობისა და დოკუმენტების პუბლიკაციისა და გამოყენების განყოფილების უფროსი, **რედაქტორი**;
თენგიზ ცინცილაძე - საარქივო სამმართველოს უფროსის მოადგილე, **მაია რურუა** - დაცვის, აღრიცხვის და სამეცნიერო – საცნობარო განყოფილების უფროსი, **ფრიდონ ქარდავა** – საარქივო სამმართველოს განყოფილების მთავარი სპეციალისტი; **ნატო ქიქავა** – საარქივო სამმართველოს განყოფილების მთავარი სპეციალისტი; **ადრიანა პელეშკო** – უკრაინის მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი; **კამენ დონჩევი** – ბულგარეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეთნოგრაფიისა და ფოლკლორის ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი; **მუსტაფა იაკუთი (გურამ ხიმშიაშვილი)** – სტამბოლის ქართული კულტურის ცენტრი, მუჰაჯირ ქართველთა შთამომავალი; **თინათინ ჯაბადარი** – საქართველოს ეროვნული არქივის უახლესი ისტორიის არქივის უფროსი სპეციალისტი; **თეა ქათამაძე** – ქუთაისის ცენტრალური არქივის განყოფილების უფროსი.

Editorial Board

Maia Ivanishvili – head of Ajara Ar – Archives Administration, chairman of editorial board;
Tamaz Putkaradze –head of foreign, public, media relations and documents publication and utilization department, editor;
Tengiz Tsintsikladze – Deputy chief of Ajara AR - Archives Administration; **Maia Rurua** – Archives Administration, Head of preservation, registration and scientific-informational department; **Fridon Kardava** – Archives Administration, senior specialist of foreign, public, media relations and documents publication and utilization department; **Nato Kikava** – Archives Administration, senior specialist of foreign, public, media relations and documents publication and utilization department; **Adriana Peleshko** - candidate of Sciences, research fellow of history institute of Science Academy of Ukraine; **Kamen Donchev** - candidate of Sciences, research fellow of Ethnography and Folklore institute of Science Academy of Bulgaria; **Mustafa Yakut (Guram Khimshiashvili)** - Georgian culture center of Istanbul, descendant of Muhajir Georgians; **Tinatini Jabadari** - main specialist of contemporary history archives of National Archives of Georgia; **Tea Katamadze** - head of National Archives preservation, registration and scientific-informational department of Central Archives of Kutaisi.

სარედაქციო საბჭო შეიძლება ყოველთვის არ ეთანხმებოდეს ავტორთა მოსაზრებებს. ავტორთა სტილი დაცულია.
Editorial board may not always agree with authors opinions.
Authors style is retained.

© აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეყნებო
დანეხებულება – საარქივო სამმართველო, 2014
გამომცემლობა „**უნივერსალი**“, 2014

თბილისი, 0179, ი. ჯანაშიასი გზა. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-22-429-4

ისტორია

რამაზ სურმანიძე

ბათუმის ქალაქისთვის ივანე ანდრონიკაშვილის ოჯახი (ქალიშვილი სალომე)

2010 წელს თბილისში დაიბეჭდა ჩემი წიგნი „ივანე ანდრონიკაშვილი – ბათუმის ქალაქისთავი.“ ამ წიგნში მთავარი გმირის წარმომავლობის, ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესწავლასთან ერთად საუბარია მის ოჯახურ გარემოზე: წინაპრებზე, მშობლებზე, და-ძმებზე და, ბუნებრივია, მისი ცოლ-შვილის ბიოგრაფიაზეც. აღვნიშნე, რომ ივანეს მეუღლესთან შეეძინა სამი შვილი: სალომე, მარიამი და იასე. იასეს (1893-1938) ცხოვრება ამ წიგნში შედარებით ვრცლად წარმოვადგინე, მარიამზე (1891-1976) მხოლოდ მეუღლის სახელ-გვარი (ზაქარია შარაშიძე) დავასახელე, ხოლო სალომეზე ვწერდი: „სალომეს (1888-1982) შესახებ ცნობები არ გაგვაჩნია“ (სურმანიძე რ., 2010:13).

**სალომე ანდრონიკაშვილი
ბათუმი. 1905 წ.**

მომდევნო ძიებების შემდეგ საშუალება მომეცა გავცნობოდი საინტერესო მასალებს, რომლებიც საფუძვლად დაედო ამ ნაშრომს.

სალომე ანდრონიკაშვილი 1888 წლის ოქტომბერში თბილისში დაიბადა. მისი დედა ლიდა ნიკოლოზის ასული პლეშჩევა (1861-1953) ცნობილი თავადური გვარის წარმომადგენელი იყო. ხოლო სალომეს მამა, ივანე ანდრონიკაშვილი (1862-1948),

როგორც ვიცით, კახელი თავადი, ცნობილი ქართველი აგრონომი და ბათუმის ქალაქისთავი გახლდათ.

1899 წელს სალომე ჩაირიცხა დიდი თავადის ოლღა ფედოროვნას სახელობის თბილისის პირველ ქალთა გიმნაზიაში. აქ მან დაამთავრა 4 კლასი. ამასობაში მამა ბათუმის ქალაქისთავად აირჩიეს, მთელი ოჯახი, მათ შორის სალომეც ბათუმში გადმოვიდა და ჩაირიცხა ქალთა გიმნაზიის მე-5 კლასში (აჭარის ცსა, ფ. ი-11, აღ. 1, ს. 9, ფურ. 92).

სალომე ანდრონიკაშვილის ატესტატში წერია, რომ თავადის ქალი სალომე ანდრონიკოვა, 16 წლის, მართლმადიდებლური აღმსარებლობისა, 1902 წელს გამოცდების ჩაბარების შემდეგ ჩაირიცხა ბათუმის ქალთა გიმნაზიის მე-5 კლასში. გიმნაზიაში ყოფნის მთელს პერიოდში მისი ყოფაქცევა შეფასდა ფრიადზე და გამოცდების ჩაბარების შემდეგ კლასიდან კლასში გადადიოდა შეფერხებების გარეშე.

1905 წელს სალომემ დაამთავრა ბათუმის ქალთა გიმნაზია და მიიღო შემდეგი შეფასებები: საღვთო სჯული – ფრიადი; რუსული ენა – ფრიადი; მათემატიკა – ფრიადი; რუსეთის და ზოგადი გეოგრაფია – ფრიადი; ბუნების ისტორია – ფრიადი; რუსეთის და ზოგადი ისტორია – დამაკმაყოფილებელი; ფიზიკა – ფრიადი; მათემატიკური და ფიზიკური გეოგრაფია – ფრიადი. საშუალო შეფასება – 4,75. გარდა ამისა, სალომე მეცადინეობდა სუფთა წერაში, ხატვასა და ხელსაქმეში, რომლებშიც ასევე მიიღო ფრიადი შეფასება. დადგენილი წესის მიხედვით, მას მიენიჭა ბათუმის ქალთა გიმნაზიის კურსდამთავრებული მოსწავლის წოდება, რაც გაფორმდა გიმნაზიის პედაგოგიური საბჭოს გადაწყვეტილებით (აჭარის ცსა, ფ. ი-11, აღ. 1, ს. 9, ფურ. 92).

ბათუმის ქალთა გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ (17 მაისი, 1905 წ.), სალომეს სურდა თავის მამიდაშვილთან, თინათინ ჯორჯაძესთან ერთად, პეტერბურგის ბესტუჟევის კურსებზე შესულიყო, მაგრამ რევოლუციების და მკაცრი რეაქციის პირობებში ამის განხორციელება არ მოხერხდა. თვით მშობლებიც ვერ ბედავდნენ ქალიშვილის პეტერბურგში გაგზავნას.

მოგვიანებით, დაახლოებით 1911 წლის შემდეგ მდგომარეობა შეიცვალა, რამაც განაპირობა სალომეს ბათუმიდან გამგზავრება.

თინათინ ჯორჯაძე მითხოვდა სერგეი ტანეევს, რუსეთის უკანასკნელი იმპერატორის ფრეილინას, ანა ვირუბოვას ღვიძლ ძმას. ასეთმა ურთიერთობამ სალომეს ფართოდ გაუღო უმაღლესი წრეების სალონების კარი. შესანიშნავი ხასიათით და მიმზიდველი გარეგნობით ქართველმა ქალმა მალე მიიპყრო ყველას ყურადღება.

ერთ-ერთ საღამოზე სალომემ გაიცნო ზინოვეი პეშკოვი (ბავშვობაში იეშუა სოლომონი, იაკობ სვერდლოვის ძმა), რომელიც აქტიურად ჩაება სასიყვარულო პერიპეტივებში, თუმცა სალომე მას არ თანაუგრძნობდა. საყურადღებოა, რომ იეშუამ მართლმადიდებლობა მიიღო და ამის შემდეგ იწოდა ზინოვეიდ; მამამ არ აპატია შვილს რწმენის შეცვლა და შეაჩვენა იგი. სწორედ ამის შემდეგ გამოუჩნდა ზინოვეის მეურვედ მაქსიმ გორკი, რომელმაც იგი იშვილა და საკუთარი გვარი პეშკოვი მისცა.

შვილობილი მაქსიმ გორკისთან მდივნად მუშაობდა. ზინოვეიმ ერთხანს თავისი ძალა მოსკოვის სამხატვრო თეატრშიც მოსინჯა, სადაც იგი ვლადიმერ ნემიროვიჩ-დანჩენკომ მიიწვია.

სალომესთან ურთიერთობის დროს ზინოვეი ძალზე ხელმოკლედ ცხოვრობდა. ამასობაში ქალს გამოუჩნდა მეორე თაყვანისმცემელი, ჩაის პლანტაციების მფლობელი, მდიდარი პავლე ანდრეევი. იგი ასაკით სალომეზე ორჯერ უფროსი იყო, მაგრამ ბედმა ასე იწება და ქალიც მას მითხოვდა.

იმდროინდელი პეტერბურგის მაღალი წრეების საღამოების მუდმივი წევრები იყვნენ მწერლები, მსახიობები, მომღერლები და მოცეკვავეები, სალომე არცერთ ამ კატეგორიას არ მიეკუთვნებოდა, თუმცა მას მაინც ეკავა საპატიო ადგილი.

1913 წელს იმდროინდელი პოპულარული მწერალი ნადეჟდა ტეფფი წერდა: „საღამოების მშვენივლად ყოველთვის იყო არც მწერალი, არც პოეტი, არც მსახიობი, არც ბალერინა და არც მომღერალი სალომე ანდრონიკოვა. მაგრამ იგი აღიარებული იყო ყველაზე საინტერესო ქალბატონად ჩვენს წრეში” (Оболенский И. 2012: 213).

ყველა სიკეთესთან ერთად, სალომეს ძალზე იზიდავდა მოულოდნელობები, ფათერაკები, რითაც ის მთელს დედაქალაქს სალაპარაკო მასალას აძლევდა. თურმე ერთხელ ნაცნობ მფრინავს მოელაპარაკა, იფრინა მასთან ერთად და გახდა პირ-

ველი ქალი, რომელმაც პეტერბურგს შემოუფრინა.

სალომემ კიდევ უფრო დაიპყრო თავისი გარემოცვის გული. მის დახატვაზე ოცნებობდა მრავალი მხატვარი, პოეტები ლექსებს უძღვნიდნენ და თავისი წიგნებით აჯილდოებდნენ. ანა ახმატოვას წიგნის „კრილოსანის“ პირველ გვერდზე ვკითხულობთ ასეთ მინაწერს: „დამეგობრების იმედით.“ ოსიპ მანდელშტამმა სალომეს მიუძღვნა ლექსი „სალომინკა“, მხატვრებმა ზინა სერებრიაკოვამ, კუზმა პეტროვ-ვოდკინმა, ვასილ შუხაევმა და საველი სორინმა შექმნეს სალომეს პორტრეტები.

სალომეს მეუღლე ჩაის მფლობელი პავლე ანდრეევი საკმაოდ ამორალური პიროვნება აღმოჩნდა. იგი ხან სალომეს დას მარიამს, ხან კიდევ ნათესავს თინათინს ეარშიყებოდა. უაღრესად წესიერ ოჯახში აღზრდილმა სალომემ პირველი უხამსობის შემჩნევისთანავე მეუღლეს გაშორების წინადადებით მიმართა და ეს გადაწყვეტილება კიდევ აღასრულა. გაყრის მიუხედავად სალომეს თავის რჩენის საკმაოდ საიმედო სახსრები და პეტროგრაღში დიდი ბინა დარჩა.

1917 წლის ზაფხულში სალომე პეტროგრადიდან ალუშტაში ჩავიდა. დედაქალაქიდან გასვლა თურმე მის გადარჩენასაც ნიშნავდა. აქ მან ადვოკატ ალექსანდრ გალპერნისგან, რომელიც სალომეზე იყო შეყვარებული, მიიღო წერილი. იგი ატყობინებდა იმპერატორ ნიკოლოზ მეორის ტახტიდან ჩამოგდებას, ურჩევდა პეტროგრაღში არ დაბრუნებულიყო და წასულიყო მშობლებთან საქართველოში. გალპერნი ფიქრობდა, რომ საქართველოში თვითონაც ჩავიდოდა და გაბედნიერდებოდა. თუმცა ამჯერად ეს ასე არ მოხდა.

იმპერიის დამხობას მალე საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება მოჰყვა. საფრანგეთის ელჩად საქართველოში გაგზავნეს საპატიო ლეგიონის ორდენის კავალერი, სალომეს ძველი თაყვანისმცემელი ზინოვი პეშკოვი.

თბილისში გამომგზავრებული, იმპერატორის კარის დაახლოებული ქალბატონი სალომე ანდრონიკოვა, გზად ხარკოვში დააკავეს და საპატიმროში ჩასვეს. ეს ამბავი პირველმა საფრანგეთის ელჩმა პეშკოვმა გაიგო და თავის მამობილს მაქსიმ გორკის ელვა-დეპუტა გაუგზავნა: „მამა, დაურეკე ლენინს, ტროცკის და თვით კარლ მარქსს. მაგრამ სალომე ანდრონიკოვა უნდა გა-

თავისუფლდეს” (Оболенский И. 2012:214). მართლაც, სალომე მალე გაათავისუფლეს და იგი თბილისში ჩავიდა.

1921 წ. ბათუმი. შვილთან გამომშვიდობება

საქართველოში წითელი არმიის ნაწილების შემოსვლის საშიშროების გამო, პეშკოვმა სალომეს ურჩია მასთან ერთად პარიზში წასულიყო. მანვე მოუგვარა საჭირო საბუთების გაფორმება, რის შემდეგ სალომე ბათუმში ჩამოვიდა და საფრანგეთის გემს მიაშურა. ახლა იგი თავის გადარჩენის ინს-ტიქტით მოქმედებდა, არც დაფიქრებულა, ბათუმში დატოვა თავისი ქალიშვილი ირინა, რომელიც მხოლოდ რამდენიმე წლის შემდეგ ჩავიდა დედასთან.

პარიზში სალომე ელისეის მინდვრებზე, კოლიზეის ქუჩაზე დასახლდა, მუშაობდა მოდეების ჟურნალის რედაქციაში. ამ დროს პარიზში ჩამოვიდა ალექსანდრე გალპერნი. იგი, როგორც დროებითი მთავრობის მდივანი, რუსეთიდან საფრანგეთში გადაასახლეს. სალომე მისი ცოლი გახდა, მაგრამ ზინოვეი პეშკოვისაგან დიდად დავალებული ქალი, მასთან კავშირს არ წყვეტდა, წერილებს წერდა.

პარიზში სალომემ გაიცნო მარინა ცვეტაევა. მალე მათ შორის გულითადი მეგობრობა დამყარდა. გულმონყალე ქართველი ქალბატონი გენიალურ რუს პოეტს, რომელიც იმ დროს სილატაკეში ცხოვრობდა, ნამდვილ მფარველად მოევლინა. თავისი ხელფასის, 1000 ფრანკის თითქმის ნახევარს, 400 ფრანკს იგი მარინას აძლევდა. უგზავნიდა ტანსაცმელს და ფეხსაცმელს. თვით მარინა თავისთავს „სალომეს კმაყოფაზე მყოფს“ უწოდებდა (Оболенский И. 2012: 215).

სალომესა და ცვეტაევას შორის მიმოწერა შვიდ წელიწადს გაგრძელდა და იმდენად ვრცელი და მრავალრიცხოვანია რომ, იგორ ობოლენსკის თქმით, ამ თემაზე შეიძლება ცალკე წიგნის შექმნა. თურმე სალომეს 30-მდე წერილი შეუნახავს, რომლებიც ცვეტაევას ქალიშვილის, არიადნა ეფრონისთვის გადაუცია და ახლა მოსკოვის ლიტერატურისა და ხელოვნების მუზეუმში ინახება.

ცვეტაევას საბჭოთა კავშირში დაბრუნების შემდეგ მათი გზები გაიყარა და შემდგომში ერთმანეთს აღარასოდეს შეხვედრიან.

მეორე მსოფლიო ომის დაწყებამდე რამდენიმე დღით ადრე გამჭრიახმა გალპერნმა სალომეს ურჩია, ირინასთან ერთად, გასცლოდნენ ევროპაში გაჩაღებულ საომარ ვითარებას. ამაზე ირინამ უარი თქვა. გალპერნი სალომესთან ერთად ამერიკაში გადასახლდა. ირინა ამ დროს საფრანგეთის კომპარტიის რიგებში იყო, ამიტომ პარიზში დარჩა. იგი ფაშისტებმა შეიპყრეს, საკონცენტრაციო ბანაკში ჩააგდეს და სასწაულებრივად გადარჩა.

მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ გალპერნი სალომესთან ერთად ინგლისში გადასახლდა, მაგრამ ცხოვრება გაუძნელდა. სიცოცხლის ბოლოს მან თავი გაკოტრებულად გამოაცხადა და იძულებული გახდა სახლი გაეყიდა იმ პირობით, რომ ამ სახლში სიკვდილამდე იცხოვრებდა სალომე ანდრონიკოვა. სახლის ახალმა მფლობელმა, ცნობილმა მწერალმა და ფილოსოფოსმა ისაი ბერლინმა მიიღო ეს პირობა და მართლაც, სალომე ამ სახლში გარდაცვალებამდე დარჩა.

ხელმოკლეობის მიუხედავად, ეულად დარჩენილი სალომე მაინც განაგრძობდა მაღალი წრის ცხოვრებას, პატიუბდა სტუმრებს, აწყობდა საღამოებს და ა.შ. მისი ლონდონელი სუტმრებიდან აღსანიშნავია ინგლისის პრემიერ-მინისტრის უინ-

სტონ ჩერჩილის მეუღლე, აგრეთვე მსახიობი პიტერ უსტინოვი, ბარონესა ბუდბერგი (მაქსიმ გორკის ყოფილი მუზა და მეუღლე), ხვდებოდა მილიარდერ არისტოკრატულ ონასისსა და მის მეუღლეს, ჟაკლინს.

ლონდონში სალომე ანდრონიკაშვილი განაგრძობდა ქველმოქმედებასაც. მისი მეურვეობით სწავლობდა იქ პოეტ ილია ზდანევიჩის ვაჟი შალვა ზდანევიჩი. თურმე ილია ირიცხებოდა იმ მრავალრიცხოვან მამაკაცს შორის, ვინც ბათუმსა და თბილისში თაყვანს სცემდა სალომეს. ყველა მათგანთან ქართველმა ლამაზმანმა შეინარჩუნა ჯანსაღი და კეთილი ურთიერთობა. ილია ზდანევიჩმა მას ლექსიც მიუძღვნა, რომელშიც ნათქვამია: პარიზის კოლიზის ქუჩაზე 15 წელი იცხოვრა სალომემ. იქ ყველა გამვლელმა ქუდი მოიხადეთო.

ძმის იასეს შვილის დიპლომატ კონსტანტინეს დახმარებით, თბილისიდან სალომესთან წერილობითი კავშირი დაამყარა მისმა დამ მარიამმა. იგი სალომესთან პარიზში და ლონდონშიც ჩავიდა.

სიცოცხლის ბოლო წლებში სალომე კულინარიამ გაიტაცა. მან კერძების რეცეპტების წიგნიც კი გამოსცა. თურმე იგი თავისთავზე იუმორით ამბობდა: „მთელი სიცოცხლე ვფიქრობდი, რომ მე მუზა ვარ, სიბერეში კი მივხვდი, რომ სინამდვილეში მზარეული ვყოფილვარ.“

საყურადღებოა რომ პოეტების და მხატვრების ჭეშმარიტი მუზა მზარეულად შექმნილმა პირობებმა გადააქცია. ამაზე თავად ასე მოგვითხრობს: „სამზარეულო წიგნი მე მართლაც დავწერე, თითქმის როგორც ხუმრობა, იმ დროს, როცა ჩვენ ლონდონში მკაცრად განსაზღვრულ ულუფას ვღებულობდით. თუმცა მე წიგნში შევიტანე ჩახოხბილის რეცეპტი. ქათმის ყიდვა მაინც შეიძლებოდა. კარაქის ნაცვლად მარგარინი. კვერცხი ერთ ადამიანზე კვირაში ერთი ცალი გვერგებოდა. როგორღაც გამოვდიოდით. ამ წიგნის ყიდვა დიდი ხანია აღარ შეიძლება. ჩემი საავტორო ეგზემპლარი ვილაცამ შეირჩინა. მე უკვე აღარ მაქვს საკუთარი წიგნი“ (რა კარგი იქნებოდა ლონდონიდან მიგველო ამ წიგნის ასლი, გვეთარგმნა და ქართველი მკითხველისთვის მიგვეწოდებინა).

სერიოზული საუბრების დროს სალომე სინანულით ამ-

ბობდა თავის მთავარ შეცდომაზე, ეს შეცდომა იყო საქართველოს დატოვება: „მე ჩავიდინე სისულელე, როცა ასეთ მძიმე მომენტში სამშობლო დაეტოვე“ -ო (Оболенский И. 2012:220), ამბობდა სიცოცხლის ბოლოს.

სამშობლოდან იძულებით გადაკარგული ქალბატონი მოესწრო თავისი ცხოვრების თანამგზავრების ალექსანდრ გალპერნის და ზინოვიე პეშკოვის, აგრეთვე ანა ვირუბოვას გარდაცვალებას. რუსეთიდან გაქცეული ფრეილინა ფინეთის ერთერთ მონასტერში მონაზვნად აღიკვეცა და 80 წლის ასაკში დატოვა ცოდვილი სამყარო.

სალომეს მოგონებების წიგნი არ დაუნერია. ზოგი რამ მან მოსწერა თბილისელ კოლექციონერს პაპუნა წერეთელს, ეს წერილები კი საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში ინახება.

მშობლებსა და და-ძმას სალომე ასე იგონებს: „დედაჩემი რუსია (პლემჩეევა), ეს იყო საოცარი, გამორჩეული, განსაკუთრებული ქალი. ჩვენ იგი რუსული ტრადიციებით გვზრდიდა. მამა გვიყვარდა, ვეფერებოდით, მაგრამ იგი ჩვენს აღზრდაში არ მონაწილეობდა. მე უფროსი შვილი უპირატესად რუსი გამოვედი. ფიზიკურად მამას ვგავარ, მაგრამ ზნეობით და ხასიათით ძალზე ვგავარ დედას.

ჩემი და მაშენკა (მარიამი) უპირატესად ქართველია. იასე – ძმა ნახევარ-ნახევარი. სამივე ერთმანეთთან ძალზე გადაჯაჭვული ვიყავით, გვიყვარდა ერთმანეთი, გვექონდა სიახლოვე და მეგობრობა. მე უფროსმა ორივე მოვისწარი...“ ამის შემდეგ სალომე ტოვებს ერთგვარ ანდერძს მისი ქონების, სურათების საქართველოზე გადაცემის შესახებ. როცა შესთავაზეს ტურისტად რუსეთში და საქართველოში ჩამოსვლა, იგი პასუხობს: „იმის გაფიქრება, რომ ჩავალ პეტროგრადში აქ მიხეთქავს გულს და რომ ჩავიდე სამშობლოში, ბედნიერებისგან მოვკვდებო“ (Оболенский И. 2012:220), უპასუხნია მათთვის.

1982 წლის 8 მაისს ლონდონის „ტაიმსმა“ მკითხველს შეატყობინა ყველაზე ბრწყინვალე უკანასკნელი ქალბატონისა და „ვერცხლის საუკუნის“ ერთი ყველაზე ცნობილი ლამაზმანის, სალომე ანდრონიკაშვილის გარდაცვალება. სალომე ანდრონიკაშვილის ანდერძის თანახმად, მისი ფერფლი ლონდონის ტრაფალგარდის მოედანზე მიმოაბნის.

სამწუხაროდ, ბედმა კიდევ ერთი სად წასული სადაურის ფერფლიც კი მშობლიურ საქართველოს სანატრელი გაუხადა. თუმცა სალომე ანდრონიკაშვილი თავის ქვეყანას ფერწერის ნიმუშებად დაუბრუნდა.

მხატვარმა ზინაიდა სერებრიაკოვამ შექმნა შესანიშნავი ტილო, რომელიც სალომე ანდრონიკაშვილმა ანდერძით საქართველოს გადასცა. სხვათაშორის, ეს ის ზინაიდაა, რომელსაც 1926 წელს სალომე დაეხმარა საბჭოთა რუსეთიდან პარიზში გამგზავრებაში. უფრო მეტიც, სალომემ მხატვარი ქალი შიმშილით სიკვდილისგანაც იხსნა.

მეორე პორტრეტი ალექსანდრე იაკოვლევის შემოქმედების ნაყოფია. იგი თავის დროზე ლონდონში აუქციონზე გაიტანეს, გრაფმა ლობანოვ-როსტოვსკიმ შეიძინა და მოსკოვის მარინა ცვეტაევას მუზეუმს გადასცა.

პეტროვ-ვოდკინის ხელით შესრულებული პორტრეტი ჯერ კიდევ 1970 წელს სალომემ მოსკოვის ტრეტიაკოვის გალერეას გადასცა. ახლა ეს ნახატი გამოფენილია მუდმივ ექსპოზიციაში ისე, როგორც ვასილი შუხაევის მიერ შესრულებული „სალომე ანდრონიკოვა“.

ძალზე კარგი იქნება თუ თბილისისა და ბათუმის მუზეუმები გამოფენენ პორტრეტების ასლს ლეგენდარული ქართველი ბანოვანისა, რომელმაც მთელი სიცოცხლის მანძილზე თავისი შეუდარებელი მიმზიდველობით არაერთ ვაჟკაცს აუჩქროლა გული, არაერთ უპოვარ ადამიანს დააფარა კალთა და ვითარცა მფარველმა ანგელოზმა ღირსეული კვალი დატოვა კაცობრიობის ისტორიაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. **სურმანიძე რამაზ**. ივანე ანდრონიკაშვილი. ბათუმის ქალაქისთავი. თბილისი. 2010;
2. აჭარის ცსა, ფ. ი-11, აღ. 1, ს. 9, ფურ. 91, 92.
3. **Оболенский Игор**. Судьба красоты. Москва. 2012 г.

Ramaz Surmanidze

***A Family of Batumi City chief Ivane Andronikashvili
Summary***

An extensive monograph devoted to Batumi City chief Ivane Andronikashvili, which was released in Tbilisi, in 2010. There is a very short conversation about her children there; Following the publication of the book, the author continue to work on this topic and the reader will find Ivane Andronikashvili's daughter Salome, who attracted the attention of the Russian aristocracy and leading European countries with his appearance and intelligence. Salome had a close relationship with writers: Nadez-Ohda Tepp, Anna Akhmatova, Marina Tsvetaeva, Osip Mandelshtam; with artists: Zinaida Serebriakova, Kuzma Petrov-vodkin, Vasil Shukhaev, Alexander Yakovlev, Saveli Soreni; also British Prime Minister Winston Churchill's wife, actor Peter Ustinov, M. Gorky's wife, Baroness Budberg, Greek billionaire Aristotle Onassis and his wife Jacqueline (formerly Kennedy) and others.

მუსტაფა იაკუთ (გურამ ხიმშიაშვილი)

აჰმეთ ოზქან მელაშვილი და თურქეთელი ქართველები

აჰმეთ ოზქან მელაშვილი 1922 წელს, გონენში დაიბადა. როცა პირადად გავიცანი, 52 წლის ჭარმაგი, მაგრამ მხნე და ენერგიით სავსე ვაჟკაცი გახლდათ, პროფესიით არქიტექტორი. ირგვლივ სინათლესა და სითბოს აფრქვევდა. მისმა გაცნობამ უდიდესი ბედნიერება მომანიჭა, თუმცა ეს სიხარული 6 წლის შემდეგ დიდ ტკივილად გვექცა.

1980 წლის 5 ივლისს თავზარდამცემი ამბავი მაცნობეს. მაშინვე ბურსისკენ გავეშურე, მაგრამ იქ ჩასულს ფაშისტი ავა-ზაკების მიერ განგმირული აჰმეთ ოზქან მელაშვილი უკვე გარდაცვლილი დამიხვდა. მისი ვაჟი, ჩემი მეგობარი, მძიმედ დაჭრილი იბერია კი რეანიმაციაში იწვა.

გონების თვალთ გასულ 6 წელიწადს გადავხედე. თვალწინ დამიდგა ბატონ აჰმეთთან პირველი შეხვედრა. 1974 წლის ზაფხული იდგა. ერთმანეთი ობას სანარმოთა ქსელში მდებარე მისივე ოფისში გავიცანით. ამ შეხვედრამ ჩემი ცხოვრება ძირფესვიანად შეცვალა. მაშინ ჯერ კიდევ ახალგაზრდა მასწავლებელი ვიყავი. ის დამეხმარა ძალზე მნიშვნელოვანი საკითხის გაცნობიერებაში: მხოლოდ ეროვნული იდენტობის, მშობლიური ენისა და კულტურის შენარჩუნება არის საზოგადოების გადარჩენის ერთადერთი გზა და ასიმილაციის წინააღმდეგ ბრძოლაში ერთ-ერთი უტყუარი იარაღი. სწორედ აჰმედ ოზქან მელაშვილის დახმარებით გავაცნობიერე თუ რამდენად დიდი მნიშვნელობა აქვს ყოველივე ამას

უპირველეს ყოვლისა, ქართული ანბანი მისახსოვრა. მისივე დახმარებით შევუდექი ამ ორიგინალური მოხაზულობის ასო-ბგერების შესწავლას, დავინყე ქართულად წერა-კითხვაზუსტად ერთ წელიწადში უკვე იმდენად დავეუფლე ანბანს, რომ შევძელი წამეკითხა 1973 წელს გარდაცვლილი ჩემი ორი ბაბუის საბუთები, სადაც მივაკვლიე ბათუმში ჩვენი ნათესავების მისამართებს. მამაჩემის მამიდა, ასლი ბიბია ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო. წერილი გავუგზავნე. მივწერე დედაჩემის ბიძაშვილს, სევიე დეიდასაც. ვაუწყე, რომ ძალიან მსურდა მათთან

შეხვედრა. მათაც მიჰასუხეს. უზომოდ გახარებულები იყვნენ. წლების განმავლობაში განვაგრძობდით მიმონერას. ბოლოსდა-ბოლოს 1987 საქართველოში ჩამოსულმა მოვინახულე ჩემი ნათესავები და განვიქარვეთ ამდენი ხნის ნაგროვები მონატრება.

აჰმეთ ოზქანმა ამიხსნა ჩემი გვარის მნიშვნელობა. მომითხრო, თუ რამდენად დიდი როლი ითამაშეს ჩემმა წინაპრებმა საქართველოს, აჭარის ისტორიაში. აჰმეთ ოზქანისგან შევიტყვე, რომ გვარი ხიმშიაშვილის ძირი “ხის მშიერი შვილები”-დან მოდიოდა, ასევე დანვრილებით მომიყვა ჩვენი გვარის წარმოშობის ისტორია.

აჰმეთ ოზქანი იყო თურქეთის ქართველთა წინამძღოლი. მისი სამსახურებრივი ოფისი ფაქტობრივად კულტურის ცენტრად იქცა. იგი იყო დანარჩენი ქართველების დამაკავშირებელი რგოლი, პირადად უწევდა ორგანიზებას ამ ადამიანების თავშეყრას. ყველას უჩვენებდა სოლიდარობისა და ურთიერთთანადგომის მაგალითს. ინეგოლში, სოფელ ჰაირიეში დააარსა კოოპერატივი, რომლის მიზანი იყო დახმარებოდა სოფლებს გერმანიაში გამგზავრებაში. ამგვარად, მათი ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებას უწყობდა ხელს. დააარსა ინეგოლის კავკასიური და ფოლკლორული ასოციაცია. მთელი ამ სამუშაოების პარალელურად, მუდმივად განაგრძობდა სხვადასხვა გამოცემების, წიგნების ბეჭდვას. ამ გზით ცდილობდა, ხალხში გაეღვიძებინა ეროვნული თვითშეგნება. დაუზარლად ეხმარებოდა ყველას ქართული წერა-კითხვისა და მშობლიური ენის შესწავლაში, ქართული კულტურის გაცნობაში, დედასამშობლო საქართველოსთან ურთიერთობის დამყარებასა და გაღრმავებაში. ის ოცნებობდა დამოუკიდებელ საქართველოზე.

სწორედ ამ მიზნით, 1968 წელს გამოსცა წიგნი სახელწოდებით “საქართველო”. თურქეთში ამ წიგნს სენსაციური გამოხმაურება მოჰყვა. წიგნი “საქართველო” იქცა ქართული კულტურით, ენით, ლიტერატურითა და ხელოვნებით დაინტერესებულთათვის უპირველესი წყაროდ. მომდევნო პერიოდში თარგმნა და გამოსცა სხვა ისტორიულ-შემეცნებითი რომანებიც:

1973 წელს თარგმნა და გამოსცა ალექსანდრე ყაზბეგის “ელგუჯა” და ნაწყვეტები “ვეფხისტყაოსნიდან”.

1977 წელს - ჩაუმქრალი კერა-იუსუფ ფალავა; (თარგმანი: იბრაჰიმ გორაძისა).

1980 წელს- დიდი მოურავი-სიმონ ქვარიანი; (თარგმანი: იბრაჰიმ გორაძისა).

1977 წელს დააარსა ჟურნალი “ჩვენებური”. პირველი ნომრები სანვერ აქინის მატერიალური მხარდაჭერით დაიბეჭდა შვედეთში. თურქეთის ქართველებზე ამ ჟურნალმა უდიდესი გავლენა მოახდინა.

აჰმეთ ოზქან მელაშვილს ძალზედ დიდი დამსახურება მიუძღვის თურქეთის ქართველთა განათლებისა და ცნობიერების დონის ამაღლების საკითხში. იგი იყო მათი წინამძღოლი ყველა საქმეში. მთელი მისი მოღვაწეობიდან გამომდინარე მადლიერმა შთამომავლობამ მას თურქეთის ქართველთა ილია ჭავჭავაძე უწოდა. ვაი, რომ ამ ორმა დიდმა ადამიანმა აღსასრულიც ერთნაირი ჰპოვა.

ცალი ფეხით კოჭლმა ქართველებს ფეხი აადგმევი-ნა... ამის გამო მას პოეტმა ბურსელი მოსე უწოდა...

კიდევ უამრავი რამ ითქვა და დაინერა მასზე

მან ამაზე გაცილებით მეტიც დაიმსახურა. მის მიერ დანთებული ლამპარი კვლავაც გზას გაგვინათებს

ულრმესი პატივისცემითა და მონატრებით ვიგონებთ დიდ აჰმეთ ოზქან მელაშვილს მისი დაბადებიდან 90-ე წლისთავზე. მისი მოგონება ნიშნავს მის მიერ დაწყებულ საქმეზე პასუხისმგებლობის აღებას, ამ ბრძოლის გაგრძელებას

ჩვენ ყველანაირად ვეცადეთ არ შეგვერცხვინა მისი ღირსეული სახელი და ნათელი ხსოვნამისი გარდაცვალების შემდეგ რამდენიმე წელი სრულმა უმოქმედობამ და სიჩუმემ დაისადგურა. ამას თან ერთვოდა მძიმე პოლიტიკური ფონიც: მოგეხსენებათ, ახალი მომხდარი იყო 12 სექტემბრის სამხედრო გადატრიალება. დემოკრატიული უფლებები და თავისუფალი კავშირები შეზღუდული იყო. ამას თან ერთვოდა მისი დაკარგვით გამოწვეული სიცარიელის შეგრძნება. შეწყვეტილი იყო ჟურნალ “ჩვენებურის” გამოშვებაც. გამოცემის აღდგენა მხოლოდ 13 წლის შემდეგ, 1993 წელს მოხერხდა. დიდია იმ ადამიანების დამსახურება, რომელთაც ამ პერიოდში ჟურნალის გამოცემაში საკუთარი წვლილი შეიტანეს. ესენი არიან მაგალითად, ჰაირი ჰაირი-

ოღლუ და ფაჰრეთთინ ჩილოღლუ. ისინი თარგმნიდნენ და აქვეყნებდნენ სხვადასხვა ნანარმოებებს. გარდა ამისა, 1996 წელს დაინყო ჟურნალ “მამულის” და 2007 წელს კი ჟურნალ “ფიროსმანის” გამოცემა. ამ პერიოდში ქართულიდან თურქულად ითარგმნა და გამოქვეყნდა მრავალი საინტერესო წიგნი.

ახალი ასოციაციებისა და სათვისტომოების ჩამოყალიბების პროცესიც წლების განმავლობაში ნაბიჯ-ნაბიჯ განხორციელდა, სწორედ ისე, როგორც ფიქრობდა და მიზნად ისახავდა აჰმეთ ოზქან მელაშვილი. 1986 წელს დაარსდა ბურსის ბათუმისა და მისი შემოგარენის ლტოლვილთა ასოციაცია. 1987 წელს ჩამოყალიბდა სტამბოლის ბათუმისა და მისი შემოგარენის ლტოლვილთა ასოციაცია. ამას მოჰყვა იზმითის, გოლჯუქის, გემლიქის, ორჰანგაზისა და ჰენდექის ასოციაციები. თანდათანობით გაიზარდა სტამბოლში დაარსებული მსგავსი ასოციაციების რიცხვი. 2010 წელს დაარსდა თურქულ-ქართული განათლებისა და კულტურის ფონდი. დღეს სტამბოლში, აქტიურ საქმიანობას ეწევა ბეიოღლუზე მდებარე ქართული კულტურის ცენტრი (2008); მეჯიდიექოიში მდებარე ქართული კულტურის სახლი (2010); ფათიჰზე მდებარე, საქართველოსთან მეგობრობის ასოციაცია, ბეიკოზის ბათუმელთა ასოციაცია და ქართულ-კავკასიური კულტურული ასოციაცია. ამ ჩამონათვალს 2011 წლის დეკემბერში შეემატა ქადიქოიში მდებარე ქართული ხელოვნების სახლი, რომელიც დააარსეს აჰმეთ ოზქანის ვაჟმა, იბერია ოზქან მელაშვილმა და შემსეთთინ იემმა, იგივე გიორგი ირემაძემ. ქართული ხელოვნების სახლში ხშირად ეწყობა სხვადასხვა საინტერესო ღონისძიებები.

მინდა აღვნიშნო, რომ თუ მეც მიმიძღვის მცირეოდენი წვლილი ყველა ამ სასიკეთო ნამოწყებაში, აჰმეთ ოზქან მელაშვილის დამსახურებაა. ეს მისდამი ჩემმა უღრმესმა მოწინებამ და რწმენამ განაპირობა. მასთან შეხვედრის და მის გვერდით გატარებული იმ საოცრად ნაყოფიერი 6 წელიწადის, ასევე მისი ტრაგიკული გარდაცვალების შემდეგ განვლილი ამ 34 წლის განმავლობაში მუდამ ვცდილობდი მის მიერ გაკვალულ გზაზე მევლო, არ შემერცხვინა მისი სახელი, გამეგრძელებინა მის მიერ დაწყებული ბრძოლა, საკუთარი წვლილი შემეტანა გამარჯვებაში ეს უნდა იყოს ყველა ჩვენგანის მიზანი. აჰმეთ ოზქანი ოცნებობდა

თავისუფალ, დამოუკიდებელ საქართველოზე. ჩვენ მოვალენი ვართ მთელი ჩვენი ძალები სწორედ მისი ამ იდეალის განხორციელებისაკენ მივმართოთ. ეროვნული დამოუკიდებლობის მოპოვება და შენარჩუნება, თავისუფალი საქართველო, უნდა იყოს ჩვენი იდეალიც და შესაბამისად უნდა წარვმართოთ ჩვენი საქმიანობა.

Mustafa Yakut (Guram Khimshiashvili)

Ahmed Ozkan Melashvili and Georgians in Turk

Summary

Ahmed Melashvili has a great merit in national consciousness strengthen and awareness of Georgian population living in Turkey. It's rightly called him „Ilia Chavchavadze”. This article refers to this great man recall.

**ბრძოლა ძალაუფლების გადანაწილებისათვის
ცენტრსა და რეგიონს შორის 1921-1925 წლებში
(აჭარის მაგალითზე)**

აჭარაში ბრძოლა ძალაუფლების გადანაწილებისათვის საქართველოს ცენტრალურ ხელისუფლებასა და რეგიონულს შორის დაიწყო საბჭოთა ხელისუფლების გამოცხადებისთანავე. მანამდე ეს ბრძოლა არსებობდა იდეის დონეზე და შემოიფარგლებოდა რეგიონისათვის ავტონომიის სტატუსის მინიჭებით. გასაბჭოების შემდეგ აჭარაში სახელმწიფო ძალაუფლება მთლიანად მოექცა საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების ხელთ. საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება აჭარაში თავის ძალაუფლებას ახორციელებდა საოლქო რეგკომისა და კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტის მეშვეობით. პრაქტიკულად ისინი რეგიონში ცენტრალურ ხელისუფლებას განასახიერებდა და კომუნისტური რეჟიმისათვის მთავარ დასაყრდენ ძალას წარმოადგენდნენ.

ძალაუფლებისათვის ბრძოლის პირველ ეტაპზე (1921 წლის მარტი - დეკემბერი) კომუნისტური რეჟიმის მთავარ მონინააღმდეგე ძალას წარმოადგენდა სამუსლიმანო საქართველოს მეჯლისი, რომელშიც გაერთიანებული იყვნენ პროგრესულად მოაზროვნე ეროვნული ძალები. მეჯლისის ავტორიტეტი საზოგადოებაში საკმაოდ მაღალი იყო, რამდენაც მისი პროგრამა ითვალისწინებდა ყველა სოციალური ჯგუფის თანამშრომლობას და საერთო ძალისხმევით სამუსლიმანო საქართველოს დედასამშობლოსთან გაერთიანებას.

კომუნისტური რეჟიმის, კლასობრივი შეზღუდულობისა და რელიგიის წინააღმდეგ შეურიგებელი ბრძოლის გამო, აჭარის მოსახლეობაში ნდობით არ სარგებლობდა. ამ მდგომარეობას ბოლშევიკებიც ოფიციალურად აღიარებდნენ. 1921 წლის 2 ნოემბერს საქართველოს კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტის მდივანი კ. საჯაია წერდა: „აჭარლები კომუნისტებს გვიყურებენ როგორც მტრებს, სიძულვილით გვეპყრობიან. მათ მოსმენაც კი არ უნდათ საბჭოთა ხელისუფლების შესახებ (აცსა, ფ.

პ-1, ან. 1, ს. №10, ფურც.1).

ბათუმში საბჭოთა რუსეთის კონსულს კ. იუსტის 1921-1922 წლების მოხსენებაში ნათქვამია: აჭარაში საბჭოთა წყობილებამ ფეხი ვერ მოიკიდა. ხალხმა არ მიიღო იგი. ახალი წყობილება მხოლოდ შეიარაღებულ ძალას ემყარება. აჭარაში საბჭოთა წყობილების დამკვიდრება იმდენ წინააღმდეგობას ნააწყდა, რომ პერსპექტივაც არ არსებობს (კ.იუსტი, 1998:7, 14). მოსახლეობის დამოკიდებულება კომუნისტებისა და კომუნისტური რეჟიმის მიმართ მომდევნო წლებში არსებითად არ შეცვლილა. შალვა ელიავა, რომელიც მიხა ცხაკაიასა და მიხეილ კახიანთან ერთად მონაწილეობდა საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პრეზიდიუმის სხდომაში, ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ აჭარლებს არ აქვთ ნდობა ქართველი და რუსი კომუნისტების მიმართ (აცსა, ფ. პ-1, ან. 1, ს. №115, ფურც.124).

მოსახლეობის ასეთი განწყობის პირობებში მხოლოდ ძალმომრეობით იყო შესაძლებელი საბჭოთა ხელისუფლების შენარჩუნება და განმტკიცება. ამიტომ საქართველოს ცენტრალურმა ხელისუფლებამ ბათუმის რეგკომისა და კომპარტიის საოლქო კომიტეტის მეშვეობით განახორციელა სამუსლიმანო საქართველოს მეჯლისის დისკრედიტაცია, შემდეგ მისი შემადგენელი ბირთვის შეცვლა, ბოლოს, მთლიანად დაითხოვეს. შემდეგ აბაშიძისა და მისი თანამოაზრეების მეჯლისიდან ჩამოცილების შემდეგ რეგიონში ძალაუფლება კიდევ მეტად კონცენტრირებული აღმოჩნდა საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების ხელში. რეგიონში ამ ძალაუფლების განუყოფლად ახორციელებდა პარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტი და საოლქო რეგკომი.

1921 წლის აპრილში დაითხოვეს სამუსლიმანო საქართველოს მეჯლისი, ხოლო მაისში კომუნისტების ხელმძღვანელობით ჩაატარეს არჩევნები. ივნისში გაიმართა განახლებული მეჯლისის მორიგი ყრილობა. საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების მცდელობის მიუხედავად, ახალი მეჯლისის შემადგენლობაში კომუნისტების არასასურველი პირები შევიდნენ. თავმჯდომარედ აირჩიეს ხასან ლორთქიფანიძე, ხოლო მოადგილედ - ზია ხარაზი. ახალი მეჯლისი რეგკომს არ აღიარებდა ხელისუფლების ერთადერთ ორგანოდ, გაბედულად მოითხოვდა

ძალაუფლების გადანაწილებას ცენტრსა და რეგიონს შორის, და რაც მთავარია, აჭარისათვის ავტონომიის სტატუსის მინიჭებას.

საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტი და ბათუმის ოლქის რევიკომი არ იყო ავტონომიური ორგანოები. ისინი თბილისიდან, საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლებიდან იმართებოდნენ. ამასთან, რეგიონის ვითარებაში ნაკლებად ერკვეოდნენ, აჭარლების ბედით მაშინ ინტერესდებოდნენ, როდესაც მოსახლეობის მღელვარებას ადგილი ჰქონდა.

საქართველოს ცენტრალურმა ხელისუფლებამ 1921 წლის აპრილ-მაისში დამატებითი ღონისძიებები განახორციელა საოლქო რევიკომის ქსელის გასაფართოებლად და გასაძლიერებლად. მაზრებსა და სასოფლო თემებში შექმნეს რევიკომის ადგილობრივი ორგანოები, ფინანსურადაც უზრუნველყვეს. განხორციელდა საკადრო ცვლილებები. ს. ქავთარაძის თბილისში, ხელისუფლების ცენტრალურ აპარატში გადაყვანის შემდეგ ბათუმის საოლქო რევიკომის თავმჯდომარედ დანიშნეს სერგო გუბელი (მემძარიაშვილი), რომელიც აჭარის მკვიდრი მოსახლეობის მიმართ კეთილმოსურნე არ იყო. ივლისში იგი შეცვალა ა. ღამბაშოვმა, რომელიც ცნობილი ტერორისტი და აჭარის მუსლიმანური მოსახლეობის მიმართ მტრულად იყო განწყობილი. ეს ფაქტი არაერთხელ დადასტურდა.

ახალი მეჯლისის ხასან ლორთქიფანიძის ხელმძღვანელობით თავგანწირულად იბრძოდა აჭარისათვის ავტონომიის სტატუსის მინიჭების, ხელისუფლების თავის ხელში აღებისა და ძალაუფლების სამართლიანი გადანაწილებისათვის ცენტრსა და რეგიონს შორის. ამ ბრძოლის შედეგად საქართველოს ცენტრალური ხელმძღვანელობა დათმობაზე წავიდა. 1921 წლის 16 ივლისს გამოცა დეკრეტი აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის შექმნის შესახებ. ამ დეკრეტით მეჯლისის გამოხდადდა ხელისუფლების ორგანოდ რეგიონში. აჭარაში შეიქმნა ორხელისუფლებიანობა. რეალური ხელისუფლება ჰქონდა საოლქო რევიკომს, რომლის დასაყრდენი ძალა იყო მილიცია, უშიშროების სამსახური და აჭარაში დისლოტირებული წითელი არმიის ნაწილები. რევიკომი ინსტრუქციებს, დადგენილებებსა და მითითებებს იღებდა საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლებიდან.

ადგილზე რევეკომის მუშაობას საქართველოს კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტი ახორციელებდა.

მეჯლისი ხელისუფლებას ფორმალურად ფლობდა. მაგრამ ამ ფორმალობასაც ჰქონდა მნიშვნელობა, რადგან ძალაუფლებისათვის ბრძოლაში იგი დიდმნიშვნელოვანი საშუალება იყო. თუმცა ყველაფერი დამოკიდებული იყო საქართველოს ცენტრალურ ხელისუფლებაზე. ცხადია, საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება დიდხანს ვერ შეეგუებოდა ორხელისუფლებიანობას. ამისათვის ტაქტიკური სვლები იყო საჭირო. საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების მითითებით ჩამოაყალიბეს ღარიბ გლეხთა კომიტეტები. მათ ორგანიზაციაში ხელმძღვანელის როლს ასრულებდნენ შერიფ აბდიბა, ოსმან მონყობილი, მემედ გოგიბერიძე, ზექერია ლორთქიფანიძე და სხვები.

1921 წლის 31 აგვისტოს შეიქმნა აჭარის გლეხთა ცენტრალური კომიტეტი, რომელიც დაუპირისპირდა მეჯლისს. გლეხთა კომიტეტის მეშვეობით საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება ახორციელებდა მეჯლისის დისკრედიტაციას და საბოლოოდ ხელისუფლებიდან ჩამოშორებას. ამ ახალ ვითარებაში ხელისუფლებისათვის იბრძოდნენ აჭარის გლეხთა კომიტეტი, მეჯლისი და საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო ორგანიზაცია. ამ ორგანიზაციების გაერთიანებულმა სხდომამ მოისმინა მეჯლისის თავმჯდომარის ხასან ლორთქიფანიძის მოხსენება და მსჯელობის შედეგად მიიღეს დადგენილება, რომელშიც ნათქვამია:

აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში რევეკომი არის ხელისუფლების უმაღლესი ორგანო, რომელშიც შევლენ მეჯლისის, ღარიბთა კომიტეტისა და ბათუმის პროლეტარიატის წარმომადგენლები; ბეგები და კაპიტალისტები ვერ მიიღებენ მონაწილეობას არჩევნებში როგორც აქტიური, ისე პასიური ხმის უფლებით; ჩატარდეს სამაზრო და სასოფლო რევეკომების გადარჩევები: ახალი ცენტრალური რევეკომის ხელმძღვანელობით განხორციელდეს მუშათა და გლეხთა საბჭოების არჩევნები. ამ საქმეში გამოირიცხოს მეჯლისის ხელმძღვანელი როლი (თურმანიძე ო., 2012:63-64).

დამთავრდა ორხელისუფლებიანობა და ხელისუფლება

მთლიანად გადავიდა ახალი რევკომის ხელში. მაგრამ ახალი, განახლებული რევკომის შემადგენლობა, რომელიც სამი პოლიტიკური ჯგუფის შეთანხმებით შეიქმნა საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლებისათვის მთლიანობაში მისაღები არ აღმოჩნდა. რევკომის შემადგენლობაში სულ 9 წევრი ითვლებოდა. მათ შორის მეჯლისიდან - ხ. ლორთქიფანიძე, ზ. ხარაზი, მ. კონცელიძე, გლახთა კომიტეტიდან - ჯ. ფალავა, ზ. ლორთქიფანიძე, ხ. ბერიძე; ბათუმის პლორეტარიატიდან (პროფკავშირები) - ა. ლამბაშოვი, კ. საჯაია, რ. ჟღენტი. პრეზიდიუმში აირჩიეს ხ. ლორთქიფანიძე (თავმჯდომარე), ა. ლამბაშოვი (მოადგილე), თ. ჟღენტი, კ. საჯაია, ხ. ბერიძე (წევრები).

რევკომის ახალი შემადგენლობა საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების ბრმად მორჩილი არ აღმოჩნდა. რევკომის ის წევრები, რომლებიც წარმოადგენდნენ მეჯლისსა და გლახთა კომიტეტს, დაბეჯითებით მოითხოვდნენ უფლებამოსილების გაფართოებას, ძალაუფლების ოპტიმალურ გადანაწილებას ცენტრსა და რეგიონს შორის, მეტი მზრუნველობის გამოჩენას მკვიდრი აჭარლების მიმართ. რატომღაც ძალაუფლების გადანაწილება საქართველოს ცენტრალურ ხელისუფლებას არ აწყობდა. როგორც ჩანს, ამაში საშიშროებას ხედავდნენ.

რევკომში ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ, ერთის მხრივ კომუნისტები ა. ლამბაშოვი, თ. ჟღენტი, კ. საჯაია, მეორე მხრივ დანარჩენი წევრები. რევკომის, როგორც საგანგებო აღმასრულებელი ხელისუფლება, კრიზისში შევიდა. საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება იძულებული გახდა გამოეყვანა ა. ლამბაშოვი რევკომის შემადგენლობიდან. 1921 წლის 24 სექტემბერს იგი დანიშნეს საქართველოს საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატის რწმუნებულად ბათუმში. თ. ჟღენტი დროებით დატოვეს რევკომის შემადგენლობაში, თუმცა რევკომის აჭარელი წევრები მის გამოყვანასაც მოითხოვდნენ.

საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება მიზანმიმართულად მუშაობდა რევკომის, მეჯლისისა და ლარიბთა კომიტეტის შემადგენლობის განახლებისათვის. მიზანი ის იყო, რომ მათში ისეთი ადამიანები შეეყვანათ, რომლებიც უყოყმანოდ განახორციელებდნენ საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების პოლიტიკას. ეს პოლიტიკა რამდენად გამართლებული იყო

რეგიონისთვის, ამას მნიშვნელობა არ ჰქონდა. მთავარი ამოცანა იყო საბჭოთა ხელისუფლების შენარჩუნება და განმტკიცება.

ამ მიზნით ქ. ბათუმში 1921 წლის ნოემბერში (7-11) მოინვეიც გლეხთა პირველი ყრილობა. 230 დელეგატიდან აბსოლუტური უმრავლესობა ღარიბი გლეხი იყო. მის მუშაობაში მონაწილეობდნენ მუშებიც. საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების დავალებით ყრილობის ორგანიზაციასა და მიმდინარეობაში წამყვან როლს ასრულებდა ა. ლამბაროვი. ცენტრალური საკითხი იყო რეგიონში საბჭოთა ხელისუფლების განმტკიცება. ყრილობაზე აირჩიეს მეჯლისისა და გლეხთა ცენტრალური კომიტეტის ახალი შემადგენლობა. ახალი მეჯლისის ისტორიაში შევიდა „წითელი მეჯლისის“ სახელწოდებით. მის თავმჯდომარედ აირჩიეს თახსიმ ხიმშიაშვილი, თანაშემწეებად - შერიფ აბდიბა, მემედ გოგიბერიძე, მდივნად - ოსმან მოწყობილი (თურმანიძე ო., 2012:66-67).

„წითელი მეჯლისის“ საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების ბრმად მორჩილი არ აღმოჩნდა. აჭარასთან დაკავშირებული პრობლემების, კერძოდ, კადრების, ავტონომიის უფლებამოსილების, ძალაუფლების გადანაწილების შესახებ საკუთარი მიდგომები ჰქონდა, რომელიც განსხვავდებოდა საქართველოს ცენტრალური ხელმძღვანელობის პოზიციისაგან. საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების დავალებით შეიცვალა რევკომის შემადგენლობა. საქართველოს კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტის 1921 წლის 22 ნომბრის დადგენილებაში ხაზგასმით აღინიშნა, რომ რევკომის თავმჯდომარედ დაინიშნება მხოლოდ კომუნისტი და არ შეიძლება მეჯლისის წევრი იყო ამ თანამდებობაზე. ბათუმის საოლქო რევკომის თავმჯდომარედ დანიშნეს ა. ლამბაროვი, წევრებად: თ. ჟღენტი, გ. ქავთარაძე, ი. ჩუპრინა, გ. რამიშვილი (1963:74).

მართალია, „წითელი მეჯლისის“ უფლებამოსილება რამდენადმე გაიზარდა, მაგრამ საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების ხელში დარჩა რეგიონის მართვის ძირითადი რგოლები: კომპარტიის საოლქო კომიტეტი და რევკომი. ამიტომ ძალაუფლების გადანაწილებისათვის ბრძოლა კვლავ მიმდინარეობდა.

ავტონომიური რესპუბლიკის, როგორც სახელმწიფო წარ-

მონაქმნის, სტატუსის დადგენის საკითხში და ცენტრსა და რეგიონს შორის ძალაუფლების გადანაწილებისათვის ბრძოლის ახალი ეტაპი დაიწყო 1922 წლიდან, როდესაც შეიქმნა სახელმწიფო ორგანოები - ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტი (ცაკი) და სახალხო კომისართა საბჭო (სახკომსაბჭო). საქართველოს ცენტრალური ხელმძღვანელობის რეკომენდაციით ცაკის თავმჯდომარედ აირჩიეს თ. ხიმშიაშვილი, ხოლო სახკომსაბჭოს თავმჯდომარედ დანიშნეს ა. ლამბაროვი. მათ შორის მანამდე არსებული დაძაბული ურთიერთობა კიდევ მეტად გამძაფრდა. აჭარის ცაკის უფლებები შეზღუდული იყო, ხოლო სახკომსაბჭოს პრეზიდიუმი, რომელსაც შედარებით მეტი უფლებები ჰქონდა, სამი წევრისაგან შედგებოდა (ა. ლამბაროვი, გ. ქავთარაძე და რ. ნიჟარაძე) და მიღებული დადგენილებები და ორგანიზაციულ-პრაქტიკული ღონისძიებები მრავალ შემთხვევაში აჭარის მკვიდრი მოსახლეობის ინტერესების სანინააღმდეგო იყო.

დაპირისპირება და ბრძოლა ძალაუფლების გადანაწილებისათვის გაგრძელდა. ა. ლამბაროვისა და თ. ხიმშიაშვილის დაპირისპირების გამო 1922 წლის მარტში სპეციალური კომისია შეიქმნა ფ. მახარაძის, შ. ელიავასა და ბ. კვიციანიას შემადგენლობით. კომისიის დასკვნაში აღნიშნულია: თ. ხიმშიაშვილი უნდა შეიცვალოს ისეთი პიროვნებით, რომელიც იქნება ნაკლებად მცოდნე და ნაკლებად გამოცდილი, მაგრამ დამჯერი, საიმედო და უფრო ერთგული საბჭოთა ხელისუფლებისადმი (აცსა, ფ. პ-1, ან, 1, ს. №119, ფურც. 1,6). ამ დასკვნის შემდეგ თ. ხიმშიაშვილი 1922 წლის მარტში გაათავისუფლეს ცაკის თავმჯდომარის თანამდებობიდან და თბილისში გაიწვიეს, მაგრამ იგი, სერიოზულად განაწყენებული, ზემო აჭარაში წავიდა, სადაც მოსახლეობაში დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა. აჭარაში საგანგაშო ვითარება შეიქმნა. ვითარების განსამუხტავად საქართველოს ცენტრალურმა ხელისუფლებამ ა. ლამბაროვი გაათავისუფლა ავტონომიური რესპუბლიკის სახკომსაბჭოს თავმჯდომარის პოსტიდან და სამუშაოდ მოსკოვში გადაიყვანეს. სახკომსაბჭოს თავმჯდომარედ დანიშნეს სულეიმან დიასამიძე, რომელიც ლიბერალობითა და ნეიტრალური პოზიციით გამოირჩეოდა.

ამ საკადრო ცვლილებებით პოლიტიკური და ფსიქოლო-

გიური დაძაბულობა არ განმუხტულა. ბათუმის საოლქო პარტოკრატია შეეცადა თ. ხიმშიაშვილის დაპატიმრებას. ამის თაობაზე საქართველოს კომპარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტის პრეზიდენტის 1922 წლის 12 აგვისტოს დადგენილებაში ნათქვამია: თ. ხიმშიაშვილი საშიშია საბჭოთა ხელისუფლებისათვის. ეთხოვოს საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტს ნება დაგვრთოს თ. ხიმშიაშვილის დაპატიმრების შესახებ, რათა იგი იზოლაციაში მოქცეულიყო (აცსა, ფ. პ-1, ან.1, ს. №49, ფურც.106).

საქართველოს ცენტრალურმა ხელისუფლებამ პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის თ. ხიმშიაშვილის დაპატიმრებაზე სანქცია არ მისცა და პოლიტიკური დაძაბულობის განსამუხტავად მოლაპარაკებებისა და შეთანხმების გზა აირჩია. 1922 წლის აგვისტოში ბათუმის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელ მდივანად დანიშნეს ნიკოლოზ სვანიძე, რომელიც კეთილმოსურნედ იყო განწყობილი აჭარის მუსლიმანი მოსახლეობის და ე.წ. „გლეხური ინტელიგენციის“ მიმართ.

ნ. სვანიძის ძალისხმევით აჭარაში დაიწყო პოლიტიკური ამინდის დათბობა. არავინ არ დავობდა იმის შესახებ, რომ ცენტრალური ხელისუფლების უშუალო დაქვემდებარებაში უნდა ყოფილიყო თავდაცვა, სამხედრო და საზღვაო ფლოტის საქმეები, საბაჟო, საერთო საკანონმდებლო, სისხლის სამართლის, სამოქალაქო სამართლის, შრომის სამართლის კოდექსები, ფულადი, საბანკო, საკრედიტო ურთიერთობები. საქმე ეხებოდა კადრებს, ადგილობრივი თავისებურებების გათვალისწინებას. კეთილმოსურნეობის გამოჩენის აჭარლების მიმართ და დახმარების განეგას, რადგან მაზრებში ძალზე მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული ვითარება არსებობდა, რასაც საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება ვერ ითვალისწინებდა და მათ უგუნურ პოლიტიკას მოსდევდა მსხვერპლი და სხვა უბედურებანი.

1937 წლამდე აჭარას არ ჰქონდა ავტონომიური რესპუბლიკის კონსტიტუცია. საქართველოს 1922 წლის კონსტიტუციაში მხოლოდ დასახელებულია აჭარის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა და მისი უფლებამოსილება განსაზღვრული არ ყოფილა. ფაქტობრივად ავტონომია არ მუშა-

ობდა. საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივანი ნიკოლოზ სვანიძე 1923 წლის 24 დეკემბერს ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტს მოახსენებდა: აჭარის ავტონომია ფაქტობრივად არ არსებობს. საქართველოს ცენტრალური მთავრობის ყველა ქმედება აჭარაში ვრცელდება მექანიკურად, განხილვისა და ადგილობრივ თავისებურებათა გათვალისწინების გარეშე. აჭარლებს, რომლებიც სახელმწიფო დანესებულებებში მუშაობენ, არსებული ვითარების უმნიშვნელო კრიტიკის გამო ქემალისტებად აცხადებენ და სამუშაოდ ხსნიან. ისინი შემდეგ ოპოზიციაში გადადიან. სამაზრო აღმასკომებს, რომლებიც ხალხის მიერ არიან არჩეული, პარტიული კომიტეტები ანგარიშს არ უწევენ. პარტიული კომიტეტის წარმომადგენლები გვევლინებიან, როგორც გენერალ-გუბერნატორები, თვითნებურად აუქმებენ სამაზრო აღმასკომების დადგენილებებს. ხალხმა არ იცის ვის მიმართოს (აცსა, ფ. პ-1, ან.1, ს. №119, ფურც.1).

პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტი საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მხარდაჭერით უხეშად ერეოდა ავტონომიური რესპუბლიკისა ცაკისა და სახკომსაბჭოს ფუნქციებში, რაც თ. ხიმშიაშვილის სამართლიანი განცხადებით, ანარქიას იწვევდა მათ მუშაობაში. ასეთი ქმედებით გამოირჩეოდნენ პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მუშაკი გ. რამიშვილი და ავტონომიური რესპუბლიკის შიანაგან საქმეთა სახალხო კომისარი ნ. ბახტაძე. გ. რამიშვილმა მ. სვანიძის მივლინებაში ყოფნის დროს სახკომსაბჭოს თავმჯდომარესთან თ. ხიმშიაშვილთან შეთანხმების გარეშე სამუშაოდან გაათავისუფლა სახალხო კომისრები აბდულ გოგო (ჯანდაცვა), სედად რეშადი (განათლება) და სხვა მუშაკები.

ნ. ბახტაძის განკარგულებით დანაშაულის ჩადენის გარეშე დაპატიმრეს ბეგები და 300 აჭარელი გლეხი. მოტვაცია ის იყო, რომ აგრარული რეფორმის გატარებისას ბეგებს შეიძლება წინააღმდეგობა გაენიათ. გლეხებს ბრალად დასდეს ანტისაბჭოთა ლაყბობა. თ. ხიმშიაშვილის გაბედული და პრინციპული ქმედების შედეგად 300 აჭარელი გლეხი საპატიმროდან გაათავისუფლეს, რომლებიც თავიანთ საცხოვრებელ ადგილებს დაუბრუნდნენ, ხოლო 28 დაპატიმრებული ბეგიდან კომუნისტურმა

პარტოკრატია მხოლოდ 12 მათგანის გადასახლება შეძლო რუსეთის გუბერნიაში (აცსა, ფ. პ-1, ან.1, ს. №115, ფურც.111-121; ს. №118, ფურც.3-6). ცხადია, ბეგებისა და აჭარელი გლეხების დაპატიმრების სანქციას აძლევდა საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება.

1923 წელს აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ხელმძღვანელობაში იმდენად დაიძაბა პოლიტიკური ვითარება, რომ ბათუმში საგანგებოდ ჩამოვიდნენ საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების მაღალი რანგის ხელმძღვანელები მიხა ცხაკაია, შალვა ელიავა, მიხეილ კახიანი და მათ მონაწილეობა მიიღეს პარტიის საოლქო კომიტეტის პრეზიდიუმის სხდომის მუშაობაში. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლებაში არსებული კრიზისის დაძლევის შესახებ იყო ფართო მსჯელობა საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კონფერენციაზე, რომელიც ჩატარდა 1924 წლის აპრილ-მაისში. ნ. სვანიძის საანგარიშო მოხსენებაში გაშუქდა საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების კოლონიური დამოიკიდებულება აჭარის მიმართ. ნაჩვენები იყო შოვინიზმის გამოვლენის ფაქტები, კონფერენციამ მოითხოვა ლოიალობის გამოჩენა აჭარის ინტელიგენციის მიმართ, რათა აღდგეს მათი ნდობა პარტიისადმი (აცსა, ფ. პ-1, ან.1, ს. №208, ფურც.2-20).

1924 წლის ნოემბერში ნ. სვანიძე თბილისში გაიწვიეს. პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელ მდივნად აირჩიეს ლევან ლოლობერიძე, ხოლო 1925 წლის მარტში - თენგიზ ჟღენტი. პოლიტიკური დაძაბულობა დროებით შემცირების მიუხედავად, ისევ გაგრძელდა და კულმინაციურ წერტილს მიაღწია 1925 წლის ოქტომბერში. ბრძოლის ძირითადი საკითხი ისევ იყო ავტონომიის სტატუსი, ძალაუფლების გადანაწილება ცენტრსა და რეგიონს შორის და სხვა პრობლემები, რომელთა შესახებ განსხვავებული მიდგომები ჰქონდა, ერთის მხრივ საქართველოს ცენტრალურ ხელისუფლებას, პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტსა და მეორეს მხრივ, ავტონომიური რესპუბლიკის ცაკსა და სახკომსაბჭოს მუშაკებს.

ავტონომიის უფლებამოსილების შეზღუდვა გამოხატა სახალხო კომისარიატების ნაწილის საქართველოს ცენტრალური უწყებების რწმუნებულთა სამმართველოებად და განყოფილე-

ბებად გარდაქმნამ და ამ უწყებათა დაქვემდებარებაში გადასვლამ. მაგალითად, 1923 წლიდან გაუქმდა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის შრომის, სასურსათო, ფინანსთა სახალხო კომისარიატები, მუშათა და გლეხთა ინსპექცია. ისინი გარდაქმნეს საქართველოს შესაბამისი ცენტრალური უწყებების რწმუნებულთა სამმართველოებად. ამასთან, ერთად საქართველოს ცენტრალურ ხელისუფლებას უშუალოდ ექვემდებარებოდა რეგიონის კავშირგაბმულობის სამსახური, საგანგებო კომისია, ჩაქვისა და სალიბაურის საბჭოთა მეურნეობები, ჩაის ფაბრიკები, ბათუმის საზღვაო ნავსადგური და სხვა.

გარდა ამისა, პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტს განუსაზღვრელი უფლებები გააჩნდა და მრავალ შემთხვევაში ბოჭავდა სახელმწიფო ორგანოების საქმიანობას. პარტოკრატია ძირითადად ქ. ბათუმზე ზრუნავდა და მაზრებისადმი ნაკლებ ყურადღებას იჩენდა. ერთი სიტყვით, არსებობდა რალაც, ყოველ შემთხვევაში, ფორმალური საფუძველი აჭარის ქედის სესიის მონვევისა.

ქედაში აჭარის ცაკის სესიის მონვევის ინიციატორები იყვნენ თ. ხიმშიაშვილი და ო. მონყობილი. პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელი მდივანი თ. ჟღენტი, ქედაში საგანგებო სესიის მონვევის კატეგორიული წინააღმდეგი იყო. შინაგან საქმეთა სახალხო კომისრის ი. ბრეგაძის მეშვეობით თ. ხიმშიაშვილსა და ო. მონყობილს გადაეცათ ჟღენტის წერილი, სადაც თხოვდა მათ საკითხის ღრმად გარკვევას და ამის შემდეგ ცაკის სესიის ბათუმში ჩატარებას, მაგრამ მას არ მოუსმინეს. აჭარის ცაკის მესამე სესიის პირველი სხდომა გაიხსნა 1925 წლის 12 ოქტომბერს. სესია საკმაოდ წარმომადგენლობითი იყო. მას ესწრებოდა 500-მდე დელეგატი. მათ შორის: ცაკის 33 წევრი (45-დან), აჭარისწყლის, ქედის, ხულოს, ქობულეთის სამაზრო და სათემო აღმასკომების თავმჯდომარეები, სოფლებიდან ორ-ორი წარმომადგენელი.

სესიამ მოისმინა აჭარის ცაკისა და სახკომსაბჭოს ანგარიშები და მათ მიერ განეული მუშაობა დამაკმაყოფილებლად შეაფასეს. კამათში მონაწილეობდა 15 კაცი. თ. ხიმშიაშვილის, ო. მონყობილის, რ. ხოზრევანიძის, ჯ. ქიქავას, რ. თავდგომირძის, ხ. ქადაგიძის, რ. თხილაიშვილის გამოსვლებში საქართველოს

ცენტრალური ხელისუფლების დამოკიდებულება აჭარის მიმართ დახასიათებულია როგორც ნაციონალ-შოვინისტური და კოლონიური. ისინი მოითხოვდნენ კავშირის განწყვეტას საქართველოს ცენტრალურ ხელისუფლებასთან. აკრიტიკებდნენ საქართველოს ცენტრალურ ხელისუფლების ხელმძღვანელებს ავტონომიის უფლებების შემცირებას, ქ. ბათუმში აჭარლების დასაქმების შეზრუდვის, სოფლის მიმართ არასაკმარისი ყურადღების გამო.

რ. ქადაგიძემ გამოხატა უკმაყოფილება საგანგებო კომისიის მიმართ და მისი თანამშრომლები დაახასიათა როგორც ჯალათები. ჯ. ქიქავამ დაადანაშაულა საქართველოს ხელისუფლება აჭარაში მრენველობის განვითარების შეფერხების გამო. რ. თხილაიშვილმა ამხილა შრომის კომისარიატი და ბათუმის ბირჟა იმის გამო, რომ აჭარლებს არ იღებენ სამუშაოზე. სესიამ მიიღო რეზოლუცია, რომელიც თავისი არსით არის ანტიქართული, საქართველოს ერთიანობისათვის საშიში. რეზოლუციაში ნათქვამია: საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება აჭარის მიმართ ატარებს ნაციონალურ-შოვინისტურ პოლიტიკას. განძრახული აქვს გააუქმოს ავტონომია. სესიამ თხოვნით მიმართა საბჭოთა კავშირს ცაკს გამოაგზავნოს სპეციალური კომისია მდგომარეობის შესასწავლად (აცსა, ფ. პ-1, ან.4, ს. №113, ფურც. 29-30; ან.1, ს. № 389, ფურც.5-10).

მოსკოვში გასაგზავნად ცაკის სესიამ აირჩია 13 კაციანი დელეგაცია ო. მონყობილის მეთაურობით. დასასრულს ქედის სესიამ განიხილა თ. ხიმშიაშვილის განცხადება სახკომსაბჭოს თავმჯდომარის პოსტიდან გათავისუფლების შესახებ იმ მოტივით, რომ საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება მას სდევნის, შესაძლებელია მოკლან (აცსა, ფ. პ-1, ან.4, ს. №113, ფურც.31). სესიამ თ. ხიმშიაშვილის თხოვნა არ დაკმაყოფილდა.

იბადება კანონიერი კითხვები: აჭარის ცაკის მესამე სესიის (ქედის სხდომა) გადანწყვეტილება ხომ არ არის სეპარატიზმის გამოფენა. აქვს თუ არა რაიმე კავშირი მოსკოვთან, ხომ არ ჩანს რუსეთის კვალი. ერთი შეხედვით გარეგნულად აჭარის ცაკის მესამე სესიის ქედის სხდომის გადანწყვეტილება სეპარატიზმის ნიშნებს შეიცავს. მაგრამ 1921-1925 წლებში განვითარებული მოვლენების გულდასმით შესწავლის შედეგად შესაძლე-

ბელია გამოვიტანოთ დასკვნა, რომ ამ გადანყვეტილებაში სეპარატიზმი არ არის. ქედის სესიის გადანყვეტილება იყო მის მონაწილეთა გაუცნობიერებელი ქმედება, მიზანი იმაში მდგომარეობდა, რომ მოეხდინათ ზეგავლენა საქართველოსა და ამიერკავკასიის ხელმძღვანელებზე ხელი აეღოთ აჭარის ავტონომიის უფლებების შეზღუდვაზე, გამოეჩინათ მეტი ყურადღება და კეთილმოსურნეობა აჭარლების მიმართ. ზედმეტია ლაპარაკი ამ მოვლენებში რუსული კვალის შესახებ.

ამ საგანგაშო ვითარებასთან დაკავშირებით ბათუმში ჩამოვიდნენ ს. ორჯონიკიძე, გ. მირზაბეკოვი, მ. ორეხელაშვილი, მ. კასიანი, ს. ქავთარაძე, მ. ოკუჯავა, ლაკობა, კვანტალიანი და სხვები. 1925 წლის 18-19 ოქტომბერს პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტმა განიხილა ცაკის მესამე სესიის ქედის სხდომის შედეგები. თ. ხიმშიაშვილმა და ო. მონყობილმა აღიარეს შეცდომები და თანამდებობიდან გადადგნენ, ცხადია, აჭარის მოსახლეობამ მხარდაჭერა არ გამოუცხადა. 20 ოქტომბერს ბათუმში ჩატარდა აჭარის ცაკის მესამე სესიის მეორე სხდომა, რომელზედაც გააუქმეს ქედის სხდომის გადანყვეტილებები და თანამდებობიდან გათავისუფლდა თ. ხიმშიაშვილი და ო. მონყობილი.

აჭარის მიმართ დაშვებული შეცდომები აღიარა ამიერკავკასიის ფედერალური რესპუბლიკისა და საქართველოს რესპუბლიკის ხელმძღვანელობამ. შ. ელიავამ დაგმო საქართველოს საზოგადოების ერთი ნაწილის უარყოფითი დამოკიდებულება აჭარის ავტონომიის მიმართ. მ. ორეხელაშვილმა აჭარლების უკმაყოფილების ერთ-ერთ მიზეზად ქ. ბათუმი დაასახელა, სადაც მკვიდრი მოსახლეობა სათანადოდ არ იყო წარმოდგენილი (აცსა, ფ. პ-1, ან.1, ს. №437, ფურც. 57).

მაგრამ ეს სიტყვები დეკლარაციად დარჩა. აჭარლების მიმართ კვლავ ადგილი ჰქონდა უნდობლობას, დიდმპყრობელური შოვინისტური პოლიტიკის გატარებას. საქართველოს კომუნისტური პარტიის მეოთხე ყრილობაზე (1925 წლის დეკემბერი) მ. კახიანმა აღნიშნა: „აჭარისტანში იგივე პოლიტიკა რჩება, რაც იყო წინათ“ და შემდეგ „... ბათუმის ორგანიზაციამ იცოდეს, რომ მუშათა კლასის აჭარიზაცია არ მოვახდინოთ“ (1925:3). საქართველოს კომპარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პლენუმზე (1929 წლის აგვისტო) საოლქო კომიტეტის პასუხისმგებელმა

მდივანმა სამსონ მამულიამ ოფიციალურად განაცხადა: აჭარაში არსებობს ადგილობრივი მოსახლეობის მიმართ უნდობლობა, ადგილი აქვს ქართული და რუსული ნაციონალიზმის გამოვლენას, აჭარლების მიმართ დიდმპყრობელურ დამოკიდებულებას (თურმანიძე ო., 2012:97).

ასე გრძელდებოდა წლების განმავლობაში და აჭარამ 1937-1938 წლებში, საქართველოს სხვა კუთხეებთან შედარებით, ყველაზე დიდი მსხვერპლი გაიღო. ათასობით უდანაშაულო ადამიანი კომუნისტური რეჟიმის მსხვერპლად იქცა, რომელთა ჭრილობები დღესაც არ არის მოშუშებული.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი პ-1, ანაწერი 1, საქმეები 49, 113, 115, 119, 208, 389, 437;
2. აჭარა რუსი დიპლომატის თვალთ, 1922-1923, ი. იუსტის მოხსენება თბილისი, 1998;
3. საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) მეოთხე ყრილობა. ბიულეტენი №5, ტფილისი, 1925
4. революционные комитеты Аджарии в борьбе становление и упрочение советской власти (март 1921 г. – январь 1922 г. – сборник документов и материалов Сухуми, 1963г.);
5. თურმანიძე ო, აჭარის პოლიტიკური და ეკონომიკური ისტორია (1921-1940), ბათუმი, 2012.

Otar Turmanidze

Fight for the power reallocation between center and region in 20s of XX century (on Ajara example)

Summary

The article discusses the political situation in Ajara 1921 and establishment of soviet power history. A new vision is covered fight for the power reallocation between center and region and is shown the result of this fight. The article analyzes the causes of 1925 CEC session, the essesments of its decisions and are given following conclusions.

ГРЕЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА В СЕВЕРНОМ ПРИЧЕРНОМОРЬЕ: ОТ МИФОЛОГИИ К РЕАЛЬНОСТИ

Наличие в прибрежной черноморско-азовской зоне значительных групп населения, определяющего себя как греческого на протяжении вот уже более двух с половиною тысячелетий (начиная с VII в. до Р.Х.), представляет собой определенный вызов для историков и культурологов, требуя адекватной научной оценки и детерминации понятия так называемой «греческой культуры», последовательное воспроизведение которой, собственно, и может давать ее носителям право считать себя эллинами.

Основные причины и периодизация присутствия греческой культуры в Причерноморье хорошо известны. Начало ему положила великая греческая колонизация, охватившая побережья средиземноморско-черноморского бассейна. Также очевидно, что в эллинистическую эпоху древние греческие полисы и колонии были очагами активной эллинизации, а позднее, в византийский период, – христианизации местного населения. В такой эллинистико-христианской форме частицы населения бывшей Восточной Римской империи вошли и в новейшую историю, где-то сохраняя свою самобытность, а где-то теряя ее под воздействием различных обстоятельств.

Для всех этих периодов характерна своя особая «греческая» культура. Различными оказываются способы и пути воздействия этих во многом различных культур на жизнь окружающих народов. Столь же различна и судьба потомков граждан древних полисов и византийских подданных.

Античный период причерноморских греческих колоний достаточно основательно изучается историками на основе археологических изысканий и свидетельств древних авторов. Нет сомнения, что культура тех древних полисных сообществ была греческой, близкой по своей форме к культуре метрополии или метрополий, основавших колонии.

Византийский период формально и географически достаточно четко определяется как продолжение античного. Но вопрос о культурной, языковой и, особенно, этнической преемственности населения причерноморских городов уже

вызывает у многих исследователей целый ряд вопросов вплоть до полного отрицания прямой связи культуры средневековых городов с древними греческими полисами¹. Сама история этих городов в период Средних веков не всегда достаточно хорошо документирована, хронологически не полна и часто противоречива. Культура их, греко-христианская в своей основе, уже значительно варваризирована и полна местных или привнесенных «варварами» элементов. Тем не менее, греческая составляющая культуры остается ведущей или цементирующей и в эту эпоху, а в глазах окружающих народов такие города слышат «греческими». В этот период повсеместно происходит значительный отток потомков граждан древних полисов в «хору», т.е. на открытые и незащищенные пространства вокруг городов. Постепенно в силу различных причин эти новые поселения становятся более безопасными и перспективными, чем древние укрепленные города. Именно так, например, в горах и долинах Крыма сложились очаги особой средневековой культуры, определение характера которой уже представляет для нас большие сложности. Активная христианизация и как следствие эллинизация населения византийских епархий создавали дополнительные массивы подданных уже неспособных в силу неразвитости инфраструктуры и отсутствия базового образования стать полноценными потребителями той греческой культуры, которая продолжала существовать в столичных кругах и крупных городах империи. Насколько новообращенные и эллинизированные автохтоны были восприимчивы к древней греческой культуре и каково было соотношение подобных «новых» и «старых» (этнических) греков, значительно опростившихся к тому времени в условиях хоры, трудно сказать. Следует, однако, предположить, что в городах и, конечно, в относительно автономных государственных образованиях – типа крымского Феодоро² или балканских феодалов, даже после разрыва политических связей с Византией, в высших

¹ Здесь следует вспомнить работы немецкого ученого Якова Фалмерайера (1790-1861 гг.), отрицавшего прямую связь древних греков с «новыми».

² Яковсон А.Л. Средневековый Крым. – М.-Л.: Наука, 1964. – 233 с.; Пиоро И.С. Крымская Готия. – Киев, 1990. – 190 с.; Байер Х.-Ф. История крымских готов как интерпретация сказания Матфея о городе Феодоро. – Екатеринбург, 2001. – 478 с.

светских и, разумеется, церковных кругах, наиболее привлекательные модели для подражания все еще поставляла именно греческая культура в ее поздневизантийских образцах, насколько это было возможно в виду географической и политической отдаленности их от столицы. Несомненно, и то, что древние полисы, находясь под юрисдикцией Византии или сохраняя с ней тесные культурные связи, являлись посредниками в продвижении христианства и греческой культуры в различных направлениях: так, как это представлялось выгодным ее правителям и, соответственно, восприимчивым новой культуры³.

Однако к началу новейшей истории мы уже не застаем в Северном Причерноморье древних полисов как средоточия сколько-нибудь значительных очагов греческой культуры, так как почти все они пали под ударами «варваров». Вопрос, насколько сохранившиеся в припонтийской «хоре» со времен Средневековья христиане могли быть греками и носителями традиционной греческой культуры, и является предметом внимания автора данной статьи. При этом ниже рассмотрены будут лишь те греческие общины Украины, которые ведут свое происхождение из различных районов Крымского полуострова и тем самым оспаривают право на почетное звание потомков граждан древних полисов и подданных Византийской империи.

Итак, в современной Украине на роль носителей греческой культуры претендуют несколько различных по своему происхождению этнических групп, проживающих преимущественно в Северном Причерноморье и Приазовье⁴. Наибольший интерес для исследователей представляют «приазовские» или «мариупольские»

³ Здесь, возможно, стоит упомянуть историю крещения киевского князя Владимира в Херсонесе и его брака с византийской принцессой. См. также: Григорович В. Исторические намеки о значении Херсона и его церкви в VII, IX и X ст. // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. – 1864. – № 13. – С. 988.

⁴ О греках Крыма см.: Араджиони М.А. Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII в. – 90-е гг. XX в.): Пособие для студентов вузов и учителей общеобразовательных и национальных воскресных школ. Симферополь, 1999. 132 с.; Непомнящий А.А. История и этнография народов Крыма. Симферополь, 2001. 816 с.

греки, предки которых были переселены из Крыма в 1778 г.⁵ Именно на примере этой группы греков Украины можно попробовать проследить процесс превращения древней полисной культуры в провинциальную (и варваризированную) византийскую, расщепление культуры на две различные по своему языковому выражению формы (греческую – ромейскую, и тюркскую – урумскую) и, наконец, деградацию в современных условиях почти всех прежних составляющих национальной культуры до уровня социальных маркеров, служащих для определения по принципу «свой – чужой».

По различным оценкам число приазовских или «мариупольских» греков в настоящее время около 100 тыс. чел.⁶ Очевидно, что столь значительное число граждан, компактно проживающих на сравнительно небольшой территории, вправе поставить целый ряд вопросов о праве на развитие национального языка и культуры, учитывая, в частности, различные международные соглашения. Вместе с тем, как показали события последних лет, столь древний и известный народ не представлен или представлен на современной политической арене значительно в меньшей степени, чем народы несравненно более молодые и часто крайне малочисленные, но лучше социально и политически организованные. Социальная и политическая невыразительность современных украинских греков Приазовья позволяет поставить вопрос – есть ли у них вообще своя национальная культура, которую стоило бы отстаивать, т.е. тот особый образ жизни, воспроизводимый каждым последующим поколением, который позволяет идентифицировать их как греков.

Обратимся к их истории. Поскольку ни один источник не сообщает о гибели Херсонеса или массовом уничтожении греков

⁵ О самом переселении см.: Калоеров С.А. О переселении греков в Приазовье и основании греческих населенных пунктов / Материалы по истории и культуре греков Украины / Сост. С.А. Калоеров, Г.Н. Чердакли. – Вып. 1. – Донецк, 1998. – С. 5-53.

⁶ Переписи различных годов дают разные сведения о числе греческого населения Украины. Согласно последней официальной переписи населения 2001 г. в Украине проживает 91 500 греков, из них 77 500 в Донецкой области (т.е. в Приазовье). Вместе с тем, Федерация греков Украины и другие неофициальные источники говорят о наличии в стране 150-200 000 лиц греческого происхождения.

Боспорского царства в первые века после Р.Х. или в период великого переселения народов, следует предположить, что греческое население полуострова в основном пережило это страшное время и приспособилось к новым условиям. Достаточно пространные сообщения о христианизации крымского населения: как греческого, так и «варварского», при всей относительности достоверности подобных источников также указывают на греческую культуру, по крайней мере, городских жителей. Именно эта греческая, или языческая культура, часто становилась объектом нападков христианских миссионеров уже в IV – VI вв.⁷

Последовавшая вскоре активная христианизация и эллинизация населения всех византийских епархий, особенно в VII-IX вв., позволяет нам предположить, что, по крайней мере, в Херсонесе и на Южном побережье Крыма должны были происходить процессы, сходные с теми, которые в конечном счете породили и современную греческую нацию на Балканах, сложившуюся в позднем Средневековье из различных этнических элементов, в том числе славянского.

Хазарское, тюркское и позднее османское присутствие в Крыму, первоначально в степном, а затем почти повсеместно, равно как и локальное итальянское присутствие, несомненно, нарушили, но не смогли истребить эту особую греко-христианскую культуру бывших византийских подданных, трансформировавшихся после окончательного падения империи в самоуправляемые религиозные общины – вещь обычная для пестрого в этническом отношении Средневековья. Внутри этих общин должен был поддерживаться главным образом традиционный жизненный уклад, уже хотя бы потому, что завоеватели мало интересовались жизнью местного населения, предпочитая взимать с него дань, отдав другие права церковным пастырям. Вместе с тем, гибель Византии в 1453 г. нанесла непоправимый удар по состоянию всей греческой культуры, лишившейся своего главного очага, поддерживавшего и определявшего в течение веков стержневые положения, прежде всего ее духовных составляющих. Конечно, провинциальные епархии, подобные крымским, никогда не могли в

⁷ См.: Латышев В.В. Страдания святых священномучеников и епископов херсонских Василия, Капитона и иных с ними // Известия императорской археологической комиссии. СПб. 1907. № 23. С. 108-112.

полной мере пользоваться плодами духовной жизни столицы, но гибель Византии сделала их практически бесперспективными в отношении развития наивысших интеллектуальных форм культуры: философии, богословия, научной мысли и изящных искусств. Едва ли не единственной сферой проявления интеллектуальной жизни бывших византийских подданных оставалась религия, но в условиях дальнейшего отдаления разговорного языка от языка Священного Писания и богослужебной литературы и эта форма самовыражения теряла среди широких народных масс свой изначальный смысл, превращаясь в набор непонятных заклинаний⁸.

Оставляя без комментариев тот очевидный факт, что в средневековом Крыму христианами и носителями греческой византийской культуры становились также и не этнические греки, присоединяясь таким образом к наиболее выгодному для себя способу существования, отметим, что на полуострове, по-видимому, не позднее XV-XVI вв., параллельно грекоязычным христианам образовались и тюркоязычные. О месте и времени образования последних, об их первоначальном этническом составе и возможных причинах смены языков, можно спорить до бесконечности⁹. Несомненно, однако, что на смену «византийской» модели, особенно после 1204 г., должны были прийти какие-то новые ориентиры, и на сей раз это были тюркские как принадлежащие господствующей на полуострове силе и уже тем самым более престижные, чем локальные традиции. Появление в Крыму татаро-монгольской орды и позднее турок-осман только способствовало возвышению тюркской культуры в глазах деградирующих вне связей с метрополией «греков». Механизм такого перехода от традиционной культуры к культуре завоевателей достаточно прост и крайне распространен в нашем беспокойном мире. Для нас, однако, более важны культурологические последствия такого размежевания крымских христиан, продолжающегося и по сей день уже в украинском Северном Приазовье. Можно предположить, что первоначально переходящее на тюркские наречия грекоязычное население было

⁸ См., например: Греческие молитвы, заклинания и заговоры из Большой Каракубы. – Донецк: Норд-Пресс, 2005. – 167 с.

⁹ О различных гипотезах см.: Араджиони М.А. Указ. соч. С. 40–47.

двуязычным, но постепенный отказ от греческих диалектов делал их маргиналами среди других греческих общин и, в частности, создавал дополнительные трудности в восприятии и без того малопонятных церковных служб. Со временем отношения между разноязычными общинами практически прервались, что находит свое выражение и в настоящее время: ромеи и урумы встречаются по большей части лишь на официальных или совместных мероприятиях, где важна их декларируемая принадлежность к «греческому» миру.

Вместе с тем, со временем переход части «греков» на «официальный» язык Крымского ханства должен был открыть урумам доступ к более активным контактам с тюркоязычным населением: торговым, ремесленным и др. Тем самым создавались более благоприятные условия для проникновения в бывшие «греческие» общины тюркской культуры в самых различных ее формах, о чем свидетельствуют и источники, согласно которым переселившиеся из Крыма в Приазовье урумы во всем были схожи с татарами. Стала ли их жизнь легче в условиях татарского господства – трудно сказать, так как главным отличительным признаком оставалась конфессиональная принадлежность, а не язык. Несомненно, однако, что христиане тюркофоны (урумы) в условиях Крымского ханства и фактического господства на полуострове Османской империи были прогрессивнее и перспективнее по своим адаптационным возможностям, чем грекоязычные ромеи. Они составляли не только абсолютное большинство христиан на полуострове, но и почти все городское христианское население¹⁰. На их язык уже с начала XVIII в. был осуществлен перевод Евангелия, на тюркских диалектах создавалась общепонятная религиозная литература, велась деловая переписка. Есть основания предполагать, что разговорный язык Крымского ханства – некое тюркское койне, был понятен и основной массе населения грекоязычных общин, т.е. ромеям, которые таким образом также могли воспользоваться тюркоязычной религиозной литературой и даже предпочитать

¹⁰ Во всяком случае, на момент выхода христиан из Крыма в 1778 г. их тюркоязычная часть была численно превосходящей и безусловно во всех отношениях более развитой, чем сохранявшие свои греческие диалекты группы переселенцев.

тюркскую литургику греческой. Впрочем, учитывая консервативность духовных лидеров, вряд ли можно было предполагать полную замену греческого богослужения на тюркское: как мы знаем, этого не произошло и в последствие ни в одной тюркофонной греческой общине¹¹.

Таким образом, на 1778 г. целесообразно было бы признать то, что крымские христиане-«греки» представляли собой два различных этноса со значительной разницей прежде всего в области духовной культуры, объединенные чисто формально своей верой и принадлежностью к одной епархии. При желании, можно, конечно, считать их двумя субэтносами со своими субкультурами в рамках единого новогреческого или даже довольно пестрого в этническом отношении христианского мира, подчиненного вселенскому патриарху. Однако древние характеристики и взаимоотношения всех этих разноязычных групп внутри Константинопольского патриархата остаются доподлинно неизвестными. Что касается крымской общины, то это двойственное в языковом отношении состояние оказалось несущественным для организаторов переселения 1778 г., а гипотетическое «древнегреческое» происхождение обеих групп дало возможность соединить их вместе в пределах отведенных земель в Приазовье и ввести в русло российской (и украинской) истории под общим названием «греки». Переселенцы, однако, на новом месте остались столь же разобщенными, как и ранее в Крыму. Такое языковое и культурное разобщение делало и делает этот довольно искусственно образованный «греческий» этнос неустойчивым в отношениях с другими народами.

Дальнейшая история крымских «греков», а на самом деле – ромеев и урумов, протекала в Приазовье под воздействием пряже всего русской культуры в ее провинциально-малороссийском варианте и при полном подчинении епархии Св. Синоду. Между

¹¹ Тюркоговорящие греки Османской империи создали свою особую культуру, угасшую после обмена населением между Греческим королевством и Турецкой республикой в 1922–1923 гг. см.: Clogg R. A Millet within a Millet: the Karamanlides / I Kath'imas Anatoli: studies in Ottoman Greek history / R. Clogg. Istanbul: The Isis Press, 2004. P. 387–410; Kitromilidis P. M. The Greek-Turkish population exchange // Turkey in the Twentieth Century / Ed. Erik-Jan Zürcher. Berlin, 2008. P. 255–270.

тем, относительная автономия округа и очевидная отсталость или консервативность России ограничивали влияние «окружающего мира» на жизнь общин почти до конца XIX в. Материальная культура: архитектура, сельско-хозяйственные орудия, бытовая утварь и т.п., по-видимому, долгое время оставалась прежней – вынесенной из Крыма. Об этом свидетельствуют сохранившиеся фотографии, музейные экспонаты и редкие источники XIX века. Эти последние – не академические по своему характеру, а, скорее, аматорско-краеведческие исследования, заложили основу для изучения народной культуры греков Приазовья во всех ее проявлениях.

Развитие торговли и других промыслов, особенно в центре Греческого округа – Мариуполе, неминуемо влекло за собой проникновение в вынесенную из Крыма культуру вначале элементов культур ближайших соседних народов: украинцев и русских, а позднее – принятие в качестве основной модели для подражания ведущей культуры региона, в данном случае – русской. Интересно, что ранние документы конца XVIII – начала XIX вв. позволяют говорить о видимой конкуренции различных, в том числе привнесенных, культур: новогреческой, итальянской, украинской и, разумеется, русской¹². Но к середине XIX в. эта последняя прочно завоевывает первое место, по крайней мере в Мариуполе. При этом за пределами города, разумеется, еще господствовали местные обычаи в их ромейской или урумской форме¹³.

Значительные перемены должны были произойти и в духовной сфере. Если ранее – в XVIII в., в том числе после переселения в Приазовье, церковное окормление паствы происходило на языке, близком к османским литературным нормам

¹² Чернухин Е.К. «Записки» из Мариуполя первой половины XIX в.: описание рукописи, проблема авторства и социальный портрет составителя [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.azovgreeks.com/library.cfm?articleId=309>

¹³ Описание некоторых обычаев см.: Мариуполь и его окрестности. Мариуполь, 1892; Серафимов С. Крымские христиане (греки) на северных берегах Азовского моря/ Материалы по истории и культуре греков Украины / Сост. С. А. Калоеров, Г. Н. Чердакли. – Вып. 1. – Донецк, 1998. – С. 69-93.

и понятным практически всем¹⁴, то с начала XIX в. службы все чаще ведутся на церковнославянском или литургическом древнегреческом – недоступными для понимания без специальной подготовки. Тем самым был прерван процесс формирования у паствы способностей к порождению религиозно-философских дискурсов на своем родном языке: говорить умно теперь можно было только по-русски.

Характерно, однако, что литература на тюркских диалектах – так называемые караманлийские издания, продолжала поступать в Мариуполь в течение всего XIX в., а Евангельские чтения в переводе на местные диалекты переписывались, по крайней мере, до официального запрета 1873 г. на богослужения на местных языках. Этот факт еще раз подчеркивает относительную прогрессивность и образованность тюркоязычной части приазовских греков по отношению к грекоязычной, успехи которой в изучении новогреческого (вне всякого сомнения, иностранного для них языка), не говоря уже о древнегреческом, были всегда более чем скромными и никогда не выходили за рамки узкого круга лиц. Таким образом, можно предполагать, что урумы продолжали осознавать себя частью караманлийской культуры, которая достаточно активно развивалась внутри Османской империи в течение всего XIX в.

И вместе с тем, в тюркоязычном по преимуществу городе Мариуполе процесс русификации был всегда заметнее, чем в грекоязычных селах, так как делопроизводство уже с первых дней основания города велось также и на русском языке. Русскому языку обучали и в городских школах. Что касается «деэллинизации», то ее как бы и вовсе не было – город изначально был заселен урумами. Видимо поэтому один из просветителей приазовских греков

¹⁴ Чернухин Е. К. Караманлийские рукописи в Украине: опыт палеографического, кодикологического и культурологического исследования // Палеография, кодикология, дипломатика: Современный опыт исследования греческих, латинских и славянских рукописей и документов: Материалы Международной научной конференции в честь 75-летия доктора исторических наук, члена-корреспондента Афинской Академии Бориса Львовича Фонкича. Москва, 27–28 февраля 2013 г. / Отв. ред. И. Г. Коновалова; сост. Д. Н. Рамазанова / Институт всеобщей истории РАН. – М.: ИВИ, 2013. – С. 341-349.

Феоктист Хартахай (1836-1880 гг.) писал об «исчезающем наречии», имея в виду греческие говоры. Другой известный уроженец Приазовья – протоиерей Серафим Серафимов (1817–1884 гг.) также оставил много замечательных страниц, посвященных истории и культуре своих земляков¹⁵. Отдельные публикации начала прошлого века, а также современные исследования крымских и приазовских рукописей подтверждают бытование в Приазовье целого ряда обычаев и верований, связанных с византийским, а, может быть, и более древним периодом их истории¹⁶.

Начавшееся с начала 20-х годов XX в. планомерное наступление на культуру греческого Приазовья, казалось бы, обрекло на полное уничтожение остатки антично-византийского прошлого бывших Таврических греков, но неудачи политики «коренизации» (в том числе попытки насаждения новогреческого и татарского языков), фактическое закрепление крестьянства на земле в качестве нового «рабочего» сословия, Вторая мировая война и послевоенная разруха продлили жизнь, по крайней мере, местных диалектов на довольно длительный период. Во всяком случае, полевые исследования Т.Н. Чернышевой(1928-1993 гг.) и А.А. Белецкого (1911-1995 гг.)¹⁷, регулярно проводимые с 1952 г. еще застали достаточно живыми местные идиомы и многих носителей народных традиций и устных фольклорных жанров. Более того, как свидетельствует Р.С. Харабадот, довольно долго работали традиционные ткацкие станки – до 1970-х годов. Очередной удар по местной «греческой» культуре нанесла, конечно, новая волна индустриализации, проводимая с конца 50-х годов. Как ни странно, а, возможно, в качестве некой компенсации,

¹⁵ Серафимов С. Указ. соч.

¹⁶ Чернухин Е. О двух памятниках греческой народной обрядности в «Записках» урума Семена Антоновича Кечеджи-Ени // Византийский временник. Т. 71. М., 2012. С. 140-146; Греческий народный молитвослов из Северного Причерноморья / Редакция, подготовка греческого текста, переводы, комментарии и вступительная статья Евгения Чернухина. Донецк: Изд-во «Ноулидж», 2012. 290 с.; ил.

¹⁷ Опубликована незначительная часть собранных материалов, хранящихся в настоящее время в Институте рукописи Национальной библиотеки Украины имени В.И. Вернадского.

в это же время возникает движение за возрождение культуры греческого Приазовья, преимущественно, ромейской, т.е. в своей основе новогреческой. Лидеры этого движения, рожденные в страшные годы сталинских репрессий, становятся на долгие годы символами возрождения для новой национальной интеллигенции. Это их усилиями записываются и издаются тексты на родных идиомах, возрождаются полузабытые песни и танцы. К сожалению, результаты их титанических усилий по большей части остались без потребителя, так как послевоенные поколения уже редко владели родным языком. Период с конца 1980-х – начала 90-х годов прошедшего века реабилитировал национальную интеллигенцию в ее мечтах о возрождении языка и культуры и одновременно сделал разрыв между поколениями непреодолимым, прежде всего в языковом отношении. Сыграла свою пагубную роль и проводимая Греческой республикой и подхваченная новоиспеченными местными «радетелями» национальной культуры политика насаждения новогреческого языка, приведшая к окончательной деморализации и дезориентации ромейского населения в языковом вопросе, не говоря уже об урумах, которых новогреческая пропаганда традиционно обрекает на полный отказ от обычаев предков¹⁸.

Начиная с 90-х годов появился ряд работ, в которых были сделаны попытки подытожить наши знания материальной и духовной культуры приазовских греков¹⁹. Несмотря на видимые

¹⁸ См. статью Е. Чернухина «Образование, языковой вопрос и сохранение нации» в греческом журнале «Греческий международный язык»: Τσερνούχιν Ε. Εκπαίδευση, Γλωσσικό ζήτημα και η διατήρηση του Έθνους // Ελληνική Διεθνής Γλώσσα. Τ. 5 (41). 2000. Αθήνα, 2000. Σ. 442–445, а также: Συμεωνίδης Χ., Τομπαδάκης Α. Η Σημερινή ελληνική διάλεκτος της Ουκρανίας // Περιοδικό Αρχαίον Πόντου. Παραρτήματα. Τ. 20. Αθήνα, 1999. 157 σ; Лингвистическая и этнокультурная ситуация в греческих селах Приазовья, По материалам экспедиций 2001–2004 годов / Отв. ред. М. Л. Кисилиер. СПб.: АЛТЕЙА, 2009. 444 с.; Баранова В.В. Язык и этническая идентичность. Урумы и румей Приазовья. М.: ГУ-ВШЭ, 2010. 287 с.

¹⁹ См.: Гаркавец О. М. Уруми Надазов'я. Історія, мова, казки, пісні, загадки, прислів'я, писемні пам'ятки. Алма-Ата: Український культурний центр, 1999. 624 с.; Пономарьова І. Етнічна історія греків Приазов'я кінець XVIII – початок XXI ст.). Історико-етнографічне дослідження. Київ: Реферат, 2006. 300 с.

достоинства отдельных исследований, из них следует сделать неутешительный вывод об отсутствии большинства описанных явлений как материальной, так и духовной культуры в повседневной жизни современных греков Приазовья. Зарубежные исследователи Приазовья, не столь подверженные влиянию и очарованию русскоязычных работ XIX-XX вв. и идей национального «возрождения», рассматривая текущее состояние дел, как правило, довольно категоричны в оценке «греческой» культуры мариупольских греков, определяя ее как разновидность советской с рядом локальных этнографических элементов²⁰. Под последними следует понимать некоторые принятые среди приазовских греков обычаи празднования дней отдельных святых, умение напеть несколько наиболее известных народных песен, готовить блюда народной кухни и т.д.

Таким образом, начиная с 1778 г. длится период повсеместного угасания народной культуры как ромеев – использовавших для общения новогреческие говоры, так и, в равной степени, народной культуры урумов, говоривших на тюркских диалектах. Насколько эти две культуры были схожи на своем крымском этапе и позднее в Приазовье, судить трудно за недостатком источников и материалов. По той же причине трудно определить, насколько эти две культуры являются более новогреческими или более крымско-татарскими, несмотря на очевидное происхождение и зависимость диалектов от некогда породивших их греческого и, соответственно, тюркского языков. В условиях современного мира и нарастающей глобализации возникает и вопрос о перспективах дальнейшего существования приазовских «греков» как отдельных, отличных от других этносов, что при условии полной утраты языка и национальных традиций делает их безликими в культурном отношении.

Вместе с тем, накопленные различными исследователями материалы и активность части приазовского «греческого» сообщества позволяют говорить о каком-то новом нетрадиционном варианте функционирования элементов греческой культуры в

²⁰ См. работы финской исследовательницы Киры Кауринкоски, например: K. Kaurinkoski. Les Grecs dans le Donbass. Analyse des identités collectives dans deux villages d'Ukraine orientale. Thèse de Doctorat, Université de Provence (Aix-Marseille I) (1997). 338 p.

отдельных группах населения Украины, что может в дальнейшем привести к появлению новых жизнеспособных форм ее существования, способствующих самоидентификации ее носителей.

ადრიანა პელეშკო

ბერძნული კულტურა ჩრდილოეთ შავი ზღვისპირეთში: მითოლოგიიდან რეალობამდე

რეზიუმე

შავი - აზოვის ზღვების ზონაში მცხოვრები მოსახლეობის ნაწილი ორ ათასეულ წელზე მეტია თავის თავს შეიმეცნებენ როგორც ბერძნები, რაც ისტორიკოსებისა და კულტუროლოგების მეცნიერულ ინტერესებს განაპირობებს. წარმოდგენილ ნაშრომში სწორედ აღნიშნული საკითხის მეცნიერული შესწავლის ცდას წარმოადგენს.

**СВЯЗИ МЕЖДУ БОЛГАРСКИМИ И ЮГО-
ЗАПАДНЫМИ ГРУЗИНСКИМИ ЗЕМЛЯМИ НА
ПРОТЯЖЕНИИ ВЕКОВ**

Грузия и Болгария одновременно далекие и близкие страны. Разделяет их обширное пространство Черного моря. Объединяет их древность их происхождения, их местоположение как связывающие звена между Европой и Азией, их преданность к патриотизму, просвете, их неровная борьба против агрессивных внешних врагов, которые стремились навязать свое владычество и религию.

Связи между болгарскими и юго-западными грузинскими землями восходят к глубокой древности. Еще в XIII-ом веке до н.э. и в последующих столетиях они находят выражение в распространении дела и учения Орфея – т.н. орфизм, во всех землях вокуг Средеземного моря, в том числе в землях древней Колхиды.

Орфей родился в горах Родопы в древней Фракии, на территории которой впоследствии образовалось болгарское государство²¹. Его отец был фракийским царем. Еще с ранних лет его подготавливали стать жрецом и царем. Подростком его послали продолжить свое обучение у египетских жрецов, а потом у финикийцев. Его одноклассник в это время был будущий царь Язон. Их личное знакомство и дружба становится причиной, чтобы Орфея пригласили позже на корабле „Арго“, среди аргонатов, которые предпринимают экспедицию в поиске Золотого руна в древней Колхиде.

Еще в своем первом туре в самых известных городов и святилищ вокруг Фракийского (Егейского) моря Орфей стал известным своей музыкой и поэзией. Он понял, что музыка, письменность и торговля двигатели нового мира, что города вокруг моря являются местом, где люди могут построить новые взаимоотношения, что знания, которые накопились в святилищах в

²¹ Изложение о деле и учения Орфея основывается на данных из интернет публикации „Трагизмът на Орфей“ (<http://www.siva-dionis.org/index.php?option=com-content&view=article&id=125%3A2014-03-25-09-10-46&catid=55%3A2012-09-10-15-54-08&Itemid=82&lang=bg>).

горах Родопы и в Египте, могут изменить мир, не проливая крови, не размахивая мечом. Орфей понял, что восхищение, которое он производил своими песнями и стихами, это сила, которую можно использовать.

В своем втором туре уже с аргонавтами, Орфей царь и жрец. Это дает ему право остановить корабль "Арго" на острове Самофраки, где проводились мистерии кабиров²². Там Орфей осуществляет посвящение всех аргонавтов. Тот факт, что он может сделать такое посвящение означает, что сам он посвящен на самом высоком уровне.

Посвящение аргонавтов их объединяет и Орфей становится духовным лидером экспедиции о Золотом руне. Учитывая, что аргонавтов было около 50 человек и в момент их отъезда 8 среди них были цари: Язон, Орфей, Авгий, Нестор, Ойлей, Тидей, Цефей, Пелей, а 6 – царские сыновья: Адмет, Акаст, Кастор, Полидевк, Мелеагр, Тезей, становится ясно, что это был цвет народов, живущих вокруг Фракийского моря в XIII-ом веке до н.э. Экспедиция продолжалась около пяти лет, в течение которых аргонавты ознакомились, имели возможность оценить талант и способности каждого из них. Именно там Орфей становится духовным лидером всего древнего мира. Пользуясь почтением царей и героев, он становится кумиром для людей, живущих вокруг Фракийского моря.

Вернувшись у своих в горах Родопы Орфей осознает, что мир может быть изменен. Его поколение с городов и островов Фракийского моря было воспламенено рассказами о героических подвигах, о благородстве, о славе, о любви, которая меняет сердца и духовный мир людей.

Объездивший весь известный в то время мир и познакомившийся с самыми известными героями, поэтами и музыкантами своего времени, Орфей не мог продолжать жить по старым родово-религиозным правилам. Эти правила велели, чтобы тайны передавались только посвященным, чтобы божества почитали жертвами (на некоторых местах даже человеческими жертвами), чтобы золото использовали в основном в религиозных обрядах, а не для торговли и обмена.

²² Древние догреческие божества плодородия.

Орфей осознавал, что изменение этих правил может быть пагубным для него самого, но изменит мир для всех остальных. И в этом выражается его трагизм: он помог экспорта знаний и культуры из гор Родопы, из фракийских святилищ к Греции и греческим храмам, но не смог изменить фракийских жрецов и фракийцев. Его попытка остановить кровопролитие и жертвоприношения в святилищах в горах Родопы не удалась.

Духовная и творческая энергия, внесенная Орфеем и орфистами, привела в движение с мощной силой художественную культуру, науку и жизнь в греческих городах. Чтобы остановить ссоры между городами-государствами в Греции Орфей создал нравственный, правовой и религиозный арбитраж в святилище в Дельфах. Так постепенно, руководимые единными законами и религиозными правилами, воюющие между собой города-государства превратились в единое государство – государство Эллада (Греция).

В то же время фракийцы остались разъединенными. Как было упомянуто выше, даже Орфей не успел их изменить и объединить. Напротив, обидевшись на его попытки изменить древние культы, они передали его в суд жрецов центрального святилища Диониса в горах Родопы, где он был приговорен к смерти.

Независимо от того орфизм распространился по всему протяжению земель вокруг Средиземного моря. Можно указать на своеобразные лучи распространения учения Орфея: через Йолка, Коринфа и Микены - луч к Колхиде; через Элевсина и Самофраки - луч к Египту; через Салоники - луч к Риму; через Дельфы - луч к всей Греции и южной Италии; через города Либетра и области Пиерия (возле Олимпа) – луч к Македонии; через острова Лесбос – луч к Малой Азии и через Трои и Ионии – луч к Финикии ".

В Древней Греции орфизм почти восторжествовал. Сократ, Платон, Пифагор орфисты. Пифагор наиболее тесно связан с Орфеем. Он создает знаменитую Пифагорейскую школу, вводит степени посвящения, пытается расшифровать смысл чисел, изучает Космос и проповедует, что Земля круглая.

В V-IV веке до н.э. однако начинается преследование орфистов и попытка уничтожить следы имя Орфея. Сократ был приговорен к смерти за то, что вынес тайны мистерий; дом Пифагора подожгли и в нем погиб сам Пифагор вместе с 38 его учеников.

И так влияние Орфея продлилось почти тысячелетие после

того как Орфей был осужден жрецами в горах Родопы и убит: с XIII-ого века до н.э. по IV-ый век до н.э. С преследованием орфистов и уничтожением Дельфийского святилища постепенно реальные факты стерлись и остался миф об Орфее.

О значении дела Орфея наиболее синтезировано говорить следующие слова французского исследователя Эдуарда Шюре: "Слово Орфея таинственно было всосано венами Эллады И душа Орфея стала душой Греции" (Гигов 2005: 106).

Учитывая эти слова можно добавить, что впоследствии, когда эллинская культура становится основой современной европейской и мировой культуры, душа Орфея становится душой Европы и мира.

Связи между болгарскими и грузинскими землями, в том числе юго-западными грузинскими землями, продолжают в поздней античности и средневековья.

Во II веке н.э. в Южный Кавказ поселяются протоболгарские племена²³. В иверских (грузинских) надписях с III-его века н.э. встречаются протоболгарские имена как Аспарух, Заберган, Безмер и др.

После образования Болгарии в 681-ом году и принятия христианства в стране в IX-ом веке полагается начало системных болгарско-грузинских церковных и культурных связей.

Самое раннее известное болгарское сведение о них находится в Пространном житие Св. Константина-Кирилла Философа, который вместе со своим братом Мефодием создает славянскую азбуку. В нем упоминаются "иберийцы" (грузины) среди народов, которые имеют свои собственные книги (письменность) и славят Бога на своем родном языке.

В Зографской грамоте болгарского царя Ивана Александра (1342 г.) упоминается, что различные народы, в том числе "иберийцы", заботились о болгарском монастыре в Афоне.

В болгарской переработки апокрифа "Слово о Сивилы" с XIII-ого века грузины поставлены на втором месте по достоинству после болгар и подчеркивается их преданность к православию:

²³ Для изложения болгарско-грузинских связей во время поздней античности и средневековья использованны данные из интернет публикации: Архимандрит доц. Павел Стефанов. Исторически връзки между Грузинската и Българската църква (<http://dveri.bg/34a>).

"Второй род грузины: кроткие, любящие иностранцев, незлобивые, любезные, почитывающие попа и о Боге спрашивающие".

Ряд сходных элементов находятся в болгарской и грузинской стенописи, но они не являются следствием прямых влияний, а прежде всего следствием их общей византийской основы.

Во время византийского владычества в Болгарии (1018-1185 г.) некоторых грузин, которые поднялись по служебной лестнице Византийской империи, отправляют на руководящие должности в болгарские земли.

Во время правления византийского императора Алексея I Комнина (1081-1118 г.) отличаются два брата грузины с фамилией Бакуриани из княжества Тао-Кларджети на юго-западе Грузии. Один брат, Абазий, магистр (главнокомандующий) одной из византийских армий. Другой, Григорий, имеет чин севаста и великого доместика Запада (т.е. главнокомандующего византийскими войсками в Европе). Он получает в дар крупные феодальные владения в Эгейской Фракии, Македонии и в районе города Пловдива в Болгарии. В декабре 1083-ого года, Григорий Бакуриани основывает Бачковский монастырь (возле села Бачково в районе города Пловдива), а в следующем году дает ему устав, который поныне является первый сохранившийся монастырский устав в Болгарии. Устав написан на трех языках – на греческом, грузинском и армянском языке, и сохраняется в копиях, потому что оригинал утерян. Случайно или нет Бачковский монастырь основан именно в горах Родопы – горы Орфея.

С монастырским уставом ктитор хочет не только регламентировать имущественные отношения и жизнь монахов, но и предотвратить овладение монастыря греческим духовенством. В уставе постановлено, что монастырь грузинский и только писарь может быть ромеем (византийцем).

Для паломников в монастыре Бакуриани строит три гостиницы в селе Стенимахос (сегодня город Асеновград) и одну крепость тоже там. Он строит и замок возле села Горни Воден в этом же районе.

В 1086-ом году Григорий Бакуриани был убит в бою с печенегами возле Пловдива, но его воля, чтобы монастырь был только грузинский соблюдалась до конца XII-ого века. С годами монастырь утверждается как крупный литературный центр. В нем организует свою школу выдающийся грузинский философ-неоплатоник Йоан Петрици (1050-1130 г.).

Из ранних зданий монастыря сегодня сохранен склеп (костница), построен в *opus mixtum* (из камнями и тонкими кирпичами). С точки зрения планировки склеп является внешним типом для Балканского полуострова, импортированным с Кавказа. Он построен на двух этажах: на нижнем этаже находится собственно хранилище костей, а на верхнем этаже капелла. Четырнадцать гробницы, вырытые в полу склепа, показывают, что склеп был построен только в целях семьи Бакуриани. Капелла росписана грузином Иоаном Иверопулцем, который рисует фигуры Св. Иоанна, Евтимия и Георгия Иверского.

В 1199-ом году район города Пловдива и горы Родопы присоединены снова к освобожденному болгарскому государству.

В течение следующих десятилетий монастырь постепенно переходит из грузинских в болгарские руки, но независимо от этого поддерживает отношения с Грузией до позднего средневековья.

Например, на серебрянном окладе известной чудотворной иконы Пресвятой Богородицы есть дарственная надпись с 1311-ого года, сделанная двумя грузинами, жителями Тао-Кларджети. В ней говорится: "Эта святая икона нашей Пресвятой царицы Богородицы Петричкой окована двумя братьями из Тао, сыновьями Игнатия, наставником Афанасием и Окропиром за 125 перперов и [пусть будет поставлен] подсвечник ... возле [нее] ...".

В 1706-ом году Бачковский монастырь посетил французский путешественник Пол Люка. В то время никто не смог прочитать вышеупомянутую надпись на чудотворной иконе и память об ее донорах начала исчезать. Монахи рассказали французу легенду о том, что икона была нарисована самым Св. Луком и прилетела по воздуху из Грузии в Болгарию.

Грузины подарили и крест на куполе главного храма монастыря, на котором есть грузинская надпись.

Во время Русско-турецкой освободительной войны (1877-1878 г.) отступающие османские силы угрожали сжечь Бачковский монастырь, но он был спасен войсками под командованием грузинского офицера Г. Грэмели. Таким образом грузины спасают один монастырь, основанный их соотечественниками почти 800 лет тому назад.

Во второй половине XIV-ого века грузинские монахи посещают Болгарию и общаются не только с крупными монастырями как Бачковский монастырь, непосредственно связанными с

грузинской истории, но и с более маленькими, при этом отшельническими обителями.

Свидетельство для этого открытые в 1978-ом году ранее неизвестные надписи в Северной пещере массива Сары кая возле города Провадия в Северо-Восточной Болгарии. Они оказываются грузинскими, написанными письмом асомтаврули с элементами письма нухури. Тщательное высекание этих надписей говорит о длительном проживании в этих местах монахов, создавших их. С надписями ознакомились грузинские ученые, которые их прочитывают. Таким способом становится ясно, что в XIV-ом веке упомянутая Северная пещера возле города Провадия была преобразована в один из многочисленных исихастских монастырей в Болгарии.

Болгария и Юго-Западная Грузия имеют свои контакты и в связи с борьбой против фашизма в Европе.

После его блестящей защиты в качестве обвиняемого в инсценированном нацистами Лейпцигском процессе в 1933-ом году и его оправдания герой из Лейпцига, видный деятель болгарского и международного антифашистского движения Георгий Димитров получает советское гражданство и 27-ое февраля 1934-ого года прибывает в Москву. Врачам и сотрудникам Георгия Димитрова, однако, было ясно, что в Москве и ее окрестностях он не сможет в полной мере отдохнуть и восстановить плохое состояние своего здоровья в результате периода, проведенного в тюрьме Лейпцига. Поэтому принято решение, чтобы Георгий Димитров пошел в южные районы Советского Союза. Таким образом, в начале июля того же года Димитров отправляется на поезде к Крыму и оттуда на корабле прибывает в Батуми по пути к целебным источникам Боржоми, где он едет лечиться.

Ладо Ширазидзе еще молодым в 1934-ом году и позже директор художественной галереи в Батуми хорошо помнит свою встречу с Георгием Димитровым в Батуми и его слова: "Теперь Черное море отделяет Аджарию от Болгарии, но придет день, когда оно станет мост дружбы между нашими братскими народами" (Абаджиев 1982: 38).

Георгий Димитров и сопровождающие его лица рассматривают интересные экспонаты в городском музее, сокровище из крепости Гонио и ботанический сад на Зеленом мысе. В санатории на Зеленом мысе они проводят ночь. На следующий день Георгий

Димитров рассматривает и деревни Чаква и Кобулет. Он проводит еще одну ночь на Зеленом мысе, а затем берет поезд до города Хашури, вглубь Грузии, по пути к Боржоми.

По дороге в горах Кавказа Димитров находит поразительное сходство природы и рельефа там с природой и рельефом в горах Родопы. Он настолько впечатлен этим, что обращается к своей матери, которая едет вместе с ним, следующим возгласом: "Разве эти горы не похожи на наши Родопы? Я уверен, что воздух здесь может оживить даже мертвеца!" (Абаджиев 1982: 41).

В настоящее время город Батуми, столица Абхазии, является побратимом с городом Благоевград в Болгарии. "Братание как возможность для сближения граждан через границ между странами, это часть жизни Европы с 1950-ого года²⁴," пишет д-р Милена Ангелова, преподаватель в Юго-Западном университете "Неофит Рильский" в Благоевграде.

"Инициатором является организация, которая и до сегодня поддерживает эти инициативы - Совет европейских общин и регионов (СЕОР). Чуть позже создается и Всемирная федерация породненных городов (1957 г.), базирующаяся во Франции. За около 20 лет количество членов Федерации достигает более 100 городов в более чем 50 странах".

Д-р Милена Ангелова указывает еще, что выбор того, чтобы Благоевградский округ и Абхазия установили дружеские отношения и сотрудничали не случаен.

Во время существования Советского Союза с 1921-ого года Абхазия имеет статус автономной республики в составе Грузинской Советской Социалистической Республики и сформирована по религиозному признаку. В 60-х годах XX века большинство населения в Абхазии продолжает быть мусульманами. Благоевградский округ также включает в себя области, где живут мусульмане. Поэтому, "тема об идеологической близости и исторических корнях между двумя регионами периодически повторяется и дополняется новыми аргументами. Указывается и сходство в "пограничном расположении Благоевградского округа и Абхазской АССР".

²⁴ Эта и последующие цитаты из интернет публикации: В Батуми хората с носталгия си спомнят за пионерските лагери в Пиринско (<http://www.struma.com/otblizo/v-batumi-horata-s-nostalgiya-si-spomnyat-za-pionerskite-lageri-15272>).

Сегодня Болгария и Грузия стратегические партнеры в ряде общих экономических и политических инициативах и достойные представители современной Европы.

Л и т е р а т у р а:

1. **Абаджиев** 1982 Абаджиев, А. Георги Димитров в страната на Святите. София.
2. **Ангелова** 2011 Ангелова, М. В Батуми хората с носталгия си спомнят за пионерските лагери в Пиринско (<http://www.struma.com/otblizo/vbatumi-horata-s-nostalgiya-si-spomnyat-za-pionerskite-lageri-15272>).
3. **Гигов** 2005 Гигов, Н. Тайната на Орфей. София.
4. **Стефанов** 2008 Стефанов, Архимандрит доц. Павел. Исторически връзки между Грузинската и Българската църква (<http://dveri.bg/34a>).
5. **Трагизмът на Орфей** 2014 Трагизмът на Орфей (<http://www.siva-dionis.org/index.php?option=com-content&view=article&id=125%3A2014-03-25-09-10-46&catid=55%3A2012-09-10-15-54-08&Itemid=82&lang=bg>).

ქველი ბათუმის რამდენიმე სახლის ისტორიისათვის

საკონფერენციო თემის არჩევანი განაპირობა 2013 წელს აჭარის არ საარქივო სამმართველოს ეგიდით ჩატარებულმა აჭარის დედასამშობლოსთან დაბრუნების 135 წლისთავისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაში მონაწილეობის შემდგომ მიღებულმა სამახსოვრო საჩუქარმა, საუბარია ბათუმში 2012 წელს გამოქვეყნებული ნიგნის "ბათუმის არქიტექტურული ძეგლები"-ის შესახებ, რომლის ავტორებიც არიან ქალბატონები: ნაზი ფაილოძე, ლელა კეკულაძე, მანანა სურამელაშვილი, ირინე ელიზბარაშვილი, ციციწო ჩაჩხუნაშვილი. ნიგნში საინტერესოაა მოთხრობილი ბათუმის არქიტექტურის ისტორია, როგორ შენდებოდა ბათუმი, საცხოვრებელი სახლების არქიტექტურა და შენობების ისტორია, ასევე წარმოდგენილია თანამედროვე ბათუმში არსებული სახლების ფოტომასალა. მიუხედავად დასახელებული ნიგნის დიდი მნიშვნელობისა ავლნიშნავთ, რომ ნიგნი უფრო სრულყოფილი გამოვიდოდა, თუ ავტორები გაეცნობოდნენ ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცული იმ მასალებს, რომლებიც აჭარის ისტორიას ეხება, ამიტომ გადავწყვიტეთ წარმოგიდგინოთ რამდენიმე დოკუმენტი, რომლებიც ნათელს მოჰფენს და სიცხადეს შესძენს თანამედროვე ბათუმში არსებული სახლების ისტორიას.

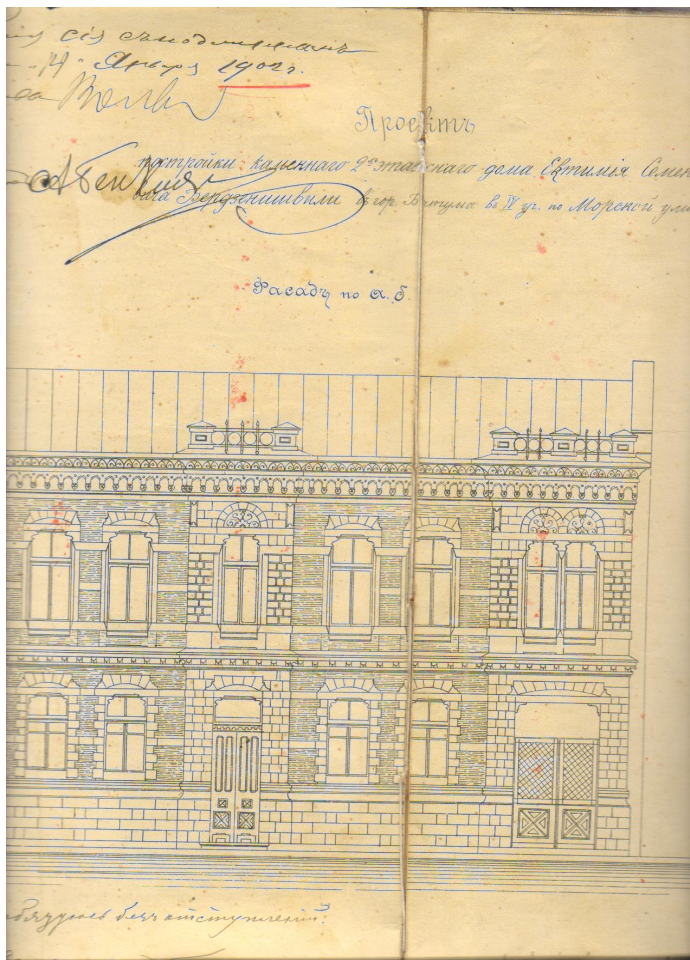
ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცული ქუთაისის მიხეილის სათავადაზნაურო, საადგილმამულო ბანკის ფონდში (ფონდი№22) არსებული სახლების ისტორიის მიმოხილვამდე მოკლედ გავიხსენოთ სათავადაზნაურო ბანკის დანიშნულება და ფუნქციები.

ილია ჭავჭავაძის აზრით ბანკის შექმნით ფინანსურად დასუსტებული თავადაზნაურობა "გამხნევედება, გაბეჯითდება და ძველ დიდებასა და პატივს დაიბრუნებს", ამიტომაც ბანკის გახსნა თავადაზნაურობის კეთილდღეობის შესანარჩუნებლად იყო ჩაფიქრებული, სწორედ ამ ფაქტებზე მოგვითხრობს ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცული ფონდი№22 ქუთაისის მიხეილის

სახელობის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკის მასალები, სადაც დაცულია ძველი ბათუმის რამდენიმე საცხოვრებელი სახლის გეგმა-პროექტები, რომლებიც იმდროინდელ მესაკუთრეებს დაგირავებული ან იჯარით ჰქონდათ გაცემული, სწორედ ამ დოკუმენტების ანალიზი მინდა წარმოგიდგინო.

კრებულ ” ბათუმის არქიტექტურული ძეგლები”-ში მოცემულია საცხოვრებელი სახლის ისტორია ” ორსართულიანი ქვის სახლი აშენებულია 1905 წელს, ამას იუწყება შენობის 1 სართულზე სახლის გვერდით არსებული გვირაბის რკინის ჭიშკარზე ამოკვეთილი წარწერა. სახლი XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე აშენებული არქიტექტურისათვის დამახასიათებელი დეტალებით არის მდიდარი. მაღალ ცოკოლზე დადგმული სახლის ცენტრალური შესასვლელი ფართო სადარბაზოს კარია. აქვს ორი დაკიდული აივანი აყურული რკინის მოაჯირებით. ფასადი პროფილირებულია და სახურავის ქვემოთ მიუყვება კარნიზი, რასაც ქმნის აგურების განსაკუთრებული წყობა. სახლის მესაკუთრე იყო ექვთიმე ბერძენიშვილი, რომელსაც შენობა ნაციონალიზაციის დროს ჩამოართვეს და ახლა იქ რამდენიმე ოჯახი ცხოვრობს.”

სახლი თანამედროვე ბათუმში მდებარეობს 26 მაისის ქ№63, ხოლო ძველი მისამართია ბათუმის მეორე ნაწილი, ზღვის ქუჩა. სახლის მესაკუთრეა ექვთიმე სიმონის ძე ბერძენიშვილი, სახლის აგების თარიღად დოკუმენტში დაფიქსირებულია 1902 წელი, სახლის არქიტექტორია ა. ბენკლიანცი. მესაკუთრეს აღნიშნული სახლი ჩადებული ჰქონდა ქუთაისის მიხეილის სახელობის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკში, ბანკსა და ბერძენიშვილს შორის მიმონერით ირკვევა, რომ ბანკი ყიდდა

ბერძენიშვილის აღნიშნულ ქონებას და ბერძენიშვილი ითხოვდა ბათუმის მმართველობასთან დადებული საიჯარო ხელშეკრულების საფუძველზე, რომლიც ითვალისწინებდა, რომ ეფრემ ბერძენიშვილი აძლევდა ბათუმის საქალაქო მმართველობას ქირით სახლს 25 ოთახით, ეზოთი და დამხმარე სათავსოებით, ამის სანაცვლოდ ქალაქის მმართველს ბანკისთვის უნდა გადაეხადა საიჯარო ხელშეკრულებით გათვალისწინებული თანხა(3800 მანეთი) და სახლი მოეხსნა აუქციონიდან. მიმოწერა გრძელდებოდა 1915 წლამდე. დოკუმენტში ინახება სახლის პროექტიც, რომელსაც უცვლელად წარმოგიდგენთ

ექვთიმე მერძენიშვილის ორსართულიანი სახლი შედგებოდა 25 ოთახისაგან, სარდაფის, საკუთარი ეზოსა და ნაგებობებისაგან.

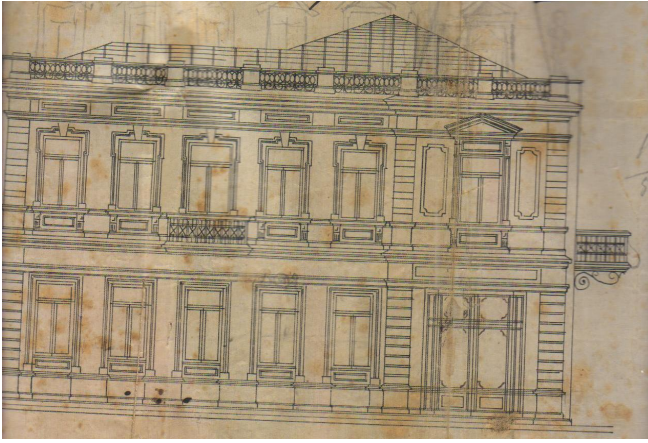
აქვე წარმოგიდგენთ საცხოვრებელი სახლის ისტორიას, რომელიც მოცემულია კრებულ " ბათუმის არქიტექტურული ძეგლები"-ში, სამსართულიანი სახლი ეკუთვნოდა ნ.ფანდიევს. შენობაში სხვადასხვა დროს განთავსებული იყო ო.შირკოვას სამიანო და სამასაჟო კაბინეტი, რომელიც მას მეპატრონისაგან იჯარით ჰქონდა აღებული, ასევე შენობის 1 სართულზე განლაგებული იყო მონეტის ფაბრიკის, ცემენტისა მოზაიკის ნაკეთობათა საწყოები. საბჭოური მმართველობის პერიოდში მოხდა შენობის ნაციონალიზაცია და იქ მოქალაქეები შეასახლეს. XX საუკუნის 90-იან წლებში შენობას ხანძარი გაუჩნდა და იქაური მოხინაღრეები ბინებით სხვადასხვა ადგილებზე დააკმაყოფილეს. შენობას ჩაუტარდა კაპიტალური რემონტი და 2004 წლის ზაფხულიდან აქ არის ნაციონალური მოძრაობის აჭარის და ბათუმის ორგანიზაციების ოფისი. შენობის ცენტრალური შესასვლელის კართან, იატაკზე შემორჩენილია XIX საუკუნის დროინდელი წარწერა "მარიინსკი პროსპექტ"სახლი თანამედროვე ბათუმში მდებარეობს მ.აბაშიძის გამზირი №44, ხოლო ძველი მისამართია მარინის პროსპექტისა და შერემეტევოს ქუჩის კუთხე.

სახლის ისტორიის გასამდიდრებლად და შესავსებლად წარმოგიდგენთ სახლის პროექტის ასლს, რომელიც დათარიღებულია 1895 წლით. სახლი გუბერნიის ინჟინრის ანტონ სიმონის ძე კანდინოვის პროექტითაა აგებული

Проект
 покойу звычайнаго каменнаго дома, Николаева
 ино Фридриховна; въ III-мъ полудельномъ участкѣ
 на углу Марининскаго проспекта и Черемисевской улицы

На планѣ, на лицевой фасадъ:
 въ лѣвую сторону и между колонн по угламъ, соединен-
 но по стѣнамъ аркады лоджии, по угламъ лоджии
 15 Марта 1896 г., съ выносомъ фронтона въ
 стѣнѣ и наискосокъ въ фронтоны. Планъ
 изрече М. Мерд-Давыдовъ & С-е

фасадъ по а. в.
 В. В. Давыдовъ. 1896 г.

ორსართულიანი სახლის მესაკუთრე ნიკოლოზ სიმონის ძე ფანდიევი და სახლი მდებარეობს მესამე პოლიციის ნაწილში მარინის პროსპექტსა და შერემიშევის ქუჩის კუთხეში.

ცნობით წარმოდგენილი ნაგებობის პროექტი შეთანხმებული იქნა ბათუმის ქალაქის სამმართველოს 1895 წლის 15 მარტის გადაწყვეტილებით და პროექტი სამმართველოს წევრის მ. ტერ-ასატუროვის მიერაა ხელმოწერილი.

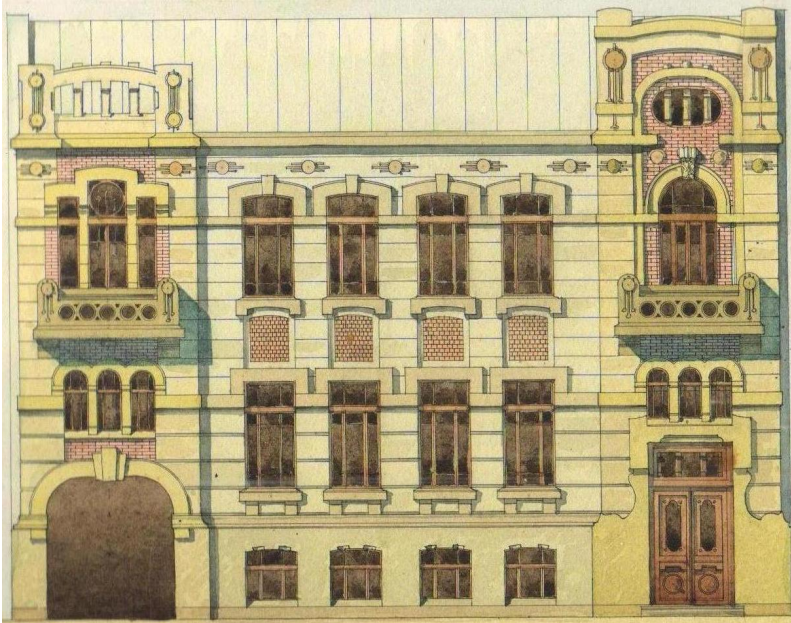
ამ პროექტის მიხედვით დაზუსტდა სახლის აგების წელი და არქიტექტორი, მაგრამ ზემოთ ხსენებულ კრებულში სახლი სამსართულიანია, სამწუხაროდ ჩვენთან არსებული საარქივო მასალებით ვერ ხერხდება ინფორმაციის მოპოვება, თუ როდის განხორციელდა ორსართულიან სახლზე მესამე სართულის დაშენება.

ნაციონალური მოძრაობის აჭარის და ბაი

სახლი მდებარეობს ბათუმში მ.აბაშიძის გამზ.№44

წარმოუდგენელია ინფორმაციას ეძებდე ბათუმის შენობა-ნაგებობების შესახებ და გვერდი აუარო ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცულ 1910 წლის საარქივო დიკუმენტს, სადაც ულამაზესი სახლის პროექტია წარმოდგენილი, სახლის მესაკუთრედ ფიქსირდება გიორგი ლუდვიგის ძე ეგენბროდტი, რომელიც განცხადებით თხოვდა მიხეილის სათავადაზნაურო-სამინათმოქმედო ბანკს გირაოს, მისი საკუთრების მდებარე ბათუმის მეოთხე ნაწილში შეკვლევის ქუჩაზე ორსართულიან ქვის სახლს და სხვა ნაგებობებს სულ 208 კვ.საფენს.სახლის ქვედა სართული შედგებოდა 3 საცხოვრებელი ოთახისაგან და დახურული აივნისაგან. მეორე სართული შედგებოდა 3 საცხოვრებელი ოთახისაგან, დამინული გალერეისა და კაბინეტისაგან. სახლს ჰქონდა შიგა ხის კიბე, ეზოში აგებული იყო ბეტონის ნაგებობა. 1915 წელს სახლი მესაკუთრის მიერ გამოსყიდული იქნა ბანკისაგან

სამწუხაროდ, ვერ ვაკონკრეტებ სახლის ამჟამინდელ მდგომარეობას და მესაკუთრეს, ვერც ზემოდ ხსენებულ კრებულში ვიპოვე სახლის ანალოგი.

ბათუმის ქუჩებისა და სახლის პროექტების დაკვირვებით ზღვა იყო და არის ძველი ბათუმის ბუნებრივი და არქიტექტურული ორიენტირი, ხოლო ქუჩების არქიტექტურული სივრცე უწყვეტი და კვარტალური. შენობის ფასადები ქუჩების მიმართულეებითაა ნაგები და მრავალფეროვანი არქიტექტურული მხატვრული სტილით, რომანტიზმით, ნეოკლასიციზმით და ავანგარდით შთაგონებული. ჟამთა სვლისა და სწრაფი ურბანული განაშენიანების მიუხედავად ქალაქი დღემდე ინარჩუნებს ავთენტურ სახეს და მრავალფეროვან არქიტექტურულ რიტმს.

ქართული კულტურის მთავარი მახასიათებელია კავშირი წარსულსა და აწმყოს შორის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიული და არქიტექტურული ძეგლები ამშვენებს ბათუმს, ახალი ფორმების მიღება და საკუთარ კულტურულ ტრადიციებთან შერწყმა კი კიდევ უფრო მიმზიდველს ხდის და ანიჭებს მას მსოფლიო მნიშვნელობას.

ჩვენი ქვეყნისა და ქალაქების ისტორიას გაფრთხილება, არქიტექტურულ და კულტურულ მემკვიდრეობაზე ზრუნვა ტრადიციულად გამჭდარია ქართველი ერის ცნობიერებაში და თითვეული ჩვენთაგანის უპირველესი მოვალეობაა.

ბალზაკი ამბობდა "არქიტექტურა საზოგადოების ზნეობისა და მორალის საუკეთესო გამომხატველია". ამის გათვალისწინებით შეგვიძლია ამაყად ვთქვათ ბათუმი ყოველთვის იყო და იქნება ზნეობასა და მორალზე დაფუძნებული ულამაზესი ქართული ქალაქი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ქ.ც.ა. ფონდი 22, საქმე №5132, საქმე №4671, საქმე №2687, საქმე №6273, №6786
2. ბათუმის არქიტექტურული ძეგლები, ბათუმი, 2012.

Tea Katamadze

For the history of some house in old Batumi

Summary

In Kutaisi central Archives are protected very interesting materials, that refers to the history of Ajara. The article presents some documents, which sheds the light to the history of some houses in Batumi.

*Мария Захаревич
Наталья Захаревич*

РИТУАЛ ПРИНЯТИЯ ВОЕННОЙ ПРИСЯГИ

Вооруженные силы традиционно играли большую роль в социально-политическом развитии любой страны. В рамках своих постоянных связей с гражданским населением армия прямо и косвенно влияла на формирование системы ценностей и верований, политических представлений и поведенческих стереотипов различных сегментов общества. Военный истеблишмент вносил существенную лепту в формирование ведущих направлений государственной политики, а публичные войсковые презентации служили важнейшим элементом легитимации политического порядка.

Системное изучение связей армии с обществом и государством на протяжении длительного исторического периода позволяет существенно расширить картину военно-гражданского взаимодействия: выявить оптимальные условия военно-гражданских отношений, при которых армия исправно служит интересам государства и общества; понять причины возникновения функциональных нарушений в военной организации при определенных изменениях в устройстве и целевом назначении армии; осмыслить предпосылки и направленность несанкционированных военных вторжений в область политики. Исторический опыт военно-гражданских отношений во всем его многообразии дает возможность выработать необходимые ориентиры и в сегодняшнем реформировании вооруженных сил. В частности, он крайне важен в определении оптимального сочетания призывной и контрактной службы в современном военном строительстве, в разработке стимулов и санкций для военнослужащих, содействующих повышению качества военной службы. Поскольку в присяге сконцентрированы благородные идеалы защиты Отечества, то каждый воин, принимая ее, берет на себя высокие обязательства. Их исполнение составляет смысл воинской службы.

Актуальность работы заключается в том, что военная присяга – торжественное обещание, даваемое каждым военнослужащим (гражданином) при призыве или поступлении на военную службу, является важным правовым и морально-политическим актом, становясь для военнослужащего законом, подлежащим неукосни-

тельному исполнению. Текст присяги обычно устанавливается в законодательном порядке, а само его содержание и ритуал принятия присяги отражают исторические и национальные традиции страны и её вооружённых сил. Примечательно, что ритуал принятия Военной присяги фактически означает для солдат возможность полноценно приступить к исполнению военных обязанностей. При этом принятие Военной присяги проводится торжественно и является одним из наиболее знаменательных событий в жизни каждого солдата.

Военная присяга – церемониальная торжественная клятва (обещание), даваемое каждым гражданином при поступлении (призыве) на военную службу в вооружённые силы государства. Военная присяга существует с глубокой древности в вооружённых силах (ВС) большинства государств мира. В различных ВС имеет своё специфическое содержание, традиции и обряды по её принятию в зависимости от исторически сложившихся традиций и обычаев того или иного народа (народов), его ВС и сущности строя данного государства .

Принятие Военной присяги – один из самых торжественных ритуалов в Вооружённых Силах. В различные периоды истории воинская клятва называлась по-разному, но суть ее всегда оставалась одна – обещание защищать Отечество, не щадя своих сил и самой жизни.

История военной присяги началась ещё в древние времена.

В **Риме** имелись свои особенности в военном деле. Каждый год в определённый день все граждане Рима, годные к военной службе (от 18 до 45 лет), собирались на форуме – городской рыночной площади. Консулы (командующие войсками) выбирали опытных, уже повоювавших граждан на должности военных трибунов (старших офицеров легионов). Трибуны же по очереди выбирали из толпы крепких мужчин – каждый в свой легион. Таким образом, набиралось 4 легиона по 4,5 – 5 тысяч человек в каждом.

Новонабранный легион выстраивали, и начинался ритуал принятия присяги.

Один из солдат, по выбору трибуна, выходил из строя и следом за трибуном произносил священные слова. Он клялся, как пишет греческий историк Полибий, «повиноваться своим командирам и в меру своих сил исполнять их приказы». После

этого весь легион делал шаг вперёд, солдаты поднимали вверх правую руку и в несколько тысяч глоток кричали: «Idem in me!» («И мы также!»). На этом ритуал заканчивался, и трибуны отправлялись к следующему легиону. Точно такую же присягу в присутствии консулов и трибунов произносили и отряды союзных Риму армий.

Вооружившись и получив боевую задачу, легионы уходили в поход к границам государства, чтобы через год вернуться домой. На ночлег армия располагалась не в населённом пункте, а в чистом поле; при этом по всем правилам тогдашней фортификации строился укреплённый лагерь со рвом, валом, частоколом и воротами. Когда строительство лагерных укреплений подходило к концу, трибуны приводили к клятве всё войско, включая рабов. «Присяга гласит, – пишет Полибий, – ничего не воровать из лагеря и приносить трибунам всё, что бы кто ни нашёл в лагере или за его пределами». Нарушителя этой клятвы ожидала смертная казнь – его забивали камнями и палками его же товарищи-легионеры.

Утром следующего дня войско снималось с лагеря, весь день продолжало марш, а вечером вновь строило лагерь и приносило присягу. Излишне говорить, что точно такая же процедура повторялась и на вражеской земле, и перед битвами, и перед началом осады вражеской крепости – постройка укреплённого лагеря и обязательная клятва.

Но, с появлением изменений в политическом строе страны, Военная присяга так же имела тенденцию к изменению. Так произошло во времена правления Гая Юлия Цезаря.

...О Гае Юлии Цезаре написано очень много исторических исследований. Цезарь – известный политик, военачальник, государственный деятель и литератор. Но кроме всего этого, Цезарь – один из полководцев, нарушивший военную присягу. По законам Римской республики, армия, возвращавшаяся из похода, должна была быть распущена на берегу пограничной реки Рубикон, границей между собственно Италией и римской провинцией Цизальпинская Галлия. Цезарь нарушил клятву – 10 января 49 г. до н.э. он перешёл с армией Рубикон и пошёл на Рим, чтобы захватить власть. Мятеж Цезаря закончился победой, и республика в Риме сменилась империей. Наступила эпоха новых порядков, новой армии, новой присяги.

Армия Римской империи стала профессиональной. Легионы

теперь не собирались каждый год заново, а служили на постоянной основе. Не консулы и трибуны набирали солдат в армию – в легионы шли служить добровольцы, крепкие мужики, польстившиеся на хорошее жалованье, пенсию и земельные участки, которые император щедро раздавал своим «дембелям».

Новобранец, решивший связать свою жизнь с армией, должен был обзавестись рекомендательными письмами от властей или ветеранов, уже отслуживших в армии. Только собрав эти документы, он являлся к командиру легиона и мог рассчитывать на радушный приём. В случае положительного ответа на свою просьбу, рекрут зачислялся в учебное подразделение и, по прошествии полугода, приносил военную присягу. Солдат клялся перед орлом (главным знаменем части) верно служить императору, не покидать знамён легиона, чтить римских богов, уважать традиции своего подразделения, быть хорошим товарищем для своих сослуживцев. Только приняв присягу, новобранец становился полноправным воином; в тот же день он получал жалованье за текущий год.

Присяга эта приносилась ежегодно в день получения жалованья. Если солдат или офицер повышался в чинах, он обязан был присягать заново.

А бывало и так, что войска приносили присягу 2 – 3 раза в год: в Риме на престол садился новый император, производилось «массовое» повышение в чинах и званиях и т.д. На надгробном памятнике одного центуриона (младшего офицера легиона) написано, что он «прослужил в IV Македонском легионе 34 года и за это время присягал 48 раз».

Кроме легионов, в армии империи состояли отряды федератов – варварских племён, служивших Риму. Федераты также приносили аналогичную присягу ежегодно. Разница была лишь в том, что варвары клялись своими богами, а жалованье им выплачивали до принесения присяги, а не после.

Красой и гордостью армий **средних веков** были рыцари – искусные воины, галантные кавалеры, защитники вдов и сирот, благородные слуги святой матери-церкви. (Они же – неграмотные разбойники, дикие насильники, грабители и клятвопреступники). Рыцарская клятва – очень важный, значимый обряд, превращающий молодого дворянина в полноправного члена международной военной корпорации.

Готовиться к посвящению в рыцари дворянин начинал с детства.

Освоив все премудрости будущего ремесла, лет в 17 – 20 юноша мог претендовать на получение рыцарского звания.

Процедура начиналась с всенощной молитвы в замковом храме или в ближайшей церкви.

На рассвете молодой человек покидал храм, оставляя в нём одежду мальчишки. Одетый в белую тунику, он предстал перед сеньором, который принимал его в большой зале замка, окружённый родственниками, гостями и домочадцами.

Опустившись на колени, кандидат в рыцари произносил клятву. Молодой воин обещал верой и правдой служить своему сеньору и его семье, во всем повиноваться христианской церкви, защищать обиженных, покровительствовать вдовам и сиротам, быть щедрым и милостивым. Выслушав эту клятву, господин трижды касался мечом лба и плеч юноши. Этот жест означал, что сеньор принял присягу воина. Затем господин торжественно перепоясывал молодого человека поясом с мечом и вручал ему золотые рыцарские шпоры и золотую шейную цепь. Хозяйка замка или её дочь увенчивали голову посвящаемого цветочным венком, а затем все опять дружно молились. На этом официальная часть считалась законченной, и все присутствующие благородные господа и дамы следовали к праздничному столу.

Совершенно иное положение было в **Великом княжестве Литовском**, в состав которого входили северная, центральная и восточная части белорусских земель. Там не дворянство присягало на верность великому князю, а великий князь приносил клятву дворянству! Это торжественное обещание давалось при коронации монарха и содержало заверения в выполнении им определённых обязанностей по отношению к дворянству. Великий князь обещал сохранять права и привилегии феодалов, не изменять структуру государственных учреждений и правовые нормы. Присяга содержала также «внешнеполитическую программу» государства – расширять границы Великого княжества, возвращать земли, утраченные в ходе войн.

Текст этой присяги приводится в 1-м артикуле 3-го раздела Статута Великого княжества Литовского 1588 года.

«Мы, государь, обещаем также и клянёмся об этом за себя и за потомков наших великих князей литовских под той же присягою

нашей, которую мы дали всем жителям всех земель Великого княжества Литовского, что это славное государство Великое княжество и все земли к нему с давних времён и теперь принадлежащие, в славе, титулах, столице, благородстве, власти, верховенстве и в других всяких принадлежностях и прислушанию, и также в границах, ни в чём не должны уменьшать и отторгать, или понижать, но ещё всё то приумножать желаем и будем. И хотя бы Господь Бог с милости своей святой нам, государю, соизволил приобрести иное государство, или королевство, тогда прежде всего этого государства нашего Великого княжества Литовского, князей, панов-рад духовных и светских и всех врядников земских и дворных, шляхту и рыцарей и всех иных сословий ни в чём не понижать, но от всякого ослабления и понижения охранять и защищать будем с Божьей помощью, стараясь о умножении и повышении этого государства и всех достоинств, украшений и выгод с наибольшей прилежностью и старанием нашим».

Следом за великим князем присягу дворянству приносили сенаторы – католические епископы, воеводы, каштеляны, т.е. «чиновники центрального государственного аппарата», а также чиновники рангом ниже – маршалки, канцлеры, возные и прочие.

Военной же присяги в Великом княжестве Литовском, по-видимому, не существовало. Во всяком случае, уже упоминавшийся Статут 1588 года не содержит её текста. Современные исследователи военной истории Великого княжества Литовского также обходят этот вопрос молчанием.

Известны только «неофициальные» тексты присяги, которые давались офицерами, служившими отдельным крупным магнатам, – как известно, многие магнаты содержали свои личные армии. Так в XVII веке комендант замка клянётся своему господину: «Верно, послушно, охотно, безгрешно... своим здоровьем и кровью как в гарнизоне, так и на поле брани, в баталиях или штурмах, и во всех военных потребностях мужественно и отважно отпор давать, замок, мне доверенный, ни под какой причиной в час революций или покоя никому... не сдавать, но в нём до последнего... защищаться».

В Великом княжестве Литовском коменданты гарнизонов белорусских замков, городничие давали клятву верности городу или магнату служить «верно, послушно, охотно, безгрешно, ... своим здоровьем и кровью как в гарнизоне, так и на поле брани, в

баталиях или штурмах, и во всех военных потребностях мужественно и отважно отпор давать, замок, мне доверенный, ни под какой причиной в час революций или покоя никому не сдавать, но в нем до последнего... защищаться». «И если Господь допустит, что неприятель сможет подступивши обложить фортецию, тогда все офицеры должны себе присягнуть, а также и солдаты, что не могут того места и фортеции никому отдавать, ни одни от другого отступаться, пока у них будет оставаться хоть одна капля крови, этой присяги и союзу должны держаться как шляхта, так и постпольство, и все, кто в этой фортеции будет оставаться». Нарушители присяги жестоко наказывались [20, с. 152].

Ритуал принятия военной присяги периодически изменялся, в зависимости от того или иного исторического момента или обстоятельств. Так формировалась традиция, но всегда неизменными были верность и обязательства.

В 1918 было образовано первое грузинское демократическое государство – Грузинская Демократическая Республика. 25 февраля 1921 года Грузинская Демократическая Республика была ликвидирована частями Красной армии. 12 марта 1922 – Грузия (совместно с Абхазией), Армения и Азербайджан образуют федеративный союз. С 12 марта 1922 по 5 декабря 1936 Грузия входит в Закавказскую Федерацию (ЗСФСР). При этом по конституции Абхазской ССР, эта республика также входит в состав ЗСФСР (является субъектом), но через Грузинскую ССР (так как Абхазия находилась в федеративных отношениях с Грузией).

1 января 1919 года было провозглашено об образовании Советской Социалистической Республики Белоруссия (ССРБ) в составе РСФСР. 8 января 1919 года правительство ССРБ переехало из Смоленска в Минск, после того, как оттуда бежало правительство БНР.

31 января 1919 года ССРБ вышла из состава РСФСР, а её независимость официально признало правительство Советской России. При этом земли востока Белоруссии остались в составе РСФСР.

2 февраля 1919 года в Минске собрался I Всебелорусский съезд Советов рабочих, солдатских и красноармейских депутатов, принявший 3 февраля Конституцию ССРБ.

27 февраля 1919 года ССРБ объединилась с Литовской ССР в Литовско-Белорусскую Советскую Социалистическую

Республику (сокр. Литбел), просуществовавшую до 17 июля 1919 года.

В советской и современной белорусской историографии 1 января 1919 считается датой первого провозглашения БССР.

31 июля 1920 произошло второе провозглашение ССРБ. В 1922 году ССРБ (с этого времени – Белорусская Социалистическая Советская Республика, БССР) вошла в состав СССР.

В марте 1991 года Верховный Совет Грузии принял декларацию независимости. 31 июля 1992 года Грузия стала полноправным членом Организации Объединённых Наций.

8 декабря 1991 в результате Беловежских соглашений Белоруссия вошла в Содружество Независимых Государств. Верховный Совет Республики Беларусь ратифицировал соглашение об образовании СНГ и денонсировал Союзный договор 1922 г.

В 1992 году постановлением Верховного Совета Республики Беларусь был утвержден текст Военной присяги на верность народу Республики Беларусь.

„Я, гражданин Республики Беларусь (фамилия, имя, отчество), находясь на службе в Вооруженных силах Республики Беларусь, принимаю присягу и торжественно клянусь высоко нести честь и достоинство воина Вооруженных сил Республики Беларусь, добросовестно овладевать военным делом, быть мужественным, верным и самоотверженным защитником своего народа, свято выполнять Конституцию, законы и воинские уставы.

Если же я нарушу эту мою торжественную клятву, то пусть меня постигнет суровое наказание закона и всеобщее презрение народа.

А в 2003 году в него были внесены изменения, клятвенное обещание стало более коротким и емким. Исчезли слова о «суровом наказании закона и всеобщем презрении народа» в случае нарушения присяги, но добавилось обещание «мужественно и самоотверженно защищать независимость, территориальную целостность и конституционный строй Республики Беларусь».

Текст присяги в Беларуси

БЕЛОРУССИЯ Я, гражданин Республики Беларусь (фамилия, имя, отчество), находясь на службе в Вооруженных силах Республики Беларусь, принимаю присягу и торжественно клянусь высоко нести честь и достоинство воина Вооруженных сил Республики Беларусь, добросовестно овладевать военным делом,

мужественно и самоотверженно защищать независимость, территориальную целостность и конституционный строй Республики Беларусь».

Таким образом, Военная присяга имеет давнюю историю возникновения и определённые особенности развития и изменения на каждом историческом периоде. Свои особенности есть и в ритуале принятия Военной присяги вооружёнными силами Республики Беларусь.

Законом Республики Беларусь от 5 ноября 1992 г. № 1914-ХП "О воинской обязанности и воинской службе" предусматриваются правовые и организационные основы исполнения гражданами Республики Беларусь воинской обязанности (конституционного долга по защите Республики Беларусь) путем прохождения воинской службы, а также основания и условия освобождения от воинской службы .

Согласно ст. 30 Закона Республики Беларусь о внесении изменений и дополнений в Закон Республики Беларусь «О всеобщей воинской обязанности и военной службе» От 22 июля 2003 г. № 229-3 призыву на военную службу, службу в резерве подлежат:

- на срочную военную службу, службу в резерве – граждане мужского пола в возрасте от 18 до 27 лет, состоящие или обязанные состоять на воинском учете и не состоящие в запасе (далее – граждане, не состоящие в запасе);

- на военную службу офицеров по призыву – граждане мужского пола в возрасте до 27 лет, прошедшие обучение по программам подготовки офицеров запаса на военных кафедрах или факультетах гражданских учреждений, обеспечивающих получение высшего и среднего специального образования, сдавшие государственные выпускные экзамены и зачисленные в запас с присвоением воинского звания офицера (далее – граждане, зачисленные в запас с присвоением воинского звания офицера).

- на военную службу, службу в резерве не призываются граждане, которые в соответствии с настоящим Законом освобождены от призыва на военную службу либо имеют право на отсрочку от призыва.

Законом закрепляется порядок принесения и принятия Военной присяги военнослужащими (резервистами), впервые призванными (поступившими) на военную службу, службу в

резерве, или гражданами, не проходившими военную службу, службу в резерве и впервые призванными на сборы, а также утверждается текст Военной присяги.

В Республике Беларусь Военная присяга - воинский ритуал с участием личного состава воинской части, во время которого молодое пополнение принимает торжественную клятву на верность Родине.

Постановлением Верховного Совета Республики Беларусь от 10 ноября 1992 г. №1919-ХІІ "О военной присяге на верность народу Республики Беларусь" был определен следующий текст военной присяги :

«Я, гражданин Республики Беларусь (фамилия, имя, отчество), находясь на службе в Вооруженных Силах Республики Беларусь, принимаю присягу и торжественно клянусь высоко нести честь и достоинство воина Вооруженных Сил Республики Беларусь, добросовестно овладевать военным делом, быть мужественным, верным и самоотверженным защитником своего народа, свято выполнять Конституцию, законы и воинские уставы. Если же я нарушу эту мою торжественную клятву, то пусть меня постигнет суровое наказание закона и всеобщее презрение народа».

В Законе Республики Беларусь о внесении изменений и дополнений в Закон Республики Беларусь «О всеобщей воинской обязанности и военной службе» От 22 июля 2003 г. № 229-3 определено, что военнослужащие и резервисты, впервые призванные (поступившие) на военную службу, службу в резерве, или граждане, не проходившие военную службу, службу в резерве и впервые призванные на сборы, приносят перед Государственным флагом Республики Беларусь и Боевым Знаменем воинской части Военную присягу следующего содержания:

«Я, гражданин Республики Беларусь (фамилия, имя, отчество), торжественно клянусь быть преданным своему народу, свято соблюдать Конституцию Республики Беларусь, выполнять требования воинских уставов и приказы командиров и начальников.

Клянусь достойно исполнять воинский долг, мужественно и самоотверженно защищать независимость, территориальную целостность и конституционный строй Республики Беларусь».

Принятие Военной присяги проводится:

- по прибытии военнослужащего, резервиста к первому месту

военной службы, службы в резерве после прохождения начальной военной подготовки;

- по прибытии гражданина, не проходившего военную службу, к первому месту прохождения сборов после прохождения начальной военной подготовки.

Принятие Военной присяги осуществляется в порядке, установленном Уставом внутренней службы Вооруженных Сил Республики Беларусь. Военнослужащий до принесения Военной присяги не может привлекаться к выполнению боевых задач.

Солдаты срочной службы присягу принимают после усвоения ими основных обязанностей солдата, значения военной присяги, боевого знамени части и воинской дисциплины, не позднее полутора месяцев со дня прибытия в воинскую часть.

В назначенное время воинская часть при Государственном флаге Республики Беларусь, боевом знамени части и с оркестром выстраивается в пешем строю с оружием. Форму одежды и порядок построения определяет командир части.

Командир воинской части в краткой речи напоминает, принимающим военную присягу, значение почетной и ответственной обязанности, которая на них возлагается в связи с принятием присяги.

После разъяснительной речи командир воинской части приказывает командирам подразделений приступить к принятию военной присяги.

Командиры рот (батарей) и других подразделений поочередно вызывают из строя военнослужащих, принимающих военную присягу. Каждый военнослужащий, принимающий военную присягу, читает ее текст вслух перед строем подразделения, после чего собственноручно расписывается в специальном списке в графе против своей фамилии и становится на свое место в строю.

Перед строем боевых товарищей и с оружием в руках молодой воин дает священную клятву на верность народу Республики Беларусь, скрепляет ее личной подписью. Теперь он несет личную ответственность за защиту и безопасность родной белорусской земли доставшейся нам в наследство от наших предков.

По окончании церемонии принятия военной присяги списки с личными подписями принимавших присягу вручаются

командирами подразделений командиру воинской части. Командир воинской части поздравляет их с принятием военной присяги, а всю воинскую часть - с новым пополнением, после чего оркестр исполняет Государственный гимн Республики Беларусь.

После исполнения государственного гимна воинская часть проходит торжественным маршем в порядке, указанном в Строевом уставе Вооруженных Сил Республики Беларусь для строевого смотра.

Все военнослужащие, не принявшие в установленный день военную присягу, принимают ее в последующие дни отдельно в штабе части под руководством командира воинской части.

День принятия военной присяги является нерабочим днем для данной воинской части и проводится как праздничный день.

В указе Президента Республики Беларусь от 26.06.2001 N 355 (ред. от 06.10.2008) "Об утверждении общевоинских Уставов Вооруженных Сил Республики Беларусь" списки принявших Военную присягу хранятся в штабе воинской части в особой папке пронумерованными, прошнурованными и опечатанными сургучной печатью. По истечении установленного срока списки сдаются в архив. В учетных документах принявших Военную присягу делается отметка начальником штаба воинской части: "Военную присягу принял (число, месяц, год)".

Военнообязанные, приписанные к воинским частям и не принимавшие ранее Военную присягу, принимают ее не позднее 5 дней со дня прибытия в часть, во время прохождения сборов. С объявлением общей или частичной мобилизации все военнообязанные, не принявшие Военную присягу в мирное время, принимают ее по прибытии в воинскую часть.

За своевременное и точное выполнение настоящего Положения и учет лиц, принявших Военную присягу, а также за хранение списков принявших Военную присягу отвечает командир воинской части.

Присяга – самый торжественный и ответственный момент в жизни любого солдата и его семьи. Чтобы увидеть воочию, как юноши клянутся «мужественно и самоотверженно защищать независимость, территориальную целостность и конституционный строй Республики Беларусь», на присягу приезжают их родственники и друзья из разных уголков Беларуси.

В настоящее время в ритуале принятия Военной присяги в

Республике Беларусь принимают участие представители православной церкви, которые благословляют новобранцев. Следовательно, можно говорить о верности идеалам народа, нации, общества, государства в целом – пространстве граждан с разными вероисповеданиями.

Из года в год всё более определяются очертания основ сотрудничества Белорусской Православной Церкви и Вооружённых Сил Республики, которые направлены, в первую очередь, на духовную поддержку воинства. Усилия относятся к традиционной церковной области миссионерского служения, а именно к нравственному и патриотическому воспитанию защитников белорусского Отечества.

Таким образом, Военная присяга в Республике Беларусь – воинский ритуал с участием личного состава воинской части, во время которого молодое пополнение принимает торжественную клятву на верность Родине. Порядок принятия Военной присяги определён Положением о принятии Военной присяги Устава внутренней службы Республики Беларусь. За своевременное и точное выполнение настоящего Положения и отвечает командир воинской части. Творческая составляющая ритуала определяется отдельно в соединениях.

В органах пограничной службы Республики Беларусь ритуал принятия Военной присяги проходит по-особенному. Как символический мостик от прошлого к настоящему сначала перед строем выйдут солдаты в форме пограничников периода гражданской, затем Великой Отечественной войн, а также в форме советских погранвойск. Сохраняя традиции преемственности поколений, они зачитают выдержки из текстов присяги тех времен. Вслед за «пограничниками славного прошлого» слова клятвы на верность Родине произнесут нынешние защитники рубежей Отечества. Только в органах пограничной службы ритуал принятия Военной присяги проходит с элементами театрализации, что и является отличительной чертой.

Здесь можно показать часть видео (около 15 мин.) ритуала принятия военной присяги (с выше указанными элементами театрализации) в нашей части.

Военная присяга – церемониальная торжественная клятва (обещание), даваемое каждым гражданином при поступлении (призыве) на военную службу в Вооружённые Силы государства.

Военная присяга существует, с глубокой древности, в Вооруженных Силах (ВС) большинства государств мира. Принятие Военной присяги – один из самых торжественных ритуалов в Вооруженных Силах. В различные периоды истории воинская клятва называлась по-разному, но суть ее всегда оставалась одна – обещание защищать Отечество, не щадя своих сил и самой жизни. Первые упоминания о ритуале принятия воинами присяги относятся к IX веку. В тот момент основу вооруженной силы Киевской Руси составляла княжеская дружина. От Византийской империи к княжеским дружинам перешел обычай целовать крест во время присяги. В Великом княжестве Литовском коменданты гарнизонов белорусских замков, войты давали клятву верности городу или магнату. В России присяга, утверждённая Петром I, лично участвовавшим в подготовке ее текста, вобрала в себя опыт предыдущих поколений: торжественная клятва включала триединое наполнение - Родина, Государь, вера православная. Ритуал приведения к присяге «на верность службе» соблюдался неукоснительно на протяжении всего XVIII столетия. В Рекрутском уставе 1831 года в ст. 396 отмечалось, что «рекруты, окончательно рекрутским присутствием принятые, немедленно по окончании каждого заседания приводятся к присяге духовными лицами того вероисповедования, к коему принадлежат, и на языке, который им известен». Военная присяга в СССР, давалась каждым советским гражданином при вступлении в ряды Вооруженных Сил и выражала его готовность выполнять священную обязанность по защите Отечества в соответствии с требованиями Советской Конституции.

Воинская служба в нашей стране регламентирована законодательством. Принятие Военной присяги проводится:

- по прибытии военнослужащего, резервиста к первому месту военной службы, службы в резерве после прохождения начальной военной подготовки;

- по прибытии гражданина, не проходившего военную службу, к первому месту прохождения сборов после прохождения начальной военной подготовки.

Солдаты срочной службы присягу принимают после усвоения ими основных обязанностей солдата, значения военной присяги, боевого знамени части и воинской дисциплины, не позднее полутора месяцев со дня прибытия в воинскую часть. В

назначенное время воинская часть при Государственном флаге Республики Беларусь, боевом знамени части и с оркестром выстраивается в пешем строю с оружием. Форму одежды и порядок построения определяет командир части. После разъяснительной речи командир воинской части приказывает командирам подразделений приступить к принятию военной присяги. По окончании церемонии принятия военной присяги списки с личными подписями принимавших присягу вручаются командирами подразделений командиру воинской части. Командир воинской части поздравляет их с принятием военной присяги, а всю воинскую часть - с новым пополнением, после чего оркестр исполняет Государственный гимн Республики Беларусь.

Ритуал принятия военной присяги является связующим звеном между армией и обществом. Идут годы, меняется политическая карта мира, рождаются, растут и умирают люди. Может быть, когда-нибудь на нашей планете наступит вечный мир, но до тех пор, пока будут существовать на Земле солдаты, не исчезнет ритуал принятия военной присяги – честного солдатского слова, святой клятвы «человека с ружьём»!

მარია ზახარევიჩი

ნატალია ზახარევიჩი

სამხედრო ფიცის მიღების რიტუალი

რეზიუმე

შეიარაღებული ძალები ყოველთვის თამაშობენ მნიშვნელოვან როლს ამა თუ იმ ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. სტატიაში, მდიდარი ლიტერატურული მონაცემების მოშველიებით საინტერესოაა განხილული სამხედრო ფიცის მიღების რიტუალი ანტიკური დროიდან დღემდე. განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია სამხედრო ი ფიცის მიღების რიტუალსა და ტრადიციებზე ბელორუსიაში.

**მუჰაჯირი ქართველების ისტორიული
მეხსიერება**

ისტორიული მეხსიერება ეთნიკური ცნობიერების ერთ-ერთი უმთავრესი გამოხატულებაა. ისტორია ესაა კაცობრიობის ცოცხალი მეხსიერება, მეხსიერების ხელოვნება. ისტორიული მეხსიერება არ არის მხოლოდ წარსულზე ინფორმაციითა ერთობლიობა, არამედ წარსულის მიზანმიმართული გააზრება, რომელიც მნიშვნელოვანია ცალკეული ინდივიდის თუ საზოგადოებისათვის. ისტორიული მეხსიერების სტრუქტურის მთავარი შემადგენელი ელემენტია ინდივიდის ან სოციალური თვით იდენტობის მოთხოვნილება, რის გამოც დროის სხვადასხვა პერიოდში აქტუალური ხდება წარსულის გამოცდილების მხოლოდ ესა თუ ის მომენტი და არა მთლიანად წარსული. ისტორიული მეხსიერება გამოხატავს წარსულის შესახებ ინფორმაციის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას და აქტუალობას მჭიდრო კავშირში აწმყოსთან და მომავალთან. ესაა ხალხების, ქვეყნებისა და სახელმწიფოების წარსული გამოცდილების დაფიქსირების, შენახვისა და აღდგენის ორგანიზებული პროცესი. ისტორიული მეხსიერება შერჩევითია, როცა ხშირად აქცენტები კეთდება ცალკეულ ისტორიულ მოვლენებზე და იგნორირდება სხვები. ისტორიულ მეხსიერებას აქვს თავისებურება შეინარჩუნოს ადამიანთა შეგნებაში წარსულის მთავარი ისტორიული მოვლენები-წარსული გამოცდილების მსოფლმხედველობრივი აღქმის სხვადასხვა ფორმებში ისტორიული ცოდნის გადაქცევამდე, მის ფიქსირებამდე ლეგენდებში, თქმულებებში თუ წარატივში (კვაჭანტირაძე ე., 2008:89).

თურქეთის რესპუბლიკის ქართველთა შორის მიმდინარე თანამედროვე ეთნო-კულტურული და სოციალურ-კულტურული პროცესები მრავალფეროვანია და მის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სეგმენტს ისტორიულ სამშობლოსთან ურთიერთობის აღდგენისა და ეთნიკური იდენტობის გადარჩენა-განვითარების

საკმაოდ მძლავრი იმპულსებიც წარმოადგენს. მოგონებები საქართველოს შესახებ შემოინახეს არა მხოლოდ კლარჯეთისა და ტაოს ავტოქტონმა ქართველებმა, არამედ აჭარიდან და ისტორიული საქართველოს სხვადასხვა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარიდან (ზემო მაჭახელი, იმერხევი, შავშეთი, არტაანი, კოლა, ნიგალის ხეობა) თურქეთის ცენტრალურ და შავიზღვისპირეთის რეგიონებში მიგრირებულ („მუჰაჯირ“) ქართველთა შთამომავლებმაც (გუჯეჯიანი რ., 2013:296). 1877-78 წლებიდან მოყოლებული, მუჰაჯირობისა და მათი შთამომავლებისათვის, ტკივილიანი მოგონება სამშობლოზე უმთავრეს სოციალურ ფაქტად იქცა (გუჯეჯიანი რ., 2013:296).

მუჰაჯირ ქართველთა შორის შემონახული სხვადასხვა ისტორიული ფაქტის არეალი უნივერსალური სიუჟეტების სახით არის გავრცელებული მთელ ისტორიულ ტაო-კლარჯეთში და თურქეთის ცენტრალურ და შავიზღვისპირეთის რეგიონებში მცხოვრებ „მუჰაჯირთა“ შთამომავლებში. ისტორიულ ფაქტთაგან აღსანიშნავია ამა თუ იმ ტოპონიმთა სოფლის დაარსებასთან, ციხეების, ხიდებისა და აბანოების აგებასთან, ეკლესიებთან და ნაეკლესიარებთან, არხებისა და გზების გაყვანასთან დაკავშირებული საისტორიო გადმოცემები, შემონახულია მასალაოსმალეთისა და რუსეთის ომების დროს ისტორიული ტაო-კლარჯეთის ტერიტორიაზე მომხდარი ბრძოლების შესახებ, ზოგიერთ დღემდე არსებულ ხალხურ დღეობათა დაარსების ისტორიები და სხვა.

ისტორიული მეხსიერების უმნიშვნელოვანეს ფაქტად მუჰაჯირ ქართველთა შორის ფიქსირდება თამარ მეფესთან დაკავშირებული ისტორიული მომენტები, რომლებიც ავლენენ მსგავსებას საქართველოს სხვა ისტორიულ მხარეებში არსებულ გადმოცემებთან. თამარ მეფის ნათელი ხატება თურქეთელი ქართველისათვის ეთნიკური იდენტობის უმთავრესი მარკერია და ტრადიციულ ქართულ კულტურასთან მაკავშირებელი მთავარი სოციალური ფაქტია. თამარ მეფის სახეში ფოკუსირებულია თურქეთის საზღვრებში მოქცეული ყველა მხარისა და რელიგიური აღმსარებლობის ქართველის იდენტობა ქართველობასთან და ქართულ კულტურასთან (გუჯეჯიანი რ., 2012:51).

თურქეთელ ქართველთა მახსოვრობის ის შრე, რომელიც თამარ მეფეს უკავშირდება, ზოგადქართული კულტურის კონტექსტში მოიაზრება. ლოკალურ ნაირსახეობას კი ქმნის სამშობლოს მონატრების განცდა და ეთნიკური ფესვების ძიების მაღალი ხარისხი-არსებულ მუჰაჯირ ქართველთა შორის. მუჰაჯირი ქართველები თამარ დედოფალს უკავშირებენ თითქმის ყოველი ეკლესიის, ციხის, თაღოვანი ხიდის აგებას, არხის გაყვანას სხვა (გუჯეჯიანი რ., 2009:16).

თამარ მეფის შესახებ არსებული გადმოცემები ისტორიული მეხსიერების ხანდაზმულობისა და დროში გამძლეობის იშვითი ნიმუშებია. გადმოცემებში ასახულია საისტორიო წყაროებიდან და საეკლესიო ტრადიციებიდან შემონახული ელემენტები: თამარ მეფისდროინდელი საქართველოს სიდიადე, ძლიერება და სოციალური ყოფის სტაბილურობა, კულტურული აღმშენებლობა. ისტორიული ტაო-კლარჯეთის ყოველი მხრის ქართველი ხაზგასმით საუბრობს წმიდა მეფის განსაკუთრებულ დამოკიდებულებაზე მის კონკრეტულ მხარესთან, ამავე დროს ყველა ქართულ ისტორიულ თემში დარწმუნებულნი არიან, რომ სწორედ მათ მხარეშია წმიდა მეფე დაკრძალული.

მუჰაჯირთა მეხსიერებაში დაუფინყარ ხატად არის ქცეული ქალაქი ბათუმი. მუჰაჯირად მიმავალი გულდათუთქული ჩვენებურების უკანასკნელი თვალის შევლება მშობლიურ მხარეზე სწორედ „ბათომით“ მთავრდებოდა. ბათუმი იყო დედა სამშობლოს ბოლო სურათი, რომელიც შავი ზღვის ტალღებში შეცურებული გემიდან დაინახა მათმა თვალებმა და უკვდავ ხატად ექცათ ცხოვრებაში, ცრემლიან, საყვარელ ხატად (ფუტკარაძე შ, მალაყმაძე რ., 2013:242).

მუჰაჯირი ქართველებისათვის, ტოპონიმი „ბათუმი“ ხშირ შემთხვევაში მოიცავს მთელ საქართველოს, სამშობლოს „ემელექეთის“ კრებითი სახელია. როდესაც იმერხეველი ან მაჭახლელი ამბობს, - „იმ თეფედან ბათუმი ჩანს“- აქ არა კონკრეტულად ქალაქი ბათუმი და მისი სანახები, არამედ საზღვარს მიღმა დარჩენილი სამშობლოს მიწა-წყლის ესა თუ ის მონაკვეთი იგულისხმება (გუჯეჯიანი რ., 2013:297).

ბათუმს უკავშირდება ბევრის მონათხრობი. მათ შორის

არის ზედა მაჭახლის სოფელ ქუაბისთაველი 91 წლის ალი (ია- ვუზის) მონათხრობი: „ბათომ ბევრი რაცხა გადახდენილი მაქ. ბათომ ბევრ ვიარებოდი, მარენწკი ბულვარი იყო, ლამაზი დენი- ზის ქენარში. აჭარისტანის ხანი იყო, იქ დავდგებოდით ბალნო- ბაშიც ნამყოფი ვარ ბათომ... 13-14 წლისა ვიქნებოდი ძვილაი, ჰამა დღევანდელ დღესავით მახსოვს.. მუჰაჯირათ წასვლა იყო წინწინ. ბიძამ იყიდა ჩუენი სახლ-კარი დედაჩემი და ნენეჩემი ტიროდნენ, არ უნდოდენწასლა, ვათანის დატევა“... (ფუტკარა- ძე შ., 1993:365).

ბათუმის სახე კარგად ჩანს მუჰაჯირი ქართველების შთა- მომავალთა ლექსებსა და სიმღერებშიც, ასეთია: მაგ: სიმღერა „ლალე.“ ტექსტიდან ჩანს, რომ მუჰაჯირად წასულს აჭარაში, კერძოდ ქედაში დარჩენია ატირებული დედა და სატრფო. ეგო- ნა, საზღვარი არ ჩაიკეტებოდა და დაბუნდებოდა უკან. მაგრამ საზღვარი მალე ჩაიკეტა და ველარ ნახა საყვარელი ადამიანები:

„ბათუმი და ქედა, რომ დიმირჩა დედა,
წვევლ, გავხდი ფირალი, დედა დავტიე ტირალი,
მემლექეთის მტრედი, გოგოც დამრჩა ერთი,
იმიტეხა დერდი, შიმიბრალეებს ღმერთი.“

ცნობილია ბურსის ვიალეთის ინეგოლის რაიონის სოფ. თუფექჩიქონაქში მცხოვრებ მუჰაჯირი ქართველების ქაზიმუ- ჩარის (დავითაძის) და ნური ეფენდი თავდგირიძის ლექსები ერთ-ერთ წერილში ნური თავდგირიძე წერს, რომ ყოველ სიზ- მარში ხედავს, მშობლიურ ადგილებში დადის, მშობლიურ მთა- ბარს ეაღერსება. მთელი სიცოცხლის მანძილზე სიზმარში უც- ხო ქვეყანა არ უნახავს. ამიტომაც აქვს ამ წერილს ასეთი მინა- წერი: „სიზმარში გნახე, ჩემო ბათომო, მეტი რა გითხრა, ჩემო ბატონო?! არ გეკადრება, ობლად დამტოვო, უკან მომიყვავი, არ მიმატოვო!“ (ფუტკარაძე შ, მალაყმაძე რ., 2013:245-246).

მუჰაჯირთა მესხიერებაში კარგადაა შემონახული აგრეთ- ვე, გადასახლების ტკივილიანი ისტორია და მასთან დაკავშირე- ბული საკითხები. სერგი მესხი წერს: „საშინელ სურათს წარმო- ადგენს თურმე ეს ხალხის გადასახლება. მნახველთ უამბიათ და მოუწერიათ ჩვენთვის, რომ ესენი დედამინას ჰკოცნიან, ხეებს, სახლებს, ყველაფერს სულიერსა და უსულოს, რასაც კი სტოვე-

ბენ. ცხარე ცრემლების ღვრით გულ-დამწვარვი ტირილით ეთხოვებიან და ასე მიდიანო. ბევრი, ძალიან ბევრი იხოცება შიმშილისაგან და ვინც კი ადგილამდის მიაღწევს, დიდი სიკეთე არც იმას ეყრებაო. იქაც უკეთესი ბედი არ მოელის, იქაც შიმშილი ხვდება, უპატრონობა და ამ ნაირად რამდენიმე თვის განმავლობაში უკან ბრუნდებიანო. მაგრამ ბრუნდება ორში ერთი. დანარჩენი კი გაჭირვებისა და შიმშილის გამო იხოცება“(კვაჭაძე ნ., 2009).

მთხრობელის სუმმან გიუმში ნუხს, რომ ქართველებმა უნაყოფო ადგილები აირჩიეს საცხოვრებლად: “გურჯებმა არჩიეს კარგი ტყე, კაი წყალი, კაი ბუნება, ჰამასუსტი (უნაყოფო) ადგილები; ხას (კარგ) ადგილებში კი ლაზები, ჰემშილები დასახლდნენო”(ფუტკარაძე თ., საველე ექსპედიციის მასალები, 2012 წლის აგვისტო).

ამრიგად, საქართველოდან გადასახლებულ მუჰაჯირთა უმეტესობამ მამა-პაპათაგან იცის თუ საიდან, რომელი სოფლიდან არიან წამოსულები, კარგად ახსოვთ საკუთარი გვარი, ისევე როგორც იმ სოფლის სახელი, რომლიდანაც მათი მამა-პაპა წამოსულა.მუჰაჯირ ქართველებს კარგად ახსოვთ საქართველოს ისტორიის ცალკეული საკითხები. ამდენად, სამშობლოდან იძულებით გადახვენილი ქართველების ყოველი მოგონება, სამშობლოს მონატრებას და მისადმი სიყვარულს უკავშირდება, რომელიც დაღექილია მათ მეხსიერებაში და თაობიდან თაობას გადაეცემა.აქედან გამომდინარე აქტუალურია და აუცილებელი მათ მეხსიერებაში დაღექილი ფაქტების შენახვა, შესწავლა და ანალიზი, რათა შთამომავლობამ არ დაივიწყოს მათი ჭეშმარიტი ისტორია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გუჯეჯიანი რ., ბათუმთან დაკავშირებული სოციალურ-კულტურული ასპექტები თურქეთელ ქართველთა ტრადიციულ ყოფაში, კრ. „ბათუმი წარსული და თანამედროვეობა IV“, ბათ., 2013.
2. გუჯეჯიანი რ., სოციალური მეხსიერების ფაქტები თურქეთელ ქართველთა ტრადიციულ ყოფაში. თბილისის სახელ-

მნიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. სპეციალური გამოშვება-„კლარჯეთისა დიდებულთა უდაბნოთა.“ თბ., 2012.

3. გუჯეჯიანი რ., თამარ მეფის ხატება სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტრადიციულ ყოფაში. კრ. ქართულ-თურქული კულტურული პარალელები I, თბ., 2009.
4. კვაჭანტირაძე ე., ისტორიული მეხსიერება და მისი შესწავლის ძირითადი ტენდენციები, ჟურნალი „ამირანი“- XIX, თბ., 2008.
5. კვაჭაძე ნ., ბათუმის ნავსადგურიდან ოსმალეთისაკენ-მუჰაჯირობის ისტორია პრესაში. წმწ. ოლდბატუმი. ნორდპრესს.ცომ. განთავსებულია 2009 წლის 22 ნოემბერს.
6. ფუტკარაძე შ., ჩვენებურების ქართული, ბათ., 1993.
7. ფუტკარაძე შ., მალაყმაძე რ., „ბათომის“ სახე მუჰაჯირთა მეხსიერებაში, კრ. ბათუმი წარსული და თანამედროვეობა III, ბათუმი, 2013.
8. ფუტკარაძე თ., საველე ექსპედიციის მასალები, 2012 წლის აგვისტო.

Nani Putkaradze

Historical Memories of Georgian Muhajirs

Summary

Presented work sets out the painful stories on homeland Georgia and resettlement that have remained in memories of Muhajirs and their descendants. They still remember the historical narratives about various village establishment, castles, bridges and the construction of churches. Therefore, it is important and essential to study and analyse the facts kept in their memories, so that future generations didn't forget about the true story.

**НОВАЯ РОЛЬ ГОСУДАРСТВА В ЗАЩИТЕ
НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ ЧЕРЕЗ ФОРМИРОВАНИЕ
УСТОЙЧИВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

Главной целью государства как политической организации общества является защита национальных интересов. Национальные интересы проистекают из всеобщих, относительно прочных и осознанных потребностей нации в целом и не подвластны моментальной политической конъюнктуре. Это подчеркивается такими международно известными исследователями, как например Роберт Гилпин. В своем последнем труде он доказывает, что и в XXI веке “главной заботой государства будут ее национальные интересы, определенные как военная безопасность и политическая независимость” (Гилпин, Р., С., 2003: 29).

Но и политическая независимость является проблемой безопасности. Хотя сила и силовые отношения играют очень часто главную роль в международных отношениях, сила может принимать форму военных, экономических или даже психологических взаимоотношений между странами. Забота о безопасности означает, что сила – военная, экономическая и психологическая, продолжит быть жизненно необходимой и важной в международных отношениях.

Государства должны постоянно следить за изменениями в соотношении сил и последствий относительно их собственных национальных интересов. Вопреки тому, что “торгующая нация” превратилась в очень важную отличительную характеристику международных отношений, успешное развитие международной экономики после Второй мировой войны стало возможным благодаря системе безопасности, обеспеченной союзами между США и их партнерами в Европе и в Азии. Япония и бывшая Западная Германия развились и укрепились как “торгующие нации” благодаря защите американских военных сил. Сейчас эти страны имеют собственные могущие “защитные” силы и военную индустрию как новую “политику страхования”. Даже Япония с ее исключительно миролюбивой конституцией превратилась и сейчас представляет одну из главных военных сил в мире, участвуя даже в операциях различных международных сообществ.

Можно определено заключить, что “застрахованная нация” является условием превращения ее в “торгующую нацию”.

Реализм, изложенный тут, находится в противоречии с конструктивизмом, который защищается исследователями, утверждающими что международные и вообще социальные организации создаются общими идеями и культурами, а не материальными силами. Но даже в экономической науке, на первом месте в экономиксе, роль “сил” (монополии, олигополии и т.д.) никогда не была недооцененной, т.к. реалисты опираются больше на интерес, чем на идентичность.

Несмотря на то, что экономические вопросы стали более важными после эпохи Холодной войны, США, ЕС и Япония не оставили свою военную безопасность недооцененной, а развили ее. Поэтому ошибочно делать очень резкое разграничение между международными экономическими и военными отношениями.

Вопреки тому, что тяжесть, отдаваемая одним или другим отношениям, варьирует с течением времени, оба вида близко связаны, всегда были и будут такими. Хотя и оба типа отношений могут быть разделены аналитически, они не являются изолированными в реальном мире. Связь между экономическими деятельностями и национальной безопасностью реципрочна и останется такой в обозримом временном периоде.

В этом контексте как могут быть сформулированы национальные ценности и интересы на современном этапе и соответственно как должны отстаиваться?

Болгарские национальные ценности и интересы должны быть основным критерием при формулировании и проведении целостной государственной политики, в том числе и в области безопасности и обороны. Они представляют систему интересов болгарских граждан, общества и государства. Интересы болгарских граждан выражаются в реальном гарантировании конституционных прав и свобод, личной безопасности, повышению качества и уровня жизни, социального и здравоохранительного обеспечения.

Интересы гражданского общества находятся в утверждении демократии, гражданского контроля над институтами и свободе объединений, в праве религиозных, этнических и меньшинственных групп, в сохранении национальных духовных и культурных ценностей и традиций. Интересы государства требуют защиты Конституции, суверенитета и территориальной целостности

страны, экономического процветания, строгого соблюдения правового порядка, равнопоставленности и взаимовыгодного международного сотрудничества.

Оборона представляет основную часть национальной безопасности и представляет систему деятельности по укреплению мира и безопасности, по сохранению национальных ценностей и для поддержки вооруженных сил, экономики и населения в готовности для действий, а также и для действий в условиях кризиса и во время войны.

Исключительным значением для национальной безопасности является утверждение Болгарии как ключевого политического фактора в Юго-Восточной Европе, как экономического, инфраструктурного и культурного центра, а также и в поддержке и развитии научного и технологического потенциала страны. Интеграция страны в европейские и евроатлантические структуры представляет естественный процесс присоединения к сообществу с разделенными ценностями при сохранении собственной идентичности.

Болгария должна преследовать и защищать свои национальные интересы при полном уважении международного порядка, мира во всем мире и безопасности, в соответствии с общечеловеческими ценностями, принципами международного права и справедливости.

Главным условием реализации национальных интересов является сохранение возможностей страны самостоятельно решать свои внутренние политические, экономические и социальные проблемы, а также и самой улаживать отношения с другими государствами и сообществами.

Болгарские национальные интересы образуют сложную систему иерархических взаимосвязей и зависимостей. Реализуя национальные интересы, цели и приоритеты, государство на практике обеспечивает свою безопасность. Национальная безопасность налицо, когда защищены основные права и свободы болгарских граждан, не существует опасность угрозы извне и гарантировано демократическое функционирование государственных и гражданских институций, в результате чего общество и нация повышают свое благосостояние и прогрессируют.

Государственное руководство в принципе должно формулировать и осуществлять политику страны в соответствии со стратегическими приоритетами, целями и интересами. Внутренняя и

внешняя политика, в том числе и политика безопасности и обороны, являются основным инструментом для материализации активной позиции Болгарии в контексте глобальных, региональных, двусторонних и внутригосударственных взаимодействий и процессов.

Отчитывая изменения в стратегической среде, динамике процессов в политической, экономической, военной, социальной, информационной и других сферах, растущей взаимозависимости, но в тоже время и дифференцированности в глобальном масштабе, Болгария стремится гарантировать свою безопасность, без угрозы интересам других государств и считая право на безопасность каждого государства и возможность для ее осуществления как предпосылка для всеобщей безопасности.

Основной интерес и приоритет для страны представляет наше членство в Европейском союзе и НАТО как естественная среда развития. Усиливающееся сотрудничество и интеграция в региональные, европейские и глобальные структуры имеет существенное значение и не противоречит стремлению к сохранению и утверждению национальной идентичности.

Республика Болгария должна рассматривать свою национальную безопасность в прямой связи с региональной и европейской безопасностью, при этом стабилизация Юго-Восточной Европы представляет национальный, региональный и общеевропейский интерес. Региональное сотрудничество, однако, не может и не должно замещать европейскую и евроатлантическую интеграцию.

Политика безопасности и обороны Республики Болгарии основывается на принципах на равнопоставленности сторон и взаимного уважения интересов, сотрудничества и интеграции. Это предполагает сочетание мер для активного формирования благоприятной международной среды, для управления кризисов различного характера и для обороны страны, а также и для разделения ответственности за укрепление мира и безопасности, включая и через генерирование безопасности посредством конкретных инициатив, программ, концепций и стратегий.

Вооруженные силы как один из инструментов политики безопасности и обороны является основным гарантом суверенитета, независимости, безопасности и территориальной целостности страны. Они представляют фактор для достойной интеграции Республики Болгарии в европейские и евроатлантические струк-

туры безопасности и регионального сотрудничества.

Независимо от отсутствия непосредственной военной угрозы, Болгария должна быть готова не только дать адекватный ответ на вызов, но и активно работать по формированию среды в соответствии с национальными интересами и интересами международной общности в целом. Так государственная политика обеспечивает реализацию намеченных целей и отводит причитающееся Болгарии место в международной системе безопасности.

У защиты национальных интересов есть и экономические измерения. До тех пор пока население уменьшается, пока уменьшается число служащих в службах безопасности (армия и полиция), до тех пор будет необходимо поддерживать растущие темпы развития и соответственно вкладывать больше инвестиций в экономические деятельности Министерства обороны, которые компенсировали бы эти уменьшения.

Что касается роли соотношения “местное производство – импорт”, оно, к сожалению, не описано в наших стратегических документах даже как тенденция, вопреки тому, что является существенным элементом в процессе целостной трансформации вооруженных сил и осуществление их модернизации, в рамках предусмотренного уровня численности Болгарской армии и основных образцов вооружения и техники.

Модернизация как жизненно необходимый элемент трансформации вооруженных сил требует предоставления значительных ресурсов, достигающих до 20-25 % годовых расходов на оборону, потому что баланс между численностью трансформирующихся вооруженных сил и их модернизации может быть осуществлен единственно при соблюдении принятых обязательств относительно расходов на оборону в указанный период.

Основным принципом при осуществлении модернизации должен быть принцип рационального использования возможностей национального специального производства в контексте международной интеграции на взаимновыгодной основе и создании стратегических отношений с мировыми корпорациями из стран - членов НАТО и ЕС.

Участие компаний и предприятий Министерства обороны в модернизации вооруженных сил должно осуществляться в условиях прозрачности требований и обеспечения конкурентности, таких как:

- ✓ исполнители проектов по модернизации в областях, в которых Республика Болгария имеет производственный и технологический потенциал;
- ✓ подисполнители международных компаний, реализующих проекты по модернизации;
- ✓ основные подпоставщики при реализации офсетных программ, сопутствующих реализации проектов по модернизации вооруженных сил.

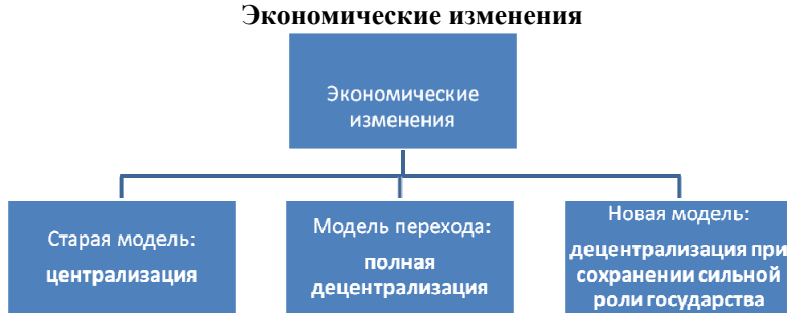
Мы считаем, что это является существенной слабостью при формировании целостной как оборонительной, так и экономической стратегии. По этой причине необходимо рассмотреть отдельно функции государства и функции экономических деятельностей Министерства обороны как будущие основы реформ. Как было доказано, до этого момента предприятия и деятельности в этом секторе чаще всего оставлены на “свободе”, если не считать некоторые государственные заказы.

В этом ли выражается и таковой ли должна быть роль государства? Такова ли и таковой ли должна быть роль предприятий? Таковыми ли должны быть экономические деятельности Министерства обороны?

Очевидно, что сильно централизованная система управления при старой системе имела и свои преимущества, но и свои существенные слабости. Преимущества заключались в быстром и оперативном маневрировании ресурсами, которые (также государственные) легко подлежали рациионированию и контролю (Понятие “*рационирование*” используется многократно в трудах акад. Евгения Матеева. В него он вкладывает следующий смысл: центр управления при стаой системе определяет некоторый объем или долю некоторых благ (кадры, финансовые ресурсы, материальные блага, оборотные средства и пр.), которые (согласно центра) должны быть “достаточными” для осуществления деятельности подчиненного звена, особенно если оно разкрывает “резервы”). Недостатки проявлялись в отсутствии достаточной мотивации для введения инноваций и рационального использования ресурсов. В свою очередь, новая система крайней децентрализации вызвала сильный интерес к производству рентабельной продукции, дезинтересованность к низкорентабельной и (как это не странно) воздержание от инноваций и одна из основных слабостей и причин неуспеха такого типа предприятий является слабый маркетинг или вообще его отсутствие.

Но ни старая система сильной централизации, ни новая система крайней децентрализации дали необходимые решения (Фигура № 1).

Фигура № 1

Но при ясно поставленной цели – создание продуктов и услуг для поддержания и развития нужд безопасности, при этом при рыночной экономике, особенные функции государства и руководителей экономических деятельностей Министерства обороны становятся более ясными. Но более чем очевидно, что обе стороны (государство и предприятия) должны осуществлять маркетинг, который можем назвать рабочим понятием **“маркетинг безопасности”**.

ლიტერატურა:

1. Гилпин, Р., *Глобальная политэкономия: понимание международного экономического порядка*. Издательство им. “Дамяна Якова”, С., 2003

Nikolay Tsonev

New role of the state in protection of national interests through formation of steady safety

Summary

Although economic issues became more important after the Cold War, many leading countries did not underestimate military security, but rather developed it, so it is wrong to make too sharp distinction between international economic and military relations, because although the

burden attributable to one or the other relationship varies over time, the two types are closely connected, and can not be isolated in the real world.

The report focuses on the problems facing the process of formation of sustainable security in the country strongly influenced by the imposed model for a full exemption of state guardianship to manufacturers and traders in the defense system.

The transition to marketing management of economic activities of the Ministry of Defense in the conditions of formation and development of a functioning market economy, currency board and even greater opening of the national economy while dynamism and development of the commitments of Republic of Bulgaria to the European Union and NATO is an issue whose depth analysis will allow to propose measures that have a positive impact on our national security.

Keywords: state policy, strategy, political science, security, marketing, defense.

**ჯანმრთელობის დაცვის განვითარების
ისტორიიდან აჭარაში
(XIX საუკუნის 80-90-იანი წლები)**

1878 წლის 25 აგვისტოს ბათუმში შემოსულ რუსეთის ჯარს თან შემოჰყვა სამედიცინო-სანიტარული ქვედანაყოფი, რომელმაც კარვები დადგა ახლანდელი წმ. ბარბარეს ეკლესიასთან მდებარე ტერიტორიაზე. სამედიცინო ქვედანაყოფების რეორგანიზაციის შედეგად შეიქმნა №64 სამხედრო ჰოსპიტალი.

ჰოსპიტალი, გამონაკლისის სახით სამედიცინო დახმარებას უწევდა მხოლოდ მოსახლეობის პრივილიგირებულ ფენას. ეს იყო პირველი სამედიცინო დაწესებულება ბათუმში. მანამდე იგი არ არსებობდა (აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი (შემოკლებით აცსა), ფ.1, აღნ.1, საქ. 898, ფურც.24).

მე-19 საუკუნის 80-იან წლებში ბათუმს მცირე ადგილი ეკავა. მის ირგვლივ მიმდებარე 500 დესეტინა, ფართო ჭაობით იყო დაფარული, რომელსაც სამხრეთიდან კახაბრის მაღლობი ესაზღვრებოდა, ჩრთილოეთიდან-ქალაქი და ზღვის სანაპირო, აღმოსავლეთიდან მდინარე ბარცხანა და დასავლეთიდან-მდინარე მეჯინა-სუ.

დაჭაობებული ადგილები ანტისანიტარიის ბუდეს წარმოადგენდა, ამიტომ სისტემატიურად მძვინვარებდა მალარია და სხვა ეპიდემიური დაავადებანი. გაითვალისწინა რა ეს მდგომარეობა ბათუმში ახლად შექმნილმა რუსულმა მთავრობამ, 1880 წელს, ქალაქის მოსაზღვრე მიწებზე აკრძალა ბრინჯის თესვა, რათა თავიდან აეცილებინათ წყლის დაგროვება მიწის ზედაპირზე.

ჭაობების დაშრობით დაინტერესდნენ რუსი და ქართველი ინტელიგენციის წარმომადგენლები, რომელთა ზეგავლენით მთავრობამ 1879 წლიდან გადანყვიტა დაენყო დაჭაობებული ადგილების ამოშრობა. საჭირო იყო თანხები, რომელიც ბათუმის საზოგადოებრივ საკრებულოს არ გააჩნდა. ბოლოს გამოინახა 350 ათასი მანეთი, ამას შეუერთდა სამხედრო უწყება, რომელიც დაინტერესებული იყო იმ დაჭაობებული ადგილების ამოშრობით, რომელიც მათ ბატარეას ესაზღვრებოდა.

ამოსაშრობი სამუშაოების ჩატარება დაევალა აუცილინსკის. მან შეადგინა ჩასატარებელი სამუშაოების საერთო გეგმა, შესრულება კი დაევალა ინჟინერ იონკინს (აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ.1, აღწ.1, საქ. 898, ფურც. 29-30).

პირველი მაგისტრალური არხი ჭაობის დასაშრობად გაიყვანა ჟილინსკიმ 1882 წელს. არხი იწყებოდა მდინარე მეჯინასუდან (მეჯინისწყალი), დასავლეთიდან მდებარე მდინარე ანგისიდან მდინარე ბარცხანამდე.

ყველაზე დიდი დრო და თანხა წაიღო ე. წ. პატარა ტბის ამოშრობამ, რომელიც თითქმის ქალაქის ცენტრში მდებარეობდა. ამ ადგილის ამოშრობის შემდეგ აშენდა ქართული და ბერძნული სკოლები, თავად მაჭუტაძის, ასევე ბათუმელების კაკაბაძისა და საბახტარაშვილის ხე-ტყის საწყობები, კათოლიკური ეკლესიის ნაწილი და სხვა. აღნიშნული პატარა ტბის ამოშრობა დაიწყო 1889 წელს და დამთავრდა 1890 წელს. სამუშაოები დაჯდა ოცი ათას მანეთამდე.

დღევანდელი ჭავჭავაძის ქუჩის იქეთ ტერიტორიებს "ჭაობს" ეძახდნენ. აქ ზამთარ-ზაფხულ სიბინძურე იყო. ალბათ ამიტომ ქუჩებსაც შესაფერისი სახელები "გრიანაია", "ბალოტნაია" და სხვა ჰქონდა. წვიმიან ამინდში ხალხი ამ ადგილებიდან ნავებით გამოდიოდა. ეს ტერიტორია საცხოვრებლად ვარგისი რომ ყოფილიყო, საჭირო იყო შედარებით პატარა სიგრძის არხების გაყვანა და ჟილინსკის მთავარ არხისთვის მიერთება. გაყვანილ იქნა ანდრეევის, პავლოვსკისა და ივანოვსკის არხები, შეტანილი იქნა ქვიშა-ქვა. ეს სამუშაოები 150 ათასი მანეთი დაჯდა.

ჭაობის დაშრობასთან ერთად, ბათუმში დაიწყო სამკურნალო დანესებულებათა მშენებლობა. 1880 წელს დაისვა საკითხი ოთხოთახიანი ქსენონის გახსნის შესახებ, მაგრამ უსახსრობის გამო მაშინ ეს არ მოხერხდა (აცსა, ფ. 1. საქ.901, ფურც.12).

1887 წელს სასამართლო-სამედიცინო ექიმის ა. შეფერის ინიციატივით ვოზნესენსკის (ახლანდელი პ. მელიქიშვილის ქუჩა) ქუჩაზე გაიხსნა 25 საწოლიანი ქსენონი. პროექტი შეადგინა გრიგოლ ალიბეკოვმა. ქსენონი შედგებოდა 5 ოთახისაგან. მას ხელმძღვანელობდა ა. შეფერი. 1892 წელს იგი ქოლერამ იმსხვერპლა და მის ადგილზე მოიწვიეს ექიმი ტიმოლეონ ტრინ-

ტაფიდილისი, ქირურგ-კონსულტანტად ექიმი გრ. ელიავა, ხოლო შემდეგ ექიმი კ. მხეიძე.

1890 წლისთვის ქსენონში სანოლთა რაოდენობა იყო 70, აქედან 50 ადგილი მამაკაცებისათვის, ხოლო 20 ადგილი კი ქალებისათვის (აცსა, ფ. 1. საქ.901, ფურც.22).

ქსენონი პრიმიტიული სამკურნალო დაწესებულება იყო, ვერ აკმაყოფილებდა მინიმალურ მოთხოვნილებებს, რის გამოც დაისვა საკითხი კეთილმოწყობილი საავადმყოფოს გახსნის შესახებ.

საავადმყოფოს მშენებლობის საკითხი დააჩქარა იმანაც, რომ 1896 წლის დასაწყისში დაიწვა ქსენონის მთავარი კორპუსი. იმავე წლის თებერვალში, ქალაქის თვითმართველობის სხდომაზე მიღებულ იქნა დადგენილება ბათუმში საავადმყოფოს აშენების შესახებ. გამოიყო მიწის ნაკვეთი, დაახლოებით 6 ათასი კვ.საჟენი, ტბა ნურიგელის სამხრეთ სანაპიროსთან. პროექტის შედგენა დაევალა გუბერნიის ინჟინერ აპიშკოვს, ქალაქის არქიტექტორს კანდილოვს და სამხედრო ინჟინერ სედელნიკოვს. ვადა მიეცათ 3 თვე. საავადმყოფოს საძირკველი ჩაიყარა 1899 წლის 14 მარტს, ხოლო ექსპლოატაციაში შევიდა 1902 წლის 3 ოქტომბერს.

საავადმყოფო შედგებოდა ხუთი ერთსართულიანი შენობისაგან, რომლებშიც მოთავსებული იყო შემდეგი განყოფილებები: თერაპიული, ქირურგიული, ინფექციური, ვენერიული, სამშობიარო-გენოკოლოგიური და ფსიქიატრიული. მეექვსე იყო ადმინისტრაციული შენობა. საავადმყოფოს ჰქონდა აგრეთვე სამზარეულოს, სამრეცხაოს, თეთრეულის საწყობისა და მორგისათვის საჭირო შენობები (აცსა, ფ. 1. საქ.901, ფურც.27).

1914 წელს, პირველი მსოფლიო ომის დროს, ქალაქის საავადმყოფოს შენობაში გაიხსნა სამხედრო ჰოსპიტალი, ხოლო თვით საავადმყოფო გადატანილ იქნა კომაროვის (დღევანდელი დიმიტრი თავდადებულის) ქუჩაზე მდებარე ქართულ და ბერძნულ სკოლების შენობებში.

1918 წლის აპრილში, აჭარაში თურქების შემოსვლის წინა დღეებში, ქალაქის საავადმყოფო ფოთში გადავიდა. საავადმყოფოს შენობაში თურქების ჰოსპიტალი მოეწყო. იმავე წელს ბათუმსა და მის ახლო რაიონებში იფეთქა პარტახტიანი ტიფის

ეპიდემიამ. ამ გარემოებამ თურქეთის ხელმძღვანელობა აიძულა დათანხმებოდა ბათუმში დარჩენილ ქართველ და რუს ექიმთა მოთხოვნას საავადმყოფოს გახსნის შესახებ. 1919 წლის დასაწყისში ქუთაისის ქუჩაზე, ყოფილ სასტუმრო "იმპერიალის" შენობაში გაიხსნა საავადმყოფო ქირურგიული, თერაპიული და ძირითადი ინფექციური განყოფილებებით.

1919 წლის დეკემბერში ქალაქის საავადმყოფო დაუბრუნდა თავის შენობას, რომელიც გაძარცვული და გაპარტახებული იყო. აღნიშნული საავადმყოფო ამჟამად ქალაქის ცენტრალური კლინიკური საავადმყოფოა (საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (შემოკლებით სცსსა), ფ. 418, აღწ.1, საქ.135, ფურც.66).

1897 წელს შეიქმნა ექიმთა საზოგადოება, რომლის თავმჯდომარე იყო მ. ფენსტერი. საზოგადოება ატარებდა კვლევით სამუშაოებს, კონფერენციებს, აქვეყნებდა შრომებს, ანგარიშებს, ჰქონდა შესანიშნავი ბიბლიოთეკა. იგი აქტიურ საქმიანობას ეწეოდა ქალაქის სამედიცინო ცხოვრებაში.

მიუხედავად ჭაობების ამოშრობისა, მალარიის ეპიდემია, მართალია შედარებით ნაკლებად, მაგრამ მაინც მძვინვარებდა. განსაკუთრებით ღარიბ მოსახლეობაში. ამიტომ ბათუმის ექიმთა საზოგადოებასთან ჩამოყალიბდა სამალარიო კომისია, თავმჯდომარე იყო ექიმი ს. სოლოვკინი. წლების მანძილზე კომისია შეძლების მიხედვით ებრძოდა მალარიის ეპიდემიას.

პროფესორ ე. მარცინოვსკისა და ცნობილი ქართველი მეცნიერ-პარაზიტოლოგის პროფესორ ს. ვირსალაძის დახმარებითა და ს. სოლოვკინის უშუალო ხელმძღვანელობით, 1913 წლის 12 მაისს, ბათუმში გაიხსნა მთელ რუსეთის იმპერიაში პირველი სამალარიო სადგური. სადგური უფასოდ ემსახურებოდა მალარიით დაავადებულ ღარიბ მოსახლეობას. თვეში საშუალოდ 1500-2000 ავადმყოფს უწევდა მომსახურებას (საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი ფ. 418, აღწ.1, საქ.135, ფურც.75).

ამავე პერიოდში ბათუმში გაიხსნა ტროპიკული ინსტიტუტი, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ს. ავალიშვილი. ინსტიტუტი ეწეოდა კვლევით მუშაობას მალარიისა და სხვა ეპიდემიური დაავადებების შესწავლის მიზნით. ტროპიკული ინსტიტუტის

შენობაში შემდეგ გაიხსნა ქალაქის №1 საავადმყოფო.

გარდა მალარიისა, ბათუმში აღინიშნებოდა ტუბერკულოზით დაავადების მრავალრიცხოვანი შემთხვევები. ამიტომ შეიქმნა კავკასიის საზოგადოების ტუბერკულოზის წინააღმდეგ ბრძოლის ბათუმის განყოფილება. იგი უფასოდ ემსახურებოდა მოსახლეობას. განყოფილების თავმჯდომარე იყო ე. რომანოვსკაია-რომანკო.

მე-20 საუკუნის დასაწყისში ბათუმში იყო 36 ექიმი, 20 ბეზია ქალი, ფერშალი. ასევე ქიმიურ-ბაქტერიოლოგიური ლაბორატორია და აფთიაქები, რომლებიც ეკუთვნოდათ ვიტუმკინს, პეტკევიჩს, ელიაშვილს, კანდელაკსა და ნიკიტინს (საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი ფ. 418, აღწ.1, საქ.135, ფურც. 83).

ბათუმმა თავიდანვე მიიქცია უცხოელთა ყურადღება თავისი გამორჩეული კლიმატური პირობებით, ხელსაყრელი ზღვისპირა მდებარეობითა და ჯანსაღი ჰავით. მდიდარი მწვანე სამოსელი ის ფაქტორი იყო, რომელმაც ბათუმი და მისი გარეუბნები კურორტად აქცია.

მართალია, ბათუმი პირველ რიგში სატრანსპორტო-სამრეწველო ქალაქი იყო, მაგრამ ამ ფუნქციასთან ერთად, საყურადღებოა მისი საკურორტო დანიშნულებაც. პროფესორ ა. კრასნოვის თქმით, ბათუმი ევროპის ერთადერთი რაიონია, რომლის კლიმატიც ახლოსაა არა მარტო ტენიანი სუბტროპიკული ქვეყნების, არამედ ტროპიკების ცხელი ქვეყნების კლიმატთან. ეს ნამდვილი ბუნებრივი ორანჟერიაა სუბტროპიკული მცენარეებისათვის.

1911 წელს, ს. სოლოვკინის ინიციატივით, ჩამოყალიბდა ბათუმის საკურორტო საზოგადოება, რომლის თავმჯდომარეც თვითონვე იყო. მან შეისწავლა მხარის შესაძლებლობები კურორტების განვითარების საქმეში და ბევრი კარგი თეორიაც წამოაყენა.

მანამდე კი, აჭარის დედასამშობლოსთან დაბრუნებისთანავე, ბათუმის მიდამოებისაკენ ულევ ნაკადად დაიძრა ზედმეტი მოგების სურვილით გატაცებული რუსი და უცხოელი მილიონერები, მსხვილი ვაჭრები და მოაგარაკენი. ისინი მუქთად იძენდნენ მიწებს და აშენებდნენ აგარაკებს. პირველად ეს აგარაკები

გამოყენებული იყო დასასვენებლად, შემდეგ კი შემოსავლის წყაროდ იქცა. ხდებოდა მათი გაქირავება, იჯარითა გაცემა.

რუსეთის ჩინოვნიკები ხელს უწყობდნენ უცხოელთა, განსაკუთრებით რუსების ჩამოსახლებას ბათუმსა და მთელს აჭარაში. მწერალი დავით კლდიაშვილი წერს: „ბათუმში კი უფრო ნელი სპეკულაცია იყო მიწების, რადგან პორტო - ფრანკოს არსებობა აშინებდათ ერთგვარად. მაგრამ აქაც ჩნდებოდნენ გაბედულები და იძენდნენ ადგილებს, განსაკუთრებით აფხაზებისაგან, რომლებიც სტოვებდნენ თავიანთ ფაცხებს და მიემურებოდნენ ოსმალეთისაკენ საცხოვრებლად” (დ. კლდიაშვილი, 1984:21).

ბათუმში მცხოვრებ უცხოელებს თავიანთი აგარაკებიც ჰქონდათ. მაგ. „ორთაბათუმის მხარეს იყო სილამაზითა და სიმდიდრით განთქმული ნობელის აგარაკი, რომელიც შემდეგ იჯარით გაიცემოდა. ე. წ. თამარის დასახლებაში იყო ილიჩევსკის, უშაკოვის, პრიაშნიკოვის ლამაზი აგარაკები, რომელთაც რუსული „ტერემას“ ხელი ჰქონდათ. აქვე იყო საბახტარიშვილის, სინიციხის, ლოპატის, გაიდამკინის და სხვათა აგარაკები. სოუქსუზე ყურადღებას იქცევდა დიადუშისა და მელიას აგარაკები. დიადუში პრაქტიკოსი მებაღე იყო. მას მისი მამული - 7 დესეტი-ნა მიწა, ბაღნარად ჰქონდა ქცეული”.

რუსი დაკნინებული ჩინოვნიკები კი ცხოვრობდნენ ე.წ. ”ხოლოდნაია სლობოდას” დასახლებაში, რომელიც მდებარეობდა დღევანდელი სატვირთო რკინიგზის სადგურის იქეთ. მათთან ერთად ცხოვრობდნენ წვრილი მოხელები და მუშები. ზოგიერთ მათგანს ჰქონდა საკუთარი სახლი, ხოლო დანარჩენები ცხოვრობდნენ მუშათა ბარაკებში.

იმისათვის, რომ ბათუმი საკურორტო ქალაქად ქცეულიყო, პირველ რიგში უნდა მოწესრიგებულიყო სანიტარული მდგომარეობა, დაგვილ-დასუფთავებულიყო ქუჩები, მოწესრიგებულიყო საკანალიზაციო სისტემა, დაწესებულიყო კონტროლი სასმელ წყალზე, პროდუქტებზე და ა. შ.

ქუჩების დაგვა-დასუფთავება და ნაგვის გატანა ქალაქგარეთ ბათუმში დაიწყო 1888 წლიდან. მისი დასუფთავებისა და გალამაზებისათვის აუცილებელი იყო ქალაქის ცენტრში არსებული სასაფლაოს გატანა, რომელიც მდებარეობდა დღევანდე-

ლი რკინიგზის სადგურის ადგილზე და ანტისანიტარიის ბუდეს წარმოადგენდა. ამიტომ ჯერ კიდევ 1879 წლის ოქტომბერში, ქალაქის მინისმზომელ პესკოვს დაევალა ქალაქგარეთ, შესაფერის ადგილზე დაეპროექტებინა სამი სასაფლაო: ქრისტიანული, მუსლიმანური და ებრაული, მაგრამ ეს არ შესრულებულა. ბოლოს აირჩიეს ადგილი სოუქ-სუზე. გაყვანილი იქნა გზა, რომელიც კეთილმოეწყო 1889 წლისათვის. ახალგაყვანილ გზას დერვიმ ფაშას გზას ეძახდნენ, შემდეგ სასაფლაოს ქუჩას (საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფ. 418, აღწ.1, საქ.135, ფურც.94).

ასე თანდათანობით ინმინდებოდა, შენდებოდა და ჯანმრთელდებოდა ქალაქი ბათუმი.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი (შემოკლებით აცსა),ფ.1, აღწ.1, საქ. 898, ფურც. 24. 29-30
2. აცსა, ფ.1. საქ.901, ფურც.12, 22, 27
3. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (შემოკლებით სცსსა), ფ. 418, აღწ.1, საქ.135, ფურც.66, 75, 83, 94
4. დ.კლდიაშვილი, ჩემი ცხოვრების გზაზე, ბათ.,1984

Otar Gogolishvili

From the history of the public-health service in Ajara

Summary

On 25 August, 1878 the Russian troops entered the town of Batumi. The part of the Russian troops was the military medical-sanitary unit. The tents of the military medical-sanitary unit were situated on the place that is now occupied by the church of Saint Barbara. Soon it was decided to build a hospital on the same place. Shortly the military medical-sanitary unit was transformed into the military hospital #64. That was the first medical institution in the whole Adjara. It was decided to organize the public-health service in Adjara. The canals were

excavated to irrigate swamps, for example, so called Jilin ski Canal. On 1887 the first civil medical institution in the whole Adjara for the 25 persons was built. On 3 October, 1902 the first hospital in the whole Adjara was established by the decision of the self –governing body of Batumi. On 12 October, 1913 the first medical station against malaria in the whole Russian Empire was established in Batumi. This medical station against malaria served the local population at no cost. In the same 1913 year the tropical institute began functioning with the aim to study scientifically the causes of the epidemic diseases. In 1897 the medical society of the doctors of Batumi was organized. The first president of this society was M. Fencer. This society played a great role in the medical life of the whole Adjure. The medical society of the doctors of Batumi established a library that was one of the richest libraries in the whole Russian Empire.

**ბათუმი შუა საუკუნეებში
(XII - XV სს.)**

ბათუმი მიეკუთვნება იმ იშვიათ ქალაქთა რიგს, რომელსაც უწყვეტი საქალაქო ცხოვრების 2500 წლოვანი ისტორია აქვს და დღესაც მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკურ, კულტურულ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

ბათუმის წარსული სათავეს იღებს ანტიკური ხანიდან სახელწოდება წარმომდგარია უძველესი ქართული სიტყვისაგან – „ბათ“/„ბაჩ“ (ყაუხჩიშვილის., 1950-1951:17-23; ინაიშვილი ა., 1976 :73-87; ყაუხჩიშვილი თ., 1987: 115-116; ქალდანი მ., 1983 : 85)

თავდაპირველად იგი გაშენებული იყო მდ. ყოროლის-წყლის შესართავთან ბათუმის (თამარის) გორასა და მიმდებარე ტერიტორიაზე (ინაიშვილი ა., 1966; ყაუხჩიშვილი თ., 1987, 109-107; კახიძე ა., სახუტაიშვილი დ., 1989; კახიძე ა., 2007:248-249; მამულაძე შ., უზუნაძე რ., 2009:158). ბერძნულ წყაროებში ბათუმის შესახებ ცნობები გვხვდება ძვ.წ. IV ს-დან „ბათუს“, „ბათეას“ ფორმით (ყაუხჩიშვილი ს., 1950-1951:17-23; ყაუხჩიშვილი თ., 1987:112-114). ასევე ბათუმთან დაკავშირებით ცნობები დაცულია რომაულ წყაროებში. რომაელი სწავლული და სახელმწიფო მოღვაწე გაიუს პლინიუსი მიუთითებს მდ. ბათის (Bathus). იქვე იხსენიება ქალაქი მათიუმი (Matium). იგი გაიგივებულია „ბათუს“, „ბათეა“-სთან (ყაუხჩიშვილი თ., 1987:113). ბათუმის მოხსენიება ქალაქად მეტყველებს მის დაწინაურებულ მდგომარეობაზე.

ანტიკურ და ელინისტურ ხანაში იგი იყო სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სავაჭრო-ეკონომიკური და პოლიტიკური ცენტრი (მესხია შ., 1983:52; სახუტაიშვილი დ., 2007:399,415; ვაშაკიძე ნ., 2007:298-299).

ბათუმში საქალაქო ცხოვრება მნიშვნელოვან წინსვლას განიცდის განვითარებული შუა საუკუნეების ხანაში. ამ პროცესს ხელი შეუწყო XI ს-დან საქართველოში სოციალურ-ეკო-

ნომიკური ცხოვრების აღმავლობამ (უზუნაძე რ., სურმანიძე რ., ზოსიძე ნ., 2013:15). ასევე მნიშვნელოვანი იყო გარე ფაქტორის როლი. XI ს-ის მეორე ნახევარში წინა აზიაში თურქ-სელჩუკებმა მთლიანად გადაკეტეს საქართველოდან ბიზანტიაში მიმავალი სახმელეთო გზები. რამაც საქართველოსა და ბიზანტიას შორის საზღვაო ურთიერთობა ქალაქ-ნავსადგურების, მათ შორის ბათუმის (ბათომის) მეშვეობით კიდევ უფრო ინტენსიური გახადა (ბერაძე თ., 1981:16; მისივე, 1989:72). ამას დაემატა ისიც, რომ თურქ-სელჩუკთა წინა აზიაში გაბატონებამ და გამუდმებულმა რბევა-თარეშებმა გამოიწვია მსოფლიო სატრანზიტო გზის (“აბრეშუმის გზა”) საქართველოში გადმონაცვლება. მისი ერთი შტო გადიოდა ბათუმზე (მასხარაშვილი ს., 2006:131; უზუნაძე რ., 2009:573).

ბათუმი დიდად დანინაურდა XII-XV ს.ს-ში. განსაკუთრებით დავით აღმაშენებლისა (1089-1125) და თამარ მეფის (1184-1213) ბრძნულმა მმართველობამ საქართველო აქცია ძლიერ, აყვავებულ ქვეყნად, რამაც დიდი გავლენა იქონია საქართველოში საქალაქო ცხოვრების შემდგომ განვითარებაზე. ბათუმი გახდა მნიშვნელოვანი საზღვაო ქალაქი. ბათუმში საქალაქო ცხოვრების განვითარების შედეგად გაიზარდა ქალაქის მოსახლეობა. იგი რამდენიმე ათას კაცს აღწევდა (ბერაძე თ., 1981: 167). ასევე იზრდება ქალაქის დასახლება. იგი მოიცავდა შესართავიდან მდ. ყოროლისწყლის მარცხენა სანაპიროს გაყოლებით მდ. ბარცხანამდე ტერიტორიას, თამარის დასახლების ჩათვლით. ქალაქი იყოფოდა უბნებად (უზუნაძე რ., 2013 : 35). ბათუმი, რომ აღნიშნული პერიოდისათვის საკმაოდ დიდი დასახლება ყოფილა ამაზე ნათლად მეტყველებს XIX საუკუნეში შემორჩენილი ქალაქის კედლის და ეკლესიების ნაშთები. გამოჩენილი ისტორიკოსი დ. ბაქრაძე, რომელმაც 1873 წ. მოინახულა ბათუმი, მოგვითხრობს: წარსულში ბათუმი მდებარეობდა დიდ მოვაკებულზე, ყოროლისწყლის მარცხნივ. ამ ადგილზე დღემდე შემორჩენილია ქალაქის დიდი კედლის, ექვსი-შვიდი ეკლესიის ნაშთები (ბაქრაძე დ., 1987:27). ქალაქში რამდენიმე ეკლესიის არსებობა მიუთითებს მის მასშტაბურობაზე.

საკვლევ თემასთან დაკავშირებით საინტერესოა ძვ. ბათუმსა და მის შემოგარენში შემორჩენილი ტოპონიმები: ორთა-

ბათუმი, სკურკუბა, თამარის ციხე, სალიბაური, ნაბრინჯვალი, ლიმენტვალი, ჭუნჭულავას ღელე, შავღელე, დიდყანა, ნაგუმარი/ნაგომარი, ყუზიხანა, საქთამური/საქათამური, საკალმახე, სარცხელი, სახარატო, საოხრო/საოხორო, ჯაბალათი, ლომხენი, ნაჟვი. აღსანიშნავია, რომ ისინი გამოირჩევიან მრავალფეროვნებით, შეიცავენ საყურადღებო ცნობებს ძვ. ბათუმის საქალაქო ცხოვრების ამა თუ იმ ასპექტის შესახებ. „თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ აჭარის მოსახლეობის წარსულის შესახებ წერილობითი წყაროები მცირე რაოდენობით მოგვეპოვება შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, საკვლევი მხარის ტოპონიმია წერილობითი წყაროს როლს ასრულებს“ - მიუთითებს პროფ. მ. ქამადაძე (ქამადაძე მ., 1992:46).

როგორც ზემოთ ითქვა, ძველი ბათუმი იყოფოდა უბნებად. ერთ-ერთ ცენტრალურ ნაწილს წარმოადგენდა შუა უბანი. ამ მდგომარეობის ანარეკლია ტოპონიმი ორთაბათუმი. მდებარეობს მდ. ყოროლისწყლის ქვემო წელის მარცხენა მხარეს (სინხარულიძე ი., 1959:50). მიეკუთვნება საკვლევი ტერიტორიის გეოგრაფიულ დახასიათების შემცველ თხზულ სახელწოდებას. „ორთა“ აჭარაში ოსმალთა ბატონობის დროს დამკვიდრებული სიტყვაა და ნიშნავს „შუას“. ამდენად იგი ქართული „შუა ბათუმის“ თურქულად ნათარგმნი ვარიანტია. მითითებული ტოპონიმი ასახავს XII-XV ს.ს-ის რეალობას. როდესაც ბათუმი განფენილი იყო მდ. ყოროლისწყლის მარცხენა სანაპიროს გაყოლებით რამდენიმე კილომეტრზე. ლოგიკურია, საკმაოდ დიდ მანძილზე განფენილი ქალაქის ტერიტორია იყოფოდა უბნებად, ანუ ქვემო, შუა და ზემო ბათუმად. სწორედ არსებული მდგომარეობა უნდა იყოს ასახული საკვლევ ტოპონიმში. აჭარის ტოპონიმების ანალიზიდან გამომდინარე პროფ. მ. ქამადაძე მიუთითებს: „ფორმაუცვლელი სიტყვები აზუსტებენ ამა თუ იმ პუნქტის ადგილმდებარეობას. ეს დაზუსტება იმ დროის მოვლენა უნდა იყოს, როდესაც ერთი სახელწოდების ადგილი ტერიტორიულად გაიზარდა და გაჩნდა მასში შემავალი ობიექტების გარჩევის ბუნებრივი აუცილებლობა“ (ქამადაძე მ., 1992:39).

საკითხთან დაკავშირებით საყურადღებოა მდ. ყოროლისწყლის ქვემო წელზე (ქალაქის მდებარეობის არეალში) ჰიდრონომი ლიმენტვალი. სწორი ფორმა უნდა იყოს „ლიმენტვალი“.

„ლიმენი“ ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს ნავსაყუდელს. თავდაპირველად, სავარაუდოდ ამ ადგილს ერქვა „თვალი“. ჩვენი წინაპრები მდინარის შესართავთან შექმნილ ნავსადგურს „თვალს/თუალს“ უწოდებდნენ (**ბერაძე თ., 1981 : 25**). ჩანს მდინარის ქვემო წელის მონაკვეთი გამოიყენებოდა სანაოსნოდ. ლიმენი ბერძნულის გავლენით წარმოქმნილი დანაშრევია. „ლიმენტვალი“ წარმოადგენს მოზრდილ ღრმა ადგილს, სადაც წყალი მდორედ მიედინება. გადმოცემით გემები აქ ამოდიოდნენ. როგორც ირკვევა მდ. ყოროლისწყალის ქვემო წელი გამოიყენებოდა სანაოსნოდ (**კუტალიეშვილი ზ., 1987 : 151**).

მდინარეებს – ყოროლისწყალსა და ბარცხანის წყალს შორის ფიქსირდება ჰიდრონიმი **სკურკუბა**. ჩაედინება ზღვაში. **სკურკუბა** ადრე მოზრდილი მდინარე ყოფილა. ი. კალფოლლუ მიუთითებს: სკურკუბა ბათუმის ზემოთ ჩამოდის, მდინარე ბარცხანის იქით (**Кальфоглу И., 1906 : 40**). ნ. დაკიშევიჩის 1890 წ. ცნობით: ბათუმის ახლო-მახლო მდინარეებია ბარცხანა, სკურკუბა, ყოროლისწყალი (**დაკიშევიჩი ნ., 2011 : 37**).

სკურკუბა თხზული სახელწოდებაა. სკურ ზანური სიტყვაა და ნიშნავს წყალს, მდინარეს (**ჭუმბურიძე ზ., 1987 : 502**). რაც შეეხება სიტყვას **კუბა**, ამ სახით გვხვდება რუსულ წყაროებში. იგი ქართულ **ქუბა**-ს სახენაცვალა ფორმაა. შესაბამისად სწორი გამოთქმაა **სკურქუბა**.

„ქუბი-ჭვავი“ განმარტავს სულხან-საბა (**ს.ს. ორბელიანი, 1966: 235**). **ქუბი/ქუბა** საქართველოში გავრცელებული პურეული მცენარის არქაული სახელწოდებაა (**ჯავახიშვილი ი., 1996 : 392; მაყაშვილი ა., 1991 : 84; ქეკელ, VII, 1962 : 367; ქაჯაია ო., 2002 : 156**). მომდინარეობს ზანურ-ქართულ ენობრივი ერთობის დროიდან. ჭვავის კულტურა ფართოდ ყოფილა გავრცელებული აჭარაში (**მამულაძე შ., 2009 : 151**). ამაზე ნათლად მეტყველებს რეგიონში მრავლად შემორჩენილი ადგილთა სახელები: ნაჭვავარი, ნაჭვავები, ნაჭვავი... (**სიხარულიძე ი., 1958:218**). საკვლევი ჰიდრონიმის სახელწოდებიდან გამომდინარე ირკვევა, რომ ძვ. ბათუმის მცხოვრებთ ქალაქის სამხრეთ ნაწილში მოჰყავდათ ჭვავი (ქუბი).

ძვ.ბათუმის ფუძე ადგილზე – ბათუმის გორაზე აღმართული „ბათუმის ციხე“ ასევე ცნობილია „თამარის ციხის“ სახე-

ლით (სიხარულიძე ი., 1959 : 90; კახიძე ა., ხახუტაიშვილი დ., 1989 : 5). არსებობს სხვადასხვა გადმოცემა, რომელთა მიხედვით ციხე აუშენებია თამარ მეფეს. ლეგენდა გადმოგვცემს: ამალითა და ჯარით ტრაპიზონს მიმავალ (თუ იქედან გამარჯვებით დაბრუნებულ) თამარ მეფეს (1204 წ.) გზად გაუვლია ძვ. ბათუმში. მისი ბრძანებით ბათუმის გორაზე აუგიათ ციხე (**ბაქაძე დ., 1989 : 27; სიხარულიძე ი., -1959 : 40**). როგორც გამოკვლეულია ბათუმის ციხე აგებულია ბევრად ადრე – ახ.წ. VI ს-ში (**Леквинадзе В., 1970 : 169-173; ხახუტაიშვილი დ., 1997 : 335; ინაიშვილი ნ., 2009 : 154-156**). რაც შეეხება სწორუპოვარი მეფის სახელის დაკავშირებას ბათუმის ციხესთან, ვფიქრობ ლეგენდაში ასახული უნდა იყოს თამარ მეფის დიდი ღვანლი ბათუმის საქალაქო დასახლების განვითარებაში და ასევე როგორც საზღვაო ქალაქის, ბათუმის ციხე-სიმაგრის გამაგრებაში. აღსანიშნავია, რომ ძვ. ევროპულ საზღვაო რუკებზე ბათუმი გამოსახულია ციხე-ქალაქის აღმნიშვნელი კარტოგრაფიულინი შნებით. დ. ბაქრაძე კი მიუთითებდა ქალაქის დიდი კედლის ნაშთებზე (**ბაქრაძე დ., 1989 : 27**).

დიდი ქალაქების მსგავსად ბათუმის საქალაქო დასახლებას გააჩნდა სასოფლო სამეურნეო რაიონები: შავლელე (სოფ. განთიადი), სალიბაური (სოფ. სალიბაური).

თავისი სიძველით გამოირჩევა ძვ. ბათუმის სასოფლო-სამეურნეო რაიონი შავლელე. ოსმალთა ბატონობის დროს ითარგმნა ყარადერედ.

შავლელე გამოირჩევა ასევე ტოპონიმური მასალის სიმრავლით. ტოპონიმების შინაასიდან გამომდინარე შავლელეს სასოფლო რაიონი იყოფოდა სამეურნეო უბნებად.

ფერდობი ადგილის სახელია **დიდყანა (სიხარულიძე ი., 1959 : 50)**. მიუთითებს დიდ სათეს ადგილზე. მოჰყავდათ მარცვლეული კულტურა.

ნაგუმარი (სწორი ფორმაა ნაგომარი) – ბუჩქნარი ადგილი (**სიხარულიძე ი., 1959:50**). მიკროტოპონიმში გამოიყოფა ფუძე **გომი**. ნაწარმოებია წინა ვითარების შინაარსის გამომხატველი **ნა-არ** აფიქსით. მიუთითებს, რომ აღნიშნული ადგილი წარმოადგენდა შავლელეს საძოვარს. სადაც მონყობილი იყო **გომი** (მენახირეთა, მეგომეთა საცხოვრებელი და მსხვილფეხა

საქონლის სადგომი).

ყუზიხანა – ბუჩქნარი (**სიხარულიძე ი., 1959 : 50**) იგი თურქულ-სპარსული წარმოშობის გამოთქმაა და ნიშნავს საბატკნეს, საკრავეს. ჩანს ადგილი წარმოადგენდა კრავთა საძოვარს, რაც მიუთითებს, რომ შაველეს სასოფლო რაიონში ასევე მისდევდნენ წვრილფეხა საქონლის მოშენებას.

საქათამური - ბუჩქნარი (**სიხარულიძე ი., 1959 : 50**). სწორი ფორმა უნდა იყოს საქათამური. ნაწარმოებია დანიშნულების გამომხატველი **სა-ურ** პრეფიქს-სუფიქსით. ადგილის სახელწოდებიდან გამომდინარე ჩანს, რომ საკვლევი სასოფლო უბნის საქმიანობაში დამახასიათებელი ყოფილა მეფრინველეობა.

საკალმახე – სოფლის კუთხე (**სიხარულიძე ი., 1959 : 50**). აქ ჩამოედინება შაველე. გადმოცემით მდინარის აღნიშნულ მონაკვეთში მრავლად ყოფილა კალმახი. მიკროტოპონიმი ნაწარმოებია დანიშნულების გამომხატველი **სა-ე** აფიქსით.

სარცხელი – საძოვარი ადგილი (**სიხარულიძე ი., 1959 : 50**). სულხან საბას განმარტებით: „სარცხელი – გასარეცხელი, დასარეცხელი“ (**ს.ს.ორბელიანი, 1966 : 54**). ასევე სარცხელი მეგრულად ჰქვია ნალდს (**ქაჯაია ო., 2002 : 581**).

გამოკვლეულია რომ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო (კოლხური კულტურის კერა) განთქმული იყო ბრინჯაოს სამეურნეო იარაღების (ცულები, ნალდი, თოხი, ნამგალი...) დამზადებით (**კახიძე ა., მამულაძე შ., 2000: 38**). აჭარაში მრავალ ადგილასაა აღმოჩენილი (მათ შორის სოფ. განთიადში) აღნიშნული და მომდევნო ხანის სამეურნეო იარაღები (**კახიძე ა., მამულაძე შ., 2000 ; კახიძე ა., 2007 : 148**). მიუთითებენ, რომ კოლხური ბრინჯაოსა და რკინის მეტალურგიის მნიშვნელოვანი მონაპოვარია ნალდი (**კახიძე ა., მამულაძე შ., 2000 : 38**). მათი დამზადება ხდებოდა სამჭედლო სახელოსნოებში. ვფიქრობ სამჭედლო სახელოსნო არსებულა ასევე შაველეს სამეურნეო რაიონში, კერძოდ საკვლევ კუთხეში. იგი გამორჩეული უნდა ყოფილიყო ნალდის, იგივე სარცხელის (ზანურად) დამზადებით. შესაბამისად შორეულ წარსულში ზანურის გავლენით ადგილს ეწოდა სარცხელი. (სოფ განთიადში მიკვლეულია ანტიკური ხანის სამოსახლო. აქ აღმოძნდა ძვ.წ. IV ს. შუა ხანების სინოპური მონე-

ტები. მინადმოქმედებისა და მესაქონლეობის გვერდით დანიშნულ ურეზული ჩანს ხელოსნური წარმოება (კახიძე ა., 2007 : 249).

სახარატო – სოფლის კუთხე (**სიხარულიძე ი., 1959 : 50**). წარმომდგარია სიტყვისაგან ხარატი. დაერთვის დანიშნულების მანარმოებელი **სა-ო** აფიქსი. “ხარატი – ხის ჭურჭლის მხვეწე-ლი” – განმარტავს სულხან საბა (**ს.ს. ორბელიანი 1966 : 415**). აღსანიშნავია, რომ აჭარაში განვითარებული ყოფილა მხვეწე-ლობა. ამზადებდნენ ხარატულ ჯამ-ჭურჭელს, სუფრებს... (**კახიძე ნ., 2004 : 52-53**). ამდენად, საკვლევ ტერიტორიაზე მოწყობილი ყოფილა სახარატო.

სახრო სათესი (სიხარულიძე ი., 1959 : 50). სწორი გამოთქმაა საოხრო. იგი ზანური წარმოშობის სახელწოდებაა და ნიშნავს სამოსახლოს, დასახლებულ ადგილს (ქობალია ა., 2010:590). ადგილის სახელწოდება მიუთითებს, რომ საკვლევ კუთხე წარმოადგენდა სამოსახლო უბანს.

სალიბაურის სასოფლო რაიონი მოიცავდა დაახლოებით სოფ. სალიბაურის (ძირითადად ქვემო სალიბაური) ტერიტორიას. სალიბაური ანთროპონიმური წარმოშობის სახელწოდებაა. მასში გამოიყოფა ქრისტიანობის ხანის აჭარაში გავრცელებული გვარსახელი **სალიბაძე**. ნაწარმოებია წარმომავლობა-კუთვნილების აღმნიშვნელი „ურ“ სუფიქსით. რაც მიუთითებს, რომ აქ სახლობდნენ სალიბაძეები. შესაბამისად ადგილსაც ეწოდა სალიბაური. აჭარის ონომასტიკის შესწავლის საფუძველზე პროფ. მ.ქამადაძე მიუთითებს: მხარის გეოგრაფიულ ნომეკლატურაში ხშირად ჩანს პირთა ისეთი სახელები თუ გვარები, რომლებიც ისტორიული ბედუკულმართობის მსხვერპლი გამხდარან და დღეს უკვე აქ აღარ ცხოვრობენ. მაგრამ ოდესღაც მათი აქ ცხოვრების კვალი ადგილის სახელწოდებამ შემოგვინახა (**ქამადაძე მ., 2009 : 526**). გვარი სალიბაძე რამდენჯერმე მოხსენიებულია ტბეთის სულთა მატეანეში. (**მატიანე, 1977 : 68, №70, №72**). მოსახსენებელი მიეკუთვნება XV ს. (**მატიანე, 1977 : 20**). თუ გავითვალისწინებთ, რომ მითითებული გვარსახელი საკვლევ ადგილის გარდა არსად ფიქსირდება, სავარაუდოდ, მატეანეში მოხსენიებული სალიბაძეები უნდა ყოფილიყვნენ ძვ. ბათუმისა და დასახლება სალიბაურის მცხოვრებნი.

ძვ. ბათუმის გარეუბნის (ზედა ბათუმი) მიმდებარე ტერი-

ტორიაზე, მარჯვენა მხრიდან მდ. ყოროლისწყალს უერთდება „ჭუნჭულავას ლელე“. ჰიდრონიმი ანთროპონიმული წარმოშობისაა. მისი მსაზღვრელი წევრი (ჭუნჭულავა) ნაწარმოებია გვარსახელისათვის დამახასიათებელი „ავ“ სუფიქსით. ადგილის სახელწოდება მიუთითებს, რომ ლელე და მიმდებარე ტერიტორია ეკუთვნოდათ ჭუნჭულავებს. ამდენად, ქრისტიანობის ხანის ყოროლისწყლის ხეობის და შესაძლოა ძვ. ბათუმის, მცხოვრებნი ყოფილან ჭუნჭულავები.

აღსანიშნავია, რომ XIII ს-ის მეორე ნახევრიდან გახშირდა ევროპელი ვაჭრების, კერძოდ იტალიელთა სავაჭრო ურთიერთობა ბათუმთან. რაც დაკავშირებული იყო იტალიელების მიერ აზოვისა და შავიზღვისპირეთში სავაჭრო კოლონიების დაარსებასთან (ბერაძე თ., 1981 :178-182; მისივე, 1983 : 28-31; უზუნაძე რ., 2010 : 26).

ბათუმში შემოდოდნენ იტალიის ქალაქ-სახე,ნიფოების გენუას, ვენეციის, პიზას სავაჭრო გემები. იტალიელ დიდვაჭრებს შემოჰქონდათ და გაჰქომნდათ სხვადასხვა საქონელი. იმართებოდა ბაზრობები. როგორც ირკვევა ბათუმში მრავლად ცხოვრობდნენ იტალიელი ვაჭრები (ბერაძე თ., 1981 :180; უზუნაძე რ., სურმანიძე რ., ზოსიძე ნ., 2013 : 19).

არსებულმა მდგომარეობამ განაპირობა XIII ს-დან ევროპაში ინტერესი და ცნობები ბათუმის შესახებ. რამაც ასახვა ჰპოვა სხვადასხვა სახის წერილობით მასალებში. მათ შორის საინტერესო ცნობების შემცველია ძველი ევროპული საზღვაო რუკები (ე.წ. პორტოლანები). ამ მხრივ აღსანიშნავია ვენეციელთა (XIII ს.), პიეტრო ვესკონტეს (1313, 1320 წ.წ.), ვენეციელ ძმებ ფრანცისაკა და დომინიკა პიციგანიების (1367 წ.) ძვ.ევროპული (1426 წ.), გრაციზო ბენიკაზას (1480 წ.), ჯაკოპო გასტალდის (1561 წ.) რუკები. “ეს გარემოება ცხადია მოწმობს ამ დროს ბათუმის, როგორც სავაჭრო ნავსადგურის მნიშვნელობას“ (მუსხელიშვილი დ., 1998). მითითებულ რუკებზე ბათუმი გვხვდება სახელებით: ვატი (Vati), ლოვატი (Lovati), ვარუ (Varu), ვათანი (Vathan), ბათინი (Vathin), ბოტანი (Botan), ლოათონი (Lovaton).

საკვლევ თემასთან დაკავშირებით, ინფორმაციულობის თვალსაზრისით, როდესაც ვსაუბრობთ აღნიშნული რუკების მნიშვნელობაზე, გასათვალისწინებელია, რომ ისინი ძირითა-

დად შედგენილია იტალიელი კარტოგრაფების მიერ. XII-XV ს.ს-ში აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთთან ინტესიური სავაჭრო ურთიერთობიდან გამომდინარე იტალიელები კარგად იცნობდნენ საქართველოს ზღვისპირა პუნქტებს, მათ შორის ბათუმის მდგომარეობას. შესაბამისად პორტოლანებზე დაფიქსირებული მონაცემები ასახავენ არსებული მდგომარეობის რეალურ სურათს (თვარაძე ა., 2004 : 141).

ევროპულ საზღვაო რუკებზე ბათუმი გამოსახულია ციხე-ქალაქის აღმნიშვნადი კარტოგრაფიული ნიშნებით. იგი მითითებულია შესართავის სიღრმეში. ამასთან ერთად, მდ.ყოროლისწყლის ქვემო წელი წარმოდგენილია მსხვილი პლანით. რაც მიუთითებს, რომ ქალაქი განფენილი უნდა ყოფილიყო მდინარის მარცხენა სანაპირო ზოლის საკმაოდ დიდ მანძილზე.

არსებული მასალების ანალიზიდან გამომდინარე შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა: განვითარებულ შუა საუკუნეებში ბათუმი მსხვილი ქალაქ-ნაცსადგურია. იგი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საქართველოს და საერთოდ ამიეკავკასიის ეკონომიკურ ცხოვრებაში.

ბათუმის ციხე

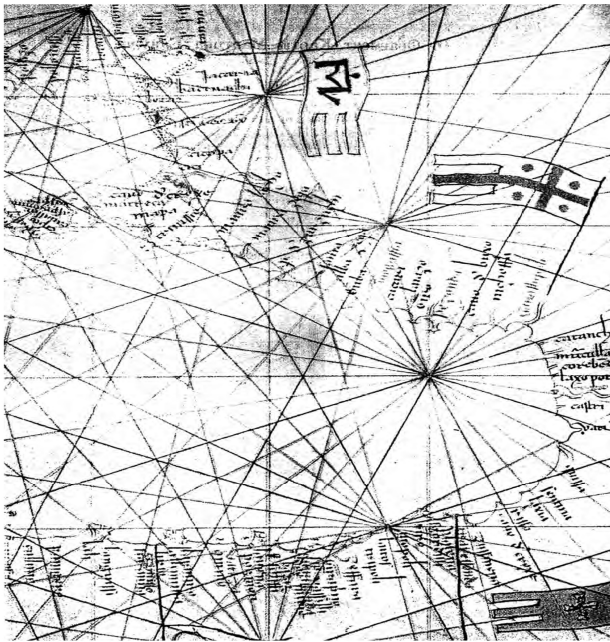
Batumi fortress

Батумская крепость

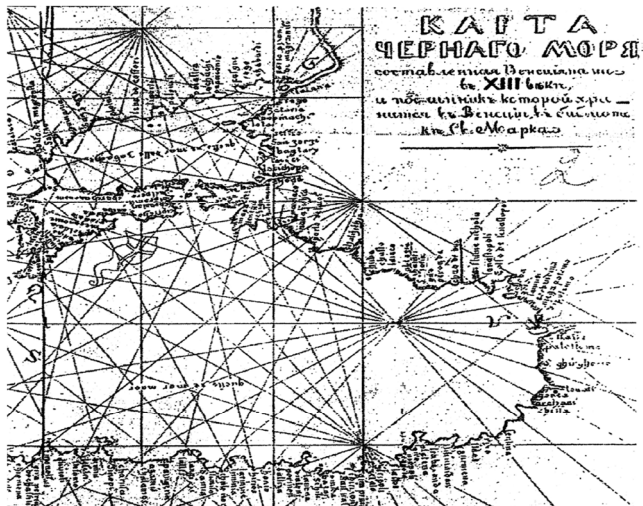

შუა სიკუნეების კლდეები ძველ ბიზუმში (თასლის დისხელები)

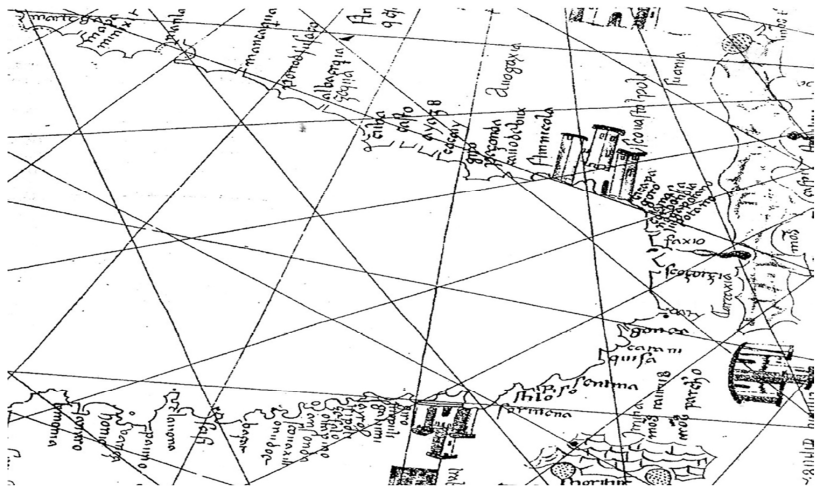
Церковь средних веков в старом Визуме

შავი ზღვის რუკა. ავტ. პიეტრო ვესკონტე, 1320 წ.
The Black Sea Map. Author – Pietro Vesconte, 1320.
Карта Черного моря. Авт. Пиетро Весконтэ 1320 г.

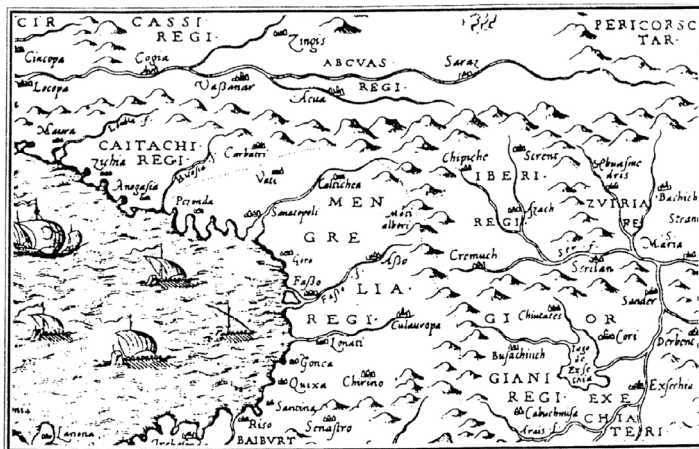
ვენეციელთა რუკა. XIII ს.
 Venetians' Map, 13th c.
 Венецианская карта. XIII в.

ფრანცისკა და დომინიკა პიციგანების მიერ შედგენილი რუკა. 1367 წ.
 A Map Compiled by Francisca and Dominica Picigany, 1367
 Карта, составленная Франциска и Доминика Пичигани

ბათუმი ძვ. ევროპულ რუკაზე. 1426 წ.
 Batumi on the Ancient European Map, 1426
 Батуми на ст. Европейской карте 1426 г.

დაკოპო გასტალდის რუკა. 1561 წ. Jacopo Gastaldi's Map, 1561. Карта Джакони Гасталли 1561 г.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. დ.ბაქრაძე, მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, ბათუმი, 1987.
2. თ. ბერაძე, ზღვაოსნობა ძველ საქართველოში, თბ., 1981
3. თ. ბერაძე, საქართველოს საზღვაო ვაჭრობის ისტორიიდან XII-XV ს.ს. – „მაცნე“ (ისტორიის სერია), 1983, №2.
4. Т. Берадзе, Мореплавание и морская торговля в средневековой Грузии, тб., 1989.
5. ნ.დაკიშვილი, ბათუმი, ბათუმი, 2011.
6. ნ.ვაშაქიძე, აჭარა ელისტურ ხანაში (მეურნეობა, საერთაშორისო სავაჭრო კავშირები). სდსინ (აჭარა), ტ. I, ბათუმი, 2007.
7. ა. თვარაძე, საქართველო და კავკასია ევროპულ წყაროებში, თბ., 2004.
8. ნ. ინაიშვილი, ბათუმი ადრეზიზანტიურ ხანაში. – ბათუმი (წარსული და თანამედროვეობა), I, ბათუმი, 2009.
9. И. Кальфоглу, Древнейшие известия о Батуме. - ИКОИРГО. XVIII, вып. I, Тифлис, 1905.
10. ა. კახიძე, დ.ხახუტაიშვილი, მასალები ბათუმის ძველი ისტორიისათვის. – სდსინ, XVIII, თბ., 1989.
11. ა.კახიძე, შ.მამულაძე, ჭოროხის აუზი კოლხურიკულტურის უძველესი კერა, ბათუმი, 2000.
12. ა. კახიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთი ძვ.წ. VI-IV საუკუნეებში. – სდსინ (აჭარა), I, თბ., 2007.
13. ნ. კახიძე, ხელოსნობა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, ბათუმი, 2004.
14. ზ. კუტაღიშვილი, ნაოსნობა საქართველოში, თბ., 1987.
15. შ. მამულაძე, სოფლის მეურნეობა, ვაჭრობა და ხელოსნობა განვითარებული შუა საუკუნეების აჭარაში. – სდსინ (აჭარა) II, ბათუმი, 2009.
16. შ. მამულაძე, რ. უზუნაძე, ბათუმი შუა საუკუნეებში. – ბათუმი (წარსული და თანამედროვეობა), I, ბათ., 2009.
17. ა. მაყაშვილი, ბოტანიკური ლექსიკონი, თბ., 1991.
18. ს.ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული. – თხზ. ტ. IV, თბ., 1965.
19. საქართველოს გეოგრაფიული სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი, თბ., 2009.

20. ი.სიხარულიძე, სდს ტოპონიმისტიკა, I, ბათუმი, 1958.
21. ი.სიხარულიძე, სდს ტოპონიმისტიკა, II, ბათუმი, 1959.
22. ტბეთის სულთა მატთანე (ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა თ. ენუქიძემ), თბ., 1977.
23. რ.უზუნაძე, ბათუმის საქალაქო და საზოგადოებრივი ცხოვრება (XII ს. – XIX ს. I ნახევარი). – სდსინ (აჭარა), II, ბათუმი, 2009.
24. რ.უზუნაძე, ბათუმი ძველი ევროპულ და ოსმალურ წყაროებში. – აჭარა უცხოელ ავტორთა შრომებში, ბათუმი, 2010.
25. რ.უზუნაძე, შუა საუკუნეების პერიოდის ბათუმის წარსულიდან. – „საისტორიო მაცნე“, XX, ბათუმი, 2013.
26. რ.უზუნაძე, რ.სურმანიძე, ნ.ზოსიძე, ბათუმი (ისტორია და თანამედროვეობა), ბათუმი, 2013.
27. ა.ფრანკელი, ნარკვევები ჩურუქსუზე და ბათუმზე, ბათუმი, 2012.
28. მ.ქამადაძე, ზემო აჭარის ტოპონიმისტიკა. – აჭარული დიალექტის დარგობრივი ლექსიკა, VIII, თბ., 1992.
29. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, VII, თბ., 1962.
30. ო.ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, II, თბ., 2002.
31. ა.ქობალია, მეგრული ლექსიკონი, თბ., 2010.
32. ნ.ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, თბ., 1961.
33. დ.ხახუტაიშვილი, ბათუმის ციხე. – საქართველო (ენციკლოპედია), I, თბ., 1997.
34. ნ.ხახუტაიშვილი, აჭარის მოსახლეობის სამეურნეო ყოფა. – სდსინ (აჭარა), II, თბ., 2007.
35. ივ.ჯავახიშვილი, თხზ. ტ. IV, თბ., 1996.

Revaz Uzunadze

Batumi in the Middle Ages

Summary

Batumi is an ancient city in Georgia. It belongs to the number of rare cities having a 2 500-year history of continuous civic life and is still actively involved in trade-economic, cultural and political life of the country.

Initially Batumi was built in the north-eastern part of the present city, at the estuary of the river Korolistskali (at the Batumi Gora and its vicinities). It was well-advanced in XII-XV cc. The population reached several thousand people. The settlement was enlarged as well; it comprised a vast territory – from the estuary, alongside the river Korolistskali up to the river Bartskhana. Six-seven churches were functioning at this time in Batumi and its vicinities. This fact also points to the large dimensions of the city. Interesting information has been preserved on the research topic of this period in the toponyms still preserved in the Old Batumi and its vicinities (Skurquba, Ortabatumi, Limentvali, SALibauri, Shavghele, Gomi, Sartskheli, etc.). Significant information is provided by the European maritime maps of XIII-XV centuries. They depict Batumi under the following names: Vati, Lovati, Varu, Vathan, Vathin, Botan, Lovaton.

Conclusion: In the Middle Ages Batumi was a big seaport city. It played significant role in the economic life of Transcaucasia.

ბადრი გოგუაძე

ლატვიის ეროვნული გმირის თეოდორ სპადეს საქართველოში მოღვაწეობის ისტორიიდან

ბათუმი, 1917 წლის ვარდობისთვე. ზღვისპირა რესტორნის ფანჯრებს გაზაფხულის მზის სხივები ელამუნებოდა. სუფრას, ამ არეულ დროს საიდანლაც სასწაულად შემორჩენილი შამპანურის რამდენიმე ბოთლი ამშვენებდა.

- ბატონებო! ჩვენს მეგობარს და სიძეს, ბ-ნ თეოდორ სპადეს და ქ-ნ ნადეჟდას გაუმარჯოს! - მიმართა სუფრასთან მსხდომ ქართველ ოფიცრებს შალვა მახარაძემ - პირველი მსოფლიო ომის გმირმა, რომლის მკერდს იმპერიის ოთხი ჯვარი ამშვენებდა. ჩინ-მედლები არც სხვებს აკლდა, მათ შორის სადღეგრძელოს ადრესატს-თეოდორს. მის გვერდით, ულამაზესი ნადეჟდა შველიძე, ამოდ ცდილობდა დაეფარა ოფიცერთა ყურადღებით გამოწვეული უხერხულობა და სიყვარულით შესცქეროდა თავის რჩეულს. სუფრასთან ისხდნენ - საზღვაო ოფიცერი ალექსანდრე ჭავჭავაძე, რომელთანაც სპადეს ადრეული ნაცნობობა აკავშირებდა. იგი ბალტიის ფლოტში კრეისერ „მიტავას“ უფროს ოფიცრად მსახურობდა. ასევე შალვას მეგობარი და თანამებრძოლი, ავსტრიის ფრონტიდან ახალდაბრუნებული გვარდიის მეტყვიამფრქვევეთა რაზმის უფროსი - მიხაკო გოგუაძე და ჯავშნოსანი მატარებლის მეთაური, დამოუკიდებელი საქართველოს რესპუბლიკის მომავალი გმირი - ვლადიმერ გოგუაძე. ასევე საპატარძლოს რამდენიმე ნათესავი. ალექსანდრემ თეოდორს მეგობრულად ხელი გადახვია და უთხრა:

- შენი ნათესავები აქედან შორს არიან, მაგრამ არაუშავს, ჩვენ ხომ ზღვამ დაგვანათესავა და შენი მეჯვარე მე ვიქნებიო.

- გაუმარჯოს, გაუმარჯოს-დასჭეკეს უღვაშდანიკვილიმა ოფიცრებმა და ერთსულოვნად შესვეს მართლაც რომ ულამაზესი წყვილის სადღეგრძელო. ბაფთიანმა გიტარამაც არ დააყოვნა და ქეიფს მონატრებული, ომგამოვლილი ქალაქი იმედის საამო ჰანგებმა მოიცვა.

საყოველთაო ქაოსით მოცულ ქალაქში, რა დროს ქეიფი-აო, მითუმეტეს ქორწილი, იტყოდა მავანი, მაგრამ როდესაც

ამ დიდებული წყვილს შეხედავდა, უმაღლეს რწმუნებოდა ამ არგუმენტის უსუსურობაში.

ვინ იყო თეოდორ სპადე და რა აკავშირებდა მას საქართველოსთან?

ვ. გოგუაძე

თეოდორ სპადე
ახალგაზრდობაში

შ. მახარაძე

ლატვიის ეროვნული გმირი, ადმირალი თეოდორ სპადე დაიბადა ქ. ვენტსპილსში 1891 წლის 7 მარტს მეთევზის ოჯახში. მან მრავალი მეზღვაურისთვის საოცნებო გზა გაიარა და ბრწყინვალე საზღვაო კარიერა გაიკეთა.

მოგვიანებით, უკვე წარმატებულ საზღვაო ოფიცერს, განსაკუთრებით უყვარდა მშობლიური ქალაქის საზღვაო თევზჭერის ისტორიის მუზეუმის დათვალიერება. იგი დიდხანს ჩერდებოდა ერთ-ერთ ექსპონატთან - სურათზე აღბეჭდილი იყო მისი მამა მეთევზეებთან ერთად და თხუთმეტი წლის ფეხშიშველი ბიჭი ვებერთელა თევზით. ეს ბიჭი თავად თეოდორი იყო, რომელიც ადრეულ ასაკში ჩაება შრომით ფერხულში და შეეჭიდა მრისხანე ბალტიის ზღვის ტალღებს.

ზღვა იყო მისი სტიქია. მან ჩამოაყალიბა სპადე უშიშარ და ვაჟკაც მეზღვაურად. საზღვაო ხელოვნება ურთულესია და ენთუზიაზმის გარდა მყარ, შესაბამის განათლებასაც მოითხოვს. იუნგამ ჯერ რეალური სასწავლებელი დაამთავრა, შემდეგ პეტერბურგის საზღვაო კადეტთა კორპუსი, ბოლოს საზღვაო აკადემია საფრანგეთში და უმაღლესი რანგის საზღვაო ოფიცერი გახდა.

პირველი მსოფლიო ომის დაწყებისთანავე ბალტიის ფლოტში მიჩმანად ჩაირიცხა, შემდეგ შავი ზღვის ფლოტში აგ-

რძელებს სამსახურს, სადაც აქტიურად ჩაება, გერმანელთა მიერ გაძლიერებული, თურქული ფლოტის წინააღმდეგ ბრძოლებში.

ზოგადად ცნობილია, რომ ომის დროს თურქული და რუსული ფლოტი პირისპირ ბრძოლებს თავს არიდებდნენ. ცდილობდნენ მონინააღმდეგის სანაპირო ქალაქები და სამხედრო ობიექტები დაეპომბათ. სამხედრო ხომალდებმა რამდენიმე ასეთი რეიდი განახორციელეს ტრაბზონის მიმართულებით და ბუნებრივია მათ ბათუმის ნავსადგურშიც უხდებოდათ შესვლა. თეოდორ სპადეს თავდადება და მიცემული ფიცის ერთგულება არ გამორჩენიათ ფლოტის ხელმძღვანელობას და მამაცობისათვის დააჯილდოვეს წმ. ანას და წმ. სტანისლავის ორდენებით.

იმპერიაში საზღვაო ოფიცრები ყველაზე პრივილეგირებულ სამხედრო ფენას წარმოადგენდნენ. სხვათა შორის წმ. ანას ორდენის მფლობელი ხდებოდა

არა მხოლოდ ელიტარული სამხედრო ფიგურა, არამედ ავტომატურად ენიჭებოდა თავადის წოდება და შესაბამისი უფლებები.

სპადე ამ დროს უკვე ოფიცერია და დამოუკიდებლად ხელმძღვანელობს ნაღმოსნებს. პარალელურად იწყება რუსეთის რევოლუცია და შავი ზღვის აუზში ნამდვილი ვაკხანალია მყარდება. რუსული „ანდრეევის ფლოტის“ საამაყო საზღვაო ოფიცრები მატროსებს ველარ იმორჩილებენ. მეტიც, ბევრი მათგანი ანარქისტ-ბოლშევიკმა მეზღვაურებმა, ყოველგვარი დანაშაულის გარეშე მოისროლეს ბორტიდან შავი ზღვის ტალღებში. ძირითად საზღვაო ბაზას - სევასტოპოლს ბოლშევიკი მოროდორები დაეპატრონნენ. სხვადასხვა სჯულის ანარქისტები, ავანტიურისტები და უბრალოდ ნაძირლები კალიასავით მოედვნენ ზღვისპირა დასახლებებს, ატერორებდნენ ყველას და ყველაფერს, ძარცვავდნენ ყველასა დაყველაფრის სახელით.

გამონაკლისი არც საქართველოს ზღვისპირეთი იყო, სადაც მათი მოკავშირე ბოლშევიკები, გაბრუებულნი რუსული რევოლუციით, შესაშური ენთუზიაზმით ცდილობდნენ ჩანასახშივე ჩაეხშოთ ღვთით ბოძებული დამოუკიდებლობის მიღების შანსი.

25 წლის კურლანდიელ ახალგაზრდას ენატრებოდა მშობლიური ლატვია, ოჯახი, მაგრამ ამ ჯოჯოხეთიდან გაღწევა

თითქმის წარმოუდგენელი იყო. დადებული ფიცის ერთგულება მეორეხარისხოვანი გახდა, რადგან იმპერია დაიშალა, გაიხრწნა და ქაოსმა მოიცვა. პრაქტიკულად შეუძლებელი გახდა მომავლის პროგნოზირება.

თ. სპადე, ჯერ კიდევ არსებული შავი ზღვის ფლოტის დაბნეული მთავარსარდლის, ადმირალ ა. ნემიტცის სანდო პირი ხდება. იგი რუსი ისტორიკოსების გასაკვირად ადმირლის წარმომადგენლად ინიშნება უკრაინის რადასთან მოლაპარაკებაში ფლოტის მომავალთან დაკავშირებით. იმავდროულად ნიჭიერი ლატვიელი ოფიცერი „განსაკუთრებული დავალებით“ მიავლინეს უკრაინის ფლოტის სარდალ ე. აკიმოვთან, სადაც ეკავა სახაზო გემების ბრიგადის შტაბის უფროსი ადიუტანტის თანამდებობა, მაგრამ მისთვის, ამ გაუგებარ, აბსურდების თეატრს დამსგავსებულ სამყაროში, ყოველგვარი წინსვლა და თანამდებობა მხოლოდ მირაჟი იყო. ამიტომ სპადე პირველსავე შემთხვევაში ბათუმისკენ გამოემშურა. აქ მას მისი ცხოვრების ულამაზესი თანამგზავრი - ნადეჟდა ელოდებოდა. თანაც სიტყვის კაცი იყო და ქართველი ოფიცრებისათვის მიცემულ სიტყვას ვერ გასტეხდა.

ჩვენ მხოლოდ შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ შეყვარებული წყვილის ამალღებული, რომანტიული შეხვედრა.

„სიყვარული აგვამალღებსო“ - თქვა სულმნათმა შოთამ და ორ სიტყვაში ჩაატია ის ჭეშმარიტება, რომლის ახსნასაც მსოფლიოს ფილოსოფიის მამები დასაბამიდან უშედეგოდ ცდილობდნენ. დიახ, ეს ამალღებული სიყვარული, სიცოცხლეშივე ლეგენდადქცეული წყვილის მუდმივი თანამდევი იყო. მან გაუძლო უამრავ განსაცდელს, ბედუკუღმართობას და დარჩა ლამაზ მოგონებად.

მათ სიყვარულს ვერც კონფესიურმა სხვაობამ შეუშალა ხელი. ნადეჟდა შველიძე მორწმუნე მართლმადიდებლური ოჯახიდან იყო და როდესაც დადგა საკითხი ჯვრისწერისა, ლუთერანმა თეოდორმა უყოყმანოდ მიიღო მართლმადიდებლობა. წყვილმა ბათუმის ტაძარში დაინერა ჯვარი 1917 წლის მაისში. კდემამოსილი და განათლებული გოგონა ასევე

უზომოდ იყო შეყვარებული თავის რჩეულზე. მას აშკარად ეამაყებოდა და თავიც მოსწონდა, რადგან მეუღლე, მის ქვეყა-

ნას ჩვეული პროფესიონალიზმითა და ერთგულებით ემსახურებოდა.

სხვათაშორის თ. სპადეს მომავალმა მეგობარმა, დამოუკიდებელი საქართველოს არმიის პოლკოვნიკმა - შალვა მალაკელიძემ 1918 წელს სამხედრო აღლუმზე, ახალციხეში (იგი ამ მხარის გენერალ გუბერნატორი იყო იმ პერიოდში) გაიცნო რიგელი კათოლიკე გოგონა - მარია. მათაც თავდავინყებით შეუყვარდათ ერთმანეთი და კათოლიკურ ტაძარში იქორწინეს (მათზე ქვემოთ გვექნება საუბარი).

ოსმალეთის ფრონტი მოიშალა. ომისაგან დაღლილი და ბოლშევიკური პროპაგანდით ტვინამღვრეული ჯარისკაცების მასა ფრონტიდან იხსნებოდა და სახლებში გარბოდა. მათი უმრავლესობა ყოფილი გლეხი იყო და ჩქარობდნენ ლენინის მიერ დაპირებული მემამულეთა მიწებისა და ქონების ხელში ჩაგდებას. იმდროინდელ პრესაში ვკითხულობთ: „ოსმალეთის ფრონტის დაცარიელებამ (უმთავრესად ტრაპიზონის ფრონტის დაცვლამ) ბათუმი ჭრელი ხალხით აავსო. ვინ გინდა, რომ დღეს ბათუმში არ იყოს: ეპოლეტახდილი გენერალ-აფიცრები, ჯარისკაცები, მატროსები, ბედის მაძებარი სპეკულანტი მოიჯარადენი, ინჟინრები, უსახლკარო ბერძნები, სომხები და სხვები. ქალაქი სავსეა ლტოლვილებით“.

გამოროდირებულ ჯარისკაცებზე სამიში ფლოტის რუსი მატროსები იყვნენ, რომლებშიც მეკობრული სული მძლავრობდა. მათ ხელში იყო სამხედრო გემები, ტყვია-ნამალი და ატერორებდნენ ბათუმსა და სხვა ზღვისპირა ქალაქებს.

ეს ყველაფერი ხდებოდა მოსალოდნელი თურქული აგრესიის ფონზე.

უმიძიმეს მდგომარეობას ემატებოდა რევოლუციით გარებული მენშევიკების უნიათობა, უადგილო შემრიგებლობა და გაუბედაობა. რუსული ფლოტი თურქებისაგან დაცვის ნაცვლად, პირიქით ქალაქს ემუქრებოდა. ამიტომ ბათუმის გადასარჩენად აუცილებელი გახდა ამ ფლოტის განიარაღება. ქალაქში წესრიგის მეტ-ნაკლებ დაცვას გვარდიის მცირე ქვედანაყოფი ცდილობდა. განსაკუთრებით აქტიურობდა ჯავშნოსანი მატარებლის მეთაური - ვლადიმერ გოგუაძე პატრიოტულად განწყობილ ოფიცერთა გუნდთან ერთად.

1918 წლის 17 მარტს ბათუმში სასწრაფოდ ჩამოდის ნოე რამიშვილი, რომლის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მან გარკვეულწილად მოახერხა სიტუაციის განმუხტვა.

ამაზე, მოგვიანებით რევაზ გაბაშვილი წერდა: „როგორც კი გაიგო საქმის ვითარება, ნ. რამიშვილი ცეცხლივით დატრიალდა, შეაგროვა გვარდიელები და განთიადისას, შორიდან ვუყურებდით ქართველებმა როგორ თოფის გაუსროლელად ჩაიგდეს ხელში ჯავშნოსანი გემი („კაროლ კარლი“ ე.გ.) გამოიყვანეს თვალბმომფხვნიელი, პირდაუბანელი 250 მატროსი და ბათუმის ციხეში უკრეს თავი.“ იმავდროულად დააპატიმრეს ნაღმოსან „სარატოვისა“ და კატარლების ეკიპაჟები, კიდევ სამასამდე მატროსი. პარალერულად, ქალაქში გვარდიის ოფიცრის - შალვა კიღურაძის რაზმმა ალყა შემოარტყა და ნეიტრალიზება უყო ბათუმის ბოლშევიკურ ე.წ. „საზღვაო ასეულს“.

გაზეთი „კავკასკოე სლოვო“ წერდა: „დაპატიმრებისას „კაროლ კარლზე“ აღმოჩნდა ტყავის, საკვები პროდუქტებისა და სხვა საქონლის მნიშვნელოვანი მარაგი. აგრეთვე 5000 შაშხანა. არანაკლები მარაგი იყო „სარატოვზეც“. ჩხრეკისას მატროსებს უპოვეს სულ 800000 მანეთი... ამით ჩვენ, გაბატონებულ მდგომარეობას ვიძენთ ზღვაზე. ასევე დაზღვეული ვართ თურქეთის სადესანტო ოპერაციებისაგან და, საერთოდ, ფლოტის დაუფლებით თავდაცვის საკითხი სანახევროდ გადანყვეტილია“.

აი ასეთ სიტუაციაში მოხვდა თეოდორ სპადეს, როგორც სამხედრო საზღვაო საქმის უმაღლესი რანგის სპეციალისტის, საქმეში ჩართვა. იგი ჰაერივით სჭირდებოდა მომავალ ქართულ სამხედრო-საზღვაო ფლოტს, რომელიც ოფიცრებისა და მეზღვაურთა მწვავე დეფიციტს განიცდიდა.

ერთ დროს, ორ ზღვასშუა გადაჭიმული ქვეყნის შთამომავლებს აუცილებლად სჭირდებოდათ თეოდორ სპადეს მსგავსი „ზღვის ლომები“.

ეხება რა ქართული ფლოტის პრობლემებს, ქართველი მკვლევარი თემურ ჩაჩანიძე აღნიშნავს: „...ეკიპაჟების პრობლემა შეიქმნა და არცთუ მცირე შრომა შავი ზღვის ფლოტის ლატივიელმა ლეიტენანტმა-თეოდორ სპადემ გასწია. 1918 წელს ის ამიერკავკასიის კომისარიატის სწრაფსვლიანი კატარლების დივიზიონს მეთაურობდა. იმავდროულად, ფლაგ-ოფიცრის მოვა-

ლეობასაც ასრულებდა, რაც ფლაგმანის, ანუ სარდლის განკარგულების შესრულებას გულისხმობდა“.

ფლოტის სარდალ ა. ჭავჭავაძესთან ერთად მან შეუძლებელი შეძლო და უმოკლეს დროში მოამზადა ფლოტის ოფიცრები, მიჩმანები და მეზღვაურები. ისინი თავდადებით იბრძოდნენ პირველი რესპუბლიკის დასაცავად თურქთა, ბოლშევიკთა, თეთრგვარდიელთა თუ მეხუთე კოლონის წინააღმდეგ.

ქართულმა ფლოტმა არაერთი ბრწყინვალე საბრძოლო ოპერაცია ჩაატარა მიუხედავად ადამიანური და ტექნიკური რესურსების სიმცირისა შავ ზღვაზე, რაც „განაპირობა დივიზიონის მეთაურის, ლეიტენანტ თეოდორ სპადეს საზღვაო გამოცდილებამ. რუსეთის ფლოტის ლატვიელმა ოფიცერმა საქართველოს რესპუბლიკას იმ პერიოდში დიდი სამსახური გაუწია.“ - აღნიშნავს ბატონი თ. ჩაჩანიძე.

ჭავჭავაძისა და სპადეს მომზადებულმა და ორგანიზებულიმა სამხედრო-საზღვაო კადრებმა, ბათუმში შემოჭრილ თურქებს უდანაკარგოდ განარიდეს ქართული ფლოტი. ზღვიდან მხარდაჭერილმა, სახმელეთო ჯარების სარდალმა გენერალმა მაზნიაშვილმა ფლოტთან ერთად გააუვნებელყო თურქთა შენაერთი, რაშიც დიდი როლი ითამაშა პირველად ჩვენს ისტორიაში ქართულმა სადესანტო ოპერაციამ (ოჩამჩირის რაიონში). სოხუმ-გუდაუთის სანაპირო ბრძოლებში გენერალ მაზნიაშვილს 600-მდე ჯარისკაცი ჰყავდა მობილიზებული, რაც მტერთან ბრძოლაში არასაკმარისი იყო. სამხედრო ოპერაციის წარმატება ზღვიდან მხარდაჭერამ განაპირობა. ამასთან დაკავშირებით მაზნიაშვილი წერს: „...ჩემს განკარგულებაში იყო აგრეთვე სამი განმანადგურებელი და ტრანსპორტი „წმ. მიხეილი“. განმანადგურებლები შეიარაღებულნი იყვნენ გოჩკის ავტომატური თოფებით, ხოლო ტრანსპორტ „მიხეილზე“ იდგა ორი 3-დიუმიანი ზარბაზანი. ეს გემები დიდ უპირატესობას გვაძლევდნენ“. საინტერესო და შედეგიანი იყო შემდგომი საზღვაო ოპერაციები სოხუმი-სოჭის მიმართულებით. სამხედრო გემის - „მიხაილის“ კაპიტანი მარჯანიშვილი აქტიურად ეხმარებოდა სოჭის მიმართულების ერთ-ერთ სარდალს, პირველი მსოფლიო ომის ლეგენდარულ გმირს გენერალ ტარას ვაშაკიძეს (სხვათაშორის ნუ დავივიწყებთ, რომ ტ. ვაშაკიძე დამოუკი-

დებელი საქართველოს ერთ-ერთი ოლქის - ტუაფსეს გენერალ-გუბერნატორი იყო).

1918 წლის მარტში გაზეთი „საქართველო“ სიამაყით იუნ-ყებოდა, რომ ქართულმა „კომანდებმა“ საერთო მომზადება გა-იარეს, სროლაშიც გაიწაფნენ და ამერიკული წარმოების „გრინ-პორტებით“ (ე.წ. გამანადგურებელი კატარღებით) ასრულებ-დნენ საპატრულო, სადაზვერვო თუ საცეცხლე მხარდაჭერის დავალებებს. პატრიოტული სულის ასამაღლებლად, მათ სანომ-რე ნიშნების მაგივრად კონკრეტული სახელებიც დაარქვეს. „აჭარელი“, „კახელი“, „აფხაზი“, „გურული“, „ჭოროხი“ და სხვა.

დივიზიონის მეთაურმა თეოდორ სპადემ წარმატებით ჩაა-ტარა ქართული ფლოტის კომპლექტაცია და საბრძოლო მომზა-დება, რაც მისი პირდაპირი მოვალეობა იყო. მან ჩვეული პასუ-ხისმგებლობით მოაგვარა არსებული პრობლემები და მეზღვაუ-რები საბრძოლო დავალებათა შესასრულებლად მოამზადა.

კოორდინაციას უწევდა ბათუმის გარნიზონის (უფრ. I რან-გის კაპიტანი მაჭავარიანი) და ფოთის გარნიზონის (უფრ. პოლ-კოვნიკი მშველიძე) ურთიერთობას საბრძოლო ხომალდებთან.

საზღვაო ოპერაციებში მტრების, კონტრაბანდისტების თუ სტიქიის წინააღმდეგ ბრძოლაში ნელ-ნელა იწაფებოდნენ შორეული ნაოსნობის შტურმანი კაპიტანი გოგავა (იგი თ. სპა-დეს წასვლის შემდეგ ასრულებდა გამანადგურებლების მეთაუ-რის მოვალეობას) „პატარა კახის“ მეთაური - ლეიტენანტი ლო-ლობერიძე, „ტარიელის“ - უფრ. ლეიტენანტი ლომბერიძე, „ავ-თანდილის“ - უფრ. ლეიტენანტი ჭითანავა, „ფრიდონის“ უფრ. ლეიტენანტი ჩიკვაიძე.

საქართველოს მთავრობა მცდელობას არ აკლებდა დაე-რეგულირებინა ურთიერთობა როგორც წითელ რუსეთთან, ასევე, დენიკინის თეთრგვარდიელებთან. მეტ-ნაკლები წარმა-ტებით, დროის გარკვეულ მონაკვეთებში, ახებირხებდა კიდეც. თუმცა კონფლიქტები გარდაუვალი იყო. ჩვენი დამოუკიდებ-ლობა ორივე მხარეს აღიზიანებდა და მიუღებელი იყო.

ნეიტრალიტეტის დაცვა შეუძლებელი ხდებოდა. ქარ-თველთა მიერ ისტორიული კუთხის ჯიქეთის დაბრუნებას მწყობრიდან გამოჰყავდა „მგელიც და მგლისფერი ძაღლიც“ და ორივე შეჭმას გვპირდებოდა.

ერთმანეთთან სამკვდრო-სასიცოცხლო ომში ჩაბმულნი, პარადოქსია, მაგრამ ჩვენთვის მაინც იცლიდნენ. ხშირი იყო ლოკალური შეჯახებები.

წითლები შიგნიდან გვიფეთქებდნენ ქვეყანას, თეთრები კი, ქართულ-სომხური სისხლისმღვრელი ომის დროს, ღიად იბრძოდნენ სომეხთა მხარეს.

დაძაბულობა იყო ზღვისპირა ზოლშიც, სადაც დენიკინსა და შემდგომში კოლჩაკს ანტანტა (კერძოდ: ინგლისი, საფრანგეთი) აქტიურად ეხმარებოდა და ჩვენთან კონფლიქტების დროს ღიად უჭერდა მხარს თეთრგვარდიელებს.

იყო ქართული მცურავი საშუალებების დაკავების და პერსონალის დატყვევების ფაქტები. მაგალითად, კაბოტაჟური სატვირთო ორთქმავალი „საქართველო“ (ყოფილი „ჭოროხი“) 1918 წლის დეკემბრის დასაწყისში ინგლისური დროშის ქვეშ მცურავმა, დენიკინელთა საკანონერო ნავმა დააკავა. ქართულ გემს გაგრაში 120 ჯარისკაცი, ცხენები და პროდუქტები გადაჰქონდა. „ნაგვართვეს ყველაფერი, წაიღეს ფული და რაც კი გვებადა. როგორც კი ტუაფსეში შევედით, ყველანი ნაპირზე გადაგვიყვანეს და ციხეში გაგვგზავნეს“, წერდა შემდგომში ეკიპაჟის ერთ-ერთი წევრი. იგივე ბედი ეწია ფოთის პორტის გემს „ფიოდორ ფეოფანს“. ვალში არც ქართული მხარე რჩებოდა. საინტერესო ინფორმაციას გვანვდის სამხედრო ჟურნალ „არსენალის“ პასუხისმგებელი რედაქტორი, მკვლევარი თ. ჩაჩანიძე: „1920 წლის 25 მარტს ფოთიდან დაახლოებით 6,5 მილის დაშორებით ერთ-ერთმა ქართულმა გამანადგურებელმა ქვემეხის სროლით ოთხი რუსული გემი დააკავა და ფოთში შესვლა უბრძანა. 28 მარტს სატვირთო-სამგზავრო „ვოზრაჟდენიეზე“ (წყალწყვა 1515 ტონა) ქართველი სამხედროების ჯგუფი ავიდა და ტვირთის - იარაღისა და ამუნიციის გადმოცემა მოითხოვა. ინგლისელთა მოთხოვნის შემდეგ სამი გემი გათავისუფლდა, მაგრამ სატვირთო ორთქმავალი „კაზაკი“ (წყალწვა 967 ტონა) ქართველებმა დაიტოვეს“.

ორმა ქართულმა გამანადგურებელმა კატორღამ სოხუმის პორტში რუსული სამხედრო-საპატრულო ტრანსპორტი „ლეიტენანტი მაკაროვი“ დააკავა. ნაპირზე მყოფი კაპიტანი მეზღვაურებთან ერთად ქართულმა გვარდიამ აიყვანა. თეთრების გემი

კი ფოთში გადაიყვანეს. ქართულმა მხარემ კატეგორიულად არ დათმო და ბოლომდე შეინარჩუნა სამხედრო გემი. დენიკინელებმა მტკიცედ მოითხოვეს გემის უკან დაბრუნება და ორი საესკადრო ნაღმოსანი გამოგზავნეს - „ჟივოი“ და „დერზსკი“, მათ მოკავშირე ფრანგული ნაღმოსანი „V“-ს ამოუდგა მხარში და ფოთის დაბობმვა დაგეგმეს თუმცა ბედნიერი შემთხვევის წყალობით (მტორმი ამოვარდა) ეს ოპერაცია არ შედგა.

ინიციატივიანი, დისციპლინირებული ოფიცერი თ.სპადე ავტორიტეტითა და კარგი რეპუტაციით სარგებლობდა ქართულ სამხედრო წრეებში. მომთხოვნი იყო საკუთარი თავისადმი და ქვეშევრდომთა მიმართ, პირადად მონაწილეობდა სამხედრო ოპერაციებში - ზღვაზე თუ სანაპირო გარნიზონებში.

თეოდორს მეუღლის ქვეყანა მეორე სამშობლოდ მიაჩნდა. სწორედ აქ იგრძნო მან რუსეთის იმპერიის მარწუხებისგან დახსნის ხიბლი, დამოუკიდებლობის ფასი და თავისუფლების სურნელი, რასაც რა თქმა უნდა პირადი ოჯახური ბედნიერებაც ავსებდა. ოცნებობდა ლატვიაში დაბრუნებაზე და მის ალორძინებაში აქტიურად ჩაბმას გეგმავდა, რაც შეასრულა კიდეც, თუმცა უამრავი დაბრკოლების გადალახვა მოუხდა.

ომის მუხანათობამ იგი თურქთა ტყვედ აქცია, რაც დიდი დანაკლისი იყო ქართული ფლოტისათვის, ხოლო ნადეჟდასათვის უდიდესი პირადი ტრაგედია. გოგონამ მტკიცედ გადაწყვიტა მეუღლის თურქთა ტყვეობიდან გამოხსნა, გაყიდა პირადი და საოჯახო ძვირფასეულობა, „რკინის ქალამნები“ ჩაიცვა და ოსმალეთში ჩააკითხა თ. სპადეს. გამოხსნის დეტალები ჩვენთვის უცნობია, ვიცით, რომ 1918 წლის ოქტომბერში ცოლქმარმა მოახერხა ბათუმში დაბრუნება.

ლატვიის საკონსულოს მონაცემებით, რომელიც აქტიურად ფუნქციონირებდა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, აქ მყოფი დაახლოებით 600-მდე ლატვიელი გამოთქვამდა სურვილს ლატვიაში დაბრუნებისა. ეს სერიოზული პრობლემა იყო. ისინი ძირითადად სანავსადგურო ქალაქებს მიანყდნენ და ცდილობდნენ გაეღწიათ სამშობლოში. სპადეს ოჯახმაც გადაწყვიტა დაბრუნება, მაგრამ წინ კიდევე ბევრი დაბრკოლება ელოდათ.

ბათუმიდან სპადე გადადის სევასტოპოლში დენიკინთან,

სადაც მეფის ყოფილი საზღვაო ოფიცერი აქტიურად მონაწილეობს სამხედრო ოპერაციებში ბოლშევიკების წინააღმდეგ. ამ დროს თეთრების არმიაში 3-დან 4-ათასამდე ლატვიელი მსახურობდა. ბევრი ოცნებობდა სამშობლოში დაბრუნებაზე, მაგრამ ბედის ირონიით თავისი ქვეყნის დამოუკიდებლობის მაგივრად იმ არმიაში უწევდათ სამსახური, რომელიც იბრძოდა „ერთიანი, განუყოფელი რუსეთისთვის“.

თ. სპადეს ბიოგრაფი იურის ციგანოვსი წერს: „ლატვიური სიჯიუტე, შეგნება და ადრე მიცემული ოფიცრის ფიცი აიძულებდა თ. სპადეს სინდისიერად ემსახურა. 1918 წლის ოქტომბერში იგი იყო მეკავშირე ოფიცერი დენიკინის არმიის შტაბში, შემდეგ იგივე თანამდებობაზე ყირიმის ოლქის საგარეო საქმეთა სამინისტროში. 1919 წლის დასაწყისში თ. სპადე ისევ სამხედრო გემებზე მსახურობს. ივნისში იგი დაინიშნა ქ. სევასტოპოლის კომენდანტად.....“ შემდეგ შტაბში, ისევ სამხედრო გემებზე და ა.შ.

ბოლშევიკური იმორალიზმი აბსოლუტურად მიუღებელი იყო მისთვის, სწორედ ამიტომ ებრძოდა განსაკუთრებული მონღომეებითა და შემართებით წითლებს.

თუმცა საბოლოოდ ეს ბრძოლა უშედეგოდ დასრულდა.

დამარცხდა თეთრების არმია 1920 წლის ნოემბერში თ. სპადემ რომელიც იმ დროს სამხედრო გემის კაპიტანი იყო უდანაკარგოდ ჩაიყვანა თავისი „კამანდა“ კონსტანტინოპოლში, სადაც მას უკვე ელოდა საყვარელი მეუღლე.

იმავე წლის დეკემბერში თეოდორი მეუღლესთან ერთად ბრუნდება ლატვიაში, როგორც დამოუკიდებელი ლატვიის მოქალაქე. შესაბამისი დოკუმენტები მათ კონსტანტინოპოლში - ლატვიის საელჩოში გააფორმეს. ასე დამთავრდა მისი მრავალწლიანი ოდისეა შავ ზღვაში. ეხლა მას ასე ნანატრი, მშობლიური ბალტიის ზღვა ელოდა. ცოლ-ქმარი საბოლოოდ რიგაში დაფუძნდა, სადაც იმავე წელს დაიწყო მომავალი ადმირალის ბრწყინვალე სამხედრო-საზღვაო კარიერა კაპიტნიდან, სამხედრო საზღვაო ძალების სარდლამდე.

ახალი შემართება, ენთუზიაზმი, სიამაყე ... სულ სხვა გრძნობაა იღვანოდე საკუთარი ქვეყნის თავისუფლებისათვის, მისი კეთილდღეობისათვის. აქ მას საშუალება მიეცა თავისი ნი-

ჭის და უნარის გამოვლენისა. ხელმძღვანელობდა სხვადასხვა საზღვაო ესკადრას, და საზღვაო ობიექტებს. განათლება მიიღო საფრანგეთის საზღვაო აკადემიაში, მივლინებული იყო შვეციისა და საფრანგეთის ფლოტში. თავდადებისა და მამაცობისთვის და-იმსახურა ბალტიისპირეთის ქვეყნების ასევე, საფრანგეთის, პოლონეთის, ფინეთის, შვეციის, გერმანიის პრესტიჟული საზღვაო ორდენები. უფრო ადრე რუსეთის იმპერატორმა და დენიკინმაც დაუფასა განუელი სამსახური ღირსეულად. საქართველოს კი ორდენების გასაცემად არ ეცალა (თუმცა არც ეხლა გვიან).

თ. სპადე ბედნიერია, როგორც არასოდეს. ემსახურება მშობლიურ ქვეყანას და გვერდს უმშვენებს საყვარელი მეუღლე. ნადეჟდა ყველანაერად ხელს უწყობდა მეუღლეს საქმიანობაში, რომელსაც ეამაყებოდა გვერდით ლამაზი, განთლებული, არისტოკრატიული გარეგნობის ცოლის ყოლა. მათი სიყვარულის ისტორია ცალკე სასაუბრო თემაა. ლამაზი წყვილი ელიტარულ საზოგადოებაში ხშირად ტრიალებდა და ყოველთვის ყურადღების ცენტრში იყვნენ.

აღსანიშნავია ცოლ-ქმრის განსაკუთრებული, თბილი დამოკიდებულება ქართული დიასპორისადმი. თეოდორს პირადი მეგობრობა აკავშირებდა დამოუკიდებელი საქართველოს ყოფილ გენერალ-გუბერნატორ შალვა კერესელიძესთან და მის ოჯახთან. ბატონი შალვა, ოჯახთან ერთად რიგაში დაფუძნდა. ის და მისი შვილი გაიოზი ფლობდნენ ლატვიურ ენას და კარგად იცნობდნენ ამ ქვეყნის კულტურას. დიასპორასთან თუ ოჯახურ შეხვედრებზე ხშირი იყო საუბრები საქართველოზე, მის მომავალზე. ლატვიელები გულწრფელად თანაუგრძნობდნენ ბოლშევიკების მარნუხებში მოქცეულ საქართველოს და იმედს გამოთქვამდნენ, რომ მალე მოვიპოვებდით თავისუფლებას.

ნადეჟდა შველიძე გვერდში ედგა და მფარველობდა რიგის მცირერიცხოვან, მაგრამ საკმაოდ აქტიურ ქართულ სათვისტომოს. აქტიურად მონაწილეობდა მათ კულტურულ-საგანმანათლებლო ღონისძიებებში. 1934 წელს ერთ-ერთ შეხვედრაზე წაიკითხა საინტერესო რეფერატი თემაზე: "მარიამი - უკანასკნელი დედოფალი საქართველოსი" (პროფ. ნ. ჯავახიშვილი, "ნარკვევი ქართულ-ლატვიური ურთიერთობების ისტორიიდან").

ქართული ფლოტის თემატიკაზე სტატიებს აქვეყნებდა

ასევე ადმირალი სპადე. მაგალითად რუსული ემიგრაციის საზღვაო ჟურნალში "ОВЫЙ САД". გამოაქვეყნა სტატია "ამიერკავკასიის კომისარიატის ფლოტი".

ევროპაში მოღვაწეობის პერიოდში ნადეჟდა განუყრელად მეუღლის გვერდით იყო. ფაქიზი და მგრნობიარე ქალის ჯანმრთელობას თავისი კვალი დააჩნია განვლილმა მძიმე ცხოვრებამ. სპადე ყურადღებას არ აკლებდა და დაჰყავდა მეუღლე სამკურნალოდ საფრანგეთის, შვეიცარიის კლინიკებში. 1937 წლის 7 აგვისტოს, ხანგრძლივი, მძიმე ავადმყოფობის შემდეგ ნადეჟდა შველიძე-სპადე ლონდონის ჰოსპიტალში გარდაიცვალა. სპადეს ისტორიკოსები აღნიშნავენ, რომ ეს იყო: "თ. სპადეს პერსონალური ტრაგედია". იგი მართლმადიდებლურ პოკროვსკის სასაფლაოზე დაკრძალეს. ლამაზი ქალბატონის საფლავს ასევე ლამაზი მწუხარე ქალის ბრინჯაოს ქანდაკებები ამშვენებდა (მოგვიანებით ვანდალებმა მოიპარეს).

ორმოციანი წლები მართლაც რომ ტრაგიკული აღმოჩნდა ადმირალისთვის. ოჯახურ ტრაგედიას მალე მოლოტოვ-რიბენტროპის პაქტიც დაემატა, რასაც ლატვიაში საბჭოთა ტანკების შეჭრა მოჰყვა.

ეს იყო 1940 წლის ივნისში.

ლატვიის პრეზიდენტმა-კარლის ულმანისმა ვერ გაბედა (ან სისხლისღვრას მოერიდა) მტერთან შეებმა. ლატვიას ამ დროს კარგად შეიარაღებული, მობილური არმია ჰყავდა (30000 კაცზე მეტი). საკმაოდ ძლიერი იყო მათი ფლოტიც.

თ. სპადეზე, როგორც სამშობლოს ერთგულ ჯარისკაცზე, ძალზედ მტკივნეულად იმოქმედა პრეზიდენტის უმოქმედობამ და მისმა ბრძანებამ - "დარჩით ადგილებზე, მეც თქვენთან ვრჩები".

მას ვერ წარმოედგინა როგორ შეიძლებოდა უბრძოლველად დანებება და მთავრობას წინააღმდეგობის განევის და შემდეგ ემიგრაციაში წყალქვეშა ნავით გაყვანისკენ მოუწოდებდა. პარალელურად ფლოტი მაქსიმალურად მოამზადა საბრძოლველად.

ბრძოლა არ შედგა. მისი ბიოგრაფიიდან აშკარად იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ადმირალმა სიცოცხლის ბოლომდე ვერ აპატია თავისი ქვეყნის მთავრობას უმოქმედობა, თუმცა ბრძანება უსიტყვოდ შეასრულა.

თეოდორის წარმოდგენაში ლატვიის მთელი ფლოტი ერთ დიდ გემს დაემსგავსა, რომელიც იძირებოდა და მისი, როგორც კაპიტნის ვალი იყო მასთან ერთად დაღუპულიყო, თუმცა ასე არ მოხდა.

იგი არ დასწრებია საყვარელი ფლოტის „ნებაყოფლობით გადაცემის ცერემონიალს“, რომელსაც რუსი ოკუპანტების მცდელობით საზეიმო ხასიათი მიეცა.

წითელ-თეთრ-წითელი დროშის დაშვება მისი საადმირალო „ვირსაიტისიდან“ და ლატვიის ფლოტის ლიკვიდაცია ცხოვრებას უაზროს ხდიდა. ადმირალი, თავისთავად მიუღებელი იყო ოკუპანტებისათვის და არასასურველთა კატეგორიაში განიხილებოდა, რომელთა განადგურების მდიდარი გამოცდილება გააჩნდათ ბოლშევიკებს.

სტალინური რეჟიმისათვის წამება და ცინიზმი ყოველდღიურ მოთხოვნილებად იყო ქცეული. ამის ნათელი მაგალითია სპადეს, ჯერ ისევ ადმირალის, გამოძახება მოსკოვში ფლოტის გადასაბარებლად.

ლატვიის ფლოტი, წითლების ბალტიის ფლოტს მიუერთეს. თეოდორი სსრკ სამხედრო საზღვაო ძალების კომისარმა - ნ. კუზნეცოვმა „მიიწვია“ ვითომცდა ფლოტის მდგომარეობის შესახებ მოხსენების გასაკეთებლად. სპადე ჩვეული აკურატულობით გამოცხადდა შესაბამისი დოკუმენტაციით. აქ მას სიურპრიზი ელოდა. მოულოდნელად, კომისრის კაბინეტში ორმა ტყავისქურთუკიანმა ჩეკისტმა ხელები გადაუგრიხა, კუზნეცოვმა კი მიაძახა, რომ იგი სტალინის ბრძანებით ჩამოშორებულია ფლოტს და განადგურებას ექვემდებარება.

- „ვერ გამტეხთ! - განუცხადა მან მოსკოვის „კრესტების“ ჯალათებს. თუმცა გასატეხი არც არაფერი იყო, იმდენად ნათელი იყო ბოლშევიკების წინააღმდეგ მისი შეურიგებელი ბრძოლის მთელი გზა.

ამის შემდეგ იწყება „გოლგოთას გზა“ ციმბირისა და ყაზახეთის გულაგებში. დახვრეტას შემთხვევითობის გამო გადაურჩა (ბადრაგის დაუდევრობით სხვა ეშელონში მოხდა და პატიმართა მორევში ჩაიკარგა).

ასე გადაიქცა ადმირალი სპადე გულაგების პატიმრად, მისთვის უცხო საბჭოთა „ხალხის მტრად“. მაინც არ გატყდა,

ზეკებისა და ზედამხედველების სამყაროშიც კი შეინარჩუნა ადამიანური სახე. მეტიც, ავტორიტეტით სარგებლობდა და გარშემომყოფნი ყველგან პატივისცემით ეპყრობოდნენ.

სტალინის სიკვდილის შემდეგ გაათავისუფლეს, თუმცა „ხრუშოვის დათმობის“ პერიოდმა ბოლომდე მანც ვერ უშველა. მისი მანც ეშინოდათ და არ ენდობოდნენ, ამიტომ მშობლიურ ლატვიაში ჩასვლა აუკრძალეს და მეტალურგების პროვინციულ ქალაქ - ტიმერტაუში (ყაზახეთი) გადაასახლეს. „ზღვის ლომი“ აქ ინფექციურ საავადმყოფოში მუშაობდა მთავარ ბუღალტრად და შორეულ ლატვიასა და ბალტიის ტყვიისფრად აქოჩრილ ტალღებზე ოცნებობდა. აქაც პატიოსნად და მონდომებით მუშაობდა. მისი პიროვნული თვისებები გამორიცხავდნენ საქმისადმი ზერელე და უპასუხისმგებლო დამოკიდებულებას. იგი საყოველთაო პატივისცემით და პატივისცემით სარგებლობდა. მეგობრობდა მასავით გადასახლებაში მყოფ მწერალ - ვლადიმირ ლევიცკისთან. ლევიცკი აპირებდა მისი ბობოქარი ცხოვრების ავტობიოგრაფიულ აღწერას, თუმცა განთავისუფლების შემდეგ ეს თემა მიივიწყა. ასევე ახლო ურთიერთობა ჰქონდა თბილისელ გერმანელ ქალთან - კორნელია ნოვიკოვასთან, რომელიც უვლიდა და ყველანაირად უმსუბუქებდა მძიმე მდგომარეობაში მყოფ გადასახლებულს.

მიუხედავად აკრძალვისა, თეოდორი პერიოდულად ახერხებდა ლატვიაში ჩასვლას და ახლობლების მონახულებას. მან ასევე ჩააკითხა თბილისში მცხოვრებ მეგობარ ქალბატონს - კორნელიას. მასთან ერთად იგი ეწვია ბათუმს, სადაც ბედისწერამ ის ნადეჟდა შველიძესთან მარადიული სიყვარულით დააკავშირა.

ლატვიის ეროვნული გმირი
თეოდორ სპადე

ნადეჟდა შველიძე

თეოდორ სპადემ მოინახულა ის ადგილები, სადაც იგი იბრძოდა ქართულ ფლოტში სამსახურის პერიოდში.

გადასახლებაში თეოდორი რჩებოდა ემოციურ, ყურადღებთან და რომანტიულ პიროვნებად. ცნობილია, რომ როდესაც

ტიმერტაუში საგასტროლოდ იმყოფებოდა ცნობილი ლატვიელი მევიოლინე ლიდე რუბანე, მან შუა ზამთარში სადღაც მოახერხა და იშოვა თეთრი ვარდების თაიგული და მიართვა ხელოვანს.

თეოდორ სპადე გარდაიცვალა 1970 წლის 25 ივლისს. 1990 წელს ლატვიელ ენთუზიასტთა ჯგუფმა მოახერხა ღვანლმოსილი ადმირალის სამშობლოში გადმოსვენება. ლატვიის ეროვნული გმირი რიგის ე.წ. „ლესნოის“ სასაფლაოზე დაკრძალეს.

ლატვიელი ხალხი ამაყობს, და ღირსეულ პატივს მიაგებს საოცარი ბიოგრაფიის მქონე მამულიშვილს.

Badri Gogvadze

From the history of Theodore Spade - Latvia national hero activity in Georgia

Summary

Based on the rich scientific literature in article is represented main issues of life and work of Theodore Spade-Latvian admiral, and also his contribution and merit to Georgia.

ფრიდონ ქარდავა

პორტო-ფრანკოს გაუქმების საკითხისათვის ბათუმში

(საარქივო სამმართველოში დაცული მასალების მიხედვით)

ბათუმის პორტო-ფრანკოდ გამოცხადების საკითხი აქტიურად ბერლინის კონგრესზე დაისვა. ყველასათვის ცნობილია, რა ბატალიები გამოიწვია საერთოდ მოლაპარაკებებზე ბათუმის საკითხმა (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. ვ. თბილისი, 1970) და რამდენჯერ იყო საფრთხის ქვეშ ბათუმის დედასამშობლოს წიაღში საბოლოოდ დაუნჯების საკითხი. ამ ფონზე რალაც დათმობასავით გამოსდიოდა რუსეთის ხელისუფლებას ბათუმის ნავსადგურის არსებითად კომერციულ ნავსადგურად გამოცხადებასა და ქალაქის პორტო ფრანკოდ გამოცხადებაზე დათანხმება (ვლადიმირ სიჭინავა, 1958).

პორტო ფრანკო გარკვეურწილად ბრიტანელთა ინიციატივით ფუნქციონირებდა 1878-1886 წლებში, როგორც უბაჟო (თავისუფალი) საგარეო-ეკონომიკური ურთიერთობების რეჟიმი, მაქსიმალურად ლიბერალური საგადასახადო სისტემის წყალობით. როგორც ვიცით პორტო-ფრანკო, სიტყვა-სიტყვით თავისუფალ ნავსადგურ ნიშნავს და ბათუმის თავისუფალ ნავსადგურად გამოცხადების იდეა ინგლისს ეკუთვნოდა. ინგლისელმა დიპლომატებმა ბერლინის კონგრესზე მოითხოვეს ბათუმის პორტო-ფრანკოდ გამოცხადება და თავისი გაიტანეს კიდეც. ბერლინში დადებული ხელშეკრულების მერვე პუნქტის მიხედვით, რუსეთს ბათუმი პორტო-ფრანკოს სტატუსით გადაეცა. რუსეთის იმპერიაში ბათუმი მესამე პორტო-ფრანკო იყო, ოდესისა და ვლადივოსტოკის შემდეგ. უნდა ითქვას, დიდწილად სწორედ პორტო ფრანკოს დამსახურება იყო რომ მაშინდელი რუსეთის იმპერიის ამ ნაკლებდასახლებული განაპირა პროვინციით დაინტერესდნენ ცნობილი ნავთობმრეწველი ინვესტორები - ლუდვიგ ნობელი, ალექსანდრე მანთაშევი, როთშილდების დინასტია და სხვ.

საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში მეტნაკლებად უარყოფითადაა შეფასებული ფორტო ფრანკო და ლამის ამ რეჟიმზეა გა-

დაბრალებული ქართველთა მასიური გადასახლება ამ ძირძველი კუთხიდან. „ბათუმის პორტო ფრანკოდ გამოცხადებამ მშრომელი მოსახლეობისათვის კიდევ უფრო აუტანელი გახადა და ახლად დანერგილი რუსულუი მმართველობის ბიუროკრატიული აპარატი. ვლადიმირ სიჭინავა. 1958:94, 101) რა თქმა უნდა, ფორტო-ფრანკოს რალაც ნვლილი ნამდვილად მიუძღვის, ამაში ეკონომიკურ სიდუხჭირეს მორგებული ცარიზმის აუტანელი მექრთამეობით, თუმცა ქართველთა ამ კუთხიდან აყრა უმთავრესად მაინც სწორედ რუსეთისა და თურქეთის იმპერიების მიზანს წარმოადგენდა რაშიც ნაწილობრივ პორტო-ფრანკოსაც იყენებდნენ უფრო ბრმა იარაღად.

მნიშვნელოვანწილად სწორედ პორტო-ფრანკომ შეუწყო ხელი მაშინდელ მსოფლიოში ყველაზე გრძელი ბაქო-ბათუმის ნავთობსადენის რეალიზებას.

რეჟიმის მოქმედების მცირე ინტერვალის მიუხედავად, ბათუმი სწრაფად მზარდი ევროპული ტიპის ქალაქად იქცა. თუმცა ახალ პირობებში მოქმედების გამოუცდელი გამო, ადგილობრივმა ხელისუფლებამ ვერ უზრუნველყო ადგილობრივი მოსახლეობის გალარობების პროცესების შეჩერება. იმრავლა კორუფციამ და კონტრაბანდამ. დავით კლდიაშვილის თქმით, „რაკი ბათუმი პორტო ფრანკო იყო, ყოველი მგზავრის ბარგი ბათუმიდან გამგზავრების დროს უნდა გაეჩხრიკათ საბაჟოში და ხელმეორედ ფოთში მისვლისას. ეს იმისთვის, რომ კონტრაბანდით არ გაეტანათ რამე ბათუმიდან. ამ ნიადაგზე ბევრ არასასიამოვნო შემთხვევას ჰქონდა ადგილი. ბევრი სასაცილო ამბავიც ხდებოდა. ნამეტურ ქალები აწარმოებდნენ კონტრაბანდისტობას; ბევრს იჭერდნენ, მაგრამ ბევრს ისე გაჰქონდა კონტრაბანდა, რომ საოცარი იყო მათი ამბავი“ (დავით კლდიაშვილი. 2013:182).

აღნიშნულის შესახებ შესახებაც გულისტკივილით წერდა ილია ჭავჭავაძე: „ჩვენს გაზეთში ამას წინად კორესპონდენცია იყო დაბეჭდილი ბათუმიდან და აღწერილი იყო სხვადასხვა შევიწროება საბაჟოს მოხელეთაგან. რასაკვირველია,

ბევრი რამ ამისთანა თვით კანონის მიერ მიჩნეულ წესების ბრალი იყო, ხოლო ზოგი თვით მოხელეებისა. ბათუმის საბაჟო გამგეობა ცოტა არ იყოს დაგვემდურა ამ კორესპონდენციის გა-

მო და ჩვენს კორესპონდენტსაც ტყუილი შესწამა. არ გასულა ამის შემდეგ ერთი-ორი კვირა და ახლა მოსკოვის გაზეთში დაიბეჭდა კორესპონდენცია იმავე საგანზედ და ამით სიმართლე ჩვენის კორესპონდენტისა თითქმის სიტყვა-სიტყვით დამტკიცდა. ეხლა ხომ თვითონ მთავრობამაც გამოაცხადა, რომ ეგ შევინორებანი მართლად არსებობდნენ და სხვათა შორის იგინიც შეიქმნენ მიზეზად, რომ დღეს მთავრობამ საჭიროდ დაინახა, – ეგრეთწოდებული „პორტო-ფრანკო“ მოსკოს სამუდამოდ ბათუმიში. ჩვენ რომ ჩვენის საკუთარის ქვეყნის ინტერესებით შევხედოთ გაუქმების საქმეს, შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ არც პორტო-ფრანკოს ყოფნას მოჰქონდა ჩვენთვის სარგებლობა და არც მისი არყოფნა ზარალს მოგვიტანს. რა იყო ის პორტო-ფრანკო? ვისთვის იყო? ბათუმიში შეეძლოთ უბაჟოდ შემოტანა საქონლისა და გადატანა კი უბაჟოდ არ შეიძლებოდა. ვისთვის რა ხეირი იყო? ორიოდვე ვაჭრისათვის და თვით ბათუმიში მცხოვრებთათვის, სხვას არავის აქედამ არც რგება ჰქონდა არც გამორჩომა. შენუხება კი ბევრი იყო ბათუმის გარშემო მოსახლე მცხოვრებთათვის და ბათუმიში გზად მიმავალ-მომავალისათვის. ქალაქიდან ორ ნაბიჯზედ შორა ფეხის გადადგმა არ შეიძლებოდა ისე, რომ საბაჟო მზვერავთა ხელში არ ჩავარდნილიყო კაცი, ერთი დავიდარაბა არ ასტეხოდა, აქეთ-იქით არ ეთრივათ, მინამ ნებას მიიღებდა ბათუმიდან გასვლისას. ათასნაირი ჩივილი, სამდურავი, საყვედური, ავად ხსენება, ზოგი მართალი, ზოგი ტყუილი, ტყუილუბრალოდ გულს უმღვრევდნენ როგორც თვითონ მოხელეებს, ისეც საზოგადოებასა.

ჩვენ, ჩვენდა სამნუხაროდ, დაწვრილებით არ ვიცით ზემოხსენებულ გარდა, რაში ვარგობდა ეგ პორტო-ფრანკო. იქნება რაშიმე გამოსადეგი იყო ვისთვისმე, ხოლო თუ სახეში მივიღებთ იმ გაჭირებას და შენუხებას, რაც მის გამო ხალხს ედგა, ვგონებ, საბუთი გვქონდეს სიხარულით მივეგებოთ მაგ პორტო-ფრანკოს გაუქმებას, რომელიც მარტო სახელი იყო და არა სახრავი ქვეყნისათვის. თვითონ ბათუმი იქნება მაგით ცოტად თუ ბევრად იხეირა, მაგრამ ეგ ხეირი საზოგადოების კისრიდან იყო ამოღებული...“ (ილია ჭავჭავაძე, 2012).

პორტო-ფრანკო იწყებოდა მდინარე სარი-სუდან (თანამედროვე ბათუმის პორტის შენობის ცენტრალური შესასვლე-

ლის მიღებარე ტერიტორია), გადიოდა დაუსახლებელ, დაჭაობებულ ვაკეზე (დაახლოებით თანამედროვე პუშკინის ქუჩა) და მთავრდებოდა თანამედროვე ჯავახიშვილისა და გრიბოდვის ქუჩების გასწვრივ. დაახლოებით 22 კვადრატული კილომეტრის ფართობი ღრმა თხრილითა და მავთულხლართით იყო შემოსაზღვრული. ამის იქეთ გატანილ ნებისმიერ საქონელზე ყველას ბაჟი უნდა გადაეხადა.

ბათუმის პორტო-ფრანკოში ქალაქის გარშემო 12 საგუშაგო იდგა, ყოველი გამვლელ-გამომვლელი იჩხრიკებოდა; კორუფცია და მექრთამეობა ყვაოდა. საბაჟოზე, ძირითადად, წვრილმან კონტრაბანდისტებს აკავებდნენ, ამიტომ ხალხი მუდმიდავ უკმაყოფილო იყო. თუმცა ნუ დაგვავინწყდება რომ კორუფცია პორტო-ფრანკოს გამო კი არ ყვაოდა ეს თვითმყრობელობის ყველაზე დიდი სენი იყო ისედაც. მიუხედავად ყველაფრისა პორტო-ფრანკომ ბათუმს განსაკუთრებული მომხიბვლელობა რომ შესძინა ამაზე ალბათ არავინ დაობს (რევაზ უზუნაძე, რამაზ სურმანძე, ნუგზარ ზოსიძე, 2013). გაიზარდა ბათუმში ჩამოსულ მოგზაურთა, საქმოსანთა თუ უბრალო ცნობისმოყვარეთა რიცხვი. 1885 წელს ქალაქში 34 500 მეტი უცხოელი ყოფილა. საბაჟოს გვერდის ავლით, სხვადასხვა ხერხით, კონტრაბანდის სახით, ბევრი მათგანი ცდილობდა იაფად ნაყიდი ევროპული საქონელი გაეტანა ქალაქიდან გასვლისას (გლადიმირ სიჭინავა, ბათუმი, 1958)

ბათუმის პორტო-ფრანკოს სტატუსით რუსი ვაჭრები იყვნენ უკმაყოფილონი, ალბათ მაინც იმპერიული ხელისუფლების გავლენით, ვინც ვერ უწყობდა ფებს ახალ კაპიტალისტურ აღებ-მიცემობას და თემური ნყობილების დროინდელი ვაჭრობის წესებით ცხოვრობდა.

პორტო-ფრანკოს მთავარი მოწინააღმდეგე მაინც რუსეთის იმპერია იყო. 1883 წლის 12 ივნისს რუსეთის იმპერიის სახელმწიფო საბჭოს გადაწყვეტილების საფუძველზე ბათუმის ოლქი გაუქმდა და ქუთაისის გუბერნიას შეუერთდა. ამასთან დაკავშირებით ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის თანაშემწის თანამდებობა დამტკიცდა. გუბერნატორის თანაშემწე უშუალოდ ბათუმის ოკრუგს განაგებდა.

1886 წლის ზაფხულში საერთაშორისო ხელშეკრულება,

რომლის მიხედვითაც ბათუმი თავისუფალი ნავსადგურის სტატუსით სარგებლობდა, რუსეთმა ცალმხრივად შეწყვიტა. ბათუმის პორტო-ფრანკო ისტორიას ჩაბარდა.

1920 წელს, კვლავ ბრიტანელთა ინიციატივით ისევ დაიწყო ბათუმში ფრანკო რეჟიმის პროექტზე მუშაობა, რასაც, მოსახლეობის ცხოვრების დონის გაუმჯობესების მიზნით, აქტიურად უჭერდა მხარს მაშინდელი ერთა ლიგა, მაგრამ 1921 წელს საბჭოთა ოკუპაციამ საქართველოში შეაჩერა აღნიშნული პროექტის რეალიზება.

ბათუმის პორტო ფრანკოზე უამრავი რამ დაწერილა და უამრავჯერ განხილულა კიდეც. ამჟამად ჩვენ შემოგთავაზებთ პორტო ფრანკოსთან დაკავშირებულ ბრიტანულ მასალებს რომელიც აჭარის არქივშია დაცული.

განსაკუთრებით საინტერესოა ბრიტანელთა რეაქცია პორტო ფრანკოს გაუქმებასთან დაკავშირებით, რომლის ამსახველ მიმოწერის ნაწილსაც წარმოგიდგენთ.

პირველი დოკუმენტი გახლავთ 1986 წლის სამი ივლისით დათარიღებული შემდეგი ეს დეპეშა:

” ბატონი რ. მორიერი გრაფ როუზბერის

ბატ. დე გირსმა არაოფიციალურად მაცნობა რომ იმპერატორმა გადაწყვიტა გააუქმოს ბათუმის თავისუფალი პორტის რეჟიმი, რომლის წინააღმდეგაც მოსახლეობა გამოდის.

რუსეთის მთავრობა დარწმუნებულია რომ ეს ღონისძიება არ განიხილება როგორც ბერლინის შეთანხმების დარღვევა, რადგანაც შეთანხმების IX მუხლი წარმოადგენს მხოლოდ სპონტანურ დეკლარაციას განსვენებული იმპერატორისას (ალექსანდრე II 1855-1881 ფ.ქ) და არა ვალდებულებას.. (ას არტიკლე IX ოფ ტჰატ თრეატყ ონლყ რეგისტერს ა სპონტანეოუს დეცლარაციონ ოფ ტჰე ლატე მპეროორ, ანდ დოეს ნოტ პოსსესს ტჰე ფორცე ოფ ა სტიპულაციონ) გარდა ამისა ბათუმი დარჩება არსებითად კომერციულ პორტად. და ეს ქმედება არაფერს არ ცვლის შავი ზღვის ძალთა განლაგებაში //საქმეთა ფაქტიურ ვითარებაში.

ლონდონში რუსეთის ელჩისაგან მოთხოვნილია მოგვცეს საჭირო განმარტებები.” (აჭარის საარქივო სამმართველო. ფონდი ი-83. აღწერა, ტ 1; საქმე 2).

გრაფი როუზბერი-ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი იყო იმ პერიოდში, (როგორც ვიცით შემდგომში, 1894-1895 წლებში პრემიერ მინისტრი. არჩილბად ფილიპ ფრომროუზი, როუზბერის მეხუთე გრაფი). რობერტ მორიერი (დობერტ ურნეტტ ავიდ ორიერი) იყო ბრიტანეთის ელჩი რუსეთში 1884-1893 წლებში, ხოლო ნიკოლოზ დე გირსი გახლდათ რუსეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი. ასე რომ საუბარი იმპერიათა უმაღლეს პირებს შორის წარმოებდა. როგორც ვხედავთ, რუსეთი ცდილობდა ამ გადაწყვეტილების უმნიშვნელობაზე გაეკეთებინა აქცენტი.

”გრაფი როუზბერი ბატონ რ. მორიერს

საგარეო საქმეთა ოფისი 1886 წლის 3 ივნისი. 4:10

ჩვენ ველოდებით დეტალებს და რუსეთის ელჩის განმარტებებს, მაგრამ არაფერია შენგან გამოგზავნილ ბატ.. დე გირსის განმარტებაში ისეთი, რომელიც შეცვლის ჩვენს წარმოდგენას ბერლინის შეთანხმების მიმდინარე აშკარა დარღვევაზე.” (აჭარის საარქივო სამმართველო. ფონდი ი-83. აღწერა, ტ 1; საქმე 2).

ბუნებრივია რომ ბრიტანულ დიპლომატიას თვალთმაქცობით ვერ მოატყუებდნენ.

”გრაფი როუზბერი ბატონ რ.მორიერს

საგარეო საქმეთა ოფისი 1886 წლის 3 ივნისი.

მე მივიღე და გადავეცი დედოფალს თქვენი ბრწყინვალეობის დეპეშა, რომლითაც ამ დღეებში ბ. დე გირსმა არაოფიციალურად გაცნობათ რომ იმპერატორს გადაწყვეტილი აქვს გააუქმოს ბათუმის თავისუფალი პორტის რეჟიმი, რომლის

წინააღმდეგაც მოსახლეობა გამოდის. და რომ რუსეთის მთავრობა დარწმუნებულია ეს ღონისძიება არ განიხილება როგორც ბერლინის შეთანხმების დარღვევა, რადგანაც შეთანხმების IX მუხლი წარმოადგენს მხოლოდ სპონტანურ დეკლარაციას განსვენებული იმპერატორისას და არა ვალდებულებას.. გარდა ამისა ბათუმი დარჩება არსებითად კომერციულ პორტად. და ეს ქმედება არაფერს არ ცვლის შავი ზღვის ძალთა განლაგებაში // საქმეთა ფაქტიურ ვითარებაში.

მისი ბრწყინვალეობის მთავრობა დაელოდება დეტალებს და განმარტებებს რომელსაც თქვენი ბრწყინვალეობა მაცნობებს და იქნება რუსეის ელჩისგან ამ საგანის არსზე ინფორმირებული; მაგრამ თქვენთვის ბატ. .დე გირსის მიერ უკვე მოცემული ინ-

ფორმაცია არასგზით არ ცვლის მის ბრწყინვალეობის მთავრობის მიერ მიღებულ შთაბეჭდილებას რომ ანონსირებული გადაწყვეტილება არის 1878 წლის შეთანხმების აშკარა დარღვევა.“ აჭარის საარქივო სამმართველო. ფონდი ი-83. აღწერა, ტ 1; საქმე 2).

საინტერესოა ბისმარკის შეხედულება ამ საკითხზე. იგი, როგორც ელჩი გადმოსცემს:

”ბატონი რ.მორიერი გრაფი როუზბერის

სანკტ პეტერბურგი 1886წლის 3 ივნისი.

მაქვს მიზეზი ვერწმუნო პრინც ბისმარკს, რომელიც განმარტავს მისდათავად, რომ ბერლინის კონგრესის IX მუხლის ანულისრების შედეგი არ ეხება გერმანიის მნიშვნელოვან ინტერესებს” (აჭარის საარქივო სამმართველო. ფონდი ი-83. აღწერა, ტ 1; საქმე 2).

არ არის გასაკვირი რომ გენიალური პოლიტიკოსი ოტო ფონ ბისმარკი მხოლოდ გერმანიის ინტერესებიდან გამოდიოდა და ნაკლებად აფიქრებდა ბრიტანეთის მიზნები.

„გრაფი როუზბერი ვისკონტ ლიონს //საგარეო საქმეთა ოფისი 1886წლის 3 ივნისი.

რუსეთი აცხადებს რომ ბათუმი წყვეტს თავისუფალ პორტად ყოფნას

უეჭველია მთავრობა რომელთანაც გაქვს აკრედიტაცია განაცხადებს ამას. მაგრამ საბოლოოდ გაარკვიეთ ამ საგანზე მათი აზრი, რომელიც არის ბერლინის შეთანხმებაზე ყველა ხელმომწერის პრობლემა.“ (აჭარის საარქივო სამმართველო. ფონდი ი-83. აღწერა, ტ 1; საქმე 2).

გრაფი როუზბერი წერდა მორიერს რუსეთის ელჩთან საუბარზე, სადაც მან აღშფოთება გამოთქვა რუსეთის მიერ შეთანხმების ცალმხრივად გაუქმების შესახებ და ეუბნებოდა ელჩს, რომ ყველა ხელმომწერთან ერთად უნდა გვემსჯელა ამაზეო, თან განმარტავს, რომ ბათუმი თავის როლს დაკარგავს ამიერკავკასიაში და მას უკვე მხოლოდ რუსეთისათვის ექნება მნიშვნელობაო. ბუნებრივია, ბრიტანეთს ყველაზე მეტად ჭირდება ბათუმის თავისუფალი პორტი ნავსადგურში, რაც შეეხება თურქეთი მას აფიქრებს ის რომ ამიერიდან ბათუმი სამხედრო სიმაგრედ გადაიქცევა არსებითად კომერციული პორტიდანო. და ბოლოს დასძენს რომ რუსეთის განაცხადება განსვენებული იმპრატორის მხოლოდ სპონტა-

ნური განცხადება იყო, რაც არაა არგუმენტიო.

იტალიიდან, ავსტრია-უნგრეთიდან და გერმანიიდან ელჩები ატყობინებდნენ როუზბერის: ფაქტიურად ყველა ქვეყანა შეგუებულია იმას, რომ რუსეთს ამ მუხლის გაუქმებაში წინააღმდეგობას ვერ გაუწევნო (აჭარის საარქივო სამმართველო. ფონდი ი-83. აღწერა, ტ 1; საქმე 2).

სერ ლუმლეი როუზბერს რომიდან წერდა, რომ რუსეთის საელჩომ განუმარტა რომის მთავრობას ამ საკითხზე ვითარება და რომში ჯერ კიდევ სწავლობენ ამ საკითხსო. შემდეგ კი აცნობებს როუზბერის, რომ იტალიისთვის არა აქვს დიდი მნიშვნელობა ბათუმის პორტი იქნება თავისუფალი თუ არსებითად კომერციული.

სერ თორნტონი, ბრიტანეთის ელჩი თურქეთში იტყობინებოდა რომ სეიდ ფაშა განიხილავდა ამას როგორც საფრთხეს თურქეთისთვის და ფიქრობდა, რომ რუსეთი ამ მუხლის გაუქმებას გამოიყენებდა ბათუმში სამხედრო არსენალის გასაზრდელად.

ვისკონტ ლიონსი, ბრიტანეთის ელჩი საფრანგეთში, წერდა როუზბერის, რომ რუსეთის ელჩს საფრანგეთში - კოცებუს, უკვე მიუცია ახსნა განმარტება საფრანგეთის მთავრობისათვის და რომ საფრანგეთში ჯერ სწავლობდნენ ამ საკითხს.

დე სტაალი, რუსეთის ელჩი ბრიტანეთში, განმარტავდა, რომ მორიერმა გაარკვია ბერლინისა და ავსტრია - უნგრეთის პოზიცია და აცნობა როუზბერის, რომ მათი თქმით ბათუმის პორტის ამბავი მხოლოდ ბრიტანეთისთვისაა მნიშვნელოვანი და განიხილავს როგორც მათთვის არამნიშვნელოვანსო. საბოლოოდ ბერლინის შეთანხმების მონაწილეები ეგუებოდნენ, რომ რუსეთი აუქმებდა თავისუფალ პორტს, მაგრამ ბათუმი დარჩებოდა არსებითად კომერციულ პორტად. სწორედ ამიტომ ეტყობა როუზბერის ტონს ცოტა არ იყოს არადიპლომატიურობა, როცა მორიერს წერს:

”თუ გესმით, რომ ბათუმის ეს პროცესები არის პრელუდია მომავალში ნებისმიერი ქმედებებისა სხვა ადგილას? კითხე გირსს ფრთხილად, ავღანეთის საზღვრებისაკენ პროგრესზე. ის ჩანს უფრო მკაცრად ესაუბრა შენს იტალიელ კოლეგას ვიდრე შენ.” (აჭარის საარქივო სამმართველო. ფონდი ი-83. აღწერა, ტ 1; საქმე 2).

დე გირსი ამტკიცებდა, რომ არცერთი უცხოელის ინტერესი არ შეილახებოდა და ამ ქმედებით მხოლოდ რუსეთის ინ-

ტერესი გახდება უსაფრთხო და დაცული.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას შემდეგი: ამ დიპლომატიურ ომში ბრიტანეთი მარტოდმარტო აღმოჩნდა და რუსეთმა მოახერხა იმდროინდელი საერთაშორისო ინტერესებს ისე მორგებოდა, რომ ბათუმში პორტო-ფრანკოს გაუქმების საკითხში ბრიტანეთი ძველი მოკავშირეების გარეშე დაეცოვებინა. ბერლინის ხელშეკრულების ხელმომწერთაგან სხვას არც ერთ სახელმწიფოს არ გამოუთქვამს არსებითი პროტესტი თავისუფალი ნავსადგურის რეჟიმის გაუქმების გამო. ბრიტანეთის დიპლომატიის მცდელობის მიუხედავად რუსეთს უკვე დიდი ხანია გადაეწყვიტა ბედი პორტო-ფრანკოსი.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. აჭარის საარქივო სამმართველო. ფონდი ი-83. აღწერა, ტ 1; საქმე 2.
2. ილია ჭავჭავაძე, პუბლიცისტური ნერილები. ტ IV, თბილისი, 2012
3. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. აჭარა. ტ III. ბათუმი 2008
4. რევაზ უზუნაძე, რამაზ სურმანძე, ნუგზარ ზოსიძე. ბათუმი. თბილისი 2013
5. ვლადიმირ სიჭინავა, ბათუმის ისტორიიდან, ბათუმი, 1958
6. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ ვ. თბილისი, 1970
7. დავით კლდიაშვილი. ჩემი რჩეული. ტ II, თბილისი. 2013

Fridon Kardava

Porto Franco cancellation issue in Batumi

(according to the materials protected in Archives Administration)

Summary

Declaration issue of Batumi to Porto Franco put forward on Congress of Berlin. Based on rich scientific-literature data and archival sources in article are discussed Porto Franco regime and cancelation of this regime by Russian Empire.

მერაბ მეგრელიშვილი

ქართველი ბოლშევიკები და საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის საკითხი

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე - „ჩვენი სულიერების ბალვარი“ - მკვლევართა შორის გაიმართა კამათი საკითხზე: იყო თუ არა ი. ბ. სტალინი დამოუკიდებელი საქართველოს „მოტრფიალე“. აღნიშნულმა კამათმა გადამაწყვეტინა აღნიშნული პუბლიკაციის მომზადება. რუსული სოციალიზმის იდეების მიმდევარი სიზმარშიც კი ვერ წარმოიდგენდა საქართველოს რუსეთისგან დამოუკიდებლად არსებობას. ევროპული სოციალიზმის თეორეტიკოს ნოე ჟორდანიას სჯეროდა დემოკრატიული რუსეთის, მაგრამ საუბედუროდ რუსეთის 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ კერენსკის იდეალიზირებულ რუსეთს დაბალი სოციალური წარმოშობის „მეფე - დიქტატორი“ ულიანოვების, ჯუღაშვილების, ხრუჩოვების გვარის რუსეთი ჩაენაცვლა.

როსტომ ჩხეიძე თავის დრამატული დროის იგავში „რევავზ გაბაშვილის ცხოვრების ქრონიკა ვით სიზმარი ღამისა“ აღნიშნავს, რომ რუსეთის მიერ საქართველოსა და ქართველებისთვის ჩამორთმეული მოძრავი და უძრავი ქონების გადაცემის პროცესი რევავზ გაბაშვილისთვის გახლდათ თვალსაჩინო დადასტურება მენშევიკთა ბოლშევიკური სიხარბისა.

ნოე ჟორდანიამ წინასწარ განსჭვრიტა ბოლშევიზმის კრახი და მას მიუძღვნა ნაშრომები: „ბოლშევიზმი“ (პარიზი, 1922) „ჩვენ და ისინი“ (პარიზი, 1924). ნოე ჟორდანიას მტკიცედ სწამდა, რომ ბოლშევიზმი ამქვეყნად დატოვებდა მხოლოდ საფლავის ქვას, რომელზედაც შთამომავლობა ასეთ წარწერას გააკეთებდა: „აქ განისვენებს რუსული ნიჰილიზმი“ (გურული ვ., 2003:125)

ნაშრომში „ჩვენ და ისინი“ საუბარია ბოლშევიზმის სისხლიან ისტორიაზე და გაკეთებულია დასკვნა, რომ ბანდიტიზმი ბოლშევიკების თანდაყოლილი სენია, მისი განუყრელი თვისებაა. ნოე ჟორდანია ბოლშევიკებს ასე ახასიათებს: „როცა ბარ-

ბაროსი გერმანელები რომის იმპერიას შეესიეს, დაიწყეს პირველყოვლისა ქალაქების დანგრევა. ტყის ხალხს ტყე ურჩევნია, როცა რუსი ბარბაროსი ბოლშევიკები რუსეთს შეესიეს, დაიწყეს მრენველობის დანგრევა, ხმლიანი რეჟიმის დამკვიდრება, ველურს ველურობა ურჩევნია” (გურული ვ., თბ.2003:128)

1919 წლის მაისში ნოე ჟორდანიამ ინგლისელ გენერალ უორკერთან საუბარში განაცხადა, რომ ერთადერთი მუქარა ჩვენი კეთილდღეობისა იყვნენ ბოლშევიკები, მაგრამ ჩვენ ისინი გადავრეკეთ სოჭის იქით და ჩვენი სახელმწიფო გადაურჩა ამ საფრთხეს. მაგრამ საუბედუროდ ისტორიულ სინამდვილეში ეს ასე არ მოხდა. ჩვენ სოჭიც დავკარგეთ და დამოუკიდებლობაც. ჯერ კიდევ 1918 წლის 23 მაისს აკაკი ჩხენკელი ეროვნული საბჭოსადმი გამოგზავნილ საიდუმლო წერილში წერდა: „ყველა ისინი, ვინც ამ წუთში დაძრავს ენას რუსეთის ორიენტაციის შესახებ, შესაბოჭია. ბოლშევიზმი სამშობლოს ღალატია” (აპოლონ სილაგაძე, ვახტანგ გურული: თბ. 1998: 49-50).

1920 წლის 8 ივლისს ინგლისელთა გასვლის შემდეგ ბათუმში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ჯარი შემოვიდა. გაზეთ „ერთობაში“ დაიბეჭდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შეიარაღებული ძალების მთავარსარდლის გენერალ კვინიტაძის მიმართვა საქართველოს მოსახლეობისადმი. მიმართვა ბოლშევიკების მიერ აღიქვა, როგორც მუქარა. სინამდვილეში მიმართვა აფრთხილებდა იმ არაკეთილისმოსურნე ძალას, ვინც ქართულ ჯარს აჭარაში მტრულად დახვდებოდა. აი ეს მიმართვაც: „, ვინც იარაღით ხელში წინააღმდეგობას გაუწევს ჯარს... ის მაშინვე დახვრეტილი იქნება” (გაზ. „ერთობა” №147, 1920) დამოუკიდებელი საქართველოს მტრად გამოცხადდნენ ქართველი კომუნისტები, რომლებიც რუსულ ჯარს შემოუძღვნენ საქართველოში და მოითხოვდნენ მათ მიერ დაგეგმილ ანტისახელმწიფოებრივი ქმედებების ლეგალიზაციას. ქართველი ბოლშევიკების მიზანი იყო რევოლუციის გზით საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის მოსპობა.

განსაკუთრებული აქტიურობით გამოირჩეოდა ბოლშევიკური პრესა. გაზეთი „ბატუმსკაია ჟიზნი” ეროვნული გვარდიის ქმედებას ასე აფასებდა: „მომავალი თაობა ზოგიერთი გვარდიელის საქციელს საზღაპროდ გახდის და შესაძლოა აკვანში ატი-

რებული ბავშვი დედამ შეაშინოს სიტყვებით: გაჩუმდი, მოვიდა გვარდიელიო” (გაზ. „ბატუმსკაია ჟიზნი“ №14, 1921).

საქართველოს დე ფაქტოდ და დე-იურედ აღიარების ბრძოლის საქმეში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა დასავლეთ ევროპელი პოლიტიკოსების აზრს, რადგან ამით დამოუკიდებელი საქართველოს ხელისუფლება ასაბუთებდა თავის პროდასავლურ ორიენტაციას და ეს იმ რთულ პერიოდში, როცა უკვე გავრცელებული იყო ამერიკის შეერთებული შტატების სახელმწიფო მდივნის ბენბრიჯ ქოლბის ოფიციალური ნოტა, რომელშიც უარყოფილი იყო საქართველოს ეროვნული, სუვერენული უფლებები. ამერიკამ სცნო რუსეთის იმპერიული საზღვრები (ვ. გურული. თბ. 2003: 75-76).

დასავლეთ ევროპელი პოლიტიკოსების საქართველოში სტუმრობა ბოლშევიკებმა შეაფასეს, როგორც სოციალიზმისადმი ღალატი და სრული დაღუპვის გადარჩენის მიზნით არსებული ხელისუფლებისადმი ხელის შეწყობა. ევროპელი სოციალისტების სტუმრობასთან დაკავშირებით ბათუმის კომიტეტმა დაბეჭდა და ფართოდ გაავრცელა პროკლამაცია, სადაც აღნიშნულია: „დაე, ყვითელი მასპინძლები შეხვდნენ თავიანთ ყვითელ სტუმრებს. ჩვენ ბოლშევიკებს აქ საქმე არ გვაქვს. მთელი ჩვენი სიმპატია იქ არის, სადაც თავს იყრიან და ერთიანდებიან საერთაშორისო პროლეტარული არმიის რაზმები, რომლებიც მიდიან კაპიტალისტთა სიმაგრეების დასანგრევად (პ. ცქვიტარია. ბათ. 1962: 171-172)

ბოლშევიკები საქართველოს მთავრობას ადანაშაულებდნენ რსფსრს-თან დადებული სამშვიდობო ხელშეკრულების დარღვევაში, კერძოდ ის რომ საქართველოს მთავრობა არ აჩქარებდა ინგლისელი ოკუპანტების წასვლას ბათუმის ოლქიდან. ბოლშევიკებს კი ძალიან სურდათ ინგლისელი ოკუპანტების სასწრაფოდ გაყვანა და რუსი ოკუპანტების უსწრაფესად შემოყვანა

სინამდვილეში ინგლისის ჯარი თავისი ნებით რომ არ გასულიყო ბათუმის ოლქიდან, ვინ იცის საქართველოს მომავალი ისტორია რა გზით წარიმართებოდა.

ახასიათებს რა საქართველოს ხელისუფლების დამოკიდებულებას რუსეთის საბჭოთა მთავრობის მიმართ პროფესო-

რი პარმენ ცქვიტარია აღნიშნავს: „რუსეთის საბჭოთა მთავრობა მზად იყო საქართველოს მთავრობასთან ერთად დაეცვა ბათუმი, მაგრამ საქართველოს ხელისუფლებამ არ მიიღო შემოთავაზებული დახმარება და განაცხადა: „ბათუმი ჩვენია და არავის უფლება არ აქვს არც მისი დაპყრობის და არც დაცვისო” (პ. ცქვიტარია, 1962:176)

და მართლაც ქართულმა ჯარმა გენერალ მაზნიაშვილის სარდლობით 1921 წლის მარტში დაიცვა ბათუმი. ბათუმის საგანგებო რწმუნებული გიორგაძე მიმართავდა აჭარის მოსახლეობას: „ქართველო მუსლიმანებო! თქვენც უნდა შეიტანოთ წვლილი სამშობლოს დაცვის საქმეში... ხელი მოკიდეთ იარაღს. მახვილი მტრის გულში (პ. ცქვიტარია, 1962:179)

ქართველებს ერთი კარგი თვისება გააჩნია, ერისთვის ყველაზე მძიმე წუთებში ერი და ბერი ერთიანდება იმ რთულ პერიოდში ერთმანეთის „გვერდიგვერდ იღვწოდნენ სხვადასხვა თაობის პოლიტიკური თუ რელიგიური მრწამსის ადამიანები: ნოე ყორდანია და პეტრე სურგულაძე, ნიკო ნიკოლაძე და აკაკი ჩხენკელი, ზურაბ ავალიშვილი და სამარყანდის ოლქის ყოფილი სამხედრო გუბერნატორი, გენერალი ილია ოდუშელიძე. მათთან ტრიალებდა მუდამ საქართველოს დამოუკიდებლობისა და ერთიანობის მოტრფიალე ჰაიდარ და მემედ აბაშიძეები (მ.სიორიძე, 2011:73) ჰაიდარ აბაშიძის თანამებრძოლი მემედ აბაშიძე აღნიშნავდა: კაცი თუ მოყვარულია თავის მშობლიური დედა ქვეყნისა და თანამემამულეთა, ის სხვასაც შეიყვარებს, და თუ მას არც თავისი ერი, არც სამშობლო, დედა ქვეყანა, არც ლიტერატურა, არც ისტორია და თავისი ეროვნული მეტყველება არ სწამს და არ უყვარს, მისგან ნურავინ სიკეთეს და სიყვარულს ნუ მოეღისო (გაზ. „კახაბერი”, 1991 წლის 28 ნოემბერი).

სამუსლიმანო საქართველოს განმანთავისუფლებელი კომიტეტის თაოსნობით ბათუმის საზოგადოებამ პირველად 1919 წლის 26 მაისს აღნიშნა დამოუკიდებლობის დღე (სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, 2008:493) საზეიმო შეხვედრაზე მემედ აბაშიძემ შემდეგი სიტყვებით მიმართა საზოგადოებას: „ჩვენ თუმცა სარწმუნოებით მაჰმადიანები ვართ, მაგრამ ეროვნებით ქართველები. ქართული სისხლი გვიღულს, სულით და გულით ქართველები ვართ და ამიტომ ჩვენში

ვერასდროს ვერ მოიკიდებს ფეხს იმგვარი ქადაგება, რომელსაც მიზნად ექნება ჩვენ ძმებს ქრისტიან ქართველებს გადაგვიდოს და მტრობა გააჩალოს. ჩვენ უნდა გარდავიქმნეთ ერთ სულათ და სხეულად, რათა აღვიდგინოთ ეროვნული მთლიანობა (გაზ. „კახაბერი“, 1991 წ. № 28. ნომბერი)

ქართველმა ბოლშევიკებმა 1922 წლის 23 მაისს გამოსცეს ბრძანება №5, რომელიც იუნყებოდა, რომ საქართველოს ნამდვილი დამოუკიდებლობის დღე არის 25 თებერვალი და არა 26 მაისი. ამიერიდან გაუქმებულია 26 მაისის დამოუკიდებლობის დღე და მის ნაცვლად ძალაში შედის 25 თებერვლის დღე, როდესაც განთავისუფლდა საქართველო. ბრძანებას ხელს აწერენ საქართველოს მუშათა, გლეხთა და წითელარმიელთა საბჭოების აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარე ფილიპე მახარაძე და მდივანი თ. კალანდაძე. მაგრამ მიუხედავად ამისა, 1922 წელს საქართველოს თითქმის ყველა ქალაქში მაინც აღინიშნა 26 მაისი, თუმცა ამას დიდი რეპრესიებიც მოჰყვა (ჟურნალი „საარქივო მოამბე“ 2010: 4-22).

ამრიგად, ზემოთ მოტანილი ისტორიული მასალა ნათლად წარმოაჩენს ბოლშევიკების დამოკიდებულებას საქართველოს დამოუკიდებლობის მიმართ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აპოლონ სილაგაძე, ვახტანგ გურული, „საქართველო და სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობის აღდგენა (1917-1918) თბ. 1998
2. მალხაზ სიორიძე, „ნარკვევები ბათუმის ისტორიიდან“, ბათ. 2011
3. პარმენ ცქვიტარია: „აჭარაში რევოლუციური მოძრაობის ისტორიის ნარკვევები“, ბათ. 1962
4. ვახტანგ გურული „საქართველოს ისტორია XX საუკუნე, თბ. 2003
5. ვახტანგ გურული, ნოე ჟორდანიას, „პოლიტიკური პორტრეტი“ 1869-1953, თბ. 2003
6. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები „აჭარა“ ტ III, ბათ. 2008.

7. სერგი ვარდოსანიძე, „საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესია 1917-1927. თბ. 2000
8. ხ. ახვლედიანი, „საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება აჭარაში (1917-1921), ბათ. 1971
9. გაზეთი „ერთობა“, №147, 1920
10. გაზეთი „ბატუმსკაია ჟიზნი“, №14, 1921
11. გაზეთი „კახაბერი“, №119, 1991
12. ჟურნალი „საარქივო მოამბე“, №9. 2010.

Merab Megrelishvili

The Bolsheviks and the independence of the Georgia

Summary

The article is based on archival materials and printed data set produced by the Bolsheviks in 1921. The anti-national activities which led to the abolition of the state independence. It is shown that in the current social - political movements of individual processes. The objective is also estimated Social - Democrats in order to maintain the independence of the Georgian state.

ალექსანდრე III ბათუმში

ბათუმი საქართველოს ერთ-ერთი უძველესი ქალაქია. ბათუმის პირვანდელი ფორმა „ბათუსი“ ძვ.წ. ა. IV საუკუნეში უკვე მოიხსენიებოდა. სახელწოდება უნდა მომდინარეობდეს ბერძნული სიტყვიდან, რაც „ღრმას“ ნიშნავს. ბათუმი ყოველთვის გამოირჩეოდა ხელსაყრელი ბუნებრივი და სტრატეგიული მდებარეობით, რაც აპირობებდა ამ მხარისადმი უცხო სახელმწიფოთა ინტერესებს.

1888 წელს რუსეთის იმპერატორი ალექსანდრე მესამე (1881-1894 წწ) მეორედ ესტუმრა კავკასიას. ამ მოგზაურობაში მასთან ერთად იყვნენ: მისი მეუღლე, იმპერატრიცა მარია თეოდორის ასული; ვაჟიშვილები: ტახტის მემკვიდრე უფლისწული ნიკოლოზ ალექსანდრეს ძე (მომავალი იმპერატორი ნიკოლოზ მეორე) და დიდი მთავარი გიორგი ალექსანდრეს ძე.

მეფის ამალაში იყვნენ:

საიმპერატორო კარის მინისტრი გენერალ-ადიუტანტი გრაფი ვორონცოვ-დაშკოვი;

სამხედრო მინისტრი გენერალ-ადიუტანტი ვანნოვსკი;

გენერალ ადიუტანტი რიხტერი;

გზათა მიმოსვლის მინისტრი, გენერალ ადიუტანტი - პოსეტი;

გენერალ ადიუტანტები: ჩერევენი და დანილოვიჩი;

გოფმარშალი თავადი ობოლონსკი;

ფლიგელ-ადიუტანტები: შერემეტიევი და ოლსუფიევი;

პოლკოვნიკი შირინკინი;

ლეიბ - ქირურგი გირში;

ფრეილინები - გრაფინიები ვოდენიშჩევა-კუტუზოვები

მხატვარი მ.ზიჩი და სხვები.

კავკასიაში მოგზაურობის მარშრუტი ასეთი იყო: დონის როსტოვი- მინვოდი (ქალაქი სტავროპოლის მხარეში), პროხლადნაია (გეორგიევსკთან მინერალური წყლები) -ვლადიკავკაზი (ჩრდილო ოსეთი) - ეკატერინოდარი (არმავერი) -ნოვოროოსიისკი, ახალი ათონი, ბათუმი, მიხაილოვო (ხაშური), ბორჯომი,

თბილისი, სიღნაღი, ბოდბე (ნმ.ნინოს ტაძარი), წინანდალი, თელავი, თიანეთი, საბადურის უღელტეხილი (ახალციხის, ბორჯომის, აპინძის მუნიციპალიტეტი), ავჭალა-აჯიქაბული (სადგური), ელისავეტოპოლის სადგური (განჯა), ყარაიაზი (გარდაბანი), ქუთაისი, ბათუმი.

ქუთაისის ცენტრალურ არქივში (ქუთაისის ქალაქის მმართველობა, ფონდი 108, საქმე 685, ფურცელი 108-110) დაცულია კავკასიის მთავარმართებლის (სამოქალაქო ნაწილში) გენერალ-ადიუტანტ დონდუკოვ-კორსაკოვის ბრძანების ასლი იმპერატორის კავკასიაში მოგზაურობასთან დაკავშირებით (ბრძანების ქსეროასლი თან ერთვის მოხსენებას), რასაც თან ახლავს დამატებითი მითითებანი ქუთაისის გუბერნიისათვის.

მეორე პარაგრაფის მესამე პუნქტში (ფურ.83) ნათქვამია, რომ ბათუმის ნაოსნობისა და სავაჭრო საზოგადოების ნავმისადგომზე, გარდა სამხედრო გუბერნატორისა, კომენდანტისა და პოლიცემისტერისა დახვედრაზე უნდა იყვნენ: ა) ქალაქის საკრებულო (დუმა) მთელი შემადგენლობით და საპატიო მოქალაქეები იმპერატორის შესახვედრად შემდგარი კომიტეტის მიერ შემუშავებული სიის მიხედვით. ქალაქის თავმა, დუმის მიერ არჩეულ ორ ასისტენტთან ერთად, უნდა მიართვას იმპერატორს პურ-მარილი და ყვავილები. ბ) საკარანტინო-საბაჟო ოლქის უფროსი, ადმირალი გრევე, ბანკის მმართველი, პორტის მშენებელი, ბათუმის საბაჟოს მმართველი, მომრიგებელი მოსამართლე, გზათა მიმოსვლის განყოფილების უფროსი, სააქციზო უწყების უფროსი ჩინოვნიკი, ფოსტა-ტელეგრაფის კანტორის უფროსი, სახაზინოს უფროსი ...(კაზნაჩი...), გ) კონსულები დ) დეპუტაციები ბათუმისა და ართვინის ოლქებიდან, ოლქის უფროსების მეთაურობით, ე) ქალბატონებმა, კომიტეტის მიერ შედგენილი სიის მიხედვით, სამხედრო გუბერნატორის თანაშემწის, გენერალ-მაიორ თავად ერისთავის მეუღლის თაოსნობით ყვავილები უნდა მიართვან იმპერატორს.

ნავმისადგომიდან საბაჟოს ეზომდე, საპატიო ყარაულის განლაგების ადგილამდე - ბათუმის საქალაქო სასწავლებლის, ბერძნული სკოლის და ბათუმის ქალთა სკოლის აღსაზრდელები აღმზრდელებთან (მომსახურე პერსონალთან ერთად) მოედანზე, მომავალი ტაძრის საძირკვლის სიახლოვეს უნდა განლაგნენ.

მეთორმეტე პარაგრაფის დამატების მიხედვით ქუთაისისა და ბათუმის პოლიციელებს წინადადება მიეცათ მოიწვიონ მონადირეები ადგილობრივ მცხოვრებთაგან, რომლებიც შეასრულებენ პოლიციელთა მოვალეობებს, შედგეს მათი სიები, მიეცეთ განმასხვავებელი ნიშნები და გააცნონ ისინი თავიანთ ვალდებულებებს.

ბათუმსა და ქუთაისში საიმპერატორო მატარებლის ჩამოსვლისა და გამგზავრებისას დანიშნული იყო საგანგებო პრისტავი ან პოლიციის ოფიცერი ბარგზე ზედამხედველობისათვის. გადმოტვირთვისა და გადაზიდვისთვის კი გარნიზონიდან გამოყოფილი იყო 25 ადამიანი და 5 ფურგონი.

ბათუმში იმპერატორის გემი 25 სექტემბერს, დილის 10 საათზე ჩავიდა. გამოჩნდა თუ არა გემ „მოსკვაზე“ იმპერატორის შტანდარტი, ყველა გემიდან, ყურედან და სახმელეთო ბატარეიდან გაისმა საიმპერატორო სალუტი. ბათუმის ქუჩები დილიდანვე ხალხით იყო სავსე, ისინი მრავალფეროვან აღმოსავლურ ტანსაცმელში იყვნენ გამოწყობილნი. ყურეში მდგომი ყველა გემი და ქალაქის შენობები დროშებით იყო მორთული. ნავსადგურში მის უდიდებულესობას შეხვდნენ: ოლქის ხელმძღვანელობა, მიხაილოვსკის ციხესიმაგრის კომენდანტი,

უმალღესი სამოქალაქო ჩინები და ქალაქის თავი ხმოსნებთან, ქალაქის საპატიო მოქალაქეებთან და ბათუმისა და ართვინის ოლქების დეპუტაციასთან ერთად.

ქალაქის თავმა მის უდიდებულესობას ვერცხლის სინით ტრადიციული პურ-მარილი მიართვა. ლანგრის ძირზე ბათუმის ხედი იყო გამოსახული, გვერდები აჟურული, ასეთივე დაფნის ფოთლებით იყო მორთული. გვერდებზე - ორი მედალიონი ახლად მშენებარე ტაძრისა და ბაზრის ხედებით. ნავმისადგომზე, კარავში, რომელიც აღმოსავლური ხალიჩებითა და ქსოვილებით იყო მოფენილი, შეკრებილიყო ქალაქის მთავრობა და სხვა სახელმწიფოთა კონსულები სააღლუმო კოსტიუმებში, კარვის მარჯვენა მხარეს ქალბატონები იდგნენ, მარცხნივ - ბათუმისა და ართვინის ოლქების დეპუტატები, აღმოსავლური ტანისამოსითა და ჩალმებით. მათაც მიართვეს იმპერატორს საუცხოო ვერცხლის აჟურული სინით პურ-მარილი.

გაზეთი „ივერია“ წერდა - „ დღეს მეოთხე დღეა, რაც მისი უდიდებულესობა ხელმწიფე იმპერატორი, ხელმწიფე იმპერატორიცა და მისი იმპერატორობითი უმაღლესობა ტახტის მემკვიდ-

რე ჩვენს ქვეყანაში ბრძანდებიან“, 25 სექტემბერს, მეათე საათზედ ციხეებიდან ზარბაზნების გრიალმა ბათომელებს აცნობა, რომ იგი ბედნიერება, რომელსაც ელირსა ახალი ათონი, ბათომსაც მოუშუქა. მშვენივრად და მრავალფერად მორთული იყო ნავთსადგური ბათომისი, საცა მათი უდიდებულესობანი უნდა გადმობრძანებულიყვნენ ზღვიდან ხმელეთზედ“

იმპერატორი გემიდან ჩამოვიდა, მას ყველა მხრიდან „ურას“ შეძახილებით შეხვდნენ, იგი მიესალმა დეპუტაციას. იმპერატრიცა მარია თეოდორეს ასულს ყვავილების თაიგული მიართვა ოლქის უფროსის მეუღლემ, თავადის ქალმა ერისთავმა და თვით ოლქის უფროსმა. ნავსადგურიდან ალექსანდრე მესამე გაემართა ეკლესიისკენ, სადაც პლასტუნკის ბატალიონის საპატიო ყარაული იდგა მუსიკოსებთან ერთად. წმ. არქისტრატე მიქაელის ქალაქის ეკლესიასთან იმპერატორს შეხვდა გურიისა და სამეგრელოს ეპისკოპოსი გრიგოლი, ორ არქიმანდრიტსა და სამღვდლოებასთან ერთად და სიტყვით მიმართა და დალოცა იგი.

ჯვრით კურთხევისა და აიაზმის პკურების შემდეგ შესრულდა ღვთისმსახურება და საღმრთო ლიტურგია. ეკლესიის ეზოში და შესასვლელში პოპერტი იდგა ოქრომკერდით მოქარგულ ტანსაცმელში გამონყობილი ალბანელებისაგან შემდგარი ყარაული. მოისმინეს წირვა, რადგან კვირა დღე იყო.

ღვთისმსახურების შემდეგ იმპერატორი ხალხით სავსე ქუჩების გავლით მოედნისაკენ გაემართა, სადაც ახალი ტაძრის საძირკვლის ჩაყრა ხდებოდა. ალღუმში მონაწილეობდნენ: ბათუმის ადგილობრივი ბატალიონის ნაწილი, მიხაილოვის სიმაგრის არტილერიის ორი ბატალიონი, პლასტუნსკის პირველი ქვეითი ბატალიონის ასეული, 149-ე შავი ზღვის პოლკის სამი ნაწილი და სასაზღვრო დაცვის ქვეითი და ცხენოსანი შენაერთი.

საძირკვლის ჩაყრას ესწრებოდნენ საქალაქო სასწავლებლების აღსაზრდელები, კონსულეები, ქალაქის მმართველობის და ადმინისტრაციის წამომადგენლები. საძირკვლის გარშემო დროშები და ბაირალები იყო აღმართული. ხელმწიფე იმპერატორმა საძირკვლის პირველი ქვა დადო, შემდეგ ქვები დადეს იმპერატრიცამ და სამეფო ოჯახის წევრებმა. შემორჩენილია ბრინჯაოს ნიჩაბიც, რომელზედაც ამოტვიფრულია გრავიურა

„ქალაქი ბათუმი, 1888 წლის 25 სექტემბერი“ - ტაძრის საძირ-კვლის ჩაყრის ზუსტი თარიღი. ამ ნიჩაბით პირველი ცემენტი ჩაისხასაძირკველში. იმპერატორის სახელითა და გვარით ამოტვიფრული ნიჩაბი კერძო კოლექციას წარმოადგენს და მოსკოვში მცხოვრები ბათუმელი ექიმისა და კოლექციონერის მიხეილ ალშიბაიას ოჯახში ინახება.

ეპისკოპოსმა გრიგოლმა სიტყვით მიმართა იმპერატორ ალექსანდრე მესამეს და აღნიშნა: „... გაივლის წლები და ამ ტაძრის შემდეგ უფლის ჯვარი გაბრწყინდება ქრისტიანული ხელოვნების გასაოცარ ნიმუშთა ნანგრევებზე, რომლებიც უხვადაა ამ მხარეში, და გაბრწყინდება არა მახვილის ძალით, არამედ ნათლის, რწმენის და საღმრთო მადლის ძალით.“

ეპისკოპოსმა აკურთხა მომავალი ტაძრის ადგილი, ჯარი და დროები. ღვთისმსახურების დასრულების შემდეგ საეკლესიო მსვლელობა ეკლესიაში დაბრუნდა, ხოლო ჯარებმა იმპერატორის წინ ცერემონიალური მარშით გაიარეს და მეფის მადლობა დაიმსახურეს.

აღლუმს ხელმღვანელობდა პოლკოვნიკი შევიჩი. იმპერატრიცა მარია ფეოდოროვნა აღლუმს საგანგებოდ მოწყობილი და დროშებით მორთული კარვიდან ადევნებდა თვალს. ქალაქში დიდი ფაციფუცი იყო, მაღალჩინოსნობა ცდილობდა იმპერატორს საკადრისად დახვედროდა. საინტერესო მოგონება აქვს დავით კლდიაშვილს: „შავულვაშიანთა პარადი“-ს შესახებ. ის წლების მანძილზე მსახურობდა ბათუმის სამხრეთ ნაწილში. ბათუმში საქალაქო ცხოვრების თვითმხილველი იყო და თავადაც აქტიურად მონაწილეობდა ქალაქის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. დავით კლდიაშვილი განსაკუთრებული სიყვარულით, პატივისცემითა და ავტორიტეტით სარგებლობდა სამხედრო მოსამსახურებს შორის. იმპერატორთან შეხვედრის ცერემონიალის მომზადებაში აქტიური მონაწილეობას ქართველი საზოგადოების თხოვნით დავით კლდიაშვილიც იღებდა. ის თავის ნაწარმოებში „ჩემი ცხოვრების გზაზე“ - იგონებს: „ჩემი ნაწილიდან ერთი გუნდი იღებდა მონაწილეობას ამ ზეიმში, რათა განსხვავებული იერი მიეცა ჯარისკაცებისათვის, შევიჩმა გუნდებისათვის შეაკერვინა განსხვავებული ქუდეები და გასაოცარი განიერი შარვლები. გამოწერა პეტერბურგიდან ულვაშები, ეს ულვაშები სპეციალური მექანიზმით მაგრდებოდა ცხვირში, საჭირო იყო შეჩვევა მათ სატარებლად, რადგან ეს უცხოური მექანიზმი ჯარისკაცებს ცხვირში უღივინებდა და სანამ არ შეეჩ-

ვეოდა კაცი დიდხანს ვერ იგუებდა მას. ამიტომ ვიზიტამდე ამ უღვაშებს უკეთებდნენ ჯარისკაცებს და აჩვენებდნენ ტარებას და ისინიც მოთმინებით იტანდნენ ამ განსაცდელს. იმპერატორის ვიზიტი შედგა და „შავუღვაშიანთა პარადმაც“, მოწონება დაიმსახურა, იმპერატორმა ღიმილით თქვა: „რა ყოჩაღებს მოუყრიათ თავი ამ ნაწილში!“ კარგია რომ ხელი არ შეუხია რომელიმე ჯარისკაცისათვის, თორემ მთელი ეს ბუტაფორია თავზე დაატყდებოდა მის მომწყობს...“

ბათუმში იმპერატორმა გემ „მოსკვაზე“ ისაუზმა, საუზმეს ესწრებოდა ეპისკოპოსი გრიგოლი და წარჩინებული სამღვდელონი. შემდეგ კი ქალაქის ბაღს ესტუმრა, სადაც ამ მხარის ყველაზე შესანიშნავი მცენარეები ხარობდა. იმპერატორი ძალიან მოიხიბლა ბაღის სილამაზით. სამეფო ოჯახის წევრებიდან იმპერატორს ბაღში ვირჯინიული დიდყვავილა მაგნოლია დაურგავს, იმპერატრიცა მარია ფიოდოროვნას კი კედარი. უფლისწულმა ნიკოლოზ მეორემ კი - ჩინური კინენგამია. მისი დარგული ხეები დღესაც ადვილად შეგიძლიათ გამოარჩიოთ სიმაღლითა და სიდიდით. ბაღს იმპერატორის პატივსაცემად „ალექსანდრეს ბაღი“ ეწოდა, თუმცა მისი სახელწოდება შემდგომში რამდენჯერმე შეიცვალა. 1932 წელს ბაღი კულტურისა და დასვენების პარკად გადაკეთდა. 1933 წელს საბავშვო პარკად, მოგვიანებით პიონერთა პარკად, დღეს მას „6 მაისის პარკი“ ჰქვია.

დავით კლდიაშვილი იგონებს: „ახირებულმა პოლკოვნიკმა შევიჩნა დაიჟინა, რომ როცა მეფე ალექსანდროვის ბაღიდან გამოვიდოდა და იქვე მყოფ ჩვენს საზაფხულო ბანაკში შემოადგამდა ფეხს, უნდა შეხვედროდა სათამაშო ზარბაზნების სროლით. ეს უკვე მასხრობას დაემსგავსებოდა და ერთი უბედურება მოხდებოდა, ურჩიეს შევიჩს ეს არ დაეშვა, მაგრამ იგი თავისაზე იდგა. უბედურების თავიდან ასაცილებლად აცნობეს ვისაც საჭირო იყო, რომ იმპერატორი ჩვენი ბანაკისაკენ არ გაეტარებინათ, თორემ სკანდალი მოხდებოდა და სხვა გზით გაიყვანეს ბაღიდან. შევიჩი დარჩა გულდანყვეტილი, რომ არ ეღიროსა მისებური ზემოთ მიელო იმპერატორი“.

შემდეგ იმპერატორი ბურუნ-ტაბიეს ციხე-სიმაგრეში გაემართა, სადაც ბატარეის შეიარაღება დაათვალიერა, სიმაგრე, სამხედრო ჰოსპიტალი და დაათვალიერა რა ბათუმი, თავისი

კმაყოფილება გამოუცხადა ქალაქის ხელმძღვანელობას.

ქალაქის მთავარი ქუჩა თავდაპირველად ახლანდელი მემედ აბაშიძის ქუჩა იყო. X X საუკუნის დასაწყისში ბათუმის ამ ქუჩას „მარიას გამზირს“ უწოდებდნენ, ქუჩის ეს სახელწოდება იმპერატორ ალექსანდრე მესამის ვიზიტს უკავშირდება. სწორედ იმპერატორის მეუღლის პატივსაცემად უწოდა ქალაქის მმართველობამ ბათუმის ცენტრალურ ქუჩას მარიას გამზირი.

მისი უდიდებულესობა ალექსანდრე მესამეს ვიზიტის დროს ერთ-ერთ ბათუმელ ფოტოგრაფს, გვარად კუშნერსკის ერგო პატივი თან ხლებოდა იმპერატორს და ამ ვიზიტის ამსახველი ფოტოები გადაეღო. კუშნერსკის ჰქონდა ატელიე კინო „აპოლო“-ს გვერდით, როგორც ცნობილია კუშნერსკის ეს ნეგატივები ჩამოართვეს და რალაც სასწაულით გადარჩენილი რამდენიმე ფოტოა, რომელზედაც აღბეჭდილია რუსეთის იმპერატორის ჩამოსვლა ბათუმის პორტში.

სალამოს ბათუმი ილუმინაციებით იყო განათებული, სამხედრო გემებზე ფელშფეიერები დაენთოთ,

იმპერატორ ალექსანდრეს სტუმრობა ბათუმმა ქალაქის კლუბში ბრწყინვალე მეჯლისით და მთელი ქალაქის ილუმინაციით აღნიშნა. შებინდებისას, 6 საათზე, ბათუმთან ახლომდებარე მთებზე და გორაკებზე კოცონები დაინთო.

გემ „მოსკვაზე“ ჩაის მირთმევის შემდეგ ალექსანდრე მესამე მატარებლით მიხაილოვოში (ხაშური) გაემგზავრა. გზად საჯარისო შენაერთები იდგნენ შეიარაღების გარეშე, უკრავდა მუსიკა, ისმოდა ხალხის აღტაცებული შეძახილები. სიმაგრიდან სალუტი გაისმა.

გაზეთ „ივერია“-ში ვკითხულობთ: „მეექვსე საათზედ რკინის გზით ხელმწიფე წამობრძანდა ბათომიდან და როცა ციხისძირს მიუახლოვდა, ხელმწიფე იმპერატორმა ბრძანა და მატარებელი გაჩერდა. გადმობრძანდნენ საიმპერატორო ვაგონიდან და კეთილი ინებეს ზღვის პირას რამდენიმე ხანს დაყოვნება. ის ზღვა, ის მთები, ის ღელე და ხეები, ის ციაგი და მშვენიერი სალამო მართლა რომ მიმზვიდველი და დამატკბობელია. ძნელია რომ კაცმა უკეთესი რამ ნახოს“. ასეთი იყო იმპერატორის მოგზაურობა ბათუმში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. „კავკაზსკი კალენდარი“
2. „ლიტერატურული პალიტრა“ - დავით კლდიაშვილი „ჩემი ცხოვრების გზაზე“, 2012 წელი 6);
3. ვლადიმერ სიჭინავა „ბათუმის ისტორიიდან“;
4. გაზეთი „ივერია“;
5. ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცული ფონდი - „ქუთაისის ქალაქის მმართველობა“

Mzia Kekeishvili

Alexander III in Batumi Summary

In 1888 Alexander III – Russia Emperor (1881-1894) second time visited Caucasia. In this journey with him were: his wife – Maria Feodorovna – the Empress; sons: Nikolay Alexandrovich – Crown (future Emperor Nicholas II) and Grand Duke George Alexandrovich. This article presents the events about Emperor visit in Batumi.

მაია რურუა

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს (აჭარის) და უკრაინის ურთიერთობები (საარქივო სამმართველოში დაცული მასალების მიხედვით)

მსოფლიოში იშვიათია ქვეყნები, რომელთა სოციალურ-კულტურული განვითარება, ისტორიული წარსული და აწმყო ისე ჰგავდეს ერთმანეთს, როგორც საქართველოსა და უკრაინის ისტორია. უკრაინის სახალხო მგოსანი ტარას შევჩენკო გაცნო რა საქართველოს ისტორიას თქვა: „რამდენი რამ საერთოა უკრაინელი და ქართველი ხალხების ბედში“. სწორედ ეს საერთოობა და ერთნაირი მისწრაფება – იყვნენ თავისუფალნი და ჰქონდეთ ერთიანი ქვეყანა – გახდა ამ ორ თავისუფლებისმოყვარე ერს შორის მეგობრობისა და ურთიერთპატივისცემის საფუძველი. უხილავად გაბმულმა სულიერმა ძაფებმა ერთმანეთს დააახლოვა ქართველი და უკრაინელი ხალხის საამაყო შვილები აკაკი წერეთელი და ტარას შევჩენკო. ბედმა უკრაინაში გადაისროლა და იქ ჰპოვა სამუდამო განსასვენებელი ქართველმა პოეტმა დავით გურამიშვილმა, საქართველოს სიყვარულს ეზიარა და ქართულ მინას მიეზარა უკრაინელი პოეტი ქალი – ლესია უკრაინკა. ერთი ქვეყნიდან მეორეში მოისროლა მეგობრობის გრძნობამ და ამ ქვეყნების გმირებად აქცია მეორე მსოფლიო ომის ქართველი და უკრაინელი მეთრეები.

რაც შეეხება ლიტერატურას, უყურადღებოდ ვერ დავტოვებთ ქართველი ხევისბერის და უკრაინელი ტარას ბულბას პიროვნული თვისებების, მრწამსის და სამშობლოსადმი ერთგულების მსგავსებას.

საქართველოსა და უკრაინას შორის არსებულმა კეთილმეგობრულმა ურთიერთობებმა ასახვა ჰპოვა ამ ორი ერის კულტურულ-ეკონომიკური განვითარების ყველა სფეროში, რაც თავის მხრივ მიმონერებში, ბეჭდურ და წერილობით წყაროებში გამოიხატა და ბოლოს არქივებსა და მუზეუმებში დაიდო ბინა.

ზოგადად საქართველოს, ჩვენს შემთხვევაში კი აჭარა-უკრაინის ურთიერთობის შესახებ საკმაო მასალაა დაცული აჭარის

ცენტრალური არქივის ფონდებში: აჭარის არ მინისტრთა საბჭოს (რ-2), ბათუმის საქალაქო საბჭოს აღმასკომი (რ-10), აჭარის არ განათლების სამინისტრო (რ-5), ბათუმის სავაჭრო პორტი (რ-60), სპორტული და პროფკავშირული ორგანიზაციები, ლიტერატურის და ხელოვნების ფონდები. ამ ურთიერთობის შესწავლის დროს განსაკუთრებულად საინტერესოა მწერლისა და დრამატურგის ამირან შერვაშიძის პირადი ფონდი (რ-59).

ჩემი (მოცემული) მოხსენება მოკრძალებული ცდაა მასალების მიმოხილვისა, თავმოყრისა და გამომზეურებისა და არ გააჩნია პრეტენზია სრულყოფილებისა.

აჭარისტანის ასსრ განათლების სახალხო კომისარიატის ფონდში (რ-5) დაცულია 1929 წლის 24 იანვარს უკრაინის სსრ ქალაქ ხარკოვიდან გამოგზავნილი სრულიად უკრაინის აღმოსავლეთმცოდნეობის სამეცნიერო ასოციაციის წერილი 1929 წლის 23 აპრილს სრულიად უკრაინის სამეცნიერო ასოციაციის ყრილობაზე აჭარისტანიდან წარმომადგენლის მიწვევის შესახებ. დელეგატს უნდა მოემზადებინა მოხსენება აჭარის კულტურული მიღწევების თაობაზე. ასოციაციის ყრილობის მუშაობაში მონაწილეობის მისაღებად მიწვეული იყვნენ გერმანელი, თურქი და ფრანგი მეცნიერები. აქვე დაცულია აჭარისტანის განსახკომის კოლეგიის სხდომის ოქმი №2 08.03.1929 წ. – ასოციაციის ყრილობაზე დელეგატად ქუთათელაძის წარგზავნის შესახებ. მოხსენების თემა „აჭარისტანის მიღწევები კულტურულ ფრონტზე“ (რ-5; აღწ.1; საქ.152; ფურც.4-8; 16-17). ბათუმის, სევასტოპოლისა და ოდესის პორტებს შორის გამართული სოცმეფიზირების 1932 წლის ხელშეკრულებები და ამ საკითხებთან დაკავშირებული მიმონერები დაცულია ბათუმის სავაჭრო პორტის ფონდში (რ-60; აღწ.1; საქ.31; ფურც.13-14).

ქართველ და უკრაინელ ხალხებს შორის მეგობრობა კიდევ უფრო განმტკიცდა და გაძლიერდა II მსოფლიო ომის დროს. „საქართველო და უკრაინა“ – ასე ჰქვია მწერლისა და დრამატურგის ა. შერვაშიძის ჩანაწერებს, რომლებშიც II მსოფლიო ომში ქართველი და უკრაინელი მეზობლების არნახულ გმირობაზეა საუბარი. კავკასიის დამცველთა რიგებში იყვნენ ძმები სერჟანტები დიმიტრი და ივანე ოსტაპენკოები, უფროსი ლეიტენანტი ტიტორენკო, კაპიტანი ნაზარენკო დნეპროპეტროვსკის ოლქის სოფ.

ივანოვკადან, ლეიტენანტი პეტრე რუდენკო ხუტორ მატუსოვოდან, მფრინავები ბორის და დიმიტრი გლინკები.

უკრაინის განთავისუფლებისთვის მებრძოლთა რიგებში იყო უკრაინის პირველი პარტიზანული პოლკის მეთაური, სსრკ გმირი დავით ბაქრაძე. მან ბრძოლით გაიარა 21000კმ. მტრის ზურგში და არნახული გმრობისა და ვაჟკაცობის მაგალითი უჩვენა თანამებრძოლებს.

უკრაინელმა პარტიზანებმა ექსპრომტად ლექსიც გამოუთქვეს და მასზე შექმნილი სიმღერით იბრძოდნენ გერმანელ ფაშისტთა წინააღმდეგ:

Раньше строил он заводы

Строил башни, корпуса

А теперь Бакрадзе фрицман

Приподносит чудеса!

საოცარი გმრობით დაამახსოვრეს თავი და უკვდავყვეს არა მარტო თავისი, არამედ საქართველოს სახელი უკრაინის განთავისუფლებისათვის მებრძოლმა სხვა ქართველებმა: სსრკ გმირებმა გენერალ-პოლკოვნიკმა კ. ლესელიძემ და გენერალ-პოლკოვნიკმა პ. ჩანჩიბაძემ (რ-59; არნ.1; საქ.87, 88).

ომის შემდგომ წლებში დიდი მუშაობა გაჩაღდა სკოლები-სა და პიონერთა და მოსწავლეთა სასახლეების ნორჩ ნითელ-კვალმაძიებელთა წრეების მიერ ომში დაღუპულ და დაკარგულ მეომართა საფლავების მოკვლევისა და საძმო საფლავებში დაკრძალულ მეომართა ნათესავების მისამართების დადგენისათვის. ბათუმის პიონერთა და მოსწავლეთა რესპუბლიკური სასახლის ფონდში (რ-404) დაცულია ქობულეთის ნორჩ ნითელ-კვალმაძიებელთა რაზმის „მზიური“-ს მიერ შედგენილი სიები, სადაც ჩამოთვლილია ბრესტის, ხარკოვის ოლქის სოფ. ნადეჟდონოვში, ოდესის ოლქის სოფ. ანანიევში, ლვოვში და ლვოვის ოლქის ქ. ბროდში, დნეპროპეტროვსკის ოლქის ნიკოლაევის რაიონის, სევასტოპოლში, დონეცკში, ხერსონის ოლქში დაკრძალულ ქართველ მეომართა გვარები (რ-404; არქ.1; საქ.156; ფურც.14-31).

ამავე ფონდში დაცულია პიონერთა და მოსწავლეთა რესპუბლიკური სასახლის დირექტორის 1990 წლის წერილი აჭარის ასსრ სახალხო განათლების მინისტრისადმი, ხარკოვში ავტო-

მოდელისტთა შეჯიბრებაში მონაწილეობის მისაღებად სასახლის ავტომოდელისტთა წრის წევრების წარგზავნის შესახებ (რ-404; აღნ.1; საქ.192; ფურც.10).

შეჯიბრებები სპორტის სახეობის გარეშე წარმოუდგენელია. სარენაო კოოპერაციის საბჭოს ლენინის ორდენოსანი საკავშირო ფიზკულტურული საზოგადოება „სპარტაკი“-ს აჭარის საზოგადოების ფონდში დაცულია 1938 წლის ფიზკულტურული საზოგადოება „სპარტაკი“-ს აჭარის საზოგადოების პრეზიდიუმის, სარენაო არტელების („ქალთა გამარჯვება“, „პირველი მაისი“), ფიზკომიტეტის წარმომადგენელთა და აქტივისტთა სხდომის ოქმები საქართველოსა და უკრაინის ფიზსაზოგადოებებს შორის სოცშეჯიბრების პირობების და პუნქტების ჩამოყალიბების და ხელშეკრულების გაფორმების შესახებ (რ-814; აღნ.1; საქ.6; ფურც.14-21). სხდომაზე ცნობად იქნა მიღებული, რომ უკრაინული ხელშეკრულებიდან პუნქტები მიღებულია ინსტრუქტორების, მწვრთნელების და ხელმძღვანელ პირთა საერთო კრებაზე. კიევში ხელშეკრულების გასაფორმებლად მივლინებული იქნა ლოხოვი (რ-814; აღნ.1; საქ.8; ფურც.25).

რა თქმა უნდა, ეს სპორტული ურთიერთობები შემდგომში გაგრძელდა და მოითხოვს სათანადო შესწავლასა და გამოკვლევებს.

აჭარის ცენტრალური არქივის თანამშრომელთა მიერ ხალხთა შორის მეგობრული ურთიერთობის შესახებ საარქივო დოკუმენტებზე დაყრდნობით არაერთი მოხსენება მომზადდა.

1982 წელს აჭარის ცსა უფროსი არქივისტის გ. ანდლულაძის მოხსენებაში „სახელმწიფო არქივის დოკუმენტური მასალები ხალხთა მეგობრობის ცოცხალი მატრიანე“ – ასახულია სოფლის მეურნეობის დარგში ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკებისა და სოციალისტური ქვეყნების ურთიერთთანამშრომლობისა და ურთიერთმეგობრობის ამსახველი მაგალითები. მათ შორის უკრაინის სსრ ხერსონის ოლქის ბელოზერსკის რაიონის და საქართველოს სსრ აჭარის ასსრ ბათუმის (ხელვაჩაურის) რაიონის ანგისის კოლმეურნეობებს შორის. ამ მეგობრობის პატივსაცემად ბელოზერსკელებმა თავიანთ ერთ-ერთ მეურნეობას „ბატუმკი“ უწოდეს, ხოლო ხელვაჩაურელებმა „ბელოზერსკი“ (რ-89; აღნ.1; საქ.590; ფურც.7-8). აჭარის ასსრ ბათუმის (შემდგომში ხელვა-

ჩაურის) რაიონის მშრომელთა დეპუტატების რაიონული საბჭოს აღმასკომის ფონდში დაცულია 1957 წლის გადაწყვეტილება სოფ. ანგისის სასოფლო-სამეურნეო არტელისათვის სოფ. ანგისის „ბელოზერსკის“ სახელობის სასოფლო-სამეურნეო არტელის ნოდების შესახებ (რ-18; აღწ.1; საქ.1006; ფურც.48).

ამ რაიონებს შორის თანამშრომლობის შედეგად ხელვაჩაურის რაიონის საბჭოთა მეურნეობების ფერმებში გაუმჯობესდა მსხვილფეხა პირუტყვისა და ღორის ჯიშობრივი შემადგენლობა, ბელოზერსკის მიწას კარგად შეეგუა ქართული ვაზის ჯიშები: „რქანითელი“ და „საფერავი“.

აჭარის ცსა ფონდში დაცულია სამამულო ომის პერიოდში აჭარის, რუსეთისა და უკრაინის მშრომელთა შორის ურთიერთმეგობრობის მასალებზე დაყრდნობით შედგენილი უფროსი არქივისტის, სამამულო ომის სხვადასხვა მედლის და ორდენის კავალერის ს. ტაბალუას მოხსენება (რ-89; აღწ.1; საქ.593, 1982წ).

1943 წელს აჭარის კომკავშირელები მნიშვნელოვანი საქმის ინიციატორებად გამოვიდნენ: მათ პირველებმა იკისრეს შეფობა გაენიათ დონბასის ქალაქ კრასნოლუჩის მალაროელებსათვის. 1943 წლის დეკემბერში აჭარის ასსრ კომკავშირელების ძალისხმევით უკრაინაში გაგზავნილი იქნა 3 ვაგონი საჩუქარი. ციტრუსოვანთა ნაყოფი, თამბაქო, ჩაი, ხილი, საოჯახო საგნები, თბილი ნივთები და სხვა.

უკრაინის კპ(ბ) კრასნოლუჩის საქალაქო კომიტეტის და მშრომელთა დეპუტატების საქალაქო საბჭოს ორგანო გაზეთი „სტალინსკი ზაბოტი“ ამ ფაქტის შესახებ წერდა: „ქალაქ კრასნოლუჩის კომკავშირელები, ახალგაზრდები და ყველა მშრომელი მხურვალე მადლობას გიძღვნიან თქვენ აჭარის კომკავშირელებს ძმური დახმარებისათვის“ (რ-89; აღწ.1; საქ.593; ფურც.5). მოხსენებაში დაწვრილებით არის ჩამოთვლილი აჭარის მოსახლეობის მიერ შეგროვილი საჩუქრების შემადგენლობა და რაოდენობა, ამავე მოხსენებაში მოყვანილია უკრაინელი მეომრის, უმცროსი სერჟანტის გ. ლონჩენკოს მიერ საქართველოში გამოგზავნილი წერილი, რომელშიც იგი მადლობას უხდის აჭარის მცხოვრებლებს უკრაინაში გაგზავნილი საახალწლო საჩუქრისათვის. „ჩემს წერილს მაშინ ვწერ, როცა გმირული წითელი არმია ათავისუფლებს მშობლიურ უკრაინის მიწა-წყალს. გაზეთ-

ში წავიკითხე თქვენი დახმარების შესახებ უკრაინელი მშრომელებისადმი და გული სიამაყით ამევსო. ჩემთვის ისე ძვირფასია მზიური საქართველო, როგორც მშობლიური უკრაინა. მე ისე ვაფასებ საქართველოს დიდი პოეტს შოთა რუსთაველს, როგორც მშობლიურ უკრაინელ პოეტს ტარას შევჩენკოს. მე ამას გნერთ როგორც უკრაინელი ხალხის შვილი – ასე მთავრდება ეს ამაღელვებელი წერილი ფრონტიდან.

აჭარის მშრომელთა დახმარება ამით არ დასრულებულა. დონბასელი მოსახლეობისათვის ომის წლებში ქობულეთისა და ხულოს რაიონის მშრომელებმა შეაგროვეს 8 921 კგ. კარტოფილი, 1 448 კგ. თამბაქო, 496 კგ. ნიგოზი, 302 კგ. ვაშლი, 131 კგ. ლობიო, 347 წყვილი ხელთათმანი და სხვა.

1944 წლის 30 იანვარს აჭარის ასსრ სახკომსაბჭომ და საქართველოს კპ (ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტმა სპეციალურ თათბირზე განიხილა საკითხი ომით დაზარალებული რუსეთისა და უკრაინის რაიონებისათვის სანაშენო პირუტყვის გამოყოფის შესახებ. ამ დადგენილებით აჭარმინსახკომისა და ცხოველდამზადების აჭარის რესპუბლიკურ კანტორას დაევალა ორგანიზაცია გაენიათ დაზარალებული რაიონებისათვის 800 სული მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის გამოყოფის საკითხს.

დაზარალებული რესპუბლიკების, მათ შორის უკრაინის სახალხო მეურნეობის აღდგენის საქმეში მონაწილეობას ღებულობდნენ ბათუმის რკინიგზის საორთქმავალო და სავაგონო დეპოს კოლექტივები; სკოლების, თეატრების, ბიბლიოთეკების დასაკომპლექტებლად და ნორმალური მუშაობის უზრუნველსაყოფად აჭარის განათლების მუშაკები და მოსწავლეები მოსახლეობაში აგროვებდნენ წიგნებსა და სასწავლო ნივთებს; ომით დაზარალებულ რაიონებში აჭარიდან სამუშაოდ გაიგზავნა მედიცინის მუშაკები (რ-89; აღწ.1; საქ.593).

როცა აჭარა-უკრაინის ურთიერთობაზე საუბრობ, გვერდს ვერ აუვლი აჭარის ასსრ ხელვაჩაურის რაიონის სოფ. ანგისის ბელოზერსკის სახელობის საბჭოთა მეურნეობასა და უკრაინის სსრ ხერსონის ოლქის ბელოზერსკის კოლმეურნეობას შორის დამყარებულ მჭიდრო მეგობრობას ომის წლებში გამონართობილი ეს მეგობრობა შემდგომ წლებშიც გაგრძელდა. 1954 წელს ბელოზერსკის და ბათუმის რაიონებს შორის გაშლი-

ლი სოციალისტური შეჯიბრების და უკრაინის რუსეთთან შეერთების 300 წლისთავთან დაკავშირებით უკრაინელმა კოლმეურნეებმა ბათუმის რაიონის კოლმეურნეობებს საჩუქრად გამოუგზავნეს 16 სული სანაშენო ღორი და ერთი სული საფურე (რ-18; აღნ.1; საქ.915; ფურც.54-55).

ამ ორ რაიონს შორის დამყარებული მეგობრობა სოციალისტური შეჯიბრების ფონზე კიდევ უფრო მტკიცედობდა, ხდებოდა დელეგაციების საქმიანი გაცვლა და შეხვედრები.

სსრკ შექმნის 50 წლისთავთან დაკავშირებით 1972 წლის 23 ივლისს ხელვაჩაურის რაიონს ეწვია ხერსონის ოლქის ბელოზერსკის რაიონის მშრომელთა დელეგაცია. სტუმრებს შორის იყვნენ: ბელოზერსკის რაიონის რაიკომის მდივანი პ. მიხაილევსკი, ბელოზერსკის რაიონის წითელი დროშის ორდენოსანი საბჭოთა მეურნეობა „ინგულტი“-ს დირექტორი ვ. სტეცენკო, მებოსტნეობის ს/მეურნეობის დირექტორი ნ. სილენკო, საბჭოთა მეურნეობა

„ლიმანსკი“-ს პარტკომის მდივანი ა. ტრიფონოვი, ს/მეურნეობა „ბატუმსკი“-ს მერგოლური, სოციალისტური შრომის გმირი ე. შევჩენკო, სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორი ულიანიცკი. სტუმრებმა დაათვალიერეს რაიონი, გაეცნენ ქართველი მეგობრების მუშაობასა და ცხოვრებას. ამ შეხვედრისადმი მიძღვნილ აქტივისტთა კრებაზე მისალმებით გამომსვლელთა შორის იყვნენ როგორც სტუმრები, ასევე მასპინძლები. სტუმრებს მასპინძლის როლში მიესალმა და თავისი თავგადასავალი უამბო სალიბაურის ს/მეურნეობის მუშამ, ლენინისა და შრომის წითელი დროშის ორდენების კავალერმა უკრაინელმა უ. პირკოვამ, რომელიც 1932 წელს ვინიცის ოლქიდან სულ ახალგაზრდა ეწვია აჭარას და აქ დამკვიდრდა. ბელოზერსკელთა სტუმრობის შესახებ მასალები ფართოდ გაშუქდა გაზეთებში „საბჭოთა აჭარა“ (გაზეთი „საბჭოთა აჭარა“ №146 – 27.07.1972წ. №164 – 23.08.1972წ.). კინოვიდეოფოტოფონო დოკუმენტების საცავში დაცულია ამ მოვლენის ამსახველი ფოტოდოკუმენტები.

1972 წელს კიდევ ერთი ღონისძიება მიეძღვნა ქართველი და უკრაინელი ხალხის მრავალწლიან მეგობრობას. 1972 წლის 21 ივლისს ბათუმის ზღვისპირა პარკში საზეიმოდ გაიხსნა უკრაინელი პოეტი ქალის ლესია უკრაინკას ძეგლი. უკრაინელი სკულპტორის ვრონსკის მიერ თეთრი მარმარილოსგან გამო-

ქერნილი პოეტის ძეგლი ბათუმს საჩუქრად გადასცეს უკრაინის სსრ კულტურის სამინისტრომ და კიევის ლესია უკრაინკას მემორიალურმა მუზეუმმა. ძეგლის საზეიმო გახსნას დაესწრნენ უკრაინიდან ჩამოსული დელეგაციის წევრები, აჭარის პარტიული და საბჭოთა მუშაკები, აჭარაში მოღვაწე მწერლები, ბათუმელები. აქვე იყვნენ აჭარაში სტუმრად მყოფი საფრანგეთის დელეგაციის წევრები. სტუმრებს შორის იმყოფებოდა ცნობილი უკრაინელი მწერალი ო. განჩარი და კიევის ლ. უკრაინკას მემორიალური მუზეუმის დირექტორი ლ. სკრიაბინსკაია. აღნიშნული მასალაც ფართოდ გაშუქდა ადგილობრივ პრესაში (გაზეთი „საბჭოთა ანარა“ №143 – 22.07.1972წ). დაცულია ფოტომასალა.

როდესაც მიმოიხილავ აჭარა-უკრაინის ურთიერთობას, შეუძლებელია ყურადღების გარეშე დატოვო ადამიანი, რომელმაც თავისი ცხოვრების შეგნებული წლები ამ ურთიერთობის შესწავლას და სამზეოზე გამოტანას მიუძღვნა. დაუღალავად ეძიებდა მასალას, წერდა, ქმნიდა მის ნაწარმოებებზე იდგმებოდა თეატრალური ნარმოდგენები. მწერლისა და დრამატურგის ამირან შერვაშიძის პირადი ფონდი (რ-59) აჭარის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივშია დაცული და საკმაო მასალას შეიცავს ამ ორი ერის კულტურულ-ისტორიული ურთიერთობით დაინტერესებულ პირებისათვის.

ამირან შერვაშიძე დაიბადა 1914 წლის 5 მაისს ქ. ბათუმში. 1930 წელს ჩაირიცხა მოსკოვის სახელმწიფო კინემატოგრაფიის ინსტიტუტის სასცენარო ფაკულტეტზე. შემდეგ სასწავლებლად გადავიდა კიევში და 1931-1934 წლებში სწავლობდა კიევის კინემატოგრაფიის ინსტიტუტში. სამამულო ომამაც კიევში მოუსწრო. საჰაერო თავდასხმის დროს დაიჭრა და მოხსნილი იქნა სამხედრო აღრიცხვიდან. მიუხედავად ამისა აქტიურად აგრძელებდა მუშაობას სამხედრო ნაწილებში, ჰოსპიტალებში და მეომრებს ლექცია-საუბრებს უტარებდა. იქნებ, სწორედ უკრაინასთან ასეთი სიახლოვე გახდა საქართველო-უკრაინის ურთიერთობის შესწავლით მისი დაინტერესების მიზეზი.

შერვაშიძის პ/ფონდი (რ-59) მეტად მდიდარია ამ საკითხთან დაკავშირებული, როგორც ქალაქდიდისფუძიანი, ასევე ფოტოდოკუმენტებით. ფონდში დაცულია ნარკვევები და სტატიები, პიესები და ლექსები მიძღვნილი უკრაინელი პოეტების ლ. უკრა-

ინკას და ტ. შევჩენკოსადმი, კიევისადმი. ფონდი მდიდარია უკრაინაში მოღვაწე ქართველთა შესახებ მოკვლევული მასალებით.

1971 წელს, როგორც ყოფილ საბჭოთა კავშირში, ასევე საქართველოში, ფართოდ აღინიშნა უკრაინელი პოეტი ქალის ლ. უკრაინკას დაბადების 100 წლისთავი. საიუბილეო საღამოები გაიმართა თბილისის ზ. ფალიაშვილის სახელობის ოპერისა და ბალეტის სახელმწიფო აკადემიურ თეატრში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. გაზეთ „საბჭოთა აჭარის“ 7 მარტის ნომრის მთელი გვერდი დაეთმო პოეტის იუბილეს. საქართველოს მეგობარი პოეტი ქალის ხსოვნას მიეძღვნა ა. შერვაშიძის, გრ. აბაშიძის, დ. ნაცვალაძის, ლ. ასათიანის, ჯ. ქათამაძის, ი. ფრანკოს, გ. ლეონიძის ლექსები და სტატიები (აჭარის ცსა ბიბლიოთეკა, გაზეთი „საბჭოთა აჭარა“ 1971წ. – №47; 49).

1971 წელს უკრაინაში ქ. როვნოში, გამართულ ლ. უკრაინკას საიუბილეო საღამოზე მიწვეული იყო ბათუმელი დრამატურგი ა. შერვაშიძე. საიუბილეო საღამოს შემდეგ გაიმართა მისი პიესის „ლესია უკრაინკა“-ს პრემიერა, რომელსაც დიდი წარმატება ხვდა წილად (ფონდი რ-59; აღწ.1; საქ.105; ფოტო 28-29). ქ. როვნოში გამართული პრემიერის შესახებ გაზეთ „საბჭოთა აჭარა“-ში (№70) 1971 წლის 8 აპრილს გამოქვეყნდა უკრაინის კომპარტიის როვნოს საოლქო კომიტეტის აგიტაციის და პროპაგანდის განყოფილების გამგის ვლ. გაიბონიუკის წერილი. „უკვდავი ლესია“ – ასე უწოდეს ა. შერვაშიძის პიესას ადგილობრივმა ჟურნალისტებმა. ეს პიესა სიმღერაა არა მარტო ლესია უკრაინკაზე, არამედ უკრაინელი და ქართველი ხალხის მეგობრობაზე – ნათქვამია წერილში. პიესას ფართო გამომხაურება მოჰყვა. ნ. ოსტროვსკის სახელობის როვნოს საოლქო მუსიკალურ-დრამატული თეატრის მსახიობი ვ. ტორბა თავის შთაბეჭდილებებს გაზეთ „საბჭოთა აჭარის“ ფურცლებზე აქვეყნებს (აჭარის ცსა ბიბლიოთეკა; გაზეთი „საბჭოთა აჭარა“, №42 – 28.03.1971წ.).

ა.შერვაშიძის როლი ქართველი და უკრაინელი ხალხის მეგობრობის განსამტკიცებლად და დასაახლოვებლად ჯერ კიდევ 1949 წელს იქნა აღიარებული და დაფასებული. კიევის საქალაქო კომიტეტმა 1949 წლის 4 დეკემბერს უკრაინის მოსწავლეთა საზღვარგარეთისათვის ჩატარებული ლექციების კურსისათვის „ქართველი, რუსი და უკრაინელი ხალხის მეგობრობის ისტო-

რიული ფესვები და გზები“ გამოუცხადა მადლობა (რ-59; აღნ.1; საქ.106; ფურც.1).

ა. შერვაშიძის პირად ფონდში დაცულია აგრეთვე მასალები (უკრაინაში, კოროსტინში დაკრძალული) წითელის არმიის მხედართუფროსის, წითელი დროშის ორდენის კავალერი ლუკიანე თაბუკაშვილის, არტილერიის გენერლის თავად ლევან იაშვილის (დაკრძალულია ვიდუბეცკის სასაფლაოზე), პეტრე ბაგრატიონისა და იმ ქართველთა ცხოვრების შესახებ, რომლებიც სხვადასხვა დროს მოღვაწეობდნენ უკრაინასა და რუსეთში; სახელმწიფო და საზოგადო მოღვაწის, დრამატურგ ალ. კორნეიჩუკის დაბადების 70 წლისთავს მიუძღვნა ა. შერვაშიძემ სტატია „მოგონებათა ფურცლები“, რომელიც 1975 წლის 27 მაისს დაიბეჭდა გაზეთ „საბჭოთა აჭარის“ №104 ნომერში.

1969 წელს კიევი ჩატარდა ქართული ლიტერატურის დეკადა. დეკადის დღეებში დაგეგმილ საზეიმო ღონისძიებებს მიეკუთვნებოდა ვასილ კიკვიძის სახლ-მუზეუმის და ქართველი პოეტის დ. გურამიშვილის ძეგლის გახსნა. ღონისძიებებმა მეტად თბილ და სასიამოვნო ვითარებაში ჩაიარა. ამ დღეების ქრონიკაც სათანადოდ იქნა ასახული ამ. შერვაშიძის სტატიებში „ქართველი და უკრაინელი ხალხის ისტორიული და კულტურული ურთიერთობანი“, აღიბეჭდა ფოტოებზე (რ-59; აღნ.1; საქ.90, 96, 105).

1972 წელს წარმატებით შედგა ნიკოლაევსკის უკრაინული მუსიკალურ-დრამატული თეატრის გასტროლები ბათუმში (გაზეთი „საბჭოთა აჭარა“ №123 –24.06.1972წ).

1983 წლის 4 დეკემბერს ქ. ბათუმში ლენინის ქ.№2 (კ. გამსახურდიას ქ.№2) მდებარე სახლზე საზეიმოდ გაიხსნა მემორიალური დაფა ქართული და უკრაინული წარწერით: „ამ სახლში ჩერდებოდა 1905, 1907, 1908, 1911-1912 წლებში დიდი უკრაინელი პოეტი ქალი ლესია უკრაინკა“. საზეიმო მიტინგზე ქართველ და უკრაინელ სტუმრებს შორის იყო მემორიალის ავტორი, უკრაინის სსრ სახალხო მხატვარი სკობლიკოვი (რ-59; აღნ.1, საქ.105; ფოტო 47).

აჭარის ცს არქივის ფონდებში (რ-89; აღნ.3; საქ.48-56) დაცულია ხარკოვის სახელმწიფო საისტორიო არქივში არსებული ბათუმისა და სოხუმის ოლქებში მრენველობის განვითარების შესახებ დოკუმენტთა ფოტოასლები, რომლებიც მნიშვნელოვან

მასალას შეიცავს 1901-1914 წლებში ბათუმში მრეწველობის მდგომარეობის შესახებ.

ეს მხოლოდ მცირე მიმოხილვაა აჭარის ცენტრალურ არქივში დაცული აჭარა-უკრაინის ურთიერთობის ამსახველი საარქივო დოკუმენტებისა. საარქივო ფონდები მეტ შესწავლას მოითხოვს. ქართველი და უკრაინელი ხალხის ისტორიულ წარსულსა და მეგობრულ ფესვებზე დამყარებულ კულტურულ ურთიერთობებს დასასრული არა აქვს. ეს მეგობრობა საუკუნეების წიაღიდან იღებს სათავეს და მომავალშიც გაგრძელდება. დღევანდელი კი ამ მეგობრობის ნათელი დადასტურებაა. ეს მეგობრობა ძლიერი იქნება მანამ, სანამ საქართველოსა და უკრაინის ქალაქებში ქუჩებსა და მოედნებს ეწოდება შვეჩენკოს, კიკვიძის, უკრაინკას, კიევის და თბილისის სახელები; პარკებსა და სკვერებს ამშვენებს აკ. წერეთლის, ტ. შვეჩენკოს, ლ. უკრაინკას, დ. გურამიშვილის, ვ. კიკვიძის ძეგლები. ჩვენი ქვეყნების თავისუფლებისათვის მებრძოლ ქართველ და უკრაინელ გმირთა საფლავები.

მსოფლიოში იშვიათია ქვეყნები, რომელთა სოციალურ-კულტურული განვითარება, ისტორიული წარსული და აწმყო ისე ჰგავდეს ერთმანეთს, როგორც საქართველოსა და უკრაინის ისტორია. სტატიაში – აჭარის საარქივო სამმართველოში დაცული დოკუმენტური მასალების საფუძველზე მიმოხილულია სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოსა და უკრაინის ურთიერთობის უმნიშვნელოვანესი საკითხები. აღნიშნული საკითხები უხვადაა წარმოდგენილი ამირან შერვაშიძის პირად ფონდში.

Maia Rurua

South-West Georgia (Ajara) and Ukraine historical cultural ties according to archival materials

Summary

In the world are rare countries, whose social-cultural development, historical past and present so resemble to each other, as history of Georgia and Ukraine. In article based on documentary materials of Archives Administration is discussed about main issues of South-West Georgia and Ukraine relations.

თინათინ ჯაბადარი

აჭარის ხელისუფლება და 1937 წლის რეპრესიები (საქართველოს არქივებსა და წიგნსაცავებში დაცული დოკუმენტების მიხედვით)

გასული საუკუნის 30-იან წლებში კომუნისტური რეჟიმის განმტკიცების, მოსახლეობის დაშინების და ერთგულებისათვის საბჭოთა კავშირში მასობრივი რეპრესიები დაიწყო, რომელიც განსაკუთრებული სისასტიკით 1937-1938 წლებში ამუშავდა. ათასობით უდანაშაულო ადამიანი დახვრიტეს, მილიონობით გადაასახლეს და გაგზავნეს „გულაგის“ ბანაკებში, სადაც უმრავლესობამ მონამეობრივი აღსასრული ჰპოვა. რეპრესიებმა მოიცვა მთელი საბჭოეთი, ის შეეხო მოსახლეობის ყველა ფენას. განსაკუთრებით დაზარალდა მშრომელი ხალხი და ინტელიგენცია.

1937-1938 წლებში აჭარაში ისევე, როგორც მთელს საქართველოში, უმკაცრესი რეპრესიები განახორციელეს. ამ საშინელ მოვლენებს შეეწირა სოციალისტური აჭარის პირველი მთავრობა.

ზოგადად აჭარის რეპრესიების თემა ახალი არ არის, მასზე სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა კუთხით არაერთმა ადამიანმა იმუშავა (ირმა შერვაშიძე, ნოდარ ცეცხლაძე, ნესტან ცეცხლაძე, ლადო მჟავანაძე, ვალერი ჩხარტიშვილი, მანანა მიქელაძე...).

სსრკ-ს რუკა გულაგის ბანაკებით

www.radiotavisufleba.ge

საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალურ არქივში (შემდეგში სუიცსა), საქართველოს კინო, ფოტო, ფონო დოკუმენტების არქივსა (შემდეგში სკფფდცა) და საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში (შემდეგში სშსსა) დაცულია აჭარის „ფაშისტურ - კონტრრევოლუციური ორგანიზაციული ჯგუფის“ გასამართლების, მათი რეაბილიტაციის, გასამართლებამდე ამ ორგანიზაციის წევრთა ცხოვრების ამსახველი დოკუმენტები.

ისტორიული სასამართლო პროცესი 1937 წლის 24 სექტემბერს საღამოს 7 საათზე დაიწყო. აჭარის ასსრ უზენაესი სასამართლოს სპეციალური საკრებულოს ღია სხდომაზე განიხილავდნენ აჭარის ასსრ შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის მიერ აღმოჩენილ და ლიკვიდირებულ „კონტრრევოლუციურ-სააჯანყებო, ჯაშუშურ-ტერორისტული, დივერსიულ - მავნებლური ორგანიზაციის“ მონაწილეთა საქმეს. საბჭოთა მართლმსაჯულების წინაშე წარსდგა 11 „სამშობლოს მოღალატე“: ზექერია დურსუნის ძე ლორთქიფანიძე, - დაკავების დროს აჭარის ასსრ-ს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარე; ჯემალ მახმუდის ძე ქიქავა - დაკავების დროს აჭარვაჭრობის სამმართველოს უფროსი; გიორგი ერასტის ძე რამიშვილი - დაკავების დროს საქართველოს სსრ მსუბუქი მრეწველობის სახალხო კომისარი; გრიგოლ ერმილეს ძე ლალიძე - დაკავების დროს აჭარის ასსრ-ს ადვოკატთა კოლეგიის წევრი; ილიას ოსმანის ძე მეგრელიძე - დაკავების დროს აჭარის მინადმოქმედების სახალხო კომისარი; ქაზიმ ხასანის ძე ბასილაძე - დაკავების დროს აჭარის ასსრ-ს სასოფლო სამეურნეო ბანკის მმართველი; ჰასან უსუფის ძე ძნელაძე - დაკავების დროს პარტიის ქობულეთის რაიონული კომიტეტის მდივნის მოადგილე; ხასან ხალიფის ძე ჩალ-ოღლი - დაკავების დროს ბათუმის რაიონის სოფელ ტოპალოგელების კოლმეურნეობის თავმჯდომარე; ოსმან რეჯების ძე რომანიძე - დაკავების დროს ქობულეთის რაიონის სოფელ წყავროვკის კოლმეურნეობის თავმჯდომარე; ოსმან თერჯანის ძე ვანიძე - დაკავების დროს ხულოს რაიონის ვანაძეების კოლმეურნეობის თავმჯდომარე და სულეიმან იუსუფის ძე ბეჟანიძე - დაკავების დროს ხულოს რაიონის აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარე (სუიცა, ფ. 498, ან.4, საქ. 4973, გვ.25, 26)

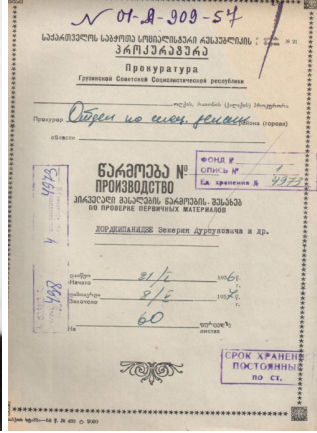

ზექერია ლორთქიფანიძე (www.netgazet.ge)

ბრალდებულთა საქმეს იხილავდა აჭარის ასსრ უზენაესი სასამართლოს სპეციალური საკრებულო შემდეგი შემადგენლობით: თავმჯდომარე: რეჯებ ჯინჭარაძე, საკრებულოს წევრები: იუსუფ კორძაია და ვლადიმერ ჩიტაია; სახელმწიფო ბრალმძებლები: ხასან დუმბაძე და თოფუზ ცეცხლაძე. ბრალდებულებს იცავდნენ კოლეგიის წევრები: კაშია - ლალიძეს და ჩალოღლის; მამალაძე - რომანიძეს; ტურძელაძე - ძნელაძეს და ბეჟანიძეს; ბუბაშვილი - ვანაძეს. ზ. ლორთქიფანიძემ, ჯ. ქიქავამ, ი. მეგრელიძემ, ქ. ბასილაძემ და გ. რამიშვილმა უარი განაცხადეს დაცვაზე.

1937 წლის 24-28 სექტემბრს საქართველოს სსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტისა და საქართველოს სსრ სახალხო კომისართა საბჭოს ორგანო - გაზეთი „კომუნისტი“ ყოველდღიურად ამუქებდა (ბათუმში წითელი არმიისა და ფლოტის სახლში) აჭარის ასსრ უზენაესი სასამართლოს სპეციალური საკრებულოს ღია სხდომას. მისი დაწყებისთანავე ცენტრალური გაზეთების ფურცლებზე გაჩნდა „ხალხის მტრებზე“ განწყობილი უამრავი ადამიანის საპროტესტო მოთხოვნა. ყველა რაიონში, ყველა ქალაქში ტარდებოდა საპროტესტო მიტინგები, სადაც ჩვეულებრივი მშრომელი ადამიანები „მოითხოვდნენ“ მათ მიმართ გამოეყენებინათ უმკაცრესი სასჯელი.

რაში ედებოდათ ბრალი ადამიანებს, რომლებიც წლების განმავლობაში საკუთარ სამშობლოსა და პარტიას ერთგულად ემსახურებოდნენ?

გიორგი ერასტის ძე რამიშვილი საქართველოს სსრ პროკურატურის ს.კ.ფ.ფ.დ.ც.ა. საქმე 4973

გამოძიებამ „გაარკვია“, რომ „კონტრრევოლუციური, ჯაშუშურ-ტერორისტული, დივერსიულ-მავნებლური ორგანიზაცია“ 1933 წელს დაარსდა. 1935 წლიდან კონტრრევოლუციური ორგანიზაცია დაუკავშირდა მემარჯვენე ოპოზიციურ ჯგუფს, რომელსაც ხელმძღვანელობდა გერმანე მაგალობლიშვილი და თენგიზ ჟღენტი. 1935 წელსვე მოხდა მემარჯვენე ოპოზიციური და კონტრრევოლუციური ორგანიზაციის გაერთიანება, რომელსაც ეწოდა „აჭარის განთავისუფლება“ (სუიცა, ფ. 516, ან 10, ასქ. 4, გვ.116.). ორგანიზაციის მიზანი იყო: საქართველოს ყველა რაიონში საბჭოთა ხელისუფლების ერთიანი ძალით დამხობა; აჭარაში არსებული ყველა კონტრრევოლუციური ჯგუფების გაერთიანება; სახალხო მეურნეობაში ძირგამომთხრელი მუშაობის ჩატარება (სუიცსა, ფ. 516, ან 10, საქ, 42, 119.)

მიღებული „დასკვნის“ მიხედვით, ზექერია ლორთქიფანიძე, რომელიც „ხელმძღვანელობდა“ აჭარის კონტრრევოლუციურ ორგანიზაციას, „ანარმოებდა ანტისაბჭოთა, ძირგამომთხრელ, ჯაშუშურ, მავნებლურ მუშაობას, კონტრრევოლიციონერ ტროცკისტებთან, მენშევიკებთან და ფაშისტებთან“. მის ორგანიზაციას კავშირი ჰქონდა ბუდუ მდივანთან, შალვა მათიკაშვილთან, თენგიზ ჟღენტთან, მალაქია ტოროშელიძესთან,

ოსიკო ბარათაშვილთან, ასევე, ნაციონალურ-ფაშისტური ორგანიზაციის „წარმომადგენლებთან“: მიხეილ ჯავახიშვილთან, სანდრო შანშიაშვილთან, გიორგი ლეონიძესა და ნიკოლოზ ლორთქიფანიძესთან. ისინი უკავშირდებოდნენ აჭარიდან გაძევებულ და ემიგრაციაში მყოფ ბეგებს, ალალარებს, მოლებს და კულაკებს. ორგანიზაცია მიზნად ისახავდა საბჭოთა ხელისუფლების დამხობას, სსრკ-ს შემადგენლობიდან აჭარის ჩამოშორებას და კაპიტალისტური წესწყობილების აღდგენას, საბჭოთა კავშირზე კაპიტალისტური ქვეყნების თავდასხმის შემთხვევაში პარტიისა და ხელისუფლების მიმართ ტერორის გამოყენებით ხელისუფლების დამხობას (გაზ. „კომუნისტი“, 25.09.1937, 220, გვ, 2).

ორგანიზაციას ბრალად ედებოდა საკოლმეურნეო მშენებლობაში პარტიის პოლიტიკის დამახინჯება, სოფლის მეურნეობის სხვადასხვა კულტურისა და მეცხოველეობის განვითარების შეფერხება და განადგურება.

1937 წლის ზაფხულში მოხდა ყველა ექვმიტანილი პირის დაკავება, რამდენიმე თვის ტანჯვა-წამების შემდეგ, იძულების წესით, ყველა მათგანმა „ალიარა“ გამოგონილი „დანაშაული“. „მე ვანარმოებდი მავნებლობას აჭარის სოფლის მეურნეობაში... ციტრუსოვანი კულტურებისა და ჩაის დარგში, ხოლო თამბაქოს და მეცხოველეობის დარგში ჩემს მიერ კონტრევოლუციურ ორგანიზაციაში ჩაბმული სხვა წევრები...“ (გაზ. „კომუნისტი“, 25. 09. 1937 წელი, 220, გვ, 2). ასეთ „ალიარებით ჩვენებებს“ იძლეოდნენ ბრალდებულები.

თამბაქოს კულტურის დარგში მავნებლობა მიმართული იყო აჭარის სოფლის მეურნეობიდან თამბაქოს კულტურის განდევნისაკენ, ხდებოდა დაგვიანებული შეტევა, ამ კულტურისთვის უვარგისი მიწების გამოყოფა, რაც მოსავალს ხარისხს უკარგავდა.

მეცხოველეობის დარგში მავნებლობა მიმართული იყო პირუტყვის სულადობის შემცირებისაკენ, კოლმეურნეობიდან გაჰყავდათ მუშა საქონელი, სარძევე ფერმებს სპეციალურად აზიანებდნენ და ანგრევდნენ, საჯიმე პირუტყვის სულადობის ზრდას ხელს უშლიდნენ.

ძირგამომთხრელი მუშაობა მიმდინარეობდა სოფლად კოლექტიური მეურნეობების და არტელების დაშლისათვის. „დარ-

ღვევები იყო“ საერთო შრომით დამუშავებული ამხანაგობების („ტოზების“) სასოფლო სამეურნეო არტელის წესზე გადაყვანაში.

კონტრრევოლუციური ორგანიზაციის მიზანი იყო მშრომელ გლეხობაში გამოეწვიათ უკმაყოფილება, აბუჩად იგდებდნენ გლეხებს, ფეხქვეშ თელავდნენ მათ კანონიერ უფლებებს, გადაჭარბებულად ბეგრავდნენ გადასახადებით, შრომით ბეგარით ართმევდნენ სარწყავი წყლებით და ადგილობრივი მნიშვნელობის ტყეებით სარგებლობის საშუალებას. ასევე იდევნებოდნენ საუკეთესო კოლმეურნეები, დამკვრელები. ორგანიზაციის წევრების საშუალებით ვრცელდებოდა პროვოკაციული ხმები ომის მოახლოებისა და ინტერვენტების მოსალოდნელი შემოსევის შესახებ. ზემოთ ჩამოთვლილი ბრალეულობის გარდა, ზ. ლორთქიფანიძეს, ჯ. ქიქავას, გ. რამიშვილს, მეგრელიძეს ბრალად ედებოდათ 1934 -1937 წლებში საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე ტერორისტულ აქტებში მონაწილეობა, კერძოდ 1934 წელს სერგეი კიროვის ვერაგულ მკვლელობაში. საბრალდებო დასკვნის წაკითხვამდე დაიკითხა 17 ადამიანი.

1937 წლის 28 სექტემბერს ლამის 12 საათზე განახლდა აჭარის უზენაესი სასამართლოს სპეციალური საკრებულოს სხდომა. აჭარის ასსრ პროკურორმა ი. კაპანაძემ მოითხოვა თერთმეტივე ბრალდებულის დახვრეტა: „ვცნობ რა დამტკიცებულად საბრალდებო დასკვნით ამ ცოფიანი ხროვის მიმართ წარდგენილ ბრალდებას - სამშობლოს ღალატისა, შეიარაღებული აჯანყების მომზადების, ჯაშუშობის, მავნებლობისა და დივერსიულ და ტერორისტულ აქტების მომზადებაში - მოვითხოვ თერთმეტსავე ბრალდებულს შეეფარდოს სასჯელის უმაღლესი ზომა - დახვრეტა (გაზეთი „კომუნისტი“ 30.09.1937 წ.)

სასამართლოს თავმჯდომარემ რეჯებ ჯინჭარაძემ წაიკითხა განაჩენი, რომელიც 1 საათი და 15 წუთი გრძელდებოდა: ზეპერია ლორთქიფანიძეს, ჯემალ ქიქავას, გიორგი რამიშვილს, ილიას მეგრელიძეს, გრიგოლ ლალიძეს, ქიაზიმ ბასილაძეს, სულეიმან ბეჟანიძეს, ოსმან რომანიძეს, რომელთაც „უღალატეს სამშობლოს, ჩაიდინეს დანაშაული სისხლის სამართლის კოდექსის 58 1ა, 58-2, 58-6, 58-8, 58-9, 58-11 მუხლებით“, მიესაჯათ სასჯელის უმაღლესი ზომა დახვრეტა და ქონების კონფისკაცია

(გაზ. „კომუნისტი“, 30.09.1937 წელი 224, გვ.3).

ო. ვანაძის საბოლოო სიტყვა

მე ერთი უსწავლელი კაცი ვარ. | ლი ჩაედიწე... (სწუხს, ენა ეპმის)
 საზიზღარმა მივენებლბმა დამლუ- | თავმჯდომარე — რას სთხოვთ
 ზეს, ჩამითრიეს ორგანიზაციოში. რა | სასამართლოს?
 უნდა ვთხოვო სასამართლოს იმის | ვანაძე — ნუ დამლუპავთ, მაჩუ-
 შემდეგ, რაც ასეთი ლი დანაშაუ- | ქეთ სიცოცხლე.

ბრალდებათა საბოლოო სიტყვა
ა. ლეონტიძის საბოლოო სიტყვა
ბ. რამიშვილის საბოლოო სიტყვა
გ. ქიქავის საბოლოო სიტყვა
დ. ლილიძის საბოლოო სიტყვა
ე. მგერბლიძის საბოლოო სიტყვა

კ. ბასილიძის საბოლოო სიტყვა
ს. ბეინიძის საბოლოო სიტყვა
ხ. ძეგლიძის საბოლოო სიტყვა
წ. ჩილიძის საბოლოო სიტყვა
ო. რომანიძის საბოლოო სიტყვა

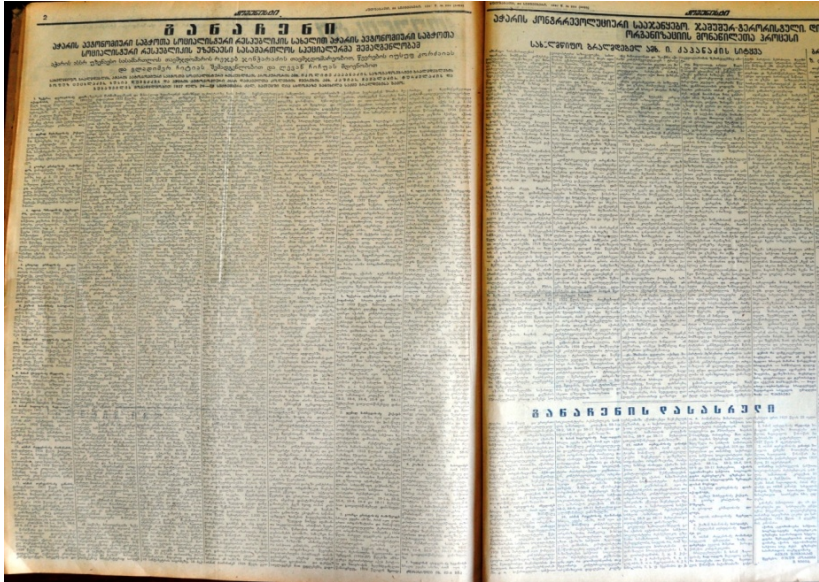
ბრალდებულთა საბოლოო სიტყვები (გაზეთი „კომუნისტი“ 30.09.1937 წ.)

ჰასან ძნელაძეს, ჰასან ჩალ-ოლის - რომელთაც „უღალატეს სამშობლოს, ჩაიდინეს დანაშაული სისხლის სამართლის კოდექსის 58-2, 58-9, 58-11 მუხლებით“ მიესაჯათ ათ-ათი წლით თავისუფლების აღკვეთა (გაზ. „კომუნისტი“, 30.09.1937 წელი 224, გვ.3).

ოსმან ვანაძეს, რომელმაც „უღალატა სამშობლოს, ჩაიდინა დანაშაული სისხლის სამართლის კოდექსის 58-2, 58-9, 58-11 მუხლებით“, მიესაჯა რვა წლით თავისუფლების აღკვეთა (გაზ. „კომუნისტი“, 30.09.1937 წელი 224, გვ.3).

ყველას მიეცა საბოლოო სიტყვის თქმის უფლება. ადამიანებს, რომლებიც უდანაშაულოდ გასამართლდნენ, სიცოცხლე

სწყუროდათ. ბრალდებულებში ყველაზე უფროსი ასაკით 45 წლის იყო. მათ სიცოცხლე ითხოვეს.... განაჩენი კი სექტემბრის თვეში სისრულეში მოიყვანეს.

გაზეთი „კომუნისტი“, 26.09.1937 წელი 220, გვ.2

არ დაინდეს მათი ოჯახის წევრებიც, ათი წლით გადაასახლეს ზ. ლორთქიფანიძის მეუღლე - ესმა ლორთქიფანიძე.

ისინი, ვინც ასე სასტიკად დაისაჯნენ, წლების განმავლობაში სოციალიზმისა და საკუთარი სამშობლოს ერთგული ადამიანები იყვნენ. მათ პატიოსანი და ერთგული შრომისთვის აჯილდოვებდნენ: ზექერია ლორთქიფანიძე 1936 წელს დაჯილდოვებული იყო ლენინის ორდენით, ესნრებოდა (დელეგატი) 1937 წ. მაისში თბილისში ჩატარებულ საქართველოს ცაკის მეათე მოწვევის ყრილობას, დელეგატის მანდატი (1535002), (სშსსა, ფ.14, ან. 4, საქ. 27, გვ. 354.). 1937 წლის მაისში პარტიის ბიუროს გადანყვეტილებით ბათუმში ტელმანის ქუჩაზე მშენებარე სახლში ჯ. ქიქავას, ს. ბეჟანიძეს და ხასან ძნელაძეს ბინები გამოუყვეს (სშსსა, ფ.14, ან 11, საქ. 2011, გვ. 270.).

1937 წლის ივლისში დაჭერისთანავე, როგორც „ხალხის მტრები“ სამსახურიდან გათავისუფლდნენ და პარტიის წევრობიდან გაირიცხა თერთმეტივე ადამიანი (სშსსა, ფ. 14, ან. 11საქ. 211.). 1937 წლის 29, 30 სექტემბრის ცენტრალური ორგანოს ბეჭდვითი გამოცემები სავსე იყო მშრომელი ხალხისა და, რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, ქვეყნის ინტელიგენციის დიდი ნაწილის აღფრთოვანებული წერილებით.

წლების შემდეგ, 1957 წელს უდანაშაულოდ დახვრეტილთა და გასამართლებულთა რეაბილიტაციისათვის საქართველოს უმაღლეს სასამართლოში დაიწყო ხელახალი სასამართლო პროცესი. საქმის დამატებით შემოწმებით დადგინდა, რომ მსჯავრდებულთა - ზ. ლორთქიფანიძის და გ. რამიშვილის დაპატიმრება და გასამართლება ბერიასა და მისი თანამოაზრეების: გოგლიძის, ქობულოვის, ჯიჯოლიას, კუგელიას მითითებით და მონაწილეობით მოხდა, მათი

გასამართლება პირადად ბერიას მითითებით იყო დაგეგმილი.

დაპატიმრებულებმა საშინელი წამების შედეგად „ალიარეს“, რომ ჩაიდინეს სახელმწიფოს წინაშე მძიმე დანაშაული (სუიცსა, ფ. 516, ან 10, საქ, 42, 119.). დამატებითი დაკითხვისას დადგინდა, რომ როგორც მსჯავრდებულებს, ასევე მოწმეებს, სასამართლო სხდომის დაწყების წინ პირადად გოგლიძე, ქობულოვი, ჯინჯოლია, აჭარის ასსრ ყოფილი პროკურორი კაპანაძე, სასამართლოს თავმჯდომარე ჯინჭარაძე განსასჯელებს არწმუნებდნენ, რომ მათი ალიარება სასამართლოს წინაშე აუცილებელია პარტიისა და საბჭოთა ხელისუფლების ძლიერებისთვის (სუიცსა, ფ. 516, ან 10, საქ, 42, 121).

სასამართლოს მიმდინარეობის დროს შეიქმნა სპეციალური კომისია, რომელმაც შეისწავლა 1934-1937 წლებში აჭარის ასსრ სოფლის მეურნეობასა და მესაქონლეობაში დაშვებული შეცდომების სისწორე და აღმოჩნდა, რომ ყველა „მავენებლობა“, რომელიც მსჯავრდებულებს ალიარებინეს, საფუძველს მოკლებული იყო, მსგავსი არაფერი ხდებოდა. გარდა ამისა, აღმოჩნდა, რომ არასწორად არის ჩანერილი მოწმეთა ჩვენებები, საქმეზე განაჩენი შედგენილია შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატში, სასამართლოს თავმჯდომარემ კი გადაწერა და შემდეგ გამოაქვეყნა.

Handwritten notes and stamps at the top left.

BA-014756

Stamp: 12/11, 6

დაქვანის დაქვანის დაქვანის დაქვანის დაქვანის

909-572

დაქვანის დაქვანის დაქვანის დაქვანის დაქვანის

ქვემოთადაც... 1936 წელს... 1937 წელს... 1947 წელს... 1949 წელს... 1955 წელს...

სამართლებრივი:

წიგნის 1956 წელს... სამართალი... დაქვანის დაქვანის...

ესმა ლორთქიფანიძის წერილი საქართველოს სსრ პროკურორისადმი. ფ. 498, ან 4 საქ. 4973გვ. 5, 5ა.

დადგინდა, რომ აღნიშნულ საქმეზე ყველა პირი გასამართლებული იყო მათი უდანაშაულობის მტკიცებულების გარეშე. 1957 წლის 28 მაისს აჭარის ასსრ უზენაესი სასამართლოს 1937 წლის 24 -28 სექტემბრის განაჩენი ბათილად იქნა ცნობილი, დანაშაულში მათი მონაწილეობის მტკიცებულების არ არსებობის გამო.

Приговор Верховного Суда Аджарской АССР от 24-28 сентября 1937 года в отношении ЛОРДКИПАНИДЗЕ Зекерия Дурновича, КИКАВА Дзема Махмудовича, РАМИШВИЛИ Георгий Иосифовича, МЕГРЕЛИДЗЕ Ильяса Исмаиловича, ЛАГИДЗЕ Григория Ермодаевича, БАСИЛАДЗЕ Кязыма Хасановича, БЕКАНИДЗЕ Шеймана Юсубовича, ДЗЕНЕЛАДЗЕ Хасана Юсубовича, ЧАЛОГЛИ Ивана Халифовича, РОМАНАДЗЕ Османа Реджебовича и ВАНАДЗЕ Шеймана Терджановича - отменить и дело о них прекратить в силу отсутствия в их действиях состава преступления. -

ЗАМ. ПРОКУРОРА ГРУЗИНСКОЙ ССР
СТАРШИЙ СОВЕТНИК ЮСТИЦИИ:-

А. ГИГАური
(А. ГИГАУРИ)

13"
апреля 1957 года
гор. Тбилиси. -

საქართველოს სსრ პროკურატურის გადანყვეტილება განაჩენის შეწყვეტის შესახებ.

ფ. 498, ან. 4 საქ. 4973 გვ. 29.

„მე უდანაშაულო ვარ! ქართველი ხალხისა და ჩემი სამშობლოს წინაშე არავითარი დანაშაული არ მიმიძღვის, მაგრამ რადგან ზვარაკია საქირო, მზად ვარ საქართველოს თავი შევწირო, თქვენ მე მომსპობთ, მაგრამ იმას ვერასოდეს ვერ წაშლით, რაც დავტოვე. საქართველოს მინა-წყალზე ისეთი მუხა დავრგე, რომლის ფესვებს ვერასოდეს აღმოფხვრით“- ეს სიტყვები მიხეილ ჯავახიშვილმა 1937 წელს, განაჩენის გამოტანის შემდეგ წარმოთქვა, რითაც საბჭოთა რეპრესიებს შეწირულ ქართველი ადამიანების სათქმელიც თქვა.

გამოყენებული წყაროები:

სუიცსა, ფ. 516, ან. 10, საქ. 42
სუიცსა, ფ. 498, ან 4, საქ 5110
სუიცსა, ფ. 498, ან 4, საქ 4973
სუიცსა, ფ.498, ან. 4, საქ. 5110
სკფფდსა, ფოტო 1-41863
სშსსა, ფ. 14, ან.4, საქ. 281
სშსსა, ფ. 14, ან.11, საქ. 95
სშსსა, ფ. 14, ან. 10, საქ. 14
სშსსა, ფ. 16, ან.18 საქ, 28, 29
სშსსა, ფ. 16, ან.2, საქ. 6
გაზეთი „კომუნისტი“- 1937 წელი 220-225.

Tinatin Jabadari

The Government of Ajara and Repressions in 1937

Summary

In 1937 in September the most part of the government of Ajara was made executed by the mass repression. On the 24 -28 th of September in 1937 in Batumi was hold their low-court. In 1957 year they war justified. The issue was done in state archives of Georgia by defended material.

ნატო ქიქავა

საქართველო-უკრაინის ურთიერთობები ოქტომბრის არქივიდან შემოტანილი დოკუმენტების ასლების მიხედვით

საქართველო-უკრაინელთა კულტურულ-ისტორიულ თუ სამხედრო-პოლიტიკურ ურთიერთობებს ხანგრძლივი ისტორია აქვს. ის სათავეს იღებს ადრეული დროიდან, როცა იქმნებოდა უკვდავი ნაწარმოებები - „ვეფხისტყაოსანი“ და კიევეური „Слова о полку Игореве“ (ასს ცსა, ფ. 59, ან.1 ს. 97, ფ.). განვითარებული ფეოდალური ურთიერთობების ხანაში საქართველოს და კიევის რუსეთს შორის ჩამოყალიბდა გარკვეული ურთიერთობა. კიევის დიდი თავადი იზიასლავი, ვლადიმერ მონამახას შვილიშვილი, 1154 წ. დაქორწინდა საქართველოს მეფის დემეტრე I ქალიშვილზე (ასს ცსა, ფ. 59, ან.1 ს. 97, ფ.?)

რელიგიურმა ერთობამ ხელი შეუწყო იდეოლოგიური ინტერესების ერთობასაც. მონგოლთა დაპყრობებმა ერთობ შეასუსტეს ეს ურთიერთობები, თუმცა შემდგომ პერიოდში კვლავ გაგრძელდა ურთიერთხელსაყრელი თანამშრომლობა სხვადასხვა სფეროში, რაც განსაკუთრებით გამოიკვეთა მე-17 საუკუნის დასაწყისიდან (პაიჭაძე გ., 1971: 99).

XVI-XVII საუკუნეები უმძიმესი პერიოდია უკრაინის ისტორიაში. იმ დროს უკრაინელებს უხდებოდათ ბრძოლები როგორც პოლონელი პანების, ისე ოსმალების წინააღმდეგაც. ოსმალეთი საერთო მტერი იყო უკრაინისა და საქართველოსათვის. საქართველოს ხელისუფალნი ცდილობდნენ ზაპოროჟიელი კაზაკები გამოეყენებინათ საკუთარი პოლიტიკური და სამხედრო ინტერესებისათვის.

მე-17 ს. მოგზაურთა ცნობით ოსმალეთის წინააღმდეგ ლაშქრობიდან დაბრუნებული კაზაკები უამინდობის, თურქებისაგან დევნის, დასვენების აუცილებლობის თუ სხვა მიზეზების გამო ჩერდებოდნენ გურიისა და სამეგრელოს ხელსაყრელ მისადგომებთან (თ. ტივაძე, 1971:64). დასავლეთ საქართველო, როგორც ოსმალეთის ვასალური ქვეყანა კაზაკებს აშკარად ვერ დაეხმარებოდა, თუმცა მოსახლეობა ყოველთვის ეხმარებოდა

მათ. ე. ჩელების ცნობით, როცა კაზაკებმა 1646-1647 წწ. აიღეს გონიო, ადგილობრივნი ეხმარებოდნენ კაზაკებს (თ. ტივაძე, 1971: 65).

ქართულ-უკრაინულმა ურთიერთობებმა ახალი შინაარსი შეიძინა ვახტანგ მეექვსის პოლიტიკური ემიგრაციის შემდეგ. იგი უპირატესად კულტურულ ხასიათს ატარებდა. ბევრმა ქართველმა თავისი ბედი უკრაინას დაუკავშირა. ომ ორი ხალხის კულტურათა დამაკავშირებელ ხიდად იქცა დავით გურამიშვილის პოეტური შემოქმედება. დავით გურამიშვილის უკრაინულ პერიოდზე მასალები დაცულია აჭარის საარქივო სამმართველოში, კერძოდ ამირან შერვაშიძის პირად ფონდში (ასსცსა, ფ.59, ან.1, ს. 97).

მე - 19 საუკუნიდან ეს ურთიერთობები კიდევ უფრო გაღრმავდა. კავკასია, რომელსაც ალექსანდრე პირველმა „თბილი ციმბირი“ უწოდა იმპერიისათვის მიუღებელი ელემენტების გადასახლების ადგილად იქცა (ნ. შალუტაშვილი, 1971:73). აღნიშნულის დასტურად დეკაბრისტების მაგალითიც კმარა (პეტრე კოტილიარევსკი, ბ. კანდიბა, დ. პაუშენკო და სხვები. ზოგიერთ მათგანთან ძალიან ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ალექსანდრე ჭავჭავაძეს და გრიგოლ ორბელიანს (ნ. შალუტაშვილი, 1971:77).

უკრაინელებთან დაკავშირებული იყო ნ. ბარათაშვილიც. მასთან ერთად მსახურობდა ი. ივჩენკო. ბარათაშვილი ხვდებოდა მალესკოს, ფ. გავრილენკოს, რომელსაც ცოლად ჰყავდა ბარათაშვილის მეგობრის ლევან მელიქიშვილის და ეკატერინე (ნ. შალუტაშვილი, 1971:77). არაერთი უკრაინელი იყრიდა თავს ალ. ჭავჭავაძის სახლში გამართულ ლიტერატურულ შეხვედრებზე.

საქართველო-უკრაინის კულტურულ ურთიერთობებში მნიშვნელოვანი ნვლილი შეიტანა ტარას შევჩენკომ. იგი ორივე ხალხს მოუწოდებდა ერთობლივად ებრძოლათ ცარიზმის კოლონიური ინტერესების წინააღმდეგ, ტარას შევჩენკოსა და აკაკი წერეთლის ურთიერთობის შესახებ საყოველთაოდ არის ცნობილი ამიტომ მათ შესახებ აქ საუბარს აღარ გავაგრძელებთ.

საქართველო-უკრაინის ურთიერთობის შესახებ საუბარი შორს წაგვიყვანდა, ამ ურთიერთობების შესახებ უამრავი მასალებია დაცული როგორც უკრაინის ასევე საქართველოს არქი-

ვებში და წიგნსაცავებში. ამჯერად თქვენს ყურადღებას შევაჩერებთ ოდესის არქივიდან საქართველოს შესახებ შემოტანილ დოკუმენტებს. გასული წლის ნოემბერში საარქივო სამმართველოში შემოტანილ იქნა ოდესის სახელმწიფო არქივიდან მეტად საინტერესო დოკუმენტები, რომელიც შეეხება სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს. ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ დოკუმენტების შემოტანა განხორციელდა იმ მემორანდუმის საფუძველზე, რომელიც გაფორმდა 2010 წლის დეკემბერში.

შესაბამისად ამ დოკუმენტები შედგება 6 საქმეთა ერთეულისგან. ფონდს მიენიჭა ნომერი ი-88.

დოკუმენტების ერთი ნაწილი ეხება ფოთი-ბათუმის სარკინიგზო მაგისტრალზე შესრულებული სამუშაოს შესახებ ინფორმაციას. საქმეში წარმოდგენილია მასალები რომელიც შეეხება კავკასიის რკინიგზის ტექნიკური სამმართველოს მიერ გაცემულ მოწმობებს, ამ სფეროში დასაქმებული პირების დახასიათებებს და სხვა საკითხებს. ერთ-ერთი დოკუმენტი ეხება შუამდგომლობას ლუკა ხუჭუასათვის სავაჭრო ფლოტის ხომალდების მართვის მოწმობის გაცემის თაობაზე. საუბარი არის ინჟინერ ედ გარისის დამსახურებაზე აღნიშნული სამუშაოების შესრულების დროს, ასევე მისი და საგზაო ტექნიკოსის პეტუხოვის მიმოწერები.

დოკუმენტების მეორე ნაწილი ეხება რკინიგზისა და სარკინიგზო სადგურების მატერიალურ ტექნიკური აღჭურვილობის საკითხებს, განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია კავკასიის სარკინიგზო სადგურებზე სიგნალიზაციის დამონტაჟების საკითხებთან დაკავშირებით. აქვე ვხვდებით მიმოწერებს ვაჭრობისა და მრეწველობის სამინისტროსთან. საქმეშია ასევე მომსახურე პერსონალის სია.

ოდესის არქივიდან შემოტანილ დოკუმენტებში სხვა ბევრი საინტერესო ინფორმაციაცაა წარმოდგენილი. განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ოდესაში მყოფი ქართველების საზოგადოება „საქართველო“-ს საქმიანობა. საქმეში წარმოდგენილია ამ ორგანიზაციის წესდება. რომელშიც ნათლად იკვეთება ამ ორგანიზაციის მიზნები და სამოქმედო პროგრამა.

პროგრამა საზოგადოებისა და მათი ოჯახის წევრებისათვის თავისუფალი დროის რაციონალურად გამოყენების მიზნით

ითვალისწინებდა ისეთი ღონისძიებების ორგანიზებას, როგორც იყო: საცეკვაო საღამოები, ლიტერატურულ-საოპერო ღონისძიებები, საბავშვო სპექტაკლები, კონცერტები, თამაშები, ექსკურსიები და სხვა. ღონისძიებების დროს დაუშვებელი იყო ბანქოს თამაში და ალკოჰოლური სასმელების მიღება. ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ პროგრამა ითვალისწინებდა ღონისძიებაში მონაწილე პოლიციელისათვის ცალკე ადგილის გამოყოფას.

საზოგადოებას გააჩნდა საკუთარი შენობა, რომელიც ღია იყო დილის 10 საათიდან ღამის 1 საათამდე, ხოლო საცეკვაო თუ საკონცერტო საღამოები დილამდეც გრძელდებოდა.

საზოგადოებას „საქართველოს“ როგორც ერთ ერთი სერიოზული ორგანიზაციის ხასიათზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ იგი აერთიანებდა მხოლოდ დამსახურებულ პირებს, განურჩევლად სქესისა და რელიგიური მრწამსისა.

საზოგადოების წევრად გახდომა შესაძლებელი იყო მინიმუმ 2 ადამიანის წერილობითი რეკომენდაციის საფუძველზე. განსაზღვრული იყო ორგანიზაციის საწევრო გადასახადის ოდენობაც (განწევრიანების 5 რუბლის, ხოლო წლიური საწევრო შენატანი 3 რუბლის ოდენობით). ის პირი, ვინც ერთდროულად გადაიხდიდა 100 რუბლს, ის თავისუფლდებოდა ყოველწლიური გადასახადისაგან და ითვლებოდა საზოგადოების მუდმივ წევრად. განწევრიანებისათვის წინასწარ გადახდილი თანხა ორგანიზაციაში მიღებაზე უარის თქმის შემთხვევაში უკან უბრუნდებოდა შესაბამის პიროვნებას.

საზოგადოების წევრს ეძლეოდა წესდების ბეჭედდასმული ეგზემპლარი და ნომინალური წლიური ბილეთი.

საზოგადოების თანხები შედგებოდა: ერთიანი საწევრო გადასახადებისაგან, შემოწირულობებისაგან, მუსიკალურ - გასართობი წარმოდგენების, ასევე პიკნიკების, ექსკურსიების და სხვა ღონისძიებების დროს შემოსული თანხისაგან.

საზოგადოების უმაღლესი ორგანო იყო საერთო კრება, რომელიც შედგებოდა საზოგადოების დამფუძნებლებისა და მონვეული წევრებისაგან.

კრება ირჩევდა საპატიო წევრებს, საბჭოს წევრებსა და სარევიზიო კომისიის წევრებს, ამონმებდა და ამტკიცებდა საბ-

ჭოს ხარჯთაღრიცხვისა და შესაბამის ანგარიშს, ორგანიზაციის ბიუჯეტს და ა.შ.

საზოგადოებას გააჩნდა თავისი ბლანკი და ბეჭედი, რომელზეც ამოტვიფრული იყო „ქართული საზოგადოება „საქართველო“ - „საქართველო“ ოდესაში“.

წარმოდგენილ დოკუმენტში განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს საზოგადოებას „საქართველო“-ს დამფუძვნებელთა შესახებ ინფორმაციები. მათ შორის დასახელებული არიან: პეტრე გიორგის ძე მელიქოვი, ევსევია ილარიონის ძე უშვერიძე, მიხეილ ნიკოლაის ძე ჯუღელი, იოველია გრიგორის ძე ქუთათელაძე, იასონ პავლეს ძე მოსემვილი, სიმონ ლუკას ძე ავალიანი.

სამწუხაროდ, ოდესის არქივიდან შემოტანილ დოკუმენტებში აღნიშნული პიროვნებების შესახებ სხვა ინფორმაცია არ მოიპოვება, მაგრამ ზემოთ განხილული წესდება ნათელ წარმოდგენას გვაძლევს ოდესის ქართული დიასპორის აქტიურ საზოგადოებრივ - კულტურულ საქმიანობის შესახებ, ქართველთა ერთიანობისა და ქართულ-უკრაინული ურთიერთობის განმტკიცების თვალსაზრისით.

Nato Kikava

Georgia-Ukraine relationships to the documents imported from Odessa Archives

Summary

In November 2013 in Archives Administration, from State Archives of Odessa (Ukraine) were imported very interesting documents connected to South-West Georgia. presented article is an attempt to review these documents. it is typical that import of these documents were maed om the basis of memorandum, which was signed in December 2010.

ბადრი გოგუაძე
რევაზ უზუნაძე
თამაზ ფუტყარაძე

დიდი ბრიტანეთის სამხედრო ნაწილები
ბათუმის ოლქში
(1918-1920წ.წ.)

პირველ მსოფლიო ომში გერმანია-თურქეთის ბლოკის დამარცხების შემდეგ, მუდროსის ზავის (1918 წ. 30.10.) თანახმად ბათუმი და ბათუმის ოლქი დაიკავეს დიდი ბრიტანეთის ჯარებმა. 1918 წ. 3 დეკემბერს ბათუმის ნავსადგურში შემოვიდა ინგლისის კრეისერი „ლივერპული“ ორი ნაღმოსანის თანხლებით. დეკემბრის მეორე ნახევარში დამატებით შემოვიდა 10 სამხედრო გემი 15 ათას კაციანი საექსპედიციო კორპუსით. ბათუმის ოლქში დამყარდა ბრიტანეთის საოკუპაციო რეჟიმი. სამხედრო გუბერნატორად დაინიშნა გენერალი კუკ-კოლისი.

მსოფლიო ომში ანტანტის გამარჯვების შემდეგ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა იმედოვნებდა, რომ ბრიტანეთის ხელშეწყობით დაიბრუნებდა ოსმალების მიერ ოკუპირებულ ტერიტორიებს. მაგრამ იმედი ფუჭი აღმოჩნდა. ბრიტანეთს აღნიშნული პრობლემისადმი ჰქონდა იმპერიული მიდგომა. ჯერ ერთი ინგლისის ხელისუფლება ოკუპირებული რეგიონის მიმართ „ანგარიშს უწევდა რუსეთის პრეტენზიებს“ (მ.სიორიძე). ასევე, ცდილობდა ანტიქართულ ძალებზე დაყრდნობით პოზიციების განმტკიცებას საქართველოში – უპირველესად გავლენის შენარჩუნებას სტრატეგიულად მნიშვნელოვან საპორტო ქალაქ ბათუმზე და ოლქზე.

საოკუპაციო ხელისუფლებამ 1918 წ. 30 დეკემბერს სამოქალაქო მმართველობა რეგიონში გადასცა „რუსული ნაციონალური საბჭოს“ მიერ დაკომპლექტებულ „ბათუმის ოლქის მმართველ საბჭოს“ (თავმჯდომარე პ. მასლოვი). საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვა დაევალა 500 კაციან „რუსულ პოლიციას“. მათგან 150 რაზმელი ბათუმში იდგა, 350 კი ოლქის სხვადასხვა უბანში. ოლქის ტერიტორიაზე წესრიგის დაცვაში ჩართული იყო აგრეთვე ინგლისის სამხედრო პოლიცია. უბნის უფ-

როსებად „მმართველმა საბჭომ“ შეარჩია მონარქისტი ოფიცრები, რომლებიც ადგილებზე ჩავიდნენ ინგლისელ ჯარისკაცთა თანხლებით. სადგურ ნატანებთან დაწესდა საზღვარი. აქ აღიმართა რუსული დროშა და დააყენეს შეიარაღებული დაცვა. ასეთმა ქმედებამ აღაშფოთა მოსახლეობა. ისინი მოითხოვდნენ უბნების მმართველი თეთგვარდიელი ოფიცრების და ინგლისელი რაზმების უკან განევას.

1919 წ. 15 აპრილს საოკუპაციო ხელისუფლებამ დაითხოვა „მმართველი საბჭო“. „საბჭოს“ ფუნქციები გადაეცა ინგლისელ ოფიცერთა ჯგუფს მაიორ ჰარისის მეთაურობით.

კავკასიაში ინგლისის საოკუპაციო ხელისუფლების მხარდაჭერით გაძლიერდა სეპარატისტული მოძრაობა ისტორიულ სამხრეთ საქართველოში. ამ მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერი იყო სერვერ-ბეგ ათაბაგი (ჯაყელი). მათ 1919 წ. იანვარში შექმნეს ე.წ. „ყარსის რეპუბლიკა“. რომლის შემადგენლობაში უნდა გააერთიანებინათ ბათუმის, არტაანის და ყარსის ოლქები, ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრები. როგორც გაზეთი „ერთობა“ წერდა „ინგლისელები ყარსის მუსულმანთა მთავრობას ხელს უწყობდნენ და მათთან კარგ განწყობაში არიან“ (გაზ „ერთობა“, №32, 1919 წ.).

1919 წ. იანვრის დამლევს, ინგლისელების მხარდაჭერის იმედით, სერვერ-ბეგმა ახალციხის მხარეში წამოიწყო აჯანყება საქართველოს რესპუბლიკასთან შეერთების წინააღმდეგ. მის ლაშქარში იყვნენ ბათუმიდან ჩამოსული თეთგვარდიელები, ინგლისელები. მან ამ ძალებით 11 თებერვალს ახალციხე აიღო.

საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის აღსადგენად გენერალ გიორგი კვინიტრადის მეთაურობით გამოიყო 20 ათას კაციანი ქართული ჯარი. რომელმაც 7 მარტს გაათავისუფლა ახალციხე. აპრილის პირველ ნახევარში სეპარატისტებისაგან გაათავისუფლა სამხრეთ საქართველო.

1920 წ. თებერვალში ერთა ლიგის მანდატით გამოიკვეთა ბათუმის დამოუკიდებელ ქალქ-სახელმწიფოდ გამოცხადების მცდელობა. ეს ქმედება ქართველმა ხალხმა შეაფასა როგორც საქართველოსაგან ბათუმის ძალისმიერად მოწყვეტის ცდა, რამაც მძლავრი საპროტესტო მოძრაობის აზვირთება გამოიწვია.

1920 წ. 28 ივნისს, მოკავშირეებმა ხელი მოაწერეს შეთანხმებას ბათუმის ოლქის და ქალაქ ბათუმის საქართველოსათვის გადაცემის შესახებ.

1920 წ. ივლისის პირველ ნახევარში ინგლისელებმა გაიყვანეს ჯარები ბათუმის ოლქიდან. 5 ივლისს ქართული ჯარები შევიდნენ ბათუმში. ასე დასრულდა ინგლისელთა 18 თვიანი ოკუპაცია ბათუმსა და რეგიონში.

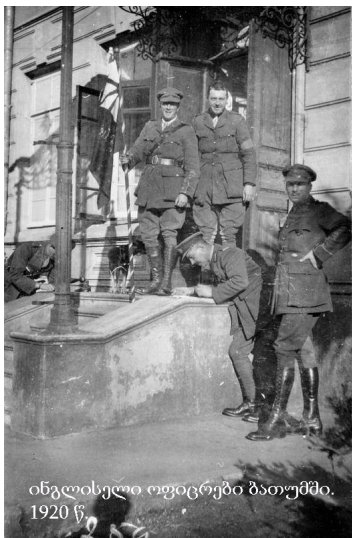
კრებულში წარმოდგენილი ფოტოსურათები გადაღებულია საქართველოში- ინგლისის საექსპედიციო ჯარის პოლკოვნიკ რობერტ კოტტონ მონეუს მიერ. წარმოდგენილი ფოტოდოკუმენტები შეიცავენ მრავალმხრივ საინტერესო ინფორმაციას ბათუმის ოლქში ინგლისელთა ოკუპაციის პერიოდის შესახებ. ისინი პირველად ქვეყნდება ჩვენს კრებულში. ფოტო კოლექცია ინახება ბრიტანეთის არმიის ნაციონალური მუზეუმის (ლონდონი) საარქივო ფონდებში.

ბრიტანეთის არმიის გუკუნების რაზმი აჭარის მთიანეთში, 1920 წ.

ბრიტანული გამანადგურებელი ბათუმში 1920 წ.

ინგლისელი ოფიცრები ზათუმში.
1920 წ.

ქართველი მთხალისე და
ბრიტანელი ჯარისკაცები

ბრიტანული გემები პორტში.

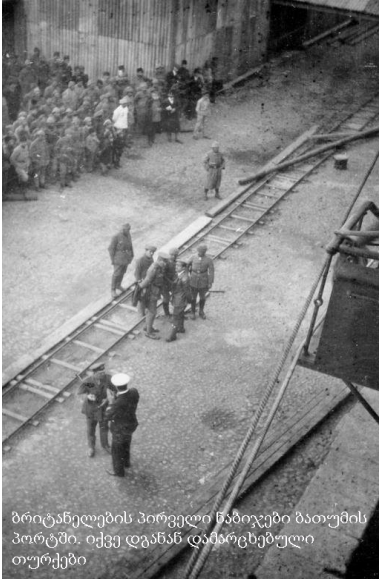
ბათუმელი

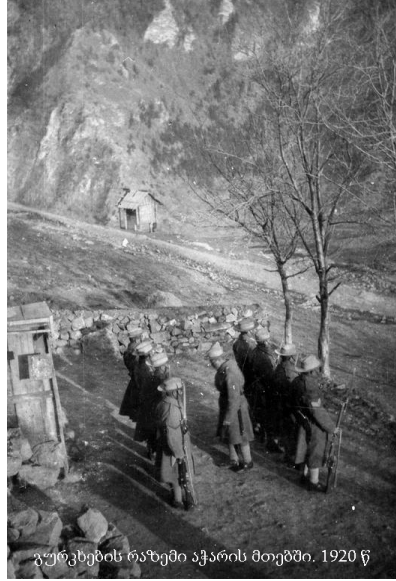
ბრიტანელების საავტომობილო რაზმი

ბრიტანეთის არმიის გურჯების ბატალიონი ბათუმის პორტში, 1920 წ.

ბრიტანელების პირველი წაბიჯები ბათუმის პორტში. იქვე დგანან დამარცხებული თურქები

გურჯნების რაზმი აჭარის მთებში, 1920 წ

თურქი ტყვეების ევაკუაცია ბათუმიდან ინგლისელების გემით

თურქი ტყვეები წავსადგურში ევაკუაციის დროს

ბრიტანული გემი ზათუმის პორტში

ინგლისელი ოფიცრები მიდიან ახალციხიდან ბათუმისკენ 1919 წ.

აჭარელი მუსულმანების რაზმი და ინგლისელები სერვერ ბეგის აჯანყების დროს. 1919 თებერვალი (ახალციხე)

ბრიტანელი ჯარისკაცები სამხედრო
ემბელონზე, ბათუმი

არქეოლოგია

*ამირან კახიძე
მალხაზ ნაგერვაძე*

ბრინჯაოს მეტალორგიის ნაშთები ჭოროხის აუზიდან (ჭარნალის მურმანეთი)

2014 წლის თებერვლის თვეში მარადიდის ქვისსანაყების შეგროვებამ მოგვცა ახალი სტიმულიგვეფიქრა ქართულ, თანაბრად საკაცობრიო არქეოლოგიის ერთ-ერთ აქტუალურ პრობლემაზე, რომელიც უკავშირდება ჭოროხის აუზს როგორც უძველეს მეტალოგენურ კერას. ბუნებრივია, ეს დიდი პრობლემა ჯერ კიდევ სანყის სტადიაშია და არსებითად ამოიწურება სამეცნიერო ინფორმაციებით იმის შესახებ, რომ ჭოროხის აუზი და მისი შენაკადები მდიდარი არის სხვადასხვა სახის წიაღისეულის მარაგით. პოლიმეტალებით, განსაკუთრებით კი სპილენძის საბადოებით. მას ემატება ისიც, რომ მეხჩის ციხიდან მოყოლებული ართვინით გაგრძელებული ჭოროხის ქვემო წელზე მოპოვებულია გვიან ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის განძები, რომელთა ერთი ნაწილი უკვე შევიდა სამეცნიერო მიმოქცევაში (ქორიძე, 1965; რამიშვილი, 1974; კახიძე, მამულაძე, 2000). სხვასახის სამეცნიერო საველე სამუშაოები ჯერ კიდევ არ განხორციელებულა. სწორედ ამიტომაც გადაწყვიტეთ პირველად სადაზვერვო სამუშაოები გვეწარმოებინა ჭოროხის აუზის ქვემო წელზე ბრინჯაოს ხანის საწარმოო კერების შესწავლის მიზნით.

პირველი საველე არქეოლოგიური სამუშაოები განხორციელდა ჭარნალის მურმანეთში. ორი წლის წინათ აქაურმა მკვიდრმა ოთარ თავართქილაძემ ბათუმის არქეოლოგიურ მუზეუმში ჩამოიტანა შემთხვევით აღმოჩენილი რომაული ქვევრის ნატეხები. ბუნებრივია, დავათვალიერეთ აღმოჩენის ადგილი და მივიღეთ ახალი ინფორმაცია. იქვე ახლოს პატარა ღელეში ქვისგობებისა და დამუშავებული ქვების არსებობის შესახებ. ახალი ობიექტი არანაკლებ საყურადღებო აღმოჩნდა. ზედაპირულად მოჩანდა ქვის გობი, გაშავებული ქვები და საბეგველები. ამ ვიზიტის შემდეგ ო. თავართქილაძის ძმიშვილმა მალხაზ

თავართქილაძემ ამავე ადგილებში შეაგროვა კიდევ ერთი ქვის გობი, სანაყად გამოყენებული მოზრდილი ურო და კვადრის ფორმის დამუშავებული ქვა. მიემატა ორმაგგანყოფილებიანი ქვის გობი ომბოლოდან.

გადაწყდა სოფელ მურმანეთში მცირე მასშტაბის საველე არქეოლოგიური სამუშაოების წარმოება. გასათხრელი ობიექტად შეირჩა პატარა უსახელო ღელის, უფრო სწორად ღარდოს ორივე სანაპირო, სადაც ფენები შექმნილია ფერდობებიდან ათასწლეულების განმავლობაში ჩამორეცხილი ქანებით. აქა-იქ ჩნდებოდა თიხის ჭურჭლის პროფილირებული თუ უსახური ნატეხები, განსაკუთრებით საინტერესოა, რომ გამოერია წინარეანტიკური ხანის შტამპის დასატანი ქვის ყალიბი. ახალ მონაპოვრებში იყო სამკუთხაგანიკვეთიანი დერგის პირი. რაც განსაკუთრებით საყურადღებოა მოპოვებულია იქნა მრავალგანყოფილებიანი თიხის საკურთხევლის ნატეხი. საკმაოდ ხშირად ჩნდებოდა დამუშავებული ცეცხლისგან გაშავებული ქვები, რომელთა ერთი ნაწილი გადატანილი იქნა გონიო-აფსაროსის მუზეუმში. ბუნებრივია, სადაზვერვო სამუშაოებისას გამოყოფილი სახსრებით კულტურული ფენების ბოლომდე შესწავლა ვერ მოხერხდა, მიუხედავად ამისა ღელის პირში წარმოებული გათხრების მიხედვით, ვფიქრობთ, საინტერესო სურათის აღდგენის შესაძლებლობა უნდა იყოს.

მურმანეთის სახელოსნო წარმოადგენს ლითონის დამუშავების ერთ-ერთ საინტერესო კერას, სადაც საბადოებში მოპოვებული მადნის გამოსადნობად მომზადება ხდებოდა. კერძოდ, ქვის გობისა და სანაყ-საბეგველების გამოყენებით სწარმოებდა ნედლეულის დაფშვნა-დაქუცმაცება ღლობის პროცესის დაჩქარების მიზნით. ლითონის დანაწევრება-დაქუცმაცება უწყვეტი წყლის ნაკადთან ყოფილა დაკავშირებული. ექსპედიციის პროცესში მ. თავართქილაძესთან ერთად დავათვალიერეთ ომბოლოს ორმაგი ქვის გობის აღმოჩენის ადგილიც.

ახალი გათხრების შედეგად *insitu* მდგომარეობაში დაფიქსირდა შემდეგი სახის არტეფაქტები. თხრილის დასაწყისთან გამოჩნდა ოთხკუთხა ფორმის ქვის გობი, საშუალო ზომის. შედარებით მოსწორებულ ზედაპირზე გაუკეთებიათ კონუსისებრი ჩაღრმავება. ხანგრძლივი გამოყენების გამო ფსკერი ამჟამად

გახვრეტილია. გობი გაშავებულია, ემჩნევა ცეცხლის კვალიც. 5მ. მოშორებით დევს ორი მოზრდილი ლოდი, რომელზეც მოედინება თვით ნაკადული. როგორც ჩანს, საგანგებო ჯერის ჩადგმის შემდეგ შეიძლებოდა წყლის ნაკადის მიშვება ქვის გობებში. ადრეაქვე აღმოჩნდა ქვის სანაყი, რომელიც გადატანილ იქნა გონიო-აფსაროსის მუზეუმში. გარდა ამისა, აღმოჩნდა გაშავებული მოზრდილი ქვები და ერთი დიდი ზომის საბეგველი, რომელიც განხვავებულია ადრე ცნობილი სანაყ-საბეგველები-საგან. შემდგომი მონაპოვართა რიცხვს განეკუთვნება ორად გახლეჩილი მოზრდილი საბეგველ-საცეხველის ნაშთები. ესეც საინტერესო მონაპოვართა რიცხვს განეკუთვნება, რომლის მიხედვით ჩანს, რომ ადრე ქვის დამუშავებასთან დაკავშირებული პროფესიონალ ხელოსანთა ცოდნა, ახალი ტექნიკური პროგრესის შემდეგ (მარტინის ლუმელის გამოგონება), დანერგილ იქნა სამეურნეო საქმიანობის სხვა სფეროებში. ამ მონაპოვართ ჩვენ მივყავართ იმ დასკვნამდე, რომ განვითარებული შეასაუკუნეებიდან უნდა იწყებოდეს აჭარის ეთნოგრაფიულ ყოფაში ფართოდ გავრცელებული ე.წ. ქვის საცეხველ-საძეგველების დამზადება. ეთნოგრაფი ნ. კახიძე მიუთითებს, რომ “ქვის საცეხველების გავრცელებას აჭარაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. ყველა სოფელს საკუთარი საძეგველ-საცეხველი ჰქონია. ჩამური მთელი სოფლის საკუთრება ყოფილა. მოსახლეობა მარცვლეულს რიგრიგობით ცეხავდა. ისინი ძირითადად მზადდებოდა ერთნაირი წესით. ამისათვის იყენებდნენ წალკატებს, ჩაქურებს, რკინის სოლებსა და კეტებს. ჯერ გულს ამოუხვევდნენ და შემდეგ სასურველ ფორმას აძლევდნენ. ქვის დარბილებისა და სამუშაოს გაადვილების მიზნით წინასწარ ჩვეულებრივი ან მარილიანი წყლით გაჟღენთავდნენ. ამ მიზნით ძმარსაც იყენებდნენ. საცეხველებისა და სანაახელების დამზადება მხოლოდ გამოცდილ ქვითხუროებს შეეძლო. საშუალო ზომის საცეხველის გაკეთებას 20-25 დღე სჭირდებოდა. დროის ხანგრძლივობა დამოკიდებული იყო ქვის სახეობაზეც” (კახიძე., 2004:78). პარალელები ამ საძეგველისა თვით მურვანეთში და სიმონეთის მიდამოებში მოვიპოვეთ.

შემდგომში წყლის დინების მიმართულებით მოზრდილ მონაკვეთზე რაიმე სამუშაოები არ გვინარმოებია, ყველგან შეი-

ნიშნება გაშავებული ქვების არსებობა, აქაც ავიღეთ ერთი საბეგველი. საბეგველ-საცეხველიდან 28-30მ-ში კვლავ გამოჩნდა ქვის ლოდები, სწორედ აქ ვანარმოეთ განმენდითი სამუშაოები. 68მ-ის მოშორებით დაფიქსირდა საშუალო ზომის ქვის მორიგი სანაყი. მრგვალი. აქვს კონუსისებური ფორმის სანაყი განყოფილება. ამავე სახელოსნოს უნდა უკავშირდებოდეს რამაზ გოგაძესთან მთლიანად დაცული ნახევარსფერული მოყვანილობის ქვის გობი, რომელიც ქმნის სრულიად ახალ ტიპს. ამით დასრულდა მურვანეთის სახელოსნოს საველე სამუშაოები.

ინფორმაციის მიხედვით ლელის მარცხენა ფერდზე დავიწყეთ გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან სანაგვედ გამოყენებული ორმოს შესწავლა, რომლის ზედა დონე გავსებული იყო ჯართითა და საყოფასაცხოვრებო ნარჩენებით.

ორმოს კონტურების შესაბამისად ავაგეთ მორიგი საკონტროლო თხრილი. დონეების შესაბამისად ჩავედით 0,25-0,5-1,1 მ. სიღრმეზე. თხრილის ჩრდილოეთი კედლის ჰუმუსის სისქე 25-30სმ. ამ მონაკვეთზე ყვითელი თიხნარის სისქე - 0,7-0,8 მ-ია. დასავლეთ კედელთან დავღრმავდით 1,4მ-ზე. ჰუმუსის სიმძლავრე იყო 35 სმ. აღმოსავლეთი კედლის კონტურები ჯერ კიდევ არ არის გამოჩენილი. თანდათანობით შემცირდა ნაგავსაყრელი, მცირე ფართობი შემორჩა მხოლოდ შუანელზე. მიჯუახლოვდით ჩვენთვის საინტერესო ორმოს უძველეს დონეს. ალაგ-ალაგ განსაკუთრებით აღმოსავლეთ ნაწილში თავი იჩინა ნახშირის ნაშთებმაც, არის თიხამინებიც, რომლებზეც ცეცხლის ზემოქმედების კვალი უნდა შეინიშნებოდეს. ორმოს არსის გაგების მიზნით აუცილებელია გათხრების ბოლომდე მიყვანა.

ჯერჯერობით ძეგლზე განხორციელებულია მცირე მასშტაბის სამუშაოები. ბუნებრივია, არქეოლოგიური მონაპოვრები მოკრძალებულია. არსებითია ისიც, რომ კერამიკის დიდი ნაწილი უსახურია. ზოგიერთი მათგანი ქმნის გარკვეულ პროფილს. ამათ შორის პირველ რიგში აღსანიშნავია მრავალგანყოფილებიანი საკურთხევლის ნატეხი. ტიპურიყავისფერკეციანი, ზედაპირი შავადაა შეფერილი. განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ ამ სახის საკულტო მრავალგანყოფილებიანი თიხის საკურთხეველ-სამსხვერპლოები დამახასიათებელი ჩანს სამხრეთ დასავლეთ საქართველოსათვის. ყველაზე დიდი რაოდენობით

მრავალგანყოფილებიანი საკურთხევლები აღმოჩენილია ფიჭვნარში. განსაკუთრებით საკულტო ძეგლზე, რომელიც ძვ.წ. II ათასწლეულის ბოლოთი თარიღდება. ბუნებრივია ხშირად ჩნდება ფიჭვნარის ნაქალაქარის თანადროულ კულტურულ ფენებშიაც. ფიჭვნარის მიხედვით კარგად ჩანს, რომ ამათ რაიმე პრაქტიკული გამოყენება არ უნდა ჰქონოდათ. დასტურდება თითოეულ მათგანზე რამდენიმე ოთხი ან მეტი წრიული მოყვანილობის 1,5სმ-ის ჩაღრმავების არსებობა. ერთ-ერთი მათგანის დმ-32 სმ. განყოფილების 15 სმ. ზედაპირი კარგადაა მოსწორებული. შეინიშნება ცეცხლის ხანგრძლივი ნთების კვალი (კახიძე, 1971:57-58). რამოდენიმე ნატეხი აღმოჩენილია ციხისძირში, ბათუმის ციხესა და მახვილაურის ბორცვზე (კახიძე, ხახუტაიშვილი, 1989:3-9) საქართველოს სხვა ნაწილებიდან მსგავსი სამსხვერპლოები უცნობია. ჩვენი მინაპოვარი, ვფიქრობთ, გარკვეულად უნდა უკავშირდებოდეს ბ. პიოტროვსკის მიერ კარმიბლურში აღმოჩენილ შედარებით დიდი ზომის (1,8მ.) წარგძლეულ მრავალგანყოფილებიან ბრტყელ თიხის სამსხვერპლოს. საყურადღებოა, რომ მასთან ახლოს ჩნდებოდა ნაცრისა და მსხვერპლად მიტანილი ცხოველის ძვლების გროვა (Пиотровский, 1952:21, სურ.7). კარმიბლურის სამსხვერპლო ძვ.წ. VIII დასასრულითა და VI-ის დამდეგით თარიღდება. ჩვენი მონაპოვარი გაცილებით ადრეულია. როგორც ჩანს, ქოროხის აუზი და მიმდებარე ტერიტორიების კონტაქტები ანატოლიურ სამყაროსთან საკმაოდ ადრეული ეპოქებიდან დაწყებულია.

არის ადრეანტიკური ხანის სქელკედლიანი მოყავისფროდ გამომწვარი ქვევრის ნატეხები, რომელთა ზედაპირი შავი ფერისაა. იდეგ უფრო საყურადღებო ჩანს ოთხკუთხა მოყვანილობის ქვის შტამპი, რომლის ერთი ზედაპირი საკმაოდ მჭიდროდ განლაგებული ღარებითაა დაფარული. ეჭვს არ იწვევს, რომ ქვის შტამპით ხდებოდა კოლხური ქვევრებისათვის აგრერიგად დამახასიათებელი ჰორიზონტალური ღარების დეკორის დატანა. შტამპის სიგანე-8 სმ-ია სიმაღლე-3,5 სმ. შემორჩენილი სიგრძე-7 სმ. ეს მონაპოვარი ყურადღებას იმითაც იქცევს, რომ 2005 წელს სოფელ ქარნალში წარმოებული გათხრებისას აღმოჩნდა თანადროული ქვის შტამპები. თვით მურმანეთში მოვიპოვეთ ფართო კანელურებით შემკული მონითალო-მოყავისფრო თი-

ხის ჭურჭლის ფრაგმენტი. მსგავი კერამიკული ნაწარმი გავრცელებული ჩანს ძვ.წ. I ათასწლეულის დამდეგისათვის. არის წინაანტიკური ხანის ჭურჭლის მცირე ნატეხიც. გვაქვს დერგის სამკუთხაგანიკვეთიანი პირი, მუქი ყავისფერი, კეცი მინარევიანი.

ყურადღებას იქცევს ამავე ძეგლიდან მომდინარე გონიო-აფსაროსის მუზეუმში დაცული ნივთებიც. ამათ რიცხვს მიეკუთვნება სანაყ-სასრესი, მოზრდილი, მრგვალგანიკვეთიანი. ცალი გვერდი უხეშად მოსწორებული. თავი მომტვრეულია, ზედა ნახევარი ხელის კარგად მორგების მიზნით ოდნავ შევიწროვებული აქვს. საკმაოდ მასიური.

ქვის გობი. საშუალო ზომის, სფერული ფორმის, საგულდაგულოდ დამუშავებული. ზედა ნახევარზე გაკეთებულია საკმაოდ ღრმა კონუსისებური ჩარღმავება. გობის დმ-40X35 სმ. პირის-16 სმ; სიღრმე-15 სმ; სიმაღლე-30 სმ. აღმოჩენილა ქვის დიდი ზომის ოთხკუთხა სანაყი, ბოლო მომრგვალებული, გვერდები ოთხკუთხა მოყვანილობის, ზედა ნაწილი საგრძნობლად შევიწროვებული. გაჩნდა ეჭვი, რომ შევიწროვებული ნაწილი მაგრდებოდა საგანგებოდ დამუშავებულ ხის ღეროზე, რომლის საშუალებითაც, როგორც ჩანს, ხდებოდა წყლის ენერჯის გამოყენებით სანაყის მოძრაობაში მოყვანა, მკვეთრი აწევა-დავარდნა. სანაყის სიმძიმე და ზომები იმის დადასტურებაა, რომ პროფესიონალ მელითონეებს შორის ნაყოფიერება ხელის სანაყებთან შედარებით გაცილებით მეტი იქნებოდა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. კახიძე ა., საქართველოს ზღვისპირეთის ანტიკური ხანის ქალაქები, თბ. 1971
2. კახიძე ა., ხახუტაიშვილი დ., მასალები ბათუმის ძველი ისტორიისათვის. - სდსძ XVIII, ბათუმი 1989
3. კახიძე ა., მამულაძე შ., ჭოროხის აუზი კოლხური კულტურის უძველესი კერა, აჭარა 2000
4. კახიძე ა., ვიკერსი მ., კოლხები და ბერძნები აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთში - ფიჭვნარი I, ბათუმი-ოქსფორდი 2004
5. კახიძე ა., ვაშაკიძე ნ., ელინიზმი და კოლხეთი - ფიჭვნარი III, ბათუმი-ოქსფორდი 2010

6. რამიშვილი ა., კოლხეთის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, საბჭოთა აჭარა 1974
7. ქორიძე დ., კოლხური კულტურის ისტორიისათვის, თბ. 1965
8. Кахидзе А. Восточное Причерноморье В Античную эпоху, Батуми. 1981
9. Пиотровский Б.Б Кармир-Бнур, II. Ереван 1952

Amiran Kakhidze
Malkhaz Nagervadze

Ancient spots of Bronze metallurgy in Georgia
(Ajara-Charnali)
Summary

Chorokhi basin and its tributaries are rich in various mineral reserves, polymetal, especially copper deposits. Additionally, in downstream of Chorokhi are obtained treasures of Late Bronze - Early Iron Age. That's why we decided to carry out a reconnaissance works in downstream of Chorokhi basin, in order to study production facilities of Bronze Age. Based on rich archaeological achievements, the article discusses metallurgy remains of Bronze Age on Charnali example.

შოთა მამულაძე
ნარგიზ სურმანიძე

2014 წელს გონიო-აფსაროსის ციხის სამხრეთი
კარიბჭისა და აბანოთუბნის მიმდებარე
ტერიტორიაზე ნაპოვებული არქეოლოგიური
გათხრების ძირითადი შედეგები

მიმდინარე წლის ივლის-აგვისტოში გონიო-აფსაროსის მუდმივმოქმედმა არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ სამხრეთ კარიბჭისა და აბანოთუბნის მიმდებარე ტერიტორიაზე, SW II სექტორის 48, 49, 50, 58, 59, 60, 68, 69, 70, 78, 79, 80 და SW III სექტორის 41, 42, 51, 52, 53, 61, 62, 63, 71, 72 კვადრატებში განაახლა სამუშაოები.

შესასწავლ ფართობზე, წინა წლებში ჩატარებული გათხრებისას SW II სექტორის 59, 60, 61 69, 70 და SW II სექტორის 51, 52, 53, 61 62 კვადრატებში სრულად მოიხსნა ჰუმუსი და 61, 70 კვ. დასავლეთ და 69-ე კვ-ის სამხრეთ-დასავლეთ მონაკვეთში გამოიკვეთა კარგად დაცული მოზრდილი ზედაპირდამუშავებული ქვებისაგან შედგენილი სავალი ბილიკი, რომელიც სამხრეთ კარიბჭიდან მიემართება ჩრდილოეთით (ტაბ. II, III. კახიძე, მამულაძე, 2004:46, ტაბ. XL).

ადრე წარმოებული არქეოლოგიური სამუშაოების შედეგად SW II სექტორის 78, 79, 80, SW III სექტორის 71 კვ-ის დასავლეთ და 90 კვ-ის აღმოსავლეთ მონაკვეთში, რომლებიც აბანოს აღმოსვლეთ კედლის ხაზს მიუყვება სამუშაოები კიდევ უფრო ღრმად იყო ჩატარებული. აქ კულტურული ფენები რომაული ხანის წყალგაყვანილობის სისტემამდეა დაყვანილი (ტაბ. IV/1), სადაც კარგად ჩანს ფართო, ცილინდრული ფორმის მილების სამი რიგი (მილების საშუალო ზომებია: სიგრძე 40-46 სმ., დმ. 18X22 სმ) და სამხრეთ კარიბჭიდან შემომავალი მილების გაგრძელება (კახიძე, მამულაძე 2004:6, 7, 20, ტაბ. XI, XXXV). მილები კენჭებითა და ტალახით შედგენილ მკვრივ ფენაშია განლაგებული, და ზოგიერთ მონაკვეთში შეინიშნება, რომ გამყარების მიზნით ორივე მხრიდან, ოდნავ ქვემოთ შემოწყობილი აქვს პატარა ზომის ქვები (ტაბ. IV/2). აღნიშნულ წყალგაყვანი-

ლობის სისტემასთან შედარებით მაღლა (დაახ. 50სმ) გვიან შუა საუკუნეებში გამართული მიწები (მიწების საშუალო ზომე-ბია: სიგრძე 37-42 სმ., დმ. 18X22 სმ) წარმოდგენილი (ტაბ. IV/1), ისინიც სამხრეთ კარიბჭიდან მოემართება, აბანოსთან უხვევს დასავლეთით, გაივლის SW III სექტორის 100, SW VI სექტორის 10, 20 კვადრატებს და გადადის 30 კვ-ში (კახიძე, მამულაძე 2004:10, სურ.7).

რომაული წყალგაყვანილობის სისტემის შესწავლის მიზნით, მიწების აღმოსავლეთით, სამხრეთიდან ჩრდილოეთის ხაზზე წარმოქმნილ ქრილში, დასავლეთიდან აღმოსავლეთით მიმართული ოსმალური ხანის მილიც იყო დაცული. როგორც ადრე ჩატარებული გათხრების დროს შექმნილი ფოტო მასალიდან (კახიძე, მამულაძე 2004, ტაბ. XI, XXXV) ჩანს, ეს მილი იმ სისტემის ნაწილია, რომელიც აბანოს, კერძოდ, საქვების სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეში კონტრფორსისებურ მინაშენამდე ვრცელდება. აღნიშნულ მინაშენში ვერტიკალურად ჩასმულია გვიანშუასაუკუნეების დროინდელი თიხის მიწების ორი რიგი, რომელიც მინაშენის აღმოსავლეთ ნაწილში გარედან შედის. ოსმალური ხანის ქვაფენილსა და რომაული ხანის წყალგაყვანილობის სისტემებს შორის არსებულ მონაკვეთში ფილებით გამართული იყო თანამედროვე სავალი ბილიკი (ტაბ. II/1). წელს გავაგრძელეთ ამ მონაკვეთის შესწავლა. პირველ რიგში ავიღეთ ეს ფილები, რომელიც ნულოვანი წერტილიდან 10-14 სმ სიღრმეზე მდებარეობდა, მის ქვემოთ შეექმნათ 7-10 სმ. სიმძლავრის სიღრმე ფენა ბილიკის გასამართავად, რომლის მოხსნის შემდეგ გაინმინდა ოსმალური ხანის კულტურული ფენის ზედაპირი, რომელიც 78, 79 კვ-სა და 80 კვ-ის ჩრდილოეთ მონაკვეთში საშუალო ზომის უსწორმასწორო ქვებით იყო მოწყობილი და სხვადასხვა პერიოდის კერამიკის ფრაგმენტებით გაჯერებული. დიდ ნაწილზე შემორჩენილი იყო კირხსნარის ნაშთები. შეინიშნება ქვიშის გამოყენების ფაქტიც. ქვების, კერამიკის, კენჭებითა და ტალახის ნაზავით მიიღებოდა საკმაოდ კარგად გამართული, სწორზედაპირიანი იატაკი. აღნიშნული ფენის სამხრეთ გაგრძელებაზე, 80 კვ-ის სამხრეთ-დასავლეთ და 71 კვ-ის ჩრდილოეთ მონაკვეთში გაინმინდა ზედაპირდამუშავებული ქვების წყობა (ფენილი), რომელიც ადრე აღმოჩენილი ქვაფენილის დასავლეთით მდებარეობს (ტაბ. III-1).

ამ მონაკვეთში არსებული კულტურული ფენების უკეთ ნარმოდგენის მიზნით გადაწყდა ქვაფენილების დატოვება, ხოლო მათ გვერდით არსებული ქვაცარილიანი ოსმალური ფენა მთლიანად იქნა აღებული. ბილიკის ზედაპირიდან დაახლოებით 20-35 სმ. სიღრმეზე გამოჩნდა წყალგაყვანილობის მიღები, რომელიც მიემართება დასავლეთიდან აღმოსავლეთით, 70 და 80 კვ-ის მიჯნაზე რკალისებურად უხვევს და გრძელდება ჩრდილოეთით 69 და 68 კვ-ში. აქ 69 კვ-ის ჩრდილო-დასავლეთ და 68 კვ-ის სამხრეთ-დასავლეთ მონაკვეთში კულტურული ფენა ძლიერაა დარღვეული და შესაბამისად მიღები სრულიად განადგურებული. წყალგაყვანილობის სისტემა, დაზიანების თავიდან აცილების მიზნით, შემოსაზღვრული და გადახურულია კირხსნარის დუღაბით შეერთებული ქვებით, გადახურვაში გამოყენებულია კრამიტიც. მიღებს ზედა მხარეს აქვს ამონატეხები ჰაერის თვითგამოტუმბვის მიზნით (V/1). აღნიშნული წყალგაყვანილობის სისტემა გამართულია რომაული ხანის იატაკის ზედაპირზე და იმ მილის გაგრძელებაა, რომელიც ზემოთ აღნიშნულ ჭრილში იყო დაცული.

ოსმალური კულტურული ფენის აღების შემდეგ დავედით რომაული იატაკის დონეზე. აბანოსა და შესასწავლ მოედანს შორის, ადრე ნარმოებული სამუშაოების შედეგად მიღებული ჭრილის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, აქ რაიმე შენობის კვალი არ შეინიშნება. რაც შეეხება რომაული ხანის კულტურულ ფენას, იგი ზღვის კენჭებითა და ტალახით შედგენილი მძლავრი შრითაა ნარმოდგენილი (ტაბ. V/2).

განსხვავებული სურათი გვაქვს ოსმალური ხანის ქვაფენილის აღმოსავლეთით SW II სექტორის 48, 49, 50, 58, 59, 60 (სრულ), 68, 69 (დასავლეთ მონაკვეთში), და SW III სექტორის 41, 42, 51, 52, 53 (სრულ), 61, 62, 63 (დასავლეთ მონაკვეთში) კვადრატებში.

ყურადღებას იქცევს SW III სექტორის 63 და 52 კვ-ში ქვებით ამოყვანილი არხი (ნულოვანი წერტილიდან 1,05 მ. სიღრმეზე მდებარეობს, ტაბ. VIII/1). ქვების გადაბმის მიზნით ზოგან გამოყენებულია კირხსნარიც. არხი გადახურულია მოზრდილი ქვებით. ამჯერად გაიწმინდა არხის 4 მ სიგრძის მონაკვეთი. დანარჩენი ნაწილი აღმოსავლეთით და დასავლეთით გაუთხრელ ფართობში შედის. არხის ჩრდილოეთით, 25 სმ-ზე მაღლა დაცულია 1 მ. სიფართის ოსმალური ხანის იატაკი (ნ.წ. 0, 80 მ. სიღრმეზე).

69, 70, 61, 62 კვ-ის აღმოსავლეთი მონაკვეთსა და 59, 60, 51, 52, 53 კვადრატებში, წინა წლების გათხრების შედეგად ჰუმუსი და ოსმალური ხანის კულტურული ფენა აღებული იყო; სამუშაოები დაყვანილი იყო რომაული ხანის იატაკისა და შენობის საძირკვლის დონემდე. საანგარიშო წელს გავაგრძელეთ ამ მონაკვეთში არქეოლოგიური სამუშაოები, თხრილი გავაფართოვეთ აღმოსავლეთითა და დასავლეთით 58, 48, 49, 50, 41, 42 კვადრატებში, სადაც, 20-25 სმ. სიმაღლის ჰუმუსის ალების შემდეგ დავედით ოსმალური ხანის კულტურულ ფენამდე, რომლის სიმძლავრე სხვადასხვა მონაკვეთში სხვადასხვაა (40-60 სმ). ამ ეპოქის ნაგებობის ნაშთები არ გვაქვს.

ჰუმუსიდან და ოსმალური ხანის კულტურული ფენიდან წარმოდგენილი იყო როგორც რომაული ხანის, ადრე, განვითარებული და გვიანი შუასაუკუნეების სამშენებლო და საყოფაცხოვრებო კერამიკა (კრამიტები, აგურები, ამფორების, ქოთნების, მინის სასმისების, ფაიანსის, მოჭიქული კერამიკის, სასანთლეების და სხვა ფრაგმენტები). 49 კვ-ის ცენტრალურ ნაწილში, ჰუმუსში აღმოჩნდა ორგანოფილებიანი ქვის სანაყი. ოსმალური ხანის კულტურული ფენის მოშლის შემდეგ 41 და 42 კვადრატებში გამოიკვეთა წვრილი კენჭებითა და ტალახით მოტკეპნილი საკმაოდ მძლავრი რომაული პერიოდის იატაკი, რომელიც ადრე შესწავლილი (51, 52 კვ.) კულტურული ფენის გაგრძელებაა. 49 და 50-ე კვადრატებში რომაული იატაკი ძირითადად ტალახის ტკეპნილითაა გამართული და წინა წლებში 60 და 59-ე კვადრატებში დაფიქსირებული იატაკის აღმოსავლეთ ნაწილს წარმოადგენს, სადაც კენჭების მასიურად გამოყენების კვალი არ შეინიშნება.

იატაკში, სხვადასხვა სიღრმეზე ალაგ-ალაგ, მცირე რაოდენობით შერეული იყო თანადროული ეპოქის მასალა (ყელნიბოიანი ამფორის, ხუფის, მინის ჭურჭლის ნატეხები, წისქვილის ქვა).

42, 52 კვ-ისა და 50, 41, 60, 51-ე კვ-ის მიჯნაზე დაფიქსირდა ოსმალურ ხანაში რომაული იატაკის ზედა დონის დარღვევის შედეგად წარმოქმნილი ორმო, რომელშიც გვიან შუასაუკუნეების კერამიკასთან ერთად აღმოჩნდა რომაული და ბიზანტიური ნივთები. მსგავსი ორმო გვხვდება 42-ე კვადრატის დასავლეთ მონაკვეთშიც, თუმცა აქ კერამიკა ნაკლებადაა (აღმოჩნდა ყელ-

ნიბოიანი ამფორის ნატეხები). ყველაზე ღრმა ორმო წარმოდგენილია 49-ე კვ-ის ცენტრალურ მონაკვეთში. სხვადასხვა სახისა და ეპოქის მასალაც ყველაზე მეტად აქ იყრიდა თავს. უნდა აღინიშნოს, რომ რომაული იატაკის ზედაპირის დარღვევას ადგილი მხოლოდ გვიან შუასაუკუნეებში არ ჰქონია, 50-ე კვ-ის დასავლეთ მონაკვეთში, დასავლეთიდან აღმოსავლეთით მიმართული საძირკვლის კედლის ჩრდილოეთით გამოიკვეთა ორმო, რომელიც თავისი შეფერილობით განსხვავდებოდა ოსმალური ხანის (შავი ფერის) ორმოსაგან და მასში კონცენტრირებული იყო მხოლოდ ბიზანტიური და რომაული კერამიკა (ამფორის, ლუთერიის). ადრეშუასაუკუნეების (ბიზანტიური ხანის) კულტურული ფენა (იატაკის ან შენობის ნაშთები) არ გვაქვს.

გათხრების დროს დაფიქსირებული რომაული ხანის შენობის საძირკველი, რომლის ნყოფაში გამოყენებულია დაუმუშავებელი ქვები, გადაება წინა წლებში აღმოჩენილ საძირკველს. მივიღეთ შემდეგი სურათი:

41, 42 კვ-ის დასავლეთ ნაწილში კედელი სამხრეთიდან ჩრდილოეთითაა მიმართული და გრძელდება 49, 48 კვ-შიც. ზოგიერთ მონაკვეთში იგი მორღვეულია. სამხრეთიდან ჩრდილოეთით მიემართება 52, 51 კვ-ის დასავლეთ მონაკვეთში და 60-70, 69-59 კვ-ის მიჯნაზე გამოკვეთილი, ოდნავ დასავლეთით გადახრილი საძირკველის ნყოფა, რომელსაც 70, 60 კვ-ში კვეთს დასავლეთიდან აღმოსავლეთით დამხრობილი კედელი (ტაბ. I). საძირკველებს შორის არსებულ სივრცეს წარმოადგენს ზემოთ აღნიშნული იატაკები. კედლებს შორის დაცილებათაა WO ხაზზე (SW III სექტორში) – 5,9X5,9X6,10 მ. WO ხაზზე (SW II სექტორში) – 5,68X5,70X5,9 მ. SN ხაზზე (SW II სექტორში) – 6,6X6,85X7,05 მ. კედლის საშუალო სისქე 70-85 სმ-ია.

სამშენებლო დონეების დაზუსტების მიზნით სამხრეთიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით 52, 51, 59, 60 კვ-ში ჩავჭერთ იატაკი. მისი სისქე მერყეობს 50-60 სმ-დე და იმდენად მკვრივია და ძნელად მოსაშლელი, რომ სავარაუდოდ მისი გამოყენება შესაძლებელი იქნებოდა მომდევნო ეპოქებშიც.

აღნიშნული იატაკი და კედლები მივიჩნიეთ რომაული ხანის ზედა სამშენებლო დონედ, რადგან ჭრილში (51 კვ-ის ჩრდილოეთ მონაკვეთში) გამოჩნდა ჰიდრავლიკურხსნარიანი იატაკის მცირე

ნაშთები. როგორც ჩანს, ქვედა სამშენებლო დონე მთლიანადაა ნიველირებული. ორივე ფაქტიურად გამართულია დიუნურ ნა-
მოსახლარზე. ჭრილში რომაული ხანის კერამიკასა და მონეტებ-
თან ერთად აღმოჩნდა ქვიშაზვინულებისათვის დამახასიათებ-
ელი უხეში კერამიკის, კერძოდ, სადგრის ფრაგმენტებიც.

ჰუმუსში, ოსმალური პერიოდის ფენასა და ამავე პერიოდში
რომაულ იატაკში ჩაჭრილ ორმოებში მოპოვებული სხვადასხვა
სახის (თიხის, მინის, ბრინჯაოს, რკინის, ქვის) ნაწარმი განე-
კუთვნება გვიანანტიკურ, ადრე, განვითარებულ და გვიანშუა-
საუკუნეებს. ადრეშუასაუკუნეებში რომაული იატაკის ზედაპი-
რის დარღვევის შედეგად წარმოქმნილ ორმოებში კი, ბიზანტი-
ური და რომაული კერამიკა ერთმანეთშია არეული. რაც შეეხე-
ბა რომაული ხანის იატაკის დაუზიანებელ ფენაში მცირე რაო-
დენობით გვხვდება I-III სს-ით დათარიღებული მასალა.

გათხრების შედეგად აღმოჩენილი გვიანანტიკური და ად-
რეშუასაუკუნეების ნივთიერი მასალის ყველაზე მრავალრიც-
ხოვან ჯგუფს ქმნის ამფორები. ისინი ძირითადად ყელის, ყუ-
რის, ტანისა და ძირის ფრაგმენტების სახითაა წარმოდგენილი
და მსგავსია სხვადასხვა დროს გონიო-აფსაროსის ტერიტორია-
ზე მოპოვებული ნიმუშებისა, რომელთა კლასიფიკაციის შესა-
ხებ არსებობს სპეციალური მონოგრაფია (ხალვაში, 2002), რაც
საშუალებას გვაძლევს საანგარიშო წელს მოპოვებულ ამფო-
რებში გამოვყოთ ახ.წ. I-III სს-ის ყავიფერკეციანი, ყელწიბოიანი
(ტიპი I. № გ.ა. 2014/248, 270, 271, 289, 305), ქიმისებურშვერილი-
ანი ყურის მქონე (ტიპი III. № გ.ა.2014/132, 205), ძაბრისებურპი-
რიანი (IV ტიპი. № გ.ა.2014/346), სინოპური (№ გ.ა.2014/5, 95,
325, 249, 185) და ადრეშუასაუკუნეების I-IV ტიპის ამფორები (№
გ.ა.2014/107, 117, 148, 190, 309, 348, 358, 363, 364).

ფრაგმენტების სახითაა წარმოდგენილი ამავე პერიოდი-
სათვის დამახასიათებელი სამზარეულო და სუფრის ჭურჭელი
ე.წ. ქვან-ქოთნები (№ გ.ა.2014/4, 92, 141, 332), ლუთერიები (№
გ.ა.2014/231, 252, 311), ნითელაკიანი ჭურჭელი (№ გ.ა.2014/6,
269).

სრულადაა დაცული ჭრაქი (№ გ.ა.2014/152), რომლისთვი-
საც დამახასიათებელია ჩაზნექილი ფარაკი, ფარაკს ერთ კუთ-
ხეში დატანილი აქვს წრიული საზეთე ნახვრეტი და კორპუსისა-

გან მკვეთრად გამოკვეთილი საპატრუქე. ფარაკზე წარმოდგენილია გამოსახულება, რომლის გარჩევა ჭირს. ამ ტიპის ჭრაქები გავრცელებულია I-II სს-ში (ებრალიძე, 2005:56-59)

მინის ნაწარმიდან გამოიყოფა სასმისის ძირები. გვხვდება, როგორც ბრტყელი (№ გ.ა.2014/154, 204), ასევე კონუსურ-შელრმავეებიანი ნიმუშები (№ გ.ა.2014/42, 103, 104, 151, 203, 345), ანალოგიურია გონიო-აფსარორის ტერიტორიაზე სხვადასხვა დროს აღმოჩენილი ნიმუშებისა (შალიკაძე, 2004:42-46)

სხვა სახის მასალებიდან წარმოდგენილია ბრინჯაოს მონეტები, რომლის შესახებ განმენდამდე ვერაფერს ვიტყვი (№ გ.ა.2014/, 100) და ნისქვილის ქვა.

ყურადღებას იქცევს განვითარებული შუა საუკუნეების კერამიკული ნაწარმი, სადაც გამოიყოფა **ლანგრისებური ჭურჭლის** ძირისა და პირის ფრაგმენტები. მათი კეცი მოყვითალო, ღია ყავისფერი ან კიდევ მოვარდისფროა. აქვთ ფართო, გარეთკენ გადაშლილი პირი, რომლის ზედა კალთა შემკულია შტამპით დატანილი, დაბალ რელიეფში შესრულებული ორმაგი რომბების ერთი ჰორიზონტალური სარტყელით, რომლის კიდები შემოფარგლულია კონცენტრირებული ზოლებით (№№გ.ა.2014/1, 236). მსგავსი ორნამენტის დაშტამპვა ხდებოდა არა მარტო ჭურჭლის პირზე, არამედ მის ფსკერზეც; ჭურჭლისთვის დამახასიათებელია ბრტყელი ძირი (№ გ.ა. 2014/237). გვხვდება განსხვავებული ორნამენტის მქონე ცალეებიც. კერძოდ, ამავე ტიპის ჭურჭელს უნდა ეკუთვნოდეს პირის ის ფრაგმენტები, რომლებიც ფორმით სრულიად მსგავსია ზემოთ აღწერილი ნიმუშისა, ხოლო პირის ზედა კალთა შემკულია მჭიდროდ განლაგებული ვერტიკალური ხაზების ერთი ჰორიზონტალური რიგით, რომლის კიდები კონცენტრირებული ზოლებითაა შემოსაზღვრული. პირი ტანის დასაწყისთან მკვეთრი ნიბოთია გამოყოფილი (№ გ.ა. 2014/2,13).

მიიჩნევენ, რომ ამ ტიპის კერამიკა გავრცელებულია IX-XIV სს-ში და სათავეს იღებს შუა აზიასა და ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებში (კახიძე, მამულაძე, 2004:62, სურ. 44, 45. იქვე ლიტ.).

შუასაუკუნეების არქეოლოგიურ მასალაში გვხვდება **მოჭიქული კერამიკა**. მათი უმრავლესობა ჯამებია. ისინი გამომწვარია ღია მოყავისფროდ, წვრილმარცვლოვანი თიხისაგან. აქვთ

ფართოდ გაშლილი ტანი, მკვეთრად გადაკეცილი პირი, რგოლისებური ქუსლი. გვხვდება, როგორც ერთფრად მოჭიქული (ძირითადად მწვანედ), ასევე მრავალფრად (მწვანე, ყვითელი, ყავისფერი) მოჭიქული ჯამებიც. ჭიქური ძირითადად გადავლებული აქვს თეთრ ანგობაზე. გეომეტრიული ორნამენტი (ხაზები, სპირალისებური ხვიები, რგოლები), რომლითაც შემკულია პირისა და ტანის შიგა ზედაპირი, ამოკანვრის მეთოდითაა გამოყვანილი. ხშირად გვხვდება ფუნჯით მოხატული ტალღისებური ფიგურებიც (№ გ.ა. 2014:/41, 80. 81. 234). ამ ჯამებს ანალოგები ეძებნება XII-XIII სს-ით დათარიღებულ ძეგლებზე აღმოჩენილ მასალებთან (მინიშვილი, 1976:10,14; მამულაძე, 1993:60; ებრაღიძე, მამულაძე, ასლანიშვილი, 2013:282, 295).

მოჭიქულ კერამიკაში გამოიყოფა გვიანშუასაუკუნეების ჭურჭელიც. ისინი წარმოდგენილია, ჯამების, ლანგრებისა და ხელადების ფრაგმენტების სახით (№ გ.ა. 2014/79, 219-225). გვხვდება შანდლის ძირიც (№ გ.ა. 2014/17).

გვიანშუასაუკუნეების ფენაში მრავლადაა მოუჭიქავი კერამიკაც. ყველაზე მეტად წარმოდგენილია ხელადები, მათი ერთი ნაწილი მილიანია (№ გ.ა. 2014/59, 180, 181). ანალოგები ეძებნება, როგორც ქვეყნის შიგნით ასევე მის ფარგლებს გარეთაც და თარიღდება XIV-XVI სს (კახიძე, მამულაძე, 2004:63)

საყურადღებო ჯგუფს ქმნის ფაიანსის ჭურჭლის ფრაგმენტებიც. გამოირჩევა ჯამის ფინჯნისებური ჭურჭლის პირის, ძირისა თუ ტანის ნატეხები, თითქმის ყველა თეთრი ფერისაა და ლურჯი საღებავით მოხატულია ყვავილები (№ გ.ა. 2014/50, 60, 70, 85, 166, 231, 232, 233).

გვიანფეოდალური ხანის კერამიკული ნაწარმის საყურადღებო ჯგუფს ქმნის ჩიბუხები (№ გ.ა. 2014/8, 18, 19, 72, 74, 167, 207, 210, 212, 213, 215, 216), მათში შეინიშნება განსხვავება კეცის, ფორმის და მორთულების მიხედვით; ზოგიერთ ნიმუშს აჩნია წერნაქის კვალიც.

გამოიყოფა თეთრი, ნაცრისფერი, ყავისფერი და წითელ-კეციანები. ფორმით ისინი სხვადასხვა ვარიანტებს ქმნიან. გვხვდება გამოზერილმუცლიანი, მრგვალტანიანი, ოდნავ დაბრტყელებულტანიანი და ბრტყელძირა ჩიბუხები, პირის მოყვანილობის მიხედვით ზოგიერთ მათგანს დაბალი ყელი, ოდნავ

გარეთკენ გადაშლილი პირი აქვს, უმეტესობას მაღალი, სწორი ან შეზნექილპროფილიანი. გვაქვს დანახნაგებული პირის ნიმუშებიც. ყველა ჩიბუხისათვის დამახასიათებელია ლილვაკისებურდაბოლოებულიანი ტარი, ხშირად ლილვაკიცა და ტარიც შემკულია ქდეური და ტალღოვანი ორნამენტით, ტარისა და ტანის შეერთების ადგილები გამოყოფილია და შემოსაზღვრულია ნერტილოვანი ხაზებით. ჩიბუხების დიდი ნაწილი შემკულია: კანელურებით, ქდეებით, პალმეტებით, წინვისებური, ყვავილოვანი და გეომეტრიული ორნამენტით.

მკვლევართა უმეტესობა მიიჩნევს, რომ საქართველოში ჩიბუხების შემოტანა XVI ს-ში უნდა დაწყებულიყო. არსებობს განსხვავებული მოსაზრებაც, რომლის მიხედვით აღნიშნული ნაკეთობანი XVII ს-ის პირველი ნახევრის ბოლო ათწლეულიდან ვრცელდება. ჩიბუხები გვხვდება როგორც დასავლეთ, ასევე აღმოსავლეთ და სამხრეთ რეგიონებში (არჩვადე, 1978:119-129, ჯანდიერი, 1974:60-62, ჩხეიძე, 1982:114-128, კახიძე, სახუტაიშვილი, 1989, თავამაიშვილი, 2009:166-170, მამულაძე, ქამადაძე, 2013:266).

გვიანფეოდალური ხანის საყოფაცხოვრებო მოხმარების თიხის ნაწარმს შორის გვხვდება სასანთლეები. აღმოჩენილი ნიმუშების მიხედვით ჩანს, რომ ისინი ამოყვანილია ჩარხზე, ახასიათებთ მოყავისფროდ გამონვა, აქვთ მაღალი შეზნექილპროფილიანი სასანთლე (პირის დმ. 3,5 სმ, სიმაღლე 3,3 სმ), მისგან 4 სმ-ის მოშორებით, ფეხზე ნაპირებაზიდული ჯამია (9 სმ.) მიძერწილი სანთლის ჩამონალვენტებისათვის. ჯერჯერობით არაა აღმოჩენილი მთლიანად დაცული ნიმუში, რის გამოც ჭირს საუბარი თუ რა სიმაღლის უნდა ყოფილიყო სასანთლის ფეხი და როგორი დაბოლოება ქონდა მას, აღმოჩენილი ფრაგმენტების მიხედვით ფეხს სასანთლე განყოფილებამდე მთელ სიმაღლეზე აქვს ღრუ (№182, 171, 173, 172).

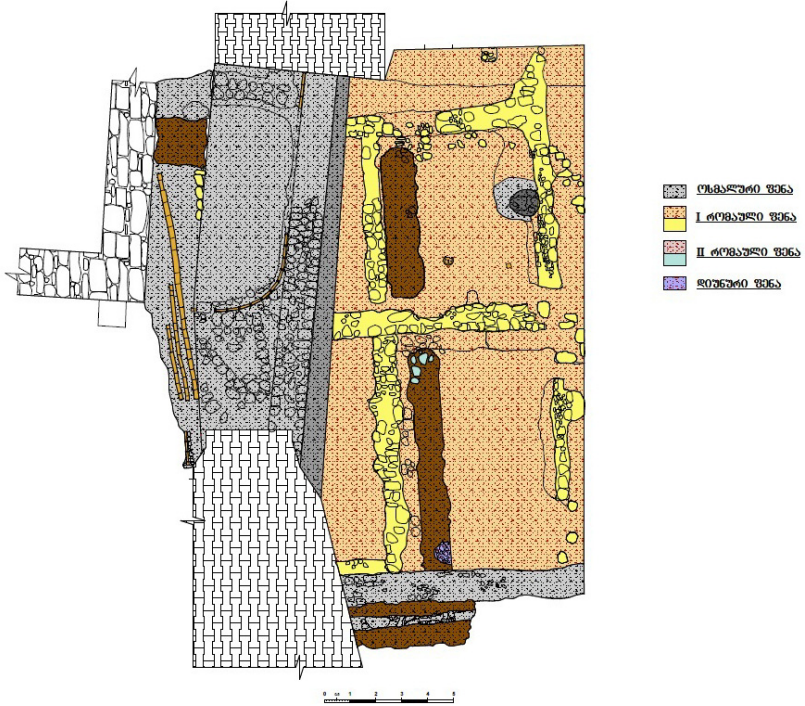
სხვა სახის ნაკეთობათაგან წარმოდგენილია რკინის ლურსმნები (№ გ.ა.2014/12, 35, 178) და სხვადასხვა ზომის ნალები (№გ.ა.2014/179, 244, 245).

ამ უბანზე არქეოლოგიური გათხრები მომავალშიც გაგრძელდება. დასრულდება რომაული ეპოქის ორივე საამშენებლო დონისა და აქ აღმოჩენილი ამავე პერიოდის ნაგებობათა ნაშთების სრულყოფილი შესწავლა.

ტაბულები:

ტაბ. I

II უბანი

1

2

1

2

1

2

1

2

1

2

გამოყენებული ლიტერატურა

1. არჩვაძე თ., აღმოსავლეთ საქართველოს გვიანფეოდალური ხანის მოუჭიქავი თიხის ნაწარმი. – ფსად, III, თბ., 1978
2. ებრალიძე ტ., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთი გვიანელინისტურსა და რომაულ ხანაში (სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობანი იმპორტული კერამიკის მიხედვით). – გონიო-აფსაროსი VI. ბათუმი, 2005.
3. თავამაიშვილი გ., გვიანი შუასაუკუნეების არქეოლოგიური მასალაბათუმის ციხიდან. – ბათუმი: წარსული და თანამედროვეობა, ბათუმი, I, 2009
4. კახიძე ა., მამულაძე შ., სამხრეთ კარიბჭისა და აბანოთუბნის ტერიტორიაზე 1995-1999 წლებში წარმოებული კვლევაციების უმთავრესი შედეგები. – გონიო-აფსაროსი IV. ბათუმი, 2004
5. კახიძე ა., ხახუტაიშვილი დ., მასალები ბათუმის ძველი ისტორიისათვის. – სდსდ, XVIII, თბ., 1989.
6. მამულაძე შ., აჭარისწყლის ხეობის შუა საუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლები, ბათუმი, 1993.
7. მამულაძე შ., ქამადაძე კ., ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის სოფ.ერგეში 2012 წ წარმოებული არქეოლოგიური გათხრების ანგარიში. – აჭარა, წარსული და თანამედროვეობა (2012 წლის არქეოლოგიური გათხრების შედეგები), I, ბათუმი, 2013
8. მინიშვილი მ., მოჭიქული ჭურჭელი ძველ საქართველოში (XI-XIII სს), თბ., 1969.
9. მინიშვილი მ., ქართული მოჭიქული ჭურჭლის წარმოების ისტორიიდან, თბ., 1976.
10. შალიკაძე თ., გვიანნტიკური და ადრეშუასაუკუნეების მიწის ნაწარმი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს შავიზღვისპირეთიდან. – გონიო-აფსაროსი V. ბათუმი, 2004.
11. ჩხაიძე ლ., გვიანფეოდალური ხანის კერამიკული ნაწარმის ერთი სახეობა გონიოდან. – სდსდ, XI. თბ., 1982
12. ჯანდიერი ე., ჯავახეთის ახალქალაქი გვიანფეოდალურ ხანაში. – ფსად, II, თბ., 1974

13. ხალვაში მ., კერამიკული ტარა გონიო-აფსაროსიდან. – გონიო-აფსაროსი II. ბათუმი, 2002.

Shota Mamuladze
Nargiz Surmanidze

Main results of research carried out in Gonio-Apsarus 2014

Summary

The paper deals with the main outcomes of archaeological excavations in 2014 on this area. There were Ottoman (XVI-XIX centuries), the Roman epoch (I-III centuries AD) and Dune (VIII-VII centuries BC) cultural layers. Particular attention is drawn to Roman period's various destination remnants of old structures, water and sewage systems. During excavations turned out quite interesting materials at the same times.

**ახალი ქვის ხანის სამეურნეო იარაღები
სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოდან**

ახალი ქვის ხანა (ნეოლითი) კაცობრიობის ისტორიის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი პერიოდია. ამ დროს მოხდა თვისებრივი ძვრები. განვითარდა ქვის ინდუსტრია, ისწავლეს ქვის მაგარი ქანებისაგან ხეხვისა და გაპრიალების გზით იარაღების დამზადება, ქვის გახვრეტა. გაჩნდა იარაღების ახალი სახეები: ხელსაფქვავეები, თოხისებური, ბარისებური, წერაქვისებური იარაღები, სამკელი დანები, ხერხები, სანაფები, ცულები, სათლელები, სატეხები და სხვა; დაეუფლნენ მეთუნეობას, დაიწყეს მარცვლეულის ველური ჯიშების კულტივირება, მოიშინაურეს გარეული ცხოველები და საფუძველი ჩაუყარეს მინათმოქმედებას, მესაქონლეობას და ფეიქრობას.

ნეოლითი დედამიწის სხვადასხვა უბანზე სხვადასხვანაირად თარიღდება. ჩვენთან, საქართველოში კი მიღებულია ნეოლითის შემდეგი ქრონოლოგიური ჩარჩოები ძვ.წ. VIII-VI ათასწლეულები.

ნეოლითური კულტურის ძეგლები უმთავრესად დასავლეთ ამიერკავკასიაშია აღმოჩენილი, სადაც შესანიშნავი კლიმატური გარემო, რელიეფი და მრავალფეროვანი მცენარეული საფარი ქმნიდა უაღრესად ხელსაყრელ პირობებს ცხოველთა მოშინაურებისა, ე.ი. მესაქონლეობისა და მეცხოველეობის განვითარებისათვის [ლორთქიფანიძე; 2002: 50]. სხვადასხვა დროს წარმოებული არქეოლოგიური კვლევა-ძიებების შედეგად სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს (აჭარა-გურია) ძეგლებზე აღმოჩნდა მრავალფეროვანი არქეოლოგიური მასალა. შეიძლება გამოვყოთ ზოგიერთი საინტერესო ნიმუში. პირველ რიგში აღსანიშნავია, ქვის გაპრიალებული ცულები.

როგორც ითქვა, ნეოლითის ეპოქის უმთავრეს სიახლენოვანებას ქვის დამუშავების ტექნიკაში გახეხვა-გაპრიალება წარმოადგენს. პირველად კაცობრიობის ისტორიაში ჩნდება ქვის გაპრიალებული ცული. მისი ფუნქცია პირველ რიგში ტყეების გაჩეხვა და მოჭრილი ხეების შემდგომი დამუშავებით ეს კი აუცილებელი იყო საცხოვრებელი სახლებისა თუ სხვა დამხმა-

რე ნაგებობათა გასამართავად.

გაპრიალებული ცულები მრავლადაა აღმოჩენილი გურიანთის, მამათის, ანასეულის [ნებიერიძე; 1972], მახვილაურის [გოგიტიძე; 1978], ლუმურიშის [კალანდაძე; 1973], კისტრიკის [Лукин; 1950], ოდიშის [კალანდაძე; 1939] ნეოლითურ ნამოსახლარებზე. აღნიშნული იარაღი ფართოდაა გავრცელებული მთელ დასავლეთ საქართველოს ნეოლითურ სადგომებზე. მას ქვის იარაღთა შორის ერთ-ერთი საპატიო ადგილი უკავია.

გაპრიალებული ცულები რამდენიმე ათეული აღმოჩნდა მახვილაურის ნამოსახლარზე (ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი). თითქმის ყველა მათგანს ოვალური განივკვეთი და გვერდს სწორი გაპრიალებული ნახნაგები ახასიათებს (ტაბ. 1/1). უმეტესს გვერდითი ნახნაგები სამუშაო პირიდან ყუის ბოლოსკენ დაჰყვება. ისინი ყველა ორმხრივლესილია. ცულების ყუა დამუშავებულია ე.წ. “წერტილოვანი” ტექნიკით, რომელიც ფართოდაა გავრცელებული ოდიშის ტიპის ძეგლებში და უცნობია ანასეულ I-თვის. მახვილაურის ცულებში ორი ჯგუფი გამოიყოფა: პირველი ყუისადაც სამუშაო პირისაკენ ფართოვდება, მეორე კი ყუიდან სამუშაო პირისაკენ [გოგიტიძე; 1978: 101].

ქვის გაპრიალებული ცულები დიდი რაოდენობით მომდინარეობს გურიანთის ნამოსახლარიდან, რომელიც მდებარეობს ვ. კვერღელიძის საკარმიდამო ნაკვეთში სოფ. გურიანთაში, მდ. სკურდუმის ბორცვზე. 2003-2008 წწ. საგაზაფხულო მიწის სამუშაოების დროს შეგროვდა მრავალფეროვანი მასალა. კოლექციაში გამორჩეული ადგილი უჭირავს რიყის ქვის იარაღებს, მათ შორის ცულებს, რომელთა რაოდენობა რამდენიმე ათეულით განისაზღვრება. ისინი სხვადასხვა ზომისა და ფორმისანი არიან. ყველა მათგანი რიყის ქვაზეა დამზადებული. გვხვდება როგორც ორმხრივლესილი უნახნაგო, ისე ნახნაგიანი ცულები. თითქმის ყველა მათგანის სამუშაო პირი გახეხილ-გაპრიალებულია. ეტყობა გამოყენების კვალი. მათ შორის ყურადღებას იქცევს თითქმის ბოლომდე გაპრიალებული ცული (ტაბ. 1/2). ორმხრივლესილი, უნახნაგო, მოგრძო გაპრიალებილი ცული ოვალურგანივკვეთიანი. თავი გადატეხილ-წაკვეთილი აქვს. სამუშაო პირი ოვალური და ვიწროა, რომელიც ყუისაკენ თანდათანობით ფართოვდება. სიგრძე 17 სმ, სიგანე 4,5-6 სმ. ეტყობა ხანგრძლივი გამოყენების კვალი [ჩხატარაშვილი; 2011: 85].

გურიანთის ცული გაპრიალების თვალსაზრისით დღემდე ითვლებოდა იშვიათ აღმოჩენად. 2012 წ. ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტ სოფ. ჯვარცხმაში, ლ. თოდუას საკარმიდამო ნაკვეთში მიწის დამუშავების დროს აღმოჩნდა ახალი ქვის ხანის მასალა, რომელთა რაოდენობა ათეულზე მეტია. მონაპოვართაგან აღსანიშნავია ქვის 3 ცული. ისინი ორმხრივლესილია, უწახნაგო, ეტყობა გამოყენების კვალი. ამათგან განსაკუთრებით გამოირჩევა მთლიანად გაპრიალებული ქვის ცული (ტაბ. 1/3). მისი სიგრძეა 17,5 სმ, სიგანე 4,5–7 სმ შორის მერყეობს. იგი მოგრძო სოლისებური ფორმისაა; ყუის მხარეს თანდათანობით ვიწროვდება. აქვს ოვალური და ფართო სამუშაო პირი [ჩხატარაშვილი; 2013: 5].

აღსანიშნავია, რომ ჯვარცხმაში აღმოჩენილ ცულს, მთლიანად გაპრიალების თვალსაზრისით ანალოგი არ გააჩნია. შეიძლება ითქვას, რომ იგი „იუველურულ ნამუშევარს“ წარმოადგენს.

ამასთან ერთად, უმნიშვნელოვანეს აღმოჩენად შეიძლება ჩაითვალოს სამხრეთ–დასავლეთ საქართველოს ძეგლებზე მოპოვებული ქვის თოხისებრი იარაღები, რომლებიც დღემდე მხოლოდ ორ ძეგლზეა ფიქსირებული. ერთ-ერთი მათგანი 1969 წ. ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტ სოფ. მახვილაურში აღმოჩნდა (ტაბ. 1/4); დამზადებულია შავი ფერის ბაზალტის ანატკეცზე [გოგიტიძე; 82]. მეორე კი ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტ სოფ. ჯვარცხმაში. მახვილაურის იარაღის მსგავსად, ესეც შავი ფერის ბაზალტის ანატკეცზეა შექმნილი (ტაბ. 1/5). იარაღის ორივე სიბრტყე ამობურცულია, ყუის მხარეს ორივე გვერდზე აქვს ღრმა ამონადარი. ყუა გამოყოფილია. სამუშაო პირი ოვალური, რომელსაც ეტყობა ხმარების კვალი. სიგრძე 10 სმ–ია [ჩხატარაშვილი; 5].

მსგავსი იარაღები იშვიათ მონაპოვართა რიცხვს განეკუთვნება და ჯერჯერობით ანალოგი დასავლეთ ამიერკავკასიის ძეგლებს შორის არსად ეძებნება.

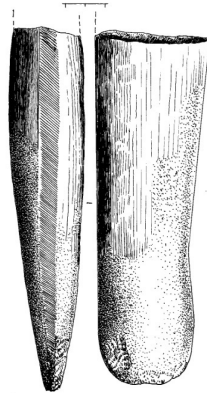
ამგვარად, ზემოთ აღწერილი არქეოლოგიური მასალა სამეცნიერო თვალსაზრისით მეტად საინტერესოა. მონაპოვრები ახალი ქვის ხანით თარიღდება.

როგორც ვხედავთ, სამხრეთ–დასავლეთ საქართველოს ძეგლებიდან წარმოდგენილი ახალი ქვის ხანის სამეურნეო ია-

რაღები მეტად მნიშვნელოვან მონაპოვართა რიცხვს განეკუთვნებიან, თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ საკვლევე ტერიტორია ექცევა საკაცობრიო ცივილიზაციის იმ კერათა რიცხვში (ძველი შუამდინარეთი, ბალკანეთი, ინდოეთი, ჩინეთი), სადაც პირველად დაიწყო მითვისებითი, შემგროვებლური მეურნეობიდან მწარმოებლურ, კულტურულ მეურნეობაზე გადასვლა (მინათმოქმედება, მესაქონლეობა, ფეიქრობა, მეთუნეობა) ამათი მეცნიერული კიდევ უფრო გაიზრდება.

ქვის გაპრიალებული ცული (მახვილაური)

ქვის გაპრიალებული ცული (გურიანთა)

გაპრიალებული ქვის თოხისებრი იარაღი თოხისებრი იარაღი ცული (ჯვარცხმა) (მახვილაური) (ჯვარცხმა)

ლიტერატურა:

1. გოგიტიძე სერგო., სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ნეოლითური კულტურა, თბ., 1978
2. კალანდაძე ალ., მეზოლითურ და ნეოლითურ კულტურათა ნაშთები საქართველოში, ენიმკის მოამბე, ტ. IV, № 3, თბ., 1939
3. კალანდაძე კ., ლუმურიშის ნეოლითურ ნამოსახლარზე 1970 წელს ჩატარებულ სამუშაოთა შედეგები.- მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის, ტ. V, თბ., 1973, გვ. 125-139
4. ლორთქიფანიძე ო., ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან, თბ., 2002
5. ნებერიძე ლ., დასავლეთ ამიერკავკასიის ნეოლითი, თბ., 1972
6. ჩხატარაშვილი გ., ქვის გაპრიალებული ცულები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოდან (გურიანთა).- ჟურნ. „ჭოროხი“, № 4, 2011, გვ. 88-90
7. ჩხატარაშვილი გ., ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტ სოფ. ჯვარცხმიდან.- ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის შრომები V, თბ., 2013, გვ. 5-7
8. Лукин Л. А. Неолитическое селище Кистрик близ Гудаут.- СА, XII, 1950, с. 247-286

Guram Chkhatarashvili

New stone age economic tools from South-Western Georgia

Summary

In this paper we discuss some economic tools (polished stone axes, hoe-like tools) discovered in south-western Georgia by archaeological investigations. This archaeological materials are important and dates back to Neolithic period (VII-VI millenium B.C.).

**გვიანი შუა საუკუნეების იზნიკური კერამიკა
გონიო-აფსაროსიდან**

ცნობილია, რომ თიხის ჭურჭელი საიმედო წყაროს წარმოადგენს ამა თუ იმ ძეგლის ისტორიისა და ცალკეული ქრონოლოგიური ეტაპების აღსადგენად. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული სამეთუნეო ნაწარმის შესწავლა საშუალებას გვაძლევს გარკვეული წარმოდგენა ვიქონიოთ სხვადასხვა ეპოქის საზოგადოების გემოვნებაზე, ადამიანთა მოთხოვნილებაზე, კერამიკული წარმოების მასშტაბებისა და მწარმოებელთა დონის შესახებ (მინიშვილი, 1976: 5). გარდა ამისა, კერამიკული ფორმების, სხვადასხვაობა, მათზე გამოსახული ორნამენტის შესწავლა გვეხმარება დაახლოებით მაინც აღვადგინოთ მათი განვითარების საფეხურები. განვასხვაოთ ერთმანეთისაგან სხვადასხვა ქვეყნის, ქალაქისა და საწარმოო ცენტრის ჭურჭელი (მინიშვილი, 1967: 285).

კერამიკული ნაწარმის გაჩენა ჯერ კიდევ ნეოლითურ პერიოდს უკავშირდება, დროთა განმავლობაში იხვეწებოდა როგორც ფორმები და სახეები, ისე დამზადების ტექნიკა და დეკორი. ისტორიის ცალკეულ ეტაპებზე ჩნდება სხვადასხვა ორნამენტებით გაფორმებული ჭურჭელი. ამ თვალსაზრისით საინტერესო პერიოდს წარმოადგენს VII-VIII სს, რადგან სწორედ ამ პერიოდში, ვრცელდება სასანური ხანის ლითონის ჭურჭლის მსგავსი თიხის ჭურჭელი, რომლის ზედაპირი ჭიქურით იფარება და ამით იგი უახლოვდება ძვირფასი ლითონის ჭურჭელს (ქარციძე, 2010: 85). დგება ახალი ეტაპი კერამიკის დამზადებაში – იწყება მოჭიქული კერამიკის წარმოება, რომელიც მზადდებოდა შუა საუკუნეების პერიოდის ყველა ეტაპზე, სხვადასხვა ქვეყნებსა და საწარმოო ცენტრებში.

XV ს დაიწყო კიდევ ერთი ახალი ეტაპი, კერამიკული ნაწარმის დამზადების ისტორიაში. ამ დროიდან ჩნდება თვისებრივად კერამიკის ახალი სახეობა, ფაიანსი რომელიც დამზადებულია თეთრი კეცისაგან. სახელწოდება მომდინარეობს იტალიის ქალაქ ფაენცადან, რომელიც XVI ს დასაწყისში კერამიკუ-

ლი წარმოების ერთი ცნობილი ცენტრთაგანი იყო (მამაიაშვილი, 1976:5).

წინამდებარე სტატიაში თქვენს ყურადღებას სწორედ ამ ტიპის კერამიკულ ნაწარმზე შევაჩერებთ, რომლებიც არქეოლოგიური გათხრების შედეგად, მრავლად არის აღმოჩენილი გონიო-აფსაროსის მუზეუმ-ნაკრძალის ციხისა და ნაქალაქარის ტერიტორიაზე და მომდინარეობს თურქეთის საწარმოო ცენტრებიდან იზნიკიდან და ქუთაიიდან. ამჯერად იზნიკურ ნაწარმზე გვექნება საუბარი.

როგორც ცნობილია, თეთრკეციანი კერამიკის დამზადება XV ს შუახანებში, ჩინური ფაიფურის მიბაძვით იწყება. ფაიფური ჩინეთში პირველად ჯერ კიდევ X ს დაამზადეს, მაგრამ ხმელთაშუაზღვისპირეთში XV ს ბოლომდე არ იყო რეგულარული სავაჭრო პროდუქტი. მისი წარმოების საიდუმლოება ევროპაში მხოლოდ, XVIII ს აღმოაჩინეს, როცა მასობრივად წარმოებული ყავის ფინჯნები იყიდებოდა თურქეთის სავაჭრო ადგილებში, განსაკუთრებით კი, მეისენში (გერმანია)(შკარტსის, 2009: 223). ფაიფურის ნაწარმი თავისი სილამაზის გამო, საკმაოდ ძვირი ღირდა, რადგან გაფორმებული იყო სხვადასხვა სახის მდიდარი და მრავალფეროვანი დეკორაციებით. ამიტომ, მე-XV ს ბოლოს და XVI ს დასაწყისში განვითარდა ფაიფურის პროდუქციის წარმოება, რომელიც მოხატული იყო კობალტის ლურჯი საღებავით თეთრ ფონზე და ძალიან გავდა ჩინურ ფაიფურს. ამ ტიპის კერამიკაზე ჩინური ფაიფურის აშკარა გავლენა, შესაძლოა XIV ს იუანის და XV ს მინის ფაიფურის ნაწარმისაგან მომდინარეობდეს (შკარტსის, 2009: 224). სხვადასხვა ქვეყნის ხელოსნები ცდილობენ ისეთი ნაწარმი შექმნან, რომელიც ახლოს იქნებოდა ფაიფურის ნაწარმთან. გამონაკლისი არც თურქეთში მოღვაწე ხელოსნები იყვნენ.

იზნიკური კერამიკის ადრეული ნიმუშები თავდაპირველად ცნობილი იყო, როგორც ქუთაჰიის კერამიკის აბრაჰამის სტილი და ფიქრობდნენ რომ წარმოებული იყო ქუთაჰიაში. ამის მიზეზი იყო ის რომ, გოლდმანის მიერ ინგლისში იზნიკური კერამიკის კოლექციაში ნაპოვნ რამოდენიმე ფორმას ქონდა სომხური წარწერა „1510 აბრაჰამის ქუთაჰია“. ეს არასწორი სახელწოდება ამ ტიპის ლურჯად მოხატული თეთრკეციანი კერამიკი-

სა დამკვიდრდა, როგორც ქუთაჰის კერამიკის აბრაჰამის სტილი. მაგრამ, 1963 წელს ო. ასლანაფას მიერ იზნიკში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგად გაირკვა, რომ ამ სტილის კერამიკის საწარმოო ცენტრი იყო ქ. იზნიკი (სლანაპა: 1965:16-31; 1969: 62-73; 1971; 1984). ხოლო, ქუთაჰიას ეჭირა მეორე ადგილი პროდუქციის წარმოებაში, როგორც იზნიკის საწარმოო ცენტრის დამხმარეს (ირმიზი, 2004: 85).

იზნიკური კერამიკა მოიცავს განვითარების სამ ძირითად ფაზას. კლასიფიკაცია დაფუძნებულია კერამიკის ფერებსა და მხატვრულ გაფორმებაზე: იზნიკი I (აბრაჰამის ქუთჰაია -- 1480/90–1525/30 წწ). იზნიკი II (დამასკოს სტილი – 1525/1530 – 1555 წწ). იზნიკი III (როდოსის სტილი – 1555–1700 წწ). ეს სამი ფაზა შეესაბამება ძირითად ცვლილებებს ფერების გამოყენებაში (შკარტის, 2009: 217). მათი ქრონოლოგიის საფუძველზე შეიქმნა ფაქტობრივი დათარიღებული ნიმუშები. იზნიკური კერამიკის მკვლევარ ჰეისის დასკვნით, როდესაც ჩნდება ახალი ფერი, ეს დასაწყისია ახალი ფაზის, თუმცა ძველი ფერადი სქემები მთლიანად არასდროს არ ქრება (აყეს 1992: 244–256).

იზნიკი I – ის კერამიკა მოხატულია თეთრ ფონზე, გამჭვირვალე ჭიქურის ქვეშ ლურჯი კობალტის საღებავით. ამასთან კობალტის ორი შეფერილობაა გამოყენებული, ღია ძირითადად ნახატისათვის და მუქი – კონტურებისათვის. დეკორაციაში ძირითადი ადგილი დაიკავა ყვავილოვანმა მოტივებმა – მსხვილი ლოტოსის ყვავილი და მის ირგვლივ წვრილი სხვადასხვა ყვავილოვანი ორნამენტი, ხვეული ორნამენტები, ჩნდება არაბესკები და აშ (Миллер, 1965: 40). ამ ადრეული ტიპის იზნიკური კერამიკის ძირითადი წამყვანი მოტივი იყო უმეტესწილად ლოტოსის ყვავილის გამოსახვა, რომელსაც თურქულად უწოდებენ „ხატაი,, (Мюллер, 1947: 27).

გონიო-აფსაროსში აღმოჩენილი ნაწარმი, რომლისთვისაც დამახასიათებელია თეთრ ფონზე გამჭვირვალე ჭიქურის ქვეშ კობალტის ლურჯი საღებავით მოხატვა და შემკულია მცენარეული ორნამენტით სწორედ ამ პერიოდით უნდა დათარიღდეს (ტაბ. I/1–4).

თურქული კერამიკის ყველაზე შემოქმედებითი პერიოდი არის იზნიკი II (დამასკოს სტილი). ფერადი გამა იქმნება ლურ-

ჯისა და თეთრის შეხამებით ცისფერთან, ზეთისხილისფერთან, იისფერთან; ჩნდება შავიც - ნახატის კონტურებისათვის (მამაია-აშვილი, 1976: 96). ორნამენტიკაში წინანდებურად კვლავ გამოიყენება ჩინური ლოტოსის ყვავილი, არაბესკები. ამავე დროს ჩნდება და მალე ხდება დომინანტური: ვარდები, სუმბულები, ცხრატყავები და ყველაზე მეტად ტიტები და მიხაკები (Миллер, 1965: 40). გარდა ყვავილოვანი მოტივებისა, ამ ტიპის კერამიკაზე ჩნდება თევზის სასწორები, ჩინური ღრუბლები, ვაზები და ლითონის გრაფინები, ასევე ჩნდება მომწვანო შავი სპირალები, ლურჯი და ფირუზისფერი არაბესკების მედალიონები (ირმიზი, 2004: 87).

გონიოში აღმოჩენილი ამ ტონალობით შეფერილი ფაიანსის ნატეხები, რომელიც მოხატულია გარეპირზე ლურჯი მრავალფურცელა ყვავილით, ხოლო შიგაპირზე მწვანედ და ზეთისხილისფერი მძივის ასხმითაა შემკული, უნდა დათარიღდეს, არაუგვიანეს XVI ს-ის შუა ხანებით (ტაბ. I/5-6; ტაბ. II/1-2) (აფხაზავა, მამულაძე, 1998 :273).

დამასკოს სტილის კერამიკა არის იზნიკური კერამიკული ნაწარმის განვითარების უმაღლესი მწვერვალი. როგორც ცნობილია, ჩაღდირანის ბრძოლის შემდეგ (1514 წ), ირანთან ომი დამთავრდა თურქეთის გამარჯვებით. სულთან სულეიმან I ხელთ აღმოჩნდა თავრიზის სასახლის მრავალრიცხოვანი და მდიდარი კერამიკული ნარმოება. მისი ბრძანებით ასობით ოსტატი ჩაასახლეს ისტამბულსა და თურქეთის სხვადასხვა ცენტრებში, რათა თურქულ კერამიკულ ხელოვნებას მიეღწია იმ სიმაღლისათვის, და ყოფილიყო ისეთი განვითარებული და მაღალხარისხოვანი, როგორიც იყო ეს იმ პერიოდის ირანში (Миллер, 1965: 44). ხელოსნების მუშაობა რეგულირდებოდა სულთნის სპეციალური ბრძანებებით. (ჭურჭლის ფერი, ზომა, ფორმა და აშ.).

დამასკოს სტილი ამ ტიპის კერამიკას ეწოდა იმ კრამიტების დეკორაციის გამო, რომლებიც დიდი რაოდენობით აღმოჩნდა ამ ქალაქში და გამოიყენებოდა XVI ს II ნახევარში, ასევე კერამიკის ზოგიერთი იმ ნიმუშების მიხედვით, რომელზეც გამოსახული იყო დამასკოს სხვადასხვა ისტორიული ძეგლები. ამიტომაც ფიქრობდნენ, რომ აქედან იყო იგი იმპორტირებული

(ანე: 1957; ჯნეყ: 1976). იზნიკის არქეოლოგიურმა გათხრებმა დაადასტურა, რომ ამ ტიპის კერამიკა წარმოებოდა იზნიკში და დამასკოში აქედან იმპორტირებული კერამიკული ეფექტის მიხედვით იყო დამზადებული (კირმიზი, 2004: 86). სამშენებლო კერამიკა, რომელიც იერუსალიმში იყო გამოყენებული კუბეტულ საპრას შესარემონტებლად დამზადებული იყო იმ ხელოსნების მიერ, რომლებმაც იზნიკური კერამიკის ნიმუშების მიხედვით პირველად დაამზადეს ამ ტიპის კერამიკები დამასკოში (რსოყ, 2008: 41).

დამასკოს ჯგუფის კერამიკა გვიჩვენებს უნიკალურ და ორიგინალურ თურქულ სტილს მხატვრული გაფორმების თვალსაზრისით, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი განიცდიან ჩინური ფაიფურისა და იტალიური მაიოლიკის ტიპის კერამიკის გავლენას ფორმებსა და დიზაინზე. დამასკოს სტილის კერამიკის გავრცელებული ფორმებია: დოქები, გრაფინები, სხვადასხვა ფორმის თეფშები და ჯამები. არქიტექტურულად ამ სახეობის კერამიკული ფილები ნაპოვნია ბურსაში, იენი კაპლიჯაში რუსტემ ფაშას დროინდელი ნაგებობის ნაშთებში (ირმიზი, 2004: 87).

გვიანდელი ჯგუფი იზნიკური ოტომანური კერამიკისა თარიღდება 1555–1700 წლებით. იგი ცნობილია როდოსის სტილის სახელწოდებით. სახელწოდება მომდინარეობს კ. როდოსიდან, სადაც ამ ტიპის კერამიკის დიდი ნაწილი იქნა შესყიდული პარიზის კლინის მუზეუმის მიერ. ბოლო დროინდელმა არქეოლოგიურმა გათხრებმა და ფრაგმენტებზე აღმოჩენილმა წარწერებმა დაადასტურა, რომ მათი ძირითადი საწარმოო ცენტრი იყო იზნიკი (ირმიზი, 2004: 88). ამ ჯგუფის კერამიკა შედის მსოფლიოს ყველა მუზეუმებში ყველაზე ძვირფას კოლექციებში (რსოყ, 2008: 42).

ოსმალთა კერამიკოსები მოხატვისას იყენებენ მკაფიო მწვანესა და განსაკუთრებით კი მკაფიო წითელ საღებავებს (შხალაი, 2013: 164). ამან გამოიწვია იმ ფერთა გამოდევნა, რომლებიც არ იყო მათთან ჰარმონიაში. ასეთები აღმოჩნდა მომწვანო-ზეთისხილისფერი და მენამული. ამ დროიდან ნივთების უმეტესობა ბრწყინვალე ტონების დამახასიათებელი გამით იხატება: ლურჯი, წითელი, მწვანე, ფირუზისფერი, თეთრ ფონზე შავი კონტურით (ანე, 1957: 55).

გონიო-აფსაროსში აღმოჩენილი ასეთი ტონალობით გაფორმებული ჯამები, სწორედ ამ ტიპის კერამიკას განეკუთვნება (ტაბ. II/3-6)

XVI ს II ნახევარი იყო ყველაზე გამორჩეული პერიოდი ამ ტიპის კერამიკის წარმოებაში. ამ პერიოდში მკვიდრდება მაღალკვალიფიციურ დონეზე შესრულებული ყველაზე სრულყოფილი და ლამაზი ფორმები. კერამიკის გაფორმებაში წამყვან ადგილს იჭერს ნატურალისტური მოტივები: ჭურჭლის ზედაპირზე დატანილია: ტიტების, მიხაკების, ვარდების, კოკრების, იების, ბრონეულის, აყვავებული ქლიავის, გაზაფხულის აღწერილობის, ფართო და მრუდე ფოთლების, ვაზის, კვიპაროსების და სხვათა გამოსახულებები. გარდა ამისა, გვხვდება ჩინური ღრუბლების, თევზის სასწორების, სამი ბურთის, ქრიზანთემების, ყვავილოვანი მედალიონების, არაბესკების და აშ. გამოსახულებებიც.

ამ გვიანდელი ჯგუფის კერამიკის ყველაზე გავრცელებული ფორმებია: თასები კიდებითა და კიდების გარეშე, ჯამები, ხელადები ხელითა და ხელის გარეშე, კათხები, თასები, ვაზები, საშაქრეები და აშ.

იზნიკური კერამიკის მაღალმხატვრულმა დონემ დიდი აღიარება და პოპულარობა მოუტანა თურქულ კერამიკას. იგი გასცდა თურქეთის იმპერიის საზღვრებს და ფართოდ გავრცელდა. განსაკუთრებით დიდი მოთხოვნილებით სარგებლობდა იტალიაში, გერმანიაში, საფრანგეთში, ჰოლანდიაში. ვრცელდება რუსეთშიც. თხელი და ფაქიზი იზნიკური ნაწარმი ძალიან ფასობდა და მეტი უსაფრთხოებისათვის ის იგზავნებოდა ოქროსთან და ვერცხლთან ერთად შესაბამისი წარწერითა და თარიღით. რამოდენიმე ნიმუში, რომელიც აღმოჩნდა ვაზებზე, მკლევარებს აფიქრებინებს რომ იზნიკური კერამიკის ერთი ჯგუფი სპეციალური შეკვეთით იყო დამზადებული ევროპული ქვეყნებისათვის (ირმიზი, 2004: 90).

გასაკვირი არ არის, რომ იზნიკური ნაწარმი გახდა მისაბადი მრავალი ქვეყნის ოსტატებისათვის. XVI ს ბოლოსა და XVII ს დასაწყისში ირანში წარმოებული იყო ჯამები და თასები, რომლებიც გაფორმების ტექნიკით მსგავსია იზნიკური კერამიკის. თურქული კომპოზიციები მცირედი სახესხვაობით ჩნდება XVII

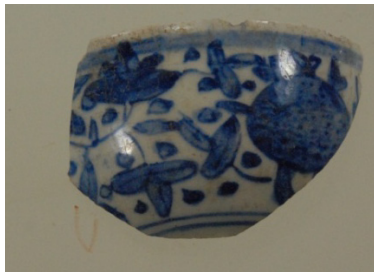
ს დასაწყისში ასევე იტალიური მაიოლიკის კერამიკის ერთ-ერთ ჯგუფზე (Миллер, 1965: 44). 1620–1700 წლებში კერამიკამ დაიწყო ხარისხის დაკარგვა. ფუჭდება ქიქურის ხარისხი. ცუდია ნახატების გამოსახულებაც. ცოცხალი და დინამიკური კომპოზიცია იცვლება გამარტივებული და შემთხვევითი კომპოზიციით. ფერები იხმარება კონტურებისათვის და ჭურჭელმა დაკარგა ელფერი. წითელი ფერი იცვლება ყავისფერით. რეგრესს განიცდის ჭურჭლის ფორმებიც. მე-18 საუკუნის ბოლოს იზნიკური კერამიკული წარმოება წყვეტს არსებობას და იწყება ქუთაიური საწარმოო ცენტრის განვითარება (ირმიზი, 2004: 90).

გარდა გონიო-აფსაროსისა, იზნიკური ჭურჭელი აღმოჩენილია თბილისის დედაციხეზე. ნარდევანის არქაულ ციხე-სიმაგრეზე (წალკა), ციხე სულორზე (ვანი) (მამაიაშვილი, 1976: 96). ცხადია მათი აღმოჩენა დაკავშირებულია აქ ოსმალეთის გარნიზონის არსებობასთან, იგი უფრო მილიტარისტული გზით არის შემოსული ჩვენთან და არ უკავშირდება სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობებს.

ტაბულა I

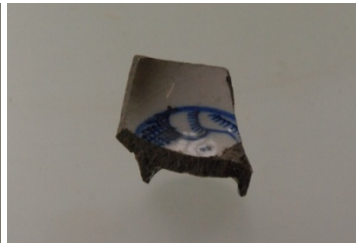
სურათი 1

სურათი 2

სურათი 3

სურათი 4

სურათი 5

სურათი 6

ტაბულა II

სურათი 1

სურათი 2

სურათი 3

სურათი 4

სურათი 5

სურათი 6

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. მინიშვილი მ., ქართული მოჭიქული ჭურჭლის ნარმოების ისტორიიდან. თბილისი. 1976
2. მინიშვილი მ., IX-X სს ქართული მოჭიქული კერამიკა// მაცნე. 2(35), თბილისი. 1967.
3. მამაიაშვილი ნ., ფაიანსი შუა საუკუნეთა ხანის საქართველოში, თბილისი. 1976
4. აფხაზავა ნ, მამულაძე შ., გვიანი შუასაუკუნეების არქეოლოგიური მასალა გონიოდან // შრომები I, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სერია, ბათუმი. 1998.
5. Миллер Ю. А., Искусство Турции, М.1965.
6. Мюллер Ю., Художественная керамика Турции , Л., 1947
7. Ersoy A., Traditional Turkish arts. Ankara. 2008.
8. Lane A., Late Islamic Pottry, London. 1957
9. Hayes J.W., Excavations at Saraçhane in Istambul. II. The Pottery,Princeton: 244-256
10. Szalai E., Oriental import goods Ottoman-period Gyula //Fiatl Kőzépkoros Régészek IV. konferenciájának Tanulmánykötete. kaposvár. 2013
11. Skartsis S., Chlemoutsi castle (Clermont,castel tornese), Peloponnese: its pottery and its relations with the west (13 th- early 19 th c.), Birmingham. 2009
12. Aslanapa O., İznik'te Sultan Orhan İmaret Kazısı, Sanat Tarihi Yıllığı I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul. 1965
13. Aslanapa O., İznik Kazılarında Ele Geçen Keramikler ve Çini Fırınları, Türk Sanatı Tarihi, Araştırma ve İncelemeleri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul. 1969
14. Aslanapa, O., Turkish Art and Architecture, Praeger Publishers, London. 1971
15. Aslanapa,O., Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, İstanbul. 1984
16. Kirmizi B., An Archeometric Application to a group of early ottoman ceramics from Iznik. 2004
17. Öney G., Türk Çini Sanatı, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul. 1976

Kakhaber Kamadadze

The late Middle Ages pottery of Iznik from Gonio-Apsaros

Summary

There are very interesting materials which discovered and belong to different times In Gonio-Apsaros. One of the largest numbers is a late middle Ages pottery wares.

The late Middle Ages pottery, Faience of Iznik discovered in Gonio-Apsaros dates XVI-XVII centuries. They are devided into: tree groups: Izniki I - kutahia style (1480/90–1525/30 yy), Izniki II - Damascus style (1525/1530 – 1555 yy) and Izniki III – Rhodes style (1555–1700 yy). Each style is characterized by the use of different colors and decors.

As we know in 1547 the Ottomans conquered the Gonio fortress and they were here until the XIX century.

So, the late middle Ages archaeological materials which was discovered in Gonio-Apsaros, belong to Ottoman soldiers And it was made only for them.

ეთნოლოგია

ნათია კალანდაძე

ლომის მოყვანისა და დამუშავების ხალხური წესები ზემო გურიაში

უძველესი, იშვიათი და გადაშენების პირას მისული ფეტვნიანი პურეული, ერთწლოვანი, წვრილმარცვლოვანი მცენარე ლომი მაღალხარისხოვანი სასურსათო მცენარეა, რომელსაც კარგად განვითარებული ფესვი და სანვდომი ღერო აქვს, წარმოადგენს საქართველოს სამინათმოქმედებო ისტორიის მნიშვნელოვან ნაწილს. ლომის კულტურის სიძველეს ისტორიულ და არქეოლოგიურ მონაცემებთან ერთად ეთნოგრაფიული მასალებიც ადასტურებს.

მკვლევართა აღიარებით, რაც ქართული ლომის ბოტანიკურ-ფილოგენეტიკურ გამოკვლევებს ეფუძვნება საქართველო, კერძოდ კოლხეთი, რომელიც უხსოვარი დროიდან ცნობილი იყო ლომის სახეობების ფორმათა და ჯიშთა მრავალფეროვნებით, შეიძლება მიჩნეულ იქნეს ლომის კულტურულ სახეობათა ერთ-ერთ კერად (მაისაია, 1987:6).

ერთ დროს მარცვლოვან კულტურებს შორის გაბატონებული მცენარე ლომი პრაქტიკულად გადაშენებულია. ისტორიკოსთა კვლევებიდან ჩანს, რომ ლომის კულტურის საგრძნობი შემცირება XVIII საუკუნის ბოლოდან იწყება და უკავშირდება საქართველოში ახალი მარცვლეული მცენარის სიმინდის შემოტანას. პროცესი თავიდან ნელა-ნელა დაიწყო და მცირე დროში საკმაოდ კარგად მოიკიდა ფეხი. სიმინდი შრომის მცირე დანახარჯით დიდ მოსავალს იძლეოდა, ამიტომაც სიმინდმა გაანადგურა ლომი. საშინაო ბაზარზე ლომი მაინც იყიდებოდა.

დადგენილია, რომ ფეტვნიან მცენარეთა შორის ლომი ყველაზე გრძელი სავეგეტაციო პერიოდით ხასიათდება. პერიოდის ხანგრძლივობაზე მოქმედებს გეოგრაფიულ-ეკოლოგიური ფაქტორები, რამაც განაპირობა ლომის სხვადასვა ჯიშებისა და სახეობების შექმნა. ზემო გურიაში ძირითადად გავრცელებული იყო ლომის ჯიში ე.წ. „შვიდკვირა“ ან „ორმოსავალა“.

ლომის მარცვალ მომრგვალო ან კვერცხისებრი. ლომის ქართულ ფორმებში შედარებით წვრილი, კილგაცლილი მარცვალ ძირითადად თეთრი ან ყვითელი ფერისაა. გამოიყენება საკვებად-საბურღულედ. კილგაუცვლელი მარცვალ ნიწილებს, ხოლო ჩალა საქონლის საუკეთესო საკვებია (მაისაია, მოსულიშვილი, 2003: 6).

„მარცვლეული კულტურების აგრომითითებან“-ში ვკითხულობთ: თოვლის გადნობის შემდეგ, როგორც კი შეშრება მძრალად ნახნავის ზედაპირი და შესაძლებელი გახდება მიწდვრად გასვლა, მძრალად ნახნავი უნდა დაიფაცხოს „ზიგზაგის“ ფაცხებით. უსწორ-მასწორო ზედაპირი უფრო ადიდება ნიწადგიდან სინოტივის აორთქლებას, ამიტომ ფაცხვა უნდა დამთავრდეს ორ-სამ დღეში. ცალკე ნაკვეთზე ზედაპირის შეშრობისთანავე ხნულის დაფაცხვის შემდეგ, თესვის დღეს ან 1-2 დღით ადრე თესვის დაწყებამდე, უნდა ჩატარდეს თესლის ჩათესვის სიღრმეზე (5-6 სმ) (მარცვლეული კულტურების აგრომითითებანი, თბ. 1941: 33).

საყურდლებოა ქალაქ ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცული მასალა (ჩოხატაური წარმოადგენდა ქუთაისის გუბერნიის ოზურგეთის მაზრის უბანს) - „ქუთაისის გუბერნიის მიმოხილვა“, სადაც გუბერნიის ბუნებრივი პირობების დახასიათებასთან ერთად, მოცემულია ცნობები აქ მარცვლეული კულტურების მოყვანა - გავრცელების შესახებ. მოვიყვანთ შედარებით ვრცელ ამონაწერს ამ მასალიდან.

„ქუთაისის გუბერნია თითქმის მთელ დასავლეთ საქართველოს მოიცავს და აღმოსავლეთისაგან გამოიყოფა სურამის ქედით. კლიმატი ქუთაისის გუბერნიაში არის რბილი და ნოტიო, რაც აისახება მდიდარ ბუნებაზე. გუბერნიის 49% ზღვის დონიდან 2 000 ფუტზეა (სოხუმის, ბათუმის, ართვინის ოლქის გარდა). კავკასიის მასშტაბით, მხოლოდ ქუთაისის გუბერნიაში მოდის დიდი რაოდენობით ნალექი და იცის თბილი ზამთარი. არის პერიოდები, როცა ზამთარში სინდიყის სვეტი ნულის ქვემოთ არ ჩამოდის. ყინვები, როგორც წესი მხოლოდ რამდენიმე გრადუსით განისაზღვრება და მცირე ხნით გრძელდება. მთიან რეგიონებში ზამთარი უფრო მკაცრი და ხანგრძლივია.

ქუთაისის გუბერნიის მწვანე საფარი გამოირჩევა თავისი

მრავალფეროვნებით. აქ ბევრია მხვიარა მცენარეები. ასევე მრავლადაა ეკლიანი სარველა მცენარეები რაც დიდ პრობლემებს უქმნის მინათმოქმედებას.

ქუთაისის გუბერნიის მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი დაკავებულია მინათმოქმედებით. რაც განაპირობებს ამ მხარის კეთილდღეობას. დათესილი ფართობის უმეტესი ნაწილი უკავია მარცვლეულ კულტურებს. ადგილობრივი მოსახლეობისთვის უმნიშვნელოვანესია სიმინდი, რომელიც თითქმის ყველგან ითესება. ხორბალი უმეტესად ითესება რაჭის, შორაპანის და ართვინის ოლქებში.

მაღალმთიან რეგიონებში, სადაც ზამთარი შედარებით მკაცრია (რაჭა, სვანეთი, ართვინისა და შორაპანის მთიანი რეგიონი) ქერს თესავენ. ხორბალთან, სიმინდთან და ქერთან ერთად ერთ-ერთ ძირითად და შეიძლება ითქვას გაბატონებულ კულტურას წარმოადგენს ღომი, რომელიც მიეკუთვნება წვრილმარცვლოვან მცენარეთა რიცხვს. ბათუმისა და გონიოს ქაობიან ადგილებზე მოჰყავთ ბრინჯი. ამ ადგილებში მოყვანილი კარტოფილი კონკურენციას ვერ უწევს ახალციხის კარტოფილს და ამიტომ ეს კულტურა მოსახლეობისთვის ღირებული არ არის.

1897 წლის მონაცემების მიხედვით ქუთაისის გუბერნიაში ოლქების მიხედვით ღომის კულტურა დათესილი იყო შემდეგ ფართობებზე: ქუთაისის ოლქი-2117 დესეტინა, შორაპანის ოლქი -- 35 დესეტინა, ლეჩხუმის ოლქი-164 დესეტინა., ზუგდიდის ოლქი 176 დესეტინა, სენაკის ოლქი 1620 დესეტინა, ოზურგეთის ოლქი 2423 დესეტინა, ეს მაჩვენებლები ბევრად აღემატება 1896 წლის მონაცემებს.

ღომი უხვი მოსავლიანობით გამოირჩეული მცენარეა, მაგალითისათვის საკმარისია მოვიყვანოთ ტყიბულის რაიონი, სადაც 1907 წლის მონაცემებით დაითესა 309 ფუტი ღომი და აიღეს 7725 ფუტი“ (ქ.ც.ა ფ. 130 9 #243).

ფართობები სადაც ღომი ითესებოდა კარგად უნდა დამუშავებულიყო, გურულები მთელი წლის განმავლობაში უვლიდნენ ფართობებს. მოსავლის აღების შემდეგ ნაკვეთს ასუფთავებდნენ და იწყებდნენ ორგანული სასუქის შეტანას მიწის გასაწოციერებლად. გაზაფხულზე ჩატარებული სამუშაოები კი უკვე თესვის პერიოდს უკავშირდება. თავდაპირველად მცენარეს

ზრდის ნელი ტემპი ახასიათებს, ზაფხულის პერიოდში ზრდის ტემპი თანდათან ძლიერდება ყვავილობისას კი მაქსიმუმს აღწევს.

ლომი ფეტვნიანი პურეულის მსგავსად, განვითარებას თესლის ჩანასახიდან იწყებს და სხვისაგან განსხვავებით გამოირჩევა ფუნჯა ფესვების მძლავრი განვითარებით. დამატებითი ფესვების ძირითადი მასა სახნავ ფენებშია მოთავსებული დაახლოებით 20-50 სმ სიღრმეზე. მაღალმობარდი მცენარეა კარგ პირობებში ღეროს სიმაღლე 2 მ. აჭარბებს, კენწრულად მოთავსებულია ყვავილეთი (მაისაია; 1987; 23).

სოფელ ნაბელლავეში (თავპანტა, ზემო გურიის ერთ-ერთი მარალმთიანი სოფელი) მცხოვრები იური კალანდაძე (88 წელი) იგონებს: „კარგად მახსოვს, როგორ ვთესავდით ღომს, რადგან მცენარე ხასიათება გარემო პირობებთან შეგუების თვისებით, ამიტომ ჩვენთან თავპანტაშიც მოგვყავდა. მაღალი მოსავლიანობა დამოკიდებული იყო სათესლე მასალის ხარისხზე. თავიდან მცენარე, როცა წამოიწვერებოდა ძალიან ნელა იზრდებოდა, იმიტომ რომ ადრე გაზაფხულზე საკმაოდ ძლიერ ცივა. ზაფხულის სეზონზე უფრო სწრაფად იზრდებოდა და თავთავსაც იკეთებდა, ამ პერიოდში მამას ბავშვები ხშირად დავყავდით ღომის ყანაში ირგვლივ უვლიდით, ვხმაურობდით, რადგან უკვე მნიფობის პერიოდში ჩიტები გვიჭამდნენ. ძირითადად ვთესავდით მთის ფერდობ ადგილებში სასურველი იყო მიწის ორჯერ გადახვნა. ვამზადებდით ისეთ ადგილებს სადაც მრავალწლიანი მცენარეები იყო, რცხილებთან ახლოს დათესილს კარგი მოსავალი ქონდა. ხის ძლიერი ფესვები ნიადაგს იკავებდნენ, წყალსაც ინარჩუნებდნენ. ღომის ყანა სქელი, რომ არ ყოფილიყო თესლს ურევდით ნაცარში ან სილაში დათესვის დროს მომობნევით ჩამოუვლიდით ნაკვეთს“.

სოფელ წიფნარიდან საცხოვრებლად სოფელ ფარცხმაში დასახლებული ვილენი კიკვაძე იგონებს: „ღომის მოსავლიანობა დამოკიდებული იყო, ჯიშზე, ნიადაგის მომზადებაზე, თესვის წესსა და დროზე. ვთესავდით აუცილებლად „ძველ მთვარეზე“ თავთავი სავსე გამოვიდოდა. ღომის ჩალას საქონლის საკვებად ვხმარობდით გარდა ამისა მაგრად ვკრავდით კონებად და სახლების სახურავად ვხმარობდით. ღომის ყანის დასამუშა-

ვებლად სპეციალურ პატარა თოხს ვხმარობდით, ვცდილობდით ბალახს ღომისთვის არ გაესწრო სიმალლეში თორემ მერე ძნელი სამუშაო იყო, ამიტომ როგორც კი წამოვიდოდა ყანა მაშინვე ვინყებდით მუშაობას. ხშირად ნადით ვამუშავებდით ყანებს, ერთი კაცი ღომის ყანაში ცოდო იყო. მამაჩემი ცდილობდა რამდენიმე წლის შემდეგ ღომი და ქერი მონაცვლეობით დაეთესა, რადგან ერთი ჯიშის მარცვლეული კულტურა მიწის გამოფიტვას იწვევდა, კარგად გამხმარ მარცვალს ვფქვავდით, და ვაცხობდით, მოხარშვით ნედლიც იხარშებოდა”.

ივანე ჯავახიშვილის განმარტებით მარცვლოვანი საკვები მცენარეულობის, ისევე საქონლის საქმელი ბალახის მოსაკრებად მკა ყოფილა მიღებული. ღომის ღერო ნამგლით იჭრებოდა თავთავთან ერთად (მოსავლის აღების ამ პროცესს მკა ეწოდებოდა).

თვითმხილველები იგონებენ: მომკის შემდეგ, ხდებოდა კონების შეკვრა და შეგროვება. სახნავი ფართობები მოშორებული იყო საცხოვრებელ სახლს და ამიტომ ხშირ შემთხვევაში ღომის გასაცეხვი ჩამურები, რომლებიც ძირითადად ქვისაგან იყო გათლილი (ხის ჩამურები იშვიათი იყო) ფართობებში იყო ატანილი და იქვე ხდებოდა ღომის დამუშავება (გაცეხვის პროცესი). გაცეხვილი ღომის ტომრებით გადატანა იოლი იყო. ჩალა საქონლისთვის გამოიყენებოდა, ამიტომ იქვე ზვინებს დგამდნენ გახმობის შემდეგ მსუბუქი ხდებოდა და ურმებით გადმოჰქონდათ.

ჩამურის ხელკავი ძირითადად გათლილი იყო მასიური ხისაგან ჩამურთან მოპირდაპირე მხარეს იდგა ორი გამცეხვი და ერთმანეთისგან ხელისშეუშლელად არტყამდნენ ხელკავს ამ პროცესით ხდებოდა მარცვლის მოშორება თავთავიდან. წყაროებზე მონყობილი იყო ჩამურები რომელთა ქვისაგან დამზადებული ხელკავის ბოლო ამოჭრილი იყო ჯამის პრინციპით ეს ადგილი ივსებოდა წყლით თავი უკან გადაჰქონდა წყალი იღვრებოდა და მექანიკური მოძრაობით ხდებოდა ღომის გაცეხვა.

ღომი გურულის ცხოვრებაში სარიტუალო დანიშნულებითაც გამოიყენებოდა. მაგალითად: იგი აუცილებელი ატრიბუტი იყო კალანდობისას. ოჯახის უფროსი მამაკაცი კალანდა დილას გობით ხელში, რომელზედაც დალაგებული იყო ღორის თავი,

დოქით ღვინო, ჩიჩილაკი, ღომის მარცვლით სავსე ქოთანნი. გალოცვის რიტუალს დაასრულებდა თუ არა ღომის მარცვლებით სავსე ჯამს მინაზე დაანარცხებდა და იტყოდა ღმერთმა მოგვცეს მშვიდობა და ასე გაგვამრავლოს ჩვენი სტუმრიან-მასპინძლიან, საქონლიან, ფრინველიანაო.

დღეს ღომის თესვას, რამდენიმე სოფელში მხოლოდ ერთეულ ადგილებში ვხვდებით. XVIII საუკუნის ბოლოს გადაშენების პირას მყოფ მცენარეს, მხოლოდ შინაური ფრინველის გამოსაკვებად თესდნენ. ვფიქრობთ, რომ შესაძლებელია ღომის კულტურის აღორძინება საქართველოში, რაც მოგვცემს ეკოლოგიურად სუფთა საკვების მიღების შესაძლებლობას.. თანამედროვე ტექნიკის გამოყენებით შესაძლებელი მოსავლის აღება მცირე დანაკარგებით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ი.მაისაია, „ლომის კულტურა“, თბ. 1987;
2. ი. მაისაია, მ. მოსულიშვილი, „საქართველოს ფეტვნიართა სარკვევი“, თბ. 2003;
3. მარცვლეული კულტრების აგრომითი თეზანი, თბ. 1941.
4. ქ.ც.ა., ფ. 130, ს. 9 №243.

Natia Kalandadze

National Rules of Ghomi cultivation and processing in Guria

Summary

Ancient and rare plant Gomi was widely spread in Georgia. This paper deals with the culture related economic activities, issues related to traditional ways and also is raised the question of necessity of cultural revival of Ghomi.

**საარსებო გარემოს დაცვის ხალხური ტრადი-
ციები აჭარაში
(ნიადაგდაცვითი საშუალებები)**

ადამიანის სასიცოცხლო გარემო მოიცავს გარემომცვე-
ლი სამყაროს მთელ კომპლექსს, ყველა პირობას, რომელშიც
ცხოვრება და რომელთანაც შეგუება უხდებოდა ადამიანთა სა-
ზოგადოებას თავისი არსებობის მანძილზე. ეს პირობები იყო
კომფორტული ან ნაკლებად კომფორტული, მკაცრი ან ექს-
ტრემალური. მიუხედავად ამისა, ადამიანებმა შეძლეს შეგუება
თითქმის ყველანაირ გარემო პირობებთან და აითვისეს პლანე-
ტის თითქმის ყველანაირი რეგიონი. გარემოსთან ურთიერთო-
ბის ხანგრძლივ და რთულ პროცესში ადამიანთა საზოგადოე-
ბას თანდათან ჩამოუყალიბდა თვისებები, რომლებიც ხელს
უწყობდა სხვადასხვაგვარ გარემო პირობებთან მის შეგუებას.
ადამიანის გარემოსთან შეგუების პროცესის დინამიურად
წარმართვა განაპირობა გარემოსთან ადაპტირების უნარმა,
რომლის მექანიზმები საუკუნეების განმავლობაში ყალიბდე-
ბოდა და ერგებოდა კონკრეტულ საცხოვრებელ პირობებს.
ადაპტაცია ხანგრძლივი ისტორიული პროცესია, რომლის გან-
მავლობაშიც მრავალი თაობა გამუდმებით ხვეწდა და უთან-
ხმებდა გარემო პირობებს არსებობის, სოციალური ორგანიზა-
ციის და სამეურნეო-კულტურული მოღვაწეობის ფორმებს.

მატერიალური და სულიერი კულტურის განვითარებამ,
სხვადასხვა სოციალური ინსტიტუტების გაჩენამ მნიშვნელო-
ვანი კვალი დატოვა ადამიანისა და გარემოს ურთიერთობებ-
ზე. ამ ურთიერთობების საფუძველზე ჩამოყალიბდა გარკვეუ-
ლი ეკოსისტემები, რომლებიც მოიცავს ერთი მხრივ ეკოლო-
გიურ ფაქტორებს (გარემოს კომპონენტებს) და მეორე მხრივ
ამ ფაქტორებს შეგუებულ ადამიანს. ეს კომპონენტები თანა-
არსებობენ, როგორც ერთი მთლიანი და ქმნიან ეკოსისტემას,
რომელშიც მათი არსებობა დაბალანსებულია. ამ სისტემაში
თითოეულ კომპონენტს თავისი ფუნქცია, თავისი ეკოლოგიუ-
რი ნიშა აქვს და ადამიანი არ წარმოადგენს გამონაკლისს. სხვა

კომპონენტების მსგავსად მასაც თავისი ადგილი აქვს მიჩენილი ამ სისტემაში, მაგრამ კულტურული მოღვაწეობის შედეგად ადამიანმა მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეიტანა ეკოსისტემებში, გამოიწვია მისი შეუქცევადი ცვლილებები.

XXI საუკუნეში, ძალზე გართულებული ეკოლოგიური მდგომარეობის პირობებში, რაც ერთი მხრივ თავად ეკოსისტემების მუდმივი განვითარებისა და ცვლილების, ხოლო, მეორე მხრივ, ადამიანის გარემოზე ზემოქმედების შედეგია, თანამედროვე საზოგადოებას ესაჭიროება იმ ჭეშმარიტების გააზრება, რომ ეკოლოგიური წონასწორობის დარღვევამ, ბუნებისა და ადამიანის ურთიერთობებში ბზარის გაჩენამ შესაძლოა კაცობრიობა თვითგანადგურებამდეც მიიყვანოს და საჭიროა სათანადო ნაბიჯების გადადგმა ბიოსფეროს გადასარჩენად. სასიცოცხლო გარემოს უარყოფითი ცვლილებების (ბუნებრივი რესურსების გამოფიტვა, ნიადაგების ეროზია, ტყის საფარის, ფლორისა და ფაუნის ბიომრავალფეროვნების განადგურება და სხვ.) ერთ-ერთი მიზეზი გარემოს ანთროპოგენური დაბინძურებაა. ანთროპოგენური ფაქტორი მძლავრად ზემოქმედებს სასიცოცხლო გარემოზე. ადამიანს თავისი სამეურნეო საქმიანობით მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეაქვს ეკოსისტემებში და საარსებო გარემოსთან დაბალანსებულ ურთიერთობებში, რომლებიც, ტრადიციულად, საუკუნეების მანძილზე ყალიბდებოდა.

ადამიანის კულტურული მოღვაწეობიდან გარემოსთან ყველაზე მჭიდროდ დაკავშირებულია მისი სამეურნეო საქმიანობა. ეს საქმიანობა ეფუძნება ხანგრძლივი ისტორიული გამოცდილების შედეგად ჩამოყალიბებულ გარემოსთან შეგუების მრავალფეროვან ფორმებს, მატერიალური კულტურის კომპლექსებს. ეს კომპლექსები ეთნოლოგიურ ლიტერატურაში სამეურნეო-კულტურული ტიპების სახელითაა ცნობილი. ესაა მეურნეობისა და კულტურის თავისებურებათა ისტორიულად ჩამოყალიბებული კომპლექსები, რომლებიც ახასიათებს გარკვეულ გეოგრაფიულ პირობებში და საზოგადოებრივი განვითარების გარკვეულ საფეხურზე მყოფ ხალხებს.

ქართველ ხალხს აქვს მდიდარი ეკოლოგიური ცოდნა-გამოცდილება. საუკუნეების განმავლობაში ქართველმა ხალხმა გარემოსთან ურთიერთობის რაციონალური ფორმები შეიმუ-

შავა, რის წყალობითაც მიღწეული იქნა ბუნებისა და ადამიანის სიმბიოზი.

ადამიანის გარემოსთან შეგუების და ჰავის, რელიეფის მრავალფეროვნების, ისტორიული გამოცდილების გათვალისწინებით საარსებო პირობებთან ადაპტაციის შესანიშნავი მაგალითია აჭარა, რომელიც ხასიათდება ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობების თავისებურებით, რაც განპირობებულია ქარების მიმართულებით, ნალექების რაოდენობით და ხასიათით, ნიაღვრის, ზვავის, მენწყვის საშიშროებით და სხვ.

ხანგრძლივი ისტორიული გამოცდილების შედეგად აჭარაში გარემო ფაქტორებთან შეგუების, გარემო პირობების მაქსიმალურად გამოყენების ოპტიმალური სტრატეგია ჩამოყალიბდა. აქ ადამიანებმა გარემოსთან ურთიერთობის რაციონალური ფორმები შეიმუშავეს, რის წყალობითაც მიღწეული იქნა ბუნებისა და ადამიანის ჰარმონიული ურთიერთობა, ისტორიულად ჩამოყალიბებული მთლიანობა.

აქაურებს, განსაკუთრებით მთიანი აჭარის მცხოვრებლებს, აქვთ მდიდარი ეკოლოგიური ცოდნა-გამოცდილება, რაც განპირობებული იყო არა მხოლოდ ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობების თავისებურებებით, არამედ საზოგადოებრივ-ეკონომიური განვითარების დონითაც. აჭარაში საუკუნეების განმავლობაში საკმაოდ წარმატებით გამოიყენებოდა მეურნეობის წარმოების ტრადიციული წესები, მთელი რიგი ქართული ხალხური აგროტექნიკური ხერხები, რომლებიც შემუშავდა მრავალსაუკუნოვანი გამოცდილების საფუძველზე. მცირემინიანობის პირობებში მინათმოქმედების კულტურის ამალღებისათვის, მოსავლიანობის გადიდებისა და მინათმოქმედების რაციონალური წარმოებისათვის მიმართავდნენ მთელ რიგ ღონისძიებებს, როგორცაა: ახოს აღება, დიდი ხნით ნამუშევარი მიწების დასვენება, მინდვრის კულტურათა მონაცვლეობით და შერევით თესვა, მიწების განოყიერება-მორწყვა, ნიადაგების ხარისხიანი დამუშავების და დაცვის პრაქტიკული ხერხები და საშუალებები, ადგილობრივი ბუნებრივ-სამეურნეო პირობების პრაქტიკული ცოდნა და მისი გათვალისწინება.

აჭარაში მიწის დამუშავების არაერთი რაციონალური წესი არსებობდა, რომელთაგან ძალზე გავრცელებული იყო ახოობა.

ახოს ალემინათმოქმედების ერთ-ერთი უძველესი და ფართოდ გავრცელებული სისტემაა. სახნავ-სათესად იყენებდნენ ტყის გაკაფვისა და ჯირკების გადანვით გამოთავისუფლებულ ნიადაგებს. მათი გამოფიტვის შემდეგ ითვისებდნენ ახალ ფართობებს (საბას განმარტებით, ახო არის "საყანური გაკაფული"). ძველ მინათმოქმედი ტყის მოახოებისათვის ძირითადად ცეცხლს იყენებდა. ახოს ასაღებად არჩევდნენ მზიან ადგილს, ამასთან ამჯობინებდნენ ფოთლოვანი ხეების ნადგომს. გაზაფხულზე ხეებს მინიდან 15-20 სმ სიმაღლეზე ცულით ან სპეციალური ხის "საყვერით" ქერქს შემოაჭრიდნენ, რის შედეგად ხე ზეზეურად ხმებოდა. ხე-ტყის ნაწილს შეშად იყენებდნენ, ნაწილს - საშენ მასალად, უვარგისს კი ადგილზევე წვავდნენ. "ახალი ნატების" დასამუშავებლად ხმარობდნენ წერაქვს, ცულწერაქვს, ქაჩს, ორთოხს და სხვას. პირველი ორი-სამი წლის მანძილზე სახვნელ იარაღს არ იყენებდნენ, რადგან ნაკვეთში დარჩენილი ხის ფესვები სახვნელის მუშაობას აბრკოლებდა (ნ.ჩიჯავაძე, ბათ., 1978). ამგვარად, ეს იყო მინათმოქმედების გარკვეული სისტემა, რომელიც ითვალისწინებდა როგორც მუდმივ, ასევე დროებით გამოსაყენებლად სახნავ-სათესი ფართობის შექმნას გაკაფული ტყის ხარჯზე. ბუნებრივმა პირობებმა და სახმარი მიწის სიმცირემ განაპირობა ახოობის გაჩენა. მთაგორიანობის გამო ნიადაგი შედარებით სწრაფად იფიტებოდა და დიდხანს მისი მოხმარება შეუძლებელი იყო. ეს აიძულებდა ადგილობრივ მეურნეს მთის ციცაბო ფერდობებიც კი გამოეყენებინა. ტყის კაფვას მიმართავდნენ არა მხოლოდ მემინდვრობის, არამედ სათიბ-საძოვრების გაზრდის მიზნითაც. სახნავ-სათესის მოსაწყობად ადგილი ნაკლებ ქანობიანი, მზიანი, მისასვლელად ადვილი უნდა ყოფილიყო. ამიტომ თავდაპირველად საახოედ სოფლის მიმდებარე ტყიან სანახებს იყენებდნენ. ასეთი ადგილების ათვისების შემდეგ, კი მთის ზემო ფერდობებზე ინაცვლებდნენ.

ახოს გამოყენების ხანგრძლივობა 3-4 წელს არ აღემატებოდა. შემდეგ, როცა მიწის ნაყოფიერება დაეცემოდა, მას მიატოვებდნენ და სხვა ადგილას გაკაფავდნენ ტყეს. მიტოვებულ ახოში, მიწის ნაყოფიერების დაჩქარებული აღდგენის მიზნით, მიმართავდნენ ნაყანვეზე ტყის ხელოვნურ გაშენებას, რაც გუ-

ლისხმობდა ამ ტერიტორიაზე სწრაფად მზარდი და ნიადაგისათვის სასარგებლო ხის ჯიშის მოშენებას. ასეთ ხედ თხმელა (მურყანი) ითვლებოდა.

რთულმა ბუნებრივმა პირობებმა და სავარგულების სიმცირემ განაპირობა აჭარაში ნიადაგის განოციერებისა და ირიგაციის ისეთი რაციონალური ხერხის გამოყენება, როგორიცაა მონეხვნყვლა ანუ ნიადაგის მორწყვა-გაპატივება, რაც მხოლოდ მთური მიწათმოქმედებისათვის იყო დამახასიათებელი. პატივის დაკავშირება წყალთან იმით იყო განპირობებული, რომ მთის რთულ გეოგრაფიულ პირობებში, როცა საზიდრის გამოყენებაც კი ჭირდა, ნიადაგში პატივის შეზიდვის მნიშვნელოვან საშუალებად წყალი ითვლებოდა. ძნელად მისადგომ ნაკვეთებში ნაკელის გადატანა მეურნეს საკუთარი ზურგით უხდებოდა, რაც ძალზე მძიმე საქმე იყო. ამან გლექს მიწის მორწყვა-გაპატივების პრაქტიკულად ძალზე მოხერხებული წესი შეამუშავებინა, რომლის მთავარი პრინციპიც იყო საქონლის სადგომთან დაგროვილი პატივის საგანგებოდ მოწყობილი სარწყავი ქსელით დაუკარგავად და თანაბრად განაწილება ყანაში.

ნიადაგების დასაცავად აჭარაში იყენებდნენ მიწის გაპოხიერების განსაკუთრებულ წესს – “მიწის დასასვენებლად დაგდებას”. დასასვენებლად განკუთვნილ მიწას ბრაგა ეწოდებოდა. ასე უწოდებდნენ საერთოდ უხმარ მიწასაც. ბრაგას ზოგჯერ ათ წელსაც კი ასვენებდნენ, სანამ კვლავ სახნავ-სათესად გამოიყენებდნენ. მიწის დასვენების ამგვარ წესს მიწის “გასუქებას”, “გაჭალავებასაც” ეძახიან. მიწის ნაყოფიერების დაჩქარებული აღდგენის მიზნით აჭარაში იცოდნენ ნაყანვეზე ტყის ხელოვნური გაშენება, რაც გულისხმობდა მიტოვებულ ახოში სწრაფად მზარდი და ნიადაგისათვის სასარგებლო ხის ჯიშის მოშენებას. ასეთ ხედ გამოიყენებდნენ თხმელა (მურყანი) ითვლებოდა.

აჭარისთვის დამახასიათებელია მთავორიანობით გამოწვეული ნიადაგის ეროზია და სავარგულების სიმცირე. ასეთ პირობებში დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა არსებული ნიადაგების ეფექტურ დაცვას. ნიადაგის ეროზიის საკმაოდ ძლიერი ფაქტორი მოჭარბებული ნალექიანობაც იყო. ზემო აჭარაში, მიუხედავად მცენარეული საფარის დიდი სიუხვისა, რომელიც თავისთავად მიწის რღვევის საწინააღმდეგო ბუნებრივ

საშუალებას წარმოადგენს, წვიმების შედეგად ძალზე სწრაფად მიმდინარეობს ჩამორეცხვა. დარეცხვის პროცესი ყველაზე სწრაფად ფერდობებზე მიმდინარეობს და თან სდევს მდიდარი ნიადაგური ფენის აუნაზღაურებელი დანაკარგი. ამიტომაც, ნიადაგის დაცვა განსაკუთრებულ და მნიშვნელოვან სამეურნეო ღონისძიებად იყო მიჩნეული და მუდმივ დაძაბულ შრომასა და ბუნებასთან განუწყვეტელ ბრძოლას მოითხოვდა. ასეთ პირობებში ნიადაგის დაცვის და შემაგრების საუკეთესო საშუალება იყო რელიეფის დატერასება. ნიადაგდაცვით საშუალებათაგან უმნიშვნელოვანესია ტერასული მინათმოქმედება. ნიადაგის დასაცავად სხვადასხვა ზომის და კონსტრუქციის ნაგებობებს იყენებდნენ. ამისათვის იხმარებოდა ადგილზე ხელმისაწვდომი მასალა: ხე, ქვა ან ხშირად მარტო მიწა. ამის მიხედვით გამოყოფდნენ ხით შემოსილ ანუ ძელურ ტერასებს, ქვით შემოსილ ტერასებს და შეუმოსავ ტერასებს (ნ.ჩიჯავაძე ბათ., 1971.).

მთიანი სოფლები ტრადიციულად ბუნებრივ ტერასებზეა გაშენებული, რომელსაც თავში, როგორც წესი, საგანგებოდ გაშენებული ტყის ზოლი აკრავს. ეს არის ე.წ. საფარი ტყე ან უბრალოდ საფარი, რომელსაც საცავს ან ყორი ტყეს\ყორისაც უწოდებენ. ამგვარი ტყის დაცვა სავალდებულო იყო მთელი სოფლისათვის. ასეთ ტყეში აკრძალული იყო არა თუ ხის მოჭრა, არამედ საშეშედ ხმელი ხის გამოტანაც, რადგან ეს ტყე იცავს სოფელს ზვავისა და ნიადაგის ჩამორეცხვისაგან.

აჭარა ძველთაგანვე ცნობილი იყო მდიდარი და მრავალფეროვანი ხე-ტყით. იგი ფართოდ გამოიყენებოდა საცხოვრებელი სახლების, სამეურნეო, საკულტო და თავდაცვითი ნაგებობების მშენებლობაზე. ძვირფასი ჯიშები გაჰქონდათ კიდეც. ასე, რომ ტყეს ოდითგან სარწაო მნიშვნელობაც ჰქონდა. მიუხედავად ამისა, აჭარის მოსახლეობამ კარგად იცოდა ტყის ფასი, იცოდა, თუ რა დიდ როლს ასრულებდა ტყე ქარის, ზვავის, მენყერის შესაკავებლად, ნიადაგის დასაცავად და წყლის შესანარჩუნებლად. ამიტომაც განსაკუთრებით უფრთხილდებოდნენ სოფლის მახლობელ ფერდობებზე გაშენებულ ტყეებს.

ხის მოჭრასთან დაკავშირებული აკრძალვები რწმენა-წარმოდგენებშიც იჩენს თავს. ეს, ძირითადად, ანიმისტური

წარმოდგენება (ტყეში ქსოვილში გახვეული ცულით მიდიოდნენ.) ხეებს აქა-იქ გამოჭრიდნენ. ხეები ითვლებოდა სათემოსასოფლო და საგვარეულო საკუთრებად. თითოეულ გვარს თავისი ნიშანი – თავჯი ჰქონდა. საშემედ ბებერ ხეს გამოჭრიდნენ. მოზარდი ხის გამოჭრა არ შეიძლებოდა. სამასალე ხედ სწორ და ნაკლებად როკიან ხეებს იყენებდნენ.. სამშენებლო და სამასალე ხის შერჩევის ხალხური წესები ტყეს განადგურებისაგან იცავდა (ჯ.ვარშალომიძე, ბათ., 1978.).

აჭარაში ადამიანის საარსებო გარემოსთან მრავალათასწლოვანი ურთიერთობა ემყარება ემპირიულ ცოდნას, დაკვირვებას, საცხოვრებელი გარემოს შერჩევისა და ათვისების ისტორიულ გამოცდილებას. ხალხს კარგად ჰქონდა შესწავლილი თავისი საცხოვრისი, ბუნების თითოეული კომპონენტი, რელიეფის თავისებურება. ეს ისტორიული გამოცდილება თაობიდან თაობას გადაეცემოდა და სტიქიასთან ჭიდილის საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენდა. მაგრამ, სამწუხაროდ, ბუნების დაცვის დახვეწილი მამა-პაპური ტრადიციები თანდათან დავიწყებას მიეცა და შეიქმნა არა მხოლოდ სამეურნეო დისკომფორტი, არამედ ეკოლოგიური პრობლემებიც. ადამიანსა და ბუნებას შორის ბალანსის დარღვევის გამო, ბუნება თითქოს შურს იძიებს ადამიანზე სტიქიური უბედურებებით. ეს კიდევ ერთხელ ამტკიცებს იმ გამოცდილების შესწავლისა და გაზიარების აუცილებლობას, რაც ქართველ მეურნეს აჭარაში საუკუნეების განმავლობაში დაუგროვდა. ამ მიმართულებით კვლევას, შემეცნებითთან ერთად, პრაქტიკული მნიშვნელობაც აქვს. ასეთ კვლევებს შეუძლია გადაარჩინოს ბუნების დაცვის უძველესი წესები, მამა-პაპური ტრადიციები, შეიმუშავოს ეკოლოგიური ალტერნატივა, წამოჭრას ეკოლოგიური პრობლემები და გააკეთოს მათი პრაქტიკული გადაწყვეტის პროგნოზი. ანთროპოეკოლოგიურ კვლევებზე დაყრდნობით უნდა აღდგეს ნიადაგის დაცვის ტრადიციული ხერხები, სავარგულების სწორი ექსპლუატაცია. მშენებლობის ტექტიკა ტრადიციულ ეკოლოგიურ ცოდნასა და კულტურაზე უნდა იყოს დაფუძნებული. ხალხური გამოცდილება გათვალისწინებული უნდა იყოს გზებისა და ხიდების მშენებლობისას, მდინარეების შესაძლებლობის გამოყენებისას. ბუნებრივი პირობების უკეთ გამოყენება, რეკომენდა-

ციების შემუშავება ბუნებრივი ეკოსისტემების შენარჩუნებისათვის, - ესაა პრობლემები, რომელთა გადაჭრაშიც თავისი დიდი წვლილის შეტანა შეუძლიათ ეთნოლოგებს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ვარშალომიძე ჯ., ორნამენტი ხეზე. ბათ., 1978.
2. ნ. ჩიჯავაძე, სამიწათმოქმედო ყოფის ისტორიიდან აჭარაში, თბ., 1971

Tamila Lomtadze

Folk remedies in subsistence environment in Ajara

Summary

Ajara is an excellent example of human adaptation to the environment and living conditions. This article discusses optimal strategy of using living environment maximally, which over the centuries has accumulated to Georgian farmer in Ajara. In XXI century, the current ecological disasters approved necessity of exploring and sharing of that experience.

ქეთევან ფუტყარაძე

ოჯახისა და ქორწინების როლი მომავალი თაობის ზნეობრივი სრულყოფის საქმეში

ოჯახი და ქორწინება ადამიანთა მოდემის გამრავლების მთავარი ფუნქციის მატარებელია. ქორწინება და ოჯახი მოიცავს ურთიერთობებს ქალსა და მამაკაცს, ცოლსა და ქმარს, მშობელსა და შვილს, წინაპარსა და შთამომავლობას შორის. ამდენად დიდია მისი როლი მომავალი თაობის აღზრდის საქმეში. ოჯახში ბავშვის აღზრდაზე გავლენას ახდენს ოჯახის წევრებს შორის, უპირატესად ცოლ-ქმარს შორის არსებული ურთიერთობა. იმ ოჯახში, სადაც ცოლსა და ქმარს შორის ჰარმონიული ურთიერთობაა, ბავშვებიც ნორმალურად იზრდებიან. ამიტომაც, რომ საზოგადოებაში არის ტენდენცია – შთამომავლობა გაჩნდეს უპირველესად სიყვარულის საფუძველზე. შვილები კი ამდიდრებენ მშობლებს და უბიძგებენ ურთიერთპატივისცემისაკენ.

ოჯახისა და ქორწინების ერთ-ერთი უმთავრესი ფუნქციაა ოჯახის წევრთა ზნეობრივი სრულყოფა, მოზარდის მომზადება საზოგადოებრივი და საოჯახო ცხოვრებისათვის. ბავშვები ოჯახში ყოველთვის იქნებიან სიყვარულისა და ზრუნვის ობიექტები. სიყვარული კი ხელს უწყობს ოჯახის წევრებში ჰუმანური გრძნობების აღზრდას. მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენს სინამდვილეში თანდათან იკიდებს ფეხს ევროპული ინდივიდუალიზმი, ოჯახის ზემოთაღნიშნული ფუნქცია უცვლელი რჩება. ბავშვები უყვართ, რადგან ისინი არიან სუფთა და ფაქიზნი, წმინდა და უცოდველნი, სამყაროს განახლებისა და უკვდავების ცოცხალი სიმბოლო. ბავშვი ზრდასრულ და ასაკოვან ოჯახში აყალიბებს „უკვდავების განცდას“ (ბანძელაძე გ., 1968: 466-467). ამიტომაცაა, რომ ბავშვებისათვის არაფერს იშურებენ, თუმცა ზომიერების დაკარგვამ შესაძლოა უკუშედეგი გამოიღოს.

რაც უფრო ვითარდება საზოგადოება, მით უფრო იზრდება ოჯახისა და ქორწინების როლი პიროვნების ზნეობრივი აღზრდის საქმეში. ჩვენებურების (თურქეთში მცხოვრები ქართველები) თქმით „კაი ანა-ბაბოს კაი ღარჭი ეყოლება“. აღნიშნული დებულება ემპირიული გამოცდილებით შეიძინა ადამიანმა. იგი მეცნიერულ დასაბუთებასაც პოულობს. ფსიქოლოგები ამტკიცებენ, რომ

ზნეობრივად სრულყოფილ ოჯახში ზნეობრივად სრულყოფილი შთამომავლობა წარმოიშობა. ბედნიერი ქორწინების უმრავლესობა მოდის ბედნიერ ოჯახში აღზრდილ ბავშვებზე.

სიკეთის გრძნობის განვითარების ქვეშარტი პირობებს ადამიანი მხოლოდ ოჯახში პოულობს. ეს გრძნობა წარმოიშობა ოჯახის წევრებს შორის არსებულ ურთიერთობაში. „თუ ანაი და ბაბოი ერთმანეთში კინკლობენ, ღარჭი დეიჩაგრება, დაბლაცვდებაო“ – ხაზგასმით აღნიშნავენ რესპონდენტები და ოჯახის წევრებს შორის ჰარმონიულ ურთიერთობას ანიჭებენ განსაკუთრებულ მნიშვნელობას მოზარდთა აღზედის საქმეში.

ოჯახში ზნეობრივ ურთიერთობას გამოსატყვევებს სიყვარული და მოვალეობა ოჯახის წევრებს შორის. სიყვარულით ქორწინება თავისთავად არის ზნეობრივი პრინციპი, ხოლო თუ კი იგი შემდგომშიც ხანგრძლივად გრძელდება ოჯახში, კიდევ უფრო იზრდება მისი ზნეობრივი ღირებულება. მას კარგად აცნობიერებენ როგორც მთიან აჭარაში, ისე ისტორიულ საქართველოში, სადაც ძალზე იშვიათია ოჯახის დაშლის შემთხვევები. ეს კი მშვენივრად აისახება მოზარდის ცნობიერებაში და უყალიბდება ოჯახური ერთგულებისა და სინამდის დაცვის განცდა.

ცხადია, ქორწინების დროს არსებული სიყვარული განიცდის ცვალებადობას. შესაძლოა შესუსტდეს ან გაქრეს კიდევ, მაგრამ შემდგომ აქცენტი გადატანილი უნდა იქნეს სულიერ ფასეულობებზე, რომლებიც ასევე უპირველეს ყოვლისა ყალიბდება ოჯახში – აღზრდის პროცესში: **„პირველათ რომ გეყვარება, იმფერი სიყვარული ჰალად არი ანავ, ჰამა მერე კიდევ და გიყვარდეს სხვაფრივ. შვილი გაგამთელებს, ერთ ჰულიეს გაძლევს, ერთმანეთის მოთმინებას გაკეთებებს“**. რესპონდენტის ამ სიტყვებში ჩანს ზნეობრივი და ესთეტიკური კულტურა, რომელიც პირდაპირ კავშირშია ოჯახური პასუხისმგებლობის გრძნობასთან. შესაძლოა აღნიშნული თეზისი დისკუსიისა და კამათის საგანიც იყოს, მაგრამ ქორწინებისდროინდელი სიყვარული თანდათანობით რომ იცვლება ურთიერთპასუხისმგებლობით, რომელიც ეფუძნება სულიერ ფასეულობებს, რეალური ცხოვრებიდანაც ნათლად ჩანს და რესპონდენტებიც ამას ადასტურებენ. თანდათანობით ახალგაზრდული სიყვარულის ადგილს იჭერს სულიერი და ზნეობრივი მხარე. ეს კი აძლიერ-

რებს მოვალეობისა და პასუხისმგებლობის გრძნობებს. ამიტომაც შეუძლებელია სიყვარულის გათიშვა მოვალეობისა და პასუხისმგებლობისაგან. ამ შემთხვევაში მარტო იურიდიული მოვალეობა არ იგულისხმება. პირველ რიგში საუბარია ზნეობრივ მოვალეობაზე, რომელსაც საფუძვლად ედება თვით ადამიანის შინაგანი, სუბიექტური აუცილებლობის გაცნობიერება. ამ შემთხვევაში მოვალეობის შეგნებასთან ერთად უნდა განვიხილოთ მოვალეობის გრძნობა. ე. ი. ოჯახში საფუძველი ეყრება მოვალეობის გრძნობის აღზრდას. ასეთ შემთხვევაშია ბედნიერი ოჯახი და შესაბამისად ასეთ ოჯახში მოზარდის აღზრდა ეფუძნება ზნეობრივი ფასეულობებისადმი ერთგულებას.

ოჯახი, ისევე როგორც კონკრეტული ადამიანი სიკეთისა და ბოროტების, „მინდასა“ და „არმინდას“ ბრძოლის ასპარეზია და მან რომ იარსებოს, საჭიროა დაემორჩილოს სიკეთისა და ჰუმანიზმის კანონებს. ეს აუცილებლობა მოითხოვს არა მარტო ცოლ-ქმარსა და ოჯახის წევრებს შორის ნორმალურ ზნეობრივ ურთიერთობას, არამედ მომავალი თაობის ზნეობრივ სრულყოფასაც. ამ თვალსაზრისით განუზომელია ოჯახისა და ქორწინების როლი და მნიშვნელობა.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. ავტორის საველე ექსპედიციის დღიური, შავშეთი, 2009 წლის ივლისი;
2. ბანძელაძე გ., ეთიკა, თბ., 1969.

Ketevan Putkaradze

Marriage traditions in upbringing of child

Summary

The main function of propagation of the human mankind is family and marriage. On upbringing of child is influenced by relationship between family members, mainly between husband and wife. In a family where is harmonious relationship between husband and wife, children grow up normally. In article by author based on materials collected during field expeditions are considered the importance of family and marriage in moral upbringing of next generation.

თამაზ ფუტყარაძე
კახა ფუტყარაძე

**ქალთა მენსიერება რუსეთ-თურქეთის 1877-1878
წლების ომისა და ომისშემდგომი პერიოდის
შესახებ**

ქალისა და ომის საკითხები ძალზე აქტუალურ საკითხად იქცა XX-XXI საუკუნეების მიჯნის ეთნონაციონალური მოძრაობის კონტექსტში. ქალის მენსიერება ომის შესახებ, მათი მონაწილეობა ომსა და ომისშემდგომი პერიოდის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ პროცესებში წარმოადგენს ჩვენი კვლევის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საკითხს.

უზარმაზარი სირთულით, მრავალფეროვნებით, დრამატიზმით გამორჩეული 1877-1878 წლების ომი ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მოვლენად იქცა საქართველოს ისტორიათვის. უმძლავრესი სახელმწიფოების მეტოქეობის ფონზე მომდინარეობდა ფუნდამენტური სოციალური და ეკონომიკური ტრანსფორმაციების გადაჯაჭვა, დინამიკურად ცვლადი იდენტობებისა და ჯგუფების ურთიერთქმედება და დაპირისპირება.

საქართველოს ისტორიის მნიშვნელოვან მონაკვეთებში ქალები საკმაოდ დიდ როლს თამაშობდნენ და მამაკაცებთან ერთად ისტორიის ჩარხის წალმა შემობრუნებას ცდილობდნენ. მართალია, ყოველთვის ამას ვერ ახერხებდნენ, მაგრამ ისტორიაში თავიანთი სახელოვანი ნაკვალევი მაინც დატოვეს. ბევრი მათგანის სახელი უცნობია ისტორიისათვის, მაგრამ ხალხური გადმოცემები, ზეპირი ისტორიები ნათელ წარმოდგენას გვაძლევენ იმ ქალებზე, რომლებიც რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომს სამშობლოს გაერთიანების ამოცანებს უკავშირებდნენ, ყოველთვის იყვნენ დამოუკიდებლობის იდეის მომხრენი და ღიად თუ ფარულად იბრძოდნენ კიდეც სამშობლოს თავისუფლებისათვის.

ზოგადად, ქართული მენტალობისათვის არაა მისაღები ქალების მონაწილეობა ომში. იგი მამაკაცების საქმედ ითვლება, თუმცა საქართველოს ისტორიაში მრავლად იყო ფაქტები, როცა ქალები არა თუ მონაწილეობდნენ, არამედ გადამწყვეტ სიტუვასაც ამბობდნენ.

თუ თანამედროვე პოზიციებიდან ვისაუბრებთ 1877-1878 წლების ისტორიული მეხსიერების შესახებ, უეჭველია, რომ მთავარი მოვლენა ამ ომისა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში მცხოვრები ქალებისათვის იყო დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნება. ომის შედეგების ასეთი აღთქმა არის ის მთავარი ღერძი, რომლის გარშემოც უნდა მოხდეს ისტორიული პოლიტიკისა თუ კოლექტიური მეხსიერების რეკონსტრუქცია. ქუჩების დასახელება, მემორიალური დაფებისა და მუზეუმების გახსნა მცდელობაა ამ ომისა და ომისშემდგომი მოვლენების (მუჰაჯირობის) ხსოვნის უკვდავყოფისა, თუმცა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში მათი რაოდენობა იმდენად მცირეა, რომ აღარ ღირს მასზე ყურადღების გამახვილება.

რუსეთ-თურქეთის ომმა მათში მონაწილე სახელმწიფოებისა და ხალხებისთვის სხვადასხვა შედეგები გამოიწვია. ჩვენი თანამედროვეების თვალში, რომლებიც საკუთარი თავის იდენტიფიცირებას მაშინ დაპირისპირებულ მხარეებთან ახდენენ, ერთი და იგივე მოვლენებმა გარდაუვალად შეიძინა სხვადასხვა მნიშვნელობა, ხოლო წარსულის ინტერპრეტაციისთვის ამოსავლად იქცა სხვადასხვა მოვლენები.

ასეთი სრულ და საბოლოო ჭეშმარიტებად გამოცხადებული ინტერპრეტაციები ხშირ შემთხვევაში მითებად გარდაქმნება. ისტორიული მითები ზოგჯერ – გულწრფელი შეცდომებით, ზოგჯერ კი პოლიტიკური კონიუნქტურით წარმოიშობა.

ისტორიულ მოვლენებზე ასეთი მითშემოქმედება არაკეთილსინდისიერი პოლიტიკოსების ხელში შესაძლოა „მეხსიერების ომებად“ გარდაიქმნას, რომელიც სრულიადაც არ ემსახურება წარსულის შესახებ ჭეშმარიტი ცოდნის დამკვიდრებას. აქ იკვეთება ღია დისკუსიებისა და პროფესიონალიზმის მნიშვნელობა, თუმცა არანაკლებ მნიშვნელოვანია ომში ქალთა გამოცდილებისა და მეხსიერების საკითხების შესწავლა.

ისტორიკოსთა პროფესიული საზოგადოება არ ემიჯნება ზეპირ ისტორიებს, განსაკუთრებით ქალთა მეხსიერების წარმოჩენას, რადგან მათში უფრო მეტად ვლინდება ინტერპრეტაციებზე, ემოციებსა და ინდივიდუალურ შეხედულებებზე დაფუძნებული ისტორიული ძნელბედობის აღქმა, განცდა და ტკივილი. ის უკავშირდება მოვლენას, რომელიც მართლაც შევიდა ისტორიაში და ინდივიდის მეხსიერებაში არის დალექილი. ასე-

თი მოგონებები ფაქტებზე დაფუძნებულ ისტორიასთან მჭიდრო კავშირშია. შეიძლება ითქვას, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში, უფრო ღირებული, კორექტული და ნამდვილია ნაამბობი, ვიდრე - ოფიციალური ისტორია. ამ თვალსაზრისით იქნა ჩვენს მიერ ჩატარებული საველე კვლევა-ძიება. ნაშრომიც სწორედ საველე მონაცემების საფუძველზე არის შესრულებული.

ქალთა სხვადასხვა ჯგუფები სხვადასხვანაირად მონაწილეობდნენ რუსეთ-თურქეთის ომში. მათ ეკავათ სრულიად განსხვავებული პოზიციები საზოგადოებაში. სწორედ ამიტომ შევცადავთ ჩვენი ყურადღების ფოკუსირება მოგვეხდინა ქალთა მებსიერების, ზეპირი ისტორიების, ქალის როგორც გმირის, აქტივისტის, ომის მსხვერპლის და სხვა სტატუსის შესახებ სხვადასხვა დენომინაციისა და კულტურული ტრადიციის გათვალისწინებით. დასახული მიზანდასახულობის შესასრულებლად ვახდენდით ქალთა „პროვოცირებას“, რათა მოეთხროთ ზეპირი ისტორიები. ამას ვაკეთებდით იმიტომ, რომ გათავისებული გვექონდა ზეპირი ისტორიების, როგორც ეთნიკური ისტორიის ამსახველი მასალის მნიშვნელობა. ზეპირ ისტორიებში გამოკვეთილია კონკრეტული პიროვნებებისა თუ ოჯახების ტრაგედია. ამავე დროს ცხადია, რომ მოპოვებული ფაქტობრივ მასალას აუცილებლად გამოუჩნდებიან ანალიტიკოსებიც. ამდენად, იგი შეასრულებს წყაროს როლს სხვადასხვა დარგში მომუშავე მეცნიერებისათვის. მოპოვებული ფაქტობრივი მასალა შეიძლება გამოადგეს დევნილთა პრობლემებზე მომუშავე სახელმწიფო, არასამთავრობო, საერთაშორისო ორგანიზაციებსაც.

დასახული მიზანდასახულობის შესაბამისად კვლევები ჩატარდა როგორც თურქეთის ტერიტორიაზე, ისე თანამედროვე საქართველოში (აჭარაში, რომელიც ამ ომის შემდეგ დაუბრუნდა სამშობლოს). შესაბამისად, უნდა გამოვეყოთ ქალების ორი კატეგორია:

- ა. თანამედროვე თურქეთში მცხოვრები ქართველი ქალები;
- ბ. საქართველოში მცხოვრები ქალები.

თანამედროვე თურქეთში მცხოვრებ ქალთაგან უნდა განვასხვავოთ:

1. მუჰაჯირთა შთამომავლები, რომლებიც ცხოვრობენ თურქეთის შიგა პროვინციებში;

2.თურქეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში, მაგრამ საკუთარ ეთნიკურ ტერიტორიაზე მცხოვრები ქალები.

წინასწარ ვიტყვით, რომ ჩვენ ვერ შევძელით რუსეთ-თურქეთის ომში კონკრეტული ქალების მონაწილეობის ამსახველი მასალების მოძიება. რესპონდენტები მათ სახელებს ვერ იხსენებენ, მაგრამ შევძელით მოგვეპოვებინა ზოგადი ინფორმაციები, რასაც ასევე აქვს დიდი მნიშვნელობა წარსულის რეკონსტრუქციის თვალსაზრისით. შესაბამისად შემოვიფარგლეთ მათ მიერ მოყოლილი გადმოცემების წარმოჩენით, რომლებშიც ძირითადი აქცენტი ომის შედეგებზე, ძირითადად მუჰაჯირობაზეა გადატანილი.

რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების შემდეგ იწყება მუჰაჯირობის მეტად მტკივნეული პროცესი, რომელმაც დიდი დასვა ქალთა ეთნოფსიქიკას. ყოველივე ეს აისახა ზეპირ ისტორიებში, რომლებიც გადაეცემოდა თაობიდან თაობას ზოგ შემთხვევაში ფრაგმენტულად, ზოგჯერ კი სრული სახით. თურქეთისა და საქართველოს ქალთა მეხსიერებაში ჯერ კიდევ არის შემორჩენილი წინაპართა გადმოცემები განცდილი ომისა და ომისშემდგომი ტრაგედიის შესახებ. საკითხი მოითხოვს დროულ გამოკვლევას და ქართული იდენტობის გადარჩენის გზების ძიებას, რათა თურქეთის ქართველებმა არ დაკარგონ თავიანთი იდენტობა. ამისათვის საჭიროა ზეპირი ისტორიების შეგროვება და მათი ონლაინ და სტამბური წესით გამოქვეყნება.

ველზე დაკვირვებამ მოგვცა გარკვეული ინფორმაცია საკვლევ თემატიკაზე. დაკვირვების მეთოდი დაგვეხმარა ბუნებრივ პირობებში შეგვესწავლა რეალური ინტერპრეტაციები.

ველზე მუშაობისას წავანყდით სირთულეებს. ქალთა გარკვეული კატეგორია თავდაპირველად ეჭვის თვალით გვიყურებდა, იყო შიშის მომენტიც, მაგრამ როცა გებულობდნენ, რომ ჩვენ პოლიტიკური მიზნები არ გვამოძრავებდა, სიამოვნებით გვთანხმდებოდნენ ინტერვიუზე. ერთ-ერთმა რესპოდენტმა აღნიშნა, რომ თურქეთის ქართველი ქალები ამ ბოლო დროს გარკვეული ყურადღების ცენტრში მოექცნენ და ზედმეტი აჟიოტაჟი მათ არ აწყობთ.

თურქეთელი ქართველი ქალები განსაკუთრებულ სიხარულს გამოხატავდნენ, ქართულ ენაზე მისალმების თუ დამშვიდობების დროს. ასევე სიამოვნებდათ, როცა ჩვენ ვიცოდით მა-

თი ყოფისათვის დამახასიათებელი წეს-ჩვეულებები. პირველი კონტაქტი ისეთნაირად უნდა წარგვემართა, რომ რესპოდენტს მონდომებოდა ჩვენთან თანამშრომლობა. მთხრობელის გული უნდა მოგვეგო.

საველე მუშაობის დროს ჩვენი მიზანი იყო, პირველ რიგში, შეგვეგროვებინა რუსეთ-თურქეთის ომსა და მუჰაჯირობის თემატიკაზე ორიენტირებული ისტორიები. მუჰაჯირობის თემაზე უამრავი ლიტერატურა არსებობს. ხოლო ჩვენს მიერ მოპოვებულ ზეპირი ისტორიები წარმოადგენს გადმოცემათა გადმოცემებს და მათ არა აქვთ ფაქტობრივი ჭეშმარიტების პრეტენზია. თუმცა ეს მასალა საინტერესოა კონკრეტული ქალბატონების განცდების დოკუმენტირების თვალსაზრისით. რა ინტერპრეტაციას აძლევენ ისინი ომისა თუ მუჰაჯირობის ფაქტს.

ომისა და მუჰაჯირობის ისტორიები მძაფრი ემოციურობით არის გადმოცემული XIX საუკუნის პრესაში. ემოციურობა აიხსნება იმით, რომ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიულ სამშობლოში დაბრუნებისა და ქართველთა ძალდატანებით გადმოსახლების ფაქტები მოვლენის პარალელურად შუქდებოდა. XIX საუკუნის პრესის მასალებთან შედარებით, თურქეთში მცხოვრებ ქართველ ქალთა მონათხრობში შეცვლილია ამ მოვლენის ინტერპრეტაცია. მუჰაჯირთა შთამომავალი ქალების ზეპირ ისტორიებში იშვიათად გვხვდება ომის ამსახველი მონაცემები. ეს მათ ნაკლებად ახსოვთ. სამაგიეროდ, განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებენ მუჰაჯირობაზე. მათ მონათხრობში მუჰაჯირობის მოვლენის ნამდვილი საფუძველი (რუსეთისა და თურქეთის იმპერიული ინტერესები) მიჩქმალულია. რესპოდენტები მხოლოდ მუჰაჯირობის ფაქტზე ლაპარაკობენ, ხოლო მიზეზებზე - არა. მათ მამების, ბებია-ბაბუების გადმოცემით იციან თუ საიდან, რომელი სოფლიდან თუ კუთხიდან არიან გადმოსახლებულნი. მაგალითად, ინეგოლის რაიონის 18 სოფელში კომპაქტურად ცხოვრობენ მუჰაჯირთა შთამომავლები, რომლებიც გადმოსახლებული არიან ძირითადად ბათუმიდან, შუახევიდან, ხულოდან, ქედიდან, ქობულეთიდან. ისეთი ფაქტის მონმენიც გავხდით, როცა მთხრობელმა არ იცოდა თუ სად იყო თავისი ძველი საცხოვრისი.

**სტამბოლი, მუჰაჯირთა შთამომავლებთან
(ფოტო მუსტაფა იაკუთისა, 2014 წლის 3 ივნისი, სტამბოლი,
ქართული კულტურის ცენტრი)**

მუჰაჯირთა შთამომავალი ქალების მონაყოლის მიხედვით გაირკვა, რომ თურქეთში ქართველთა ჩასახლების ფაქტები დასტურდება როგორც მუჰაჯირობამდე, ისე მუჰაჯირობის შემდეგაც.

ერთ-ერთმა რესპონდენტმა თავისი წინაპრის მუჰაჯირობამდე ჩამოსახლების მიზეზად დაასახელა ცხოვრების პირობების გაუმჯობესება და პირადი ურთიერთობები (მთხრობელი სელმან მამულაძე, ინეგოლი, საველე ექსპედიცია 2014 წ. ივნისი, ინეგოლი), ხოლო მისმა ნათესავმა გვითხრა, რომ „დიდ ბაბუას საქართველოში კაცი შემოაკვდა და ამ მიზეზით გამოერიდა იქაურობასო“ (მთხრობელი იბრაიმ მაკარაძე, ინეგოლო, საველე ექსპედიციის დღიური, 2014 წ. ივნისი). მათი ინფორმაციით, ინეგოლში ყველაზე მეტნი არიან მუჰაჯირობის წლებში ჩამოსახლებული ქართველების შთამომავლები. მთხრობელების მონაყოლის მიხედვით, მუჰაჯირების მასიური ნაკადი ძირითადად გემით ჩავიდნენ, თუმცა ზოგიერთი ფეხითაც.

ისმინაზ იაზი მუჰაჯირთა ერთ-ერთი შთამომავალი ქალ-

ბატონია ინეგოლის რაიონის სოფელ ჰილმიედან. ამჟამად მუშაობს კურორტ ოილათის ერთ-ერთ რესტორანში. მასთან ინტერვიუზე რომ მივედი, იმთავითვე გააცნობიერა ჩვენი ინტერესების მნიშვნელობა. ინტერვიუზე დასათანხმებლად თხოვნა არ დაგვეჭირდა. თავისით დაიწყო ისტორიების მოყოლა. ისმინაზ იაზის თქმით მისი წინაპარი „დედეები“ (ბაბუები) მუჰაჯირები არიან. თავდაპირველად მისი წინაპრები სხვაგან დაუსახლები-ათ, მაგრამ შემდეგ, სოფელ ოილათში ამოსულანო.

რესპონდენტი ისმინაზ იაზი
(ფოტო მედეა ბერიძისა, სოფ. ოილათი, 2014 წ. ივნისი)

სხვადასხვა სოფელში ძმების ან ახლო ნათესავების დასახლების მიზეზი მთხრობელმა სულთან იაფუზმა განმარტა შემდეგნაირად: „ზოგი მუჰაჯირობის დროს მოვიდა, მაგრამ ზოგი მკვლელობის გამო გამოიქცენ აქ. გამოქცეულებს რომ გამოსდგომოდნენ, მოკლავდნენ და რომ არ დახოცილიყვენ და გვარის გამგრძელებელი დარჩენილიყო, ამ მიზნით სხვადასხვა სოფელში დასახლდნენ“ მთხრობელი ისმინაზ იაზი, ოილათი, 2014 წ. ივნისი).

რესპონდენტი სულთან ტაკიძის (სეზერი) მონაყოლში ყურადღება მიიქცია ერთმა ფაქტმა. მან კარგად იცის, რომ მუჰა-

ჯირის შთამომავალია, ამავე დროს წუხს ქართველთა დაქსაქსულობის შესახებ, რასაც ცალკეულ შემთხვევაში თან ახლავს ასიმილაცია: „ომზე აფერი მახსოვს ჰამა, ვიცი, რომ რუსების და ოსმალების ყავლა რომ იყო, მერე გადმოვსახლდით. ნენეი ტირილით გვეტყოდა ამაზე - ყურძენი ყურძენს შეხედავს და გაშავდებაო. ჩვენც ისე ვართ. თურქებში გვევრიეთ და გავშავდით. ასიმილა გავხდით (ასიმილაცია განვიცადეთ, თ. ფ.). დევფანტეთ და იმიტომ დევკარქეთ. ზოგი ფაცას დაჯდა, ზოგი ინეგოლ, ზოგი ბურსას, ზოგი კიდევ სხვაგან. ჩემები ჩურუქსუს (ქობულეთის) ხინოდან წამოსულან მუჰაჯირათ“ (მთხრომელი სულთან ტაკიძე, ინეგოლი, 2014 წლის ივნისი).

მემედ ქაია-მაკარაძის წინაპრები მუჰაჯირობის დროს გემით გადაუყვანით თურქეთში. იგი სიამაყით ლაპარაკობს ქართველ ქალებზე, რომლებიც ყველა მნიშვნელოვანი მოვლენის დროს მამაკაცების გვერდით იდგნენ: „გურჯი ქალი მეტი მაგარია თურქეთში. იმიტომ უნდანან თურქებს ჩვენთან დადოსტება. ისტანბულის დოღმა ბახჩეს მუზეუმშია ერთი მესხი ქალის ნენე ჰათუნის დიდი სურეთი. რუსიე და თურქიე რომ შეჩხუბვილან 1877-ში, რუსი ასკერები ერზრუმამდინ მისულან. რუსებს მუუკლან მესხი ჰათუნის ძმა. დაჭრილი ძმა შესულა დასთან. ჰათუნს პანაი ბალვი ყავდა და აკვან არწევდა. დასისხლიანებული ძმა რომ დუუნახავს, უყვირია - ძმავ რა მოგივდაო. ბევრი ყურშუმი ვჭამეო, უთქვამს ძმას და სული დუულეგია. ჰათუნი გაჰერსებულა, სიმწარისგან ცული უუნწევია და გარეთ გამოვარდნილა და დუუძახნია მეზობლებითვინ: გარეთ გამოით, რუსმა გაგვჭრასნა, გამოით და რუსები გავდენოთ აქედანო. გერჩექ გამოსულან ყველაი, ქალი, კაცი და რუსებ წინ გადადგომიან და გუუყრიან რუსები. 98 წელიწადი იცოცხლა ჰათუნა ნენემ და ამერიკელ გენერალ უთხრა: რუსები რომ მოვდენ, კიდევ იმას ვიქო“ (მთხრობელი მემედ ქაია მაკარაძე, ინეგოლი, 2014 წლის ივნისი). აღნიშნული ისტორია საყურადღებოა იმ თვალსაზრისით, რომ მასში აქცენტი გადატანილია რუსეთ-თურქეთის ომზე და გამოხატულია მათი აშკარა ანტირუსული განწყობა. აშკარად ჩანს აგრეთვე ოსმალური იდეოლოგიური გავლენა.

ინეგოლელ ქართველებთან (ფოტო იბრაიმ არასისა, ინეგოლი, კავკასიური კულტურის ცენტრი, 2014 წლის ივნისი)

მუჰაჯირობას უკავშირებენ თავიანთ გადასახლებას სოფელ აჰმედიეს მცხოვრებნი. შარაფეტინ ოსკოჯუს (სურმანიძის) ოჯახში მცხოვრები ქალბატონების ინფორმაციით, მუჰაჯირობის შემდეგ ისინი დასახლდნენ თავისუფალ მიწაზე და არა სხვების კარმიდამოში. მათ სხვისთვის არ წაურთმევიათ საცხოვრებელი. „ჩვენ ვართ დაჩიძიებიდან, ჩაქველოლებ გვიცახიან. იქიდან წამოსულა ჩვენი დედეი“, გვიყვება ერთი რესპონდენტი. მისი თქმით, „ნენეი მუჰაჯირობის ამბავ რომ გვეტყოდა, იტირებდაო“. რესპოდენტმა ქალბატონმა ქმრის ნაბართვით გვაჩვენა ოჯახის რელიქვიები: ფოტოები და ძველი გაზეთები. რუსეთ-თურქეთის ომის შესახებ მან ძალიან ცოტა რამ იცის. მისთვის ცნობილია მხოლოდ ის, რომ მათი გადასახლება ომის დამთავრების შემდეგ მომხდარა (მთხრობელი მედინე ოსკოჯუ, სოფ. აჰმედიე, ინეგოლის რაიონი. 2014 წ. ივნისი)

ბურსის ვილაიეთში, ინეგოლში მცხოვრებ მუჰაჯირთა შთამომავალს, ბატონ მეჰმედს მისი ბებისაგან შესანიშნავად ახსოვს მუჰაჯირობის ისტორია, გადასახლების უმძიმესი დღეები. გადმოცემით, მისი წინაპრები ბათუმიდან „გულ-ჯემალ გემით“ გადაუყვანიათ. გულ-ჯემალი - ფადიშაჰ სულთან რეშადის დედა წარმოშობით ქართველი ყოფილა. „ჩვენ რომ გადმოვსახლდით, სულთან იყო აბდულ ჰამიდ მეორე, რომლის ცოლი ქარ-

თველი ბეზმი ალემ სულთანი იყო. მან მოგვცა დასასახლებლად გადმოსახლებულებს ეს ადგილები. 18 სოფელმა დაჯდა ამ ტყე-ებში. რაცხა ადეთი იყო აჭარაში, ის ადეთი გვაქ, არ შევშაღე-ვით. ადეთი არ მოგვიშლია ცეკვაში, საჭმელში. გვაქ საჭმელები: ქალაჯო, ფხალლობიაი, ჭიმური, ხავინი, ჰასუთა, ჟავე. ვიცით ნონოლაი. თურქებმა ეს არ იციან“ (მთხრობელი მემედ ქაია მა-კარაძე, ინეგოლი, 2014 წლის ივნისი).

ქართული კულტურის ცენტრი ინეგოლში. ცენტრში მეჭმედ მა-კარაძე (ფოტო მედეა ბერიძისა, ინეგოლი, 2014 წლის ივნისი)

მეჭმედი საინტერესოდ ყვება ომისა და მუჰაჯირობის ის-ტორიასთან დაკავშირებულ საკითხებს. „თურქიეს და რუსების ყავლა (ომი) რომ დამთავრებულა, ჩემი ერთი დედეს დემურალას ცოლი ბათუმში დარჩენილა - გოგნიაურში. ცოლს უთქვამს: ვე-ლარ დიგინახავ ამის მერეო. სალამოზე, თვის 14-15-ში თვარე დი-დი რომ გახდება, აქედან შენ შეხედე, იქიდან მე შევხედავ, თვარე სარკესავით იქნება და დიმიინახავო, უთქვამს დემურალ დედეს. ამას რომ ილაპარაკებდა ნენეი, იტირებდაო“- დაასრულა მუჰა-ჯირობის შესახებ საუბარი ჩვენმა მასპინძელმა (მთხრობელი მე-მედ ქაია მაკარაძე, ინეგოლი, 2014 წლის ივნისი).

იქაურ ქალთა მესხიერებაში დღემდეა შემორჩენილი გა-დასახლებასთან დაკავშირებული სირთულეები და მძიმე გან-ცდები, რაც გამოიხატა კიდევ ერთ-ერთ ლექსში:

„ავდგეთ, წევდეთ მუჰაჯირათ, რა ლამაზი დარია,
ჩვენ რომ გემში ჩავჯდებით, ჩვენი გული კდარია“
(ხალხური)

მთხრობელები განსაკუთრებით ხაზს უსვამენ იმ გარემოე-

ბას, რომ ისინი აქ არიან დამკვიდრებული და 130 წელზე მეტია საცხოვრებელი არ შეუცვლიათ მოვახდენ ციტირებას: „ამ ადგილას ჩვენ უკვე 130 წელია ვცხოვრობთ. არც წავსულვართ სადმე. მუდმივად ვცხოვრობთ აქ უკვე მერამდენე თაობაო“ (მთხრობელი მემედ ქაია მაკარაძე, ინეგოლი, 2014 წლის ივნისი).

წინაპრების მიერ გადმოცემული ისტორია მათი გადმოსახლების შესახებ სხვა ქალბატონებისაგანაც ჩავინერეთ. ერთერთი ქალბატონი გვიყვება: „ნენე გოგიტიძე იყო გოგნიაურიდან, ბაბოს თერეფი აღმედან, ჰელბეთ აბულაძე. ნენედან ვიცი, იქიდან რომ წამუელით, ექვსი წლის ვიყავიო. რუსის და ოსმალოს ჩხუბი რომ მოთავდა, სინორი (საზღვარი. თ. ფ.) გაავლეს და ხალხს უთხრეს: ვინცხას გინდათ, ოსმალოში წაით, ვინცხას გინდათ, რუსეთში დარჩით, რომ კარი ნა დეეძრასო (კარი უნდა დაიკეტოსო, თ. ფ.). ყოფილან სამი ძმა. დიდ ძმას უთქვამს: პანა ძმამ და დამ წაითო. დიდი ძმა ოსმანაი დარჩენილა გოგნიაურში. პანაი კი ბათუმიდან გემით წამოსულა. ჩამოსულან სამსუნში. იქ არ მოწონებთან დასაჯდომი ალაგი. იქიდანაც კონიაში ჩამოსულან. არც იქ მოწონებთან: არც ხეა, არც წყალიო და მერე ჩამოსულან ინეგოლში. იქიდან დაპანტულები ყველაი აქ მოყრილან. ნენეი იტყოდა: დაბლა ოფიზან ბარია (ინეგოლის უბანი), იქ დაჯექით - გვითხრესო, ჰამა იქ ბუზი, კოლო, ტალახი ყოფილა. არ მოწონებთან და ასულან სოფელ მეზითში (ინეგოლიდან 24 კმ-ში). ნენეი რომ გეიზარდა გამოთხოვდა სოფელ თუფექჩი ყონალში“ (მთხრ. ნაზიმე გულთექინი, სოფელი მეზითი, ბურსის ვილაიეთი, 2014 წ. ივნისი)

მთხრობელი მათზე თავსდატეხილ ყველა უბედურებას რუსებს უკავშირებს: „ნენეი იტყოდა: ჩვენ მუსლიმანები ვიყავით, ვლოცულობდით, ვკითხულობდით. რუსის ასკერები ჩამოდიოდენ და გვცემდენ. ჩვენ უჩუმალაი ვლოცულობდით. რუსები ჩვენ კაცებს რომ მოკლავდენ, პურის ბულულის ქვეშ შემოდებდენ ჩვენ კდრებს. იმას უკან ორთალულმა დაოლდაო (დანყნარდა), ჩვენ აქ წამოვედით და დევწყეთ ცხოვრებაო“, დაასრულა საუბარი რესპინდენტმა (მთხრ. ნაზიმე გულთექინი, სოფელი მეზითი, ბურსის ვილაიეთი, 2014 წ. ივნისი)

რუსეთ-თურქეთის ომისა და ომიშემდგომი მუჰაჯირობის შემდეგ დაგროვილი სევდა და ტკივილი მუჰაჯირთა შთამომავლებს გამოუხატავთ ალეგორიულ ლექსში, რომელიც გამოაქ-

ვეყნა პროფ. შუშანა ფუტკარაძემ (იხ. შ. ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათ. 1993, გვ. 17). ეს ლექსი ჩვენც ჩავიწერეთ. მასში „თეთრი მამალი“ ალეგორიულად განასახიერებს სამშობლოზე ფიქრსა და ოცნებას, „ლამაზი ქალი“ კი მუჰაჯირთა შთამომავლებს. დრო გასულა. სამშობლოდან გადახვეწის შემდეგ ისინი ბედს შეგუებიან და აღარ ფიქრობენ დაბრუნებაზე. ამიტომაც აღარ ყივის თეთრი მამალი.

„გალმაში დარჩა ჩვენი სახლები,
მოკდენ ძველები, დარჩენ ახლები
ლამაზო ქალო, რატომ არ ტირი,
თეთრო მამალო, რატომ არ ყივი“
ხალხური

რესპონდენტ სევდიე თავდგირიძის თქმით, მუჰაჯირობის დროს არავინ ფიქრობდა საზღვრების ჩაკეტვაზე. ეგონათ, რომ ყოველთვის ექნებოდათ გადასვლა-გადმოსვლის შესაძლებლობა. ამიტომაც გადასახლებისას საბოლოოდ არ ემშვიდებოდნენ მშობლიურ მიწას: „ჩემი ნენეი მეტყოდა, რომ მის დედეს (ბაბუას) ეგონა, რომ კიდევ გადმუალთ გურჯისტანშიო., ჰამა რუსებმა კარი დააყაფანეს (დაკეტეს), არ გიგვიშვეს. გურჯისტანზე რომ ვილაპარაკებდით, ახლაც მახსოვს - ვტიროდით. ნენეი, ისე მოკდა, იმედი ქონდა საზღვარ გახსნიანო. ვერ მეესწრო. მისი ბადიშის შვილმა მუაფერა ბათუმ გადასლაო“ (მთხრობელი სევდა თავდგირიძე, ინტერვიუ, 2014 წ. ივნისი)

რესპონდენტი სევდა თავდგირიძე
(ფოტო მედეა ბერიძისა, 2014 წ. მაისი)

მისი თქმით თურქეთში მცხოვრები მუჰაჯირები აჭარი-დან ნამოსულ-გადმოფრენილი ფუტკრის მართვეა. „რუსებმა იქიდან გადმოგვყარეს და აქ შემოვფრინდით, აქ გვეკეთეთ ბუდეები. ამაზე ნენემ სიმღერაც მასწავლა:

„შეფრენილო ფუტკარო, წადი სხუას უთხარო,
გურჯისტანის შვილი ხარ, შვილო მოდი ჩემთანო“

(მთხრობელი სევდა თავდგირიძე, ინეგოლი, 2014 წ. ივნისი)

საველე მუშაობის პროცესში რესპონდენტებს ვთხოვდით, რომ დეტალურად მოეყოლათ - წინაპრებისაგან გადმოცემული ამბები ომისა და მუჰაჯირობის შესახებ, გაეხსენებინათ ბაბუა-ბებიების, მამის მონაყოლი გადმოცემები. ზოგიერთი მხოლოდ ზოგადად პასუხობდა დასმულ კითხვას, ზოგი გვიყვებოდა პირველსაცხოვრისში დარჩენილი ნათესავების შესახებ, ბევრს წინაპრებისაგან ახსოვდათ გადმოსახლების ამსახველი ცალკეული მოვლენები, თუმცა თავად რუსეთ-თურქეთის ომის შესახებ მათ ან არ სურთ საუბარი, ან არ იციან, ანდა გვესაუბრებიან თურქულ ისტორიოგრაფიაში გაბატონებული შეხედულებების შესაბამისად, თუმცა შევხვდით რამოდენიმე რესპონდენტს, რომლებიც საკმაოდ ობიექტურად საუბრობდნენ როგორც ოსმალეთის, ისე რუსეთის პოლიტიკის ნამდვილი მიზანდასახულობის შესახებ. სევდა თავდგირიძე მოგვითხრობს: „რუსებმა ბათუმი რომ დეიკავეს, ოსმალებთან ყავლა (ომი) დამთავრებულა. რუსები და ოსმალები შერიგებულან და ხალხისთვის უთქმან: გინდანან, თურქიეში წაით, გინდანან-აქ დარჩითო, ჰამა ჩვენი თავი არვის არ აინტერესებდა, არც რუსებს და არც ოსმალს“ (მთხრობელი სევდა თავდგირიძე, ინეგოლი, 2014 წ. ივნისი).

მათი ეს ტკივილი გამოიხატა ერთ-ერთ ხალხურ ლექსში, რომლის მიხედვითაც ერთ-ერთი ქალბატონი მიმართავს გულჩიჩეგს (გულჩიჩეგი ქალის სახელია):

„სად წევდეთ და ჰად დევკარქოთ,
ოსმანლში თუ რუსეთში,
ორნავ ჩვენი დუშმანია (მტერი, თ. ფ.),
ველარ მიხდი გულჩიჩეგ?
აქეთ რუსი მოგვდგომია, იქით თურქის ასკერი,
გურჯისტანში ყოფნა მინდა, ანა-ბაბას სოფლებში“
ხალხური

რესპონდენტმა ზეპირად იცოდა ალი ფაშა თავდგირიძეს-

თან დაკავშირებული ხალხური ლექსი. ცნობილია, რომ ალი ფაშა თავდგირიძე რუსეთ-თურქეთის ომის დროს არ იდგა ეროვნულ პოზიციაზე. ხალხმა იგი მოლაღატედ აღიარა და ლექსადაც გამოხატა თავისი დამოკიდებულება, მაგრამ რესპონდენტს ეს გადამუშავებული აქვს ოსმალური იდეოლოგიის ქურაში და თავისებურად ხსნის კიდეც ამ ლექსის შინაარსს. ჩვენი დაკვირვებით, ეს არ იყო გააზრებული ახსნა. იგი ცდილობდა დასმული კითხვისთვის გაეცა პასუხი და და ზოგჯერ ექსპრომტად, მექანიკურად პასუხობდა დასმულ შეკითხვებს:

ალი ფაშამ გვიღალატა, ჩაგვიყვანა კვირიკეში,
იმან ფულები აილო, ჩვენ ჩაგყარა რუსის ხელში,
კარგი მას არ დამართნია, ბანრით ჩათორიეს გემში,
მისი ყვირილი ისმოდა, სუფსის გაღმა, ბაილეთში“.

მუჰაჯირთა შთამომავლებს განსაკუთრებული განცდები აქვთ ძველი საცხოვრისის მიმართ. „დრო არ გავა, რომ არ ვიფიქრო, როგორი ხარ ჩემო მემლექეთო. ნუთუ ისეთი ლამაზი ხარ, როგორც ნენეი გვეტყოდა? მინდა ჩვედე გურჯისტანში, მოვინახულო ის ადგილები, სადაც ჩემი წინაპრები ცხოვრობდნენ, მოვინახულო ისინი, მივეფერო მათ და ვუთხრა, ძალიან მიყვარს ისინი“ - გვეუბნება ერთი რესპონდენტი (მთხრობელი მუნურ გულთექინი, ინეგოლი, 2014 წ. ივნისი)

განსხვავებული ვითარებაა საკუთარ ეთნიკურ ტერიტორიაზე, მაგრამ თურქეთის პოლიტიკურ საზღვრებში მოქცეულ ტერიტორიებზე მცხოვრებ ქართულ მოსახლეობაში. თუ მუჰაჯირი ქართველების მეხსიერებაში ძირითადად გადასახლების ამსახველი ისტორიებია შემონახული, ტაო-კლარჯეთის მოსახლეობაში ძირითადი აქცენტი რუსეთ-თურქეთის ომზეა გატანილი, თუმცა ზეპირ ისტორიებში ჩანს ამ საკითხთან დაკავშირებული ცოდნის ფრაგმენტულობა, ცალმხრივობა და ტენდენციურობა. მათი დიდი ნაწილი თვლის. რომ აჭარა რუსეთმა ძალით წაართვა თურქეთს. ისინი გამოთქვამენ ქართველების ერთად ყოფნის სურვილს, მაგრამ თურქეთის შემადგენლობაში. ხევწრულელი ალიე შუბლაძე წუხს: „რუსებმა ომის მერე გაგვყეს, ცალ-ცალკე ჩვენ და თქვენ. თურქიები ჩვენ გვინდა თქვენთან ერთად ყოფნაო“ (მთხრობელი ალიე შუბლაძე, შავშეთი, 2010 წლის მაისი). ცხადია, აქ აშკარაა თურქული იდეოლოგიისა და პროპაგანდისტული მანქანის გავლენა.

ნიშანდობლივია, რომ საკუთრივ ომის მიმდინარეობის, ომში ქალების მონაწილეობის შესახებ მათ მეხსიერებაში თითქმის აღარაფერი აღარაა შემონახული. როგორც ზემოთ აღინიშნა, მათი ცოდნა ამ მიმართულებით მეტად მწირი და ფრაგმენტული, ხშირად კი დამახინჯებულია. რელიგიური თვალსაზრისით საქმე გვაქვს მონოკონფესიურ ერთობასთან. ომის დროისათვის უკვე დასრულებული იყო მოსახლეობის ისლამიზაცია. ამდენად, ამ თვალსაზრისით რაიმე განსხვავებული შეხედულებების დაფიქსირება ვერ შევძელით.

თურქეთის ქართველებში კვლევები ჩატარდა ძირითადად ისეთი კატეგორიის ქალბატონებთან, რომლებსაც უმაღლესი განათლება არ აქვთ მიღებული. ცნობილია, რომ უმაღლესი განათლების მქონე ქალთა რაოდენობა თურქეთის ქართველებში ძალზე ცოცხალია. საკუთრივ აჭარაში კი რესპონდენტები იყვნენ როგორც უმაღლესი, ისე საშუალო განათლების მქონე ქალები.

ჩვენს მიერ ჩატარებულმა კვლევებმა დაადასტურა, რომ აჭარაში მცხოვრები უმაღლესი განათლების მქონე ქალები ავლენენ როგორც რეგიონალურ, ისე გლობალურ ცოდნას მუჰაჯირობასა და რუსეთ-თურქეთის ომთან მიმართებაში. მათ მიანიჭიათ, რომ აჭარის დაბრუნება თავისთავად იყო უმნიშვნელოვანესი მოვლენა ქართველი ხალხის ისტორიაში, თუმცა იგი იყო აგრეთვე გლობალური პოლიტიკის გამოხატულება, რომელმაც რუსეთის იმპერიას შესძინა ახალი ტერიტორიები. მათ მიანიჭიათ, რომ რუსეთ-თურქეთის ომის შემდეგ „ცარიზმის თუ ოსმალური ფსევდო-მონოდებები და ტრიუმფალური ვიზიტები საქართველოში ვითომც ქართველ ხალხთან "მეგობრობისა და დახმარების მიზნით" ურცხვი თვალთმაქცობაა და საზოგადოების დეზორიენტაციას, დემორალიზაციასა და გათიშვას ისახავდა მიზნად“ (მთხრობელი ზინა ჯაფარიძე, სოფ. თხილნარი (აჭარა), 2014 წლის აგვისტო).

ქალთა ეს ნაწილი ეხება ომის სპეციფიკურ თავისებურებებსაც. მათი აზრით ეს ომი იმითაც იყო გამორჩეული, რომ მსოფლიო ნაკლებად შეკრული და დანაწევრებული ხდებოდა, ვიდრე წინა ეპოქაში იყო – და ეს საერთაშორისო მეტოქეობას უფრო ინტენსიურს და მწვავეს ხდიდა.

მათი აზრით, ომსა და მუჰაჯირობასთან დაკავშირებული ყველა ფაქტი და მოვლენა არ უნდა იქნას მიჩუმათებული, რათა

აიგოს აღნიშნული ისტორიული მოვლენის დასაბუთებული, მტკიცებითი და არანინალმდეგობრივი ინტერპრეტაციები. ეს ფაქტები იმ ეპოქის კონტექსტში უნდა შეფასდეს. ომსა და მუჰაჯირობასთან დაკავშირებული საკითხები თანამედროვეობის კონტექსტში უნდა იქნას განხილული, შესაბამისად წარსულის მოვლენები უნდა შეფასდეს ქვეყნებისა და ხალხების თანამედროვე და პერსპექტიული ინტერესების კონტექსტში. მათი აზრით არსებობს რუსეთის, საქართველოსა და თურქეთის მოსახლეობის პოლიტიკური კონიუნქტურისაგან დამოუკიდებელი ინტერესების ერთობა, რომლებიც ერთნაირად არიან დაინტერესებული მშვიდობაში, ხანგრძლივ სტაბილურობასა და წარმატებულ განვითარებაში. ამიტომ წარსულის მოვლენების, მათ შორის მუჰაჯირობასთან დაკავშირებული პრობლემები უნდა იქნას განხილული პოლიტიკური კონიუნქტურის გარეშე (მთხრობელი ნატალია ქიქავა, სოფელი ორთაბათუმი, 2014 წლის აგვისტო).

სრულიად სხვაგვარად ფიქრობენ საქართველოში მცხოვრები ის ქალები, რომლებსაც არ აქვთ უმაღლესი განათლება. მათ ნაწილს სწამთ, რომ რუსეთსა და თურქეთს შორის ომი აჭარის დაბრუნებისათვის დაიწყო და ისინი ამას მხოლოდ რუსეთის კეთილშობილურ ამოცანებს უკავშირებენ.

მოძიებული მასალების ანალიზი აჩვენებს, რომ ეს ომი დასაწყისიდან ბოლომდე სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობაში, მათ შორის ქალებში განიხილებოდა, არა „აღმოსავლეთის საკითხის“ კონტექსტში, არამედ საქართველოს გამთლიანებისათვის წარმოებულ ომად. ცხადია, ცარიზმის პროპაგანდა ამზადებდა მოსახლეობას იდეოლოგიურად, ნიღბავდა რა თავის ნამდვილ მიზანს იმპერიის საზღვრებისა და გავლენის სფეროების გაფართოებისა, მაგრამ ომის დასრულების შემდეგ მოსახლეობას იმედები გაუმიტყუნდა. მართალია მათ ცარიზმის ხელისუფლებას „დაუმტკიცეს“ თავისი ერთგულება, მაგრამ ცარიზმს მკვიდრი მოსახლეობის აყრა ჰქონდა გადანწყვეტილი, რაც მუჰაჯირობის ერთ-ერთ განმაპირობებელ ფაქტორად იქცა.

რესპონდენტები ვერ გვისახელებენ საბრძოლო ოპერაციებსა თუ სხვა პროცესებში ქალთა აქტიურობის კონკრეტულ გამოვლინებებს, მაგრამ ზეპირგადმოცემების საფუძველზე გვეხმარებიან ზოგადი სურათის რეკონსტრუქციაში. მათი ინფორმა-

ციით, რუსეთ-თურქეთის ომში მონაწილეობის მისაღებად ქართველ მამაკაცებს სწორედ ქალები აგულიანებდნენ. ნიშანდობლივია, რომ ქალის სტატუსი იმ დროს რეგულირდებოდა ტრადიციული სამართლის ნორმებით (ადათებით, ტრადიციებით, მუსულმანურ ნაწილში - შარიათით). ჩვეულებრივ ქალი საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში და გადაწყვეტილების მიღებაში არ მონაწილეობდა. ამის მიუხედავად, ქალები, როგორც ჩანს აქტიურად მონაწილეობდნენ არა მარტო საოჯახო, არამედ საქვეყნო საკითხების გადაწყვეტაშიც. რესპონდენტი ნებილე სურმანიძე (80 წლის) გადმოგვცემს ბებულის მონათხრობს იმის შესახებ, რომ მისი წინაპარი სწორედ მეუღლის წაქეზებით წავიდა მოხალისედ ფრონტზე, რათა სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო დაბრუნებოდა ისტორიულ სამშობლოს. მისივე გადმოცემით ქალებს მოუთხოვიათ სპეციალური ფონდის დაარსება ფრონტის ჯარისკაცების დახმარებისათვის, ბევრი ქალი საკუთარი ინიციატივით აგროვებდა ტანსაცმელს აღნიშნული მიზნებისათვის (მთხრობელი ნებილე სურმანიძე, სოფელი თხილნარი, 2014 წ. აგვისტო). სამწუხაროდ, რესპონდენტები ვერ გვისახელებენ კონკრეტულ ქალბატონებს და ზოგადი პასუხებით იფარგლებიან.

ამ კატეგორიის ქალები ძალზე უარყოფითად არიან განწყობილნი თურქეთის მიმართ, რადგანაც მათ მოახდინეს საქართველოს ამ ნაწილის დაპყრობა. დაპყრობილი ტერიტორიის მოსახლეობის ჩაგვრასაც ოსმალეთს უკავშირებენ. ცხადია, ნაწილობრივ ასეც იყო, მაგრამ ამ კატეგორიის ქალებში აშკარად ჩანს ცარიზმის, მოგვიანებით კი საბჭოთა იმპერიის იდეოლოგიური გავლენა.

რესპონდენტი ლიანა ფარტენაძე იხსენებს მისი ბებულის მონათხრობს, რომ თურქებს ომის შემდეგ შეუქმნიათ აგენტურის მასშტაბური ქსელი, რომლებიც დაშინებით, შანტაჟითა და დაპირებებით მოსახლეობას უბიძგებდნენ ოსმალეთის შიგა პროვინციებში გადასახლებისაკენ. მისივე თქმით, ამას აკეთებდნენ რუსებიც (მთხრობელი ლიანა ფუტკარაძე, სოფელი ჭარნალი, 2014 წ. აგვისტო).

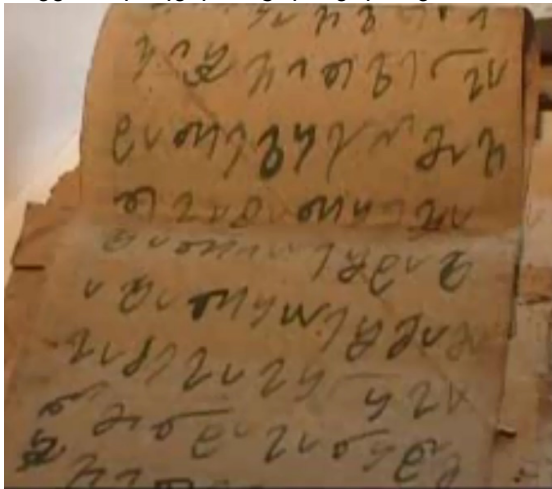
ეს არის რესპონდენტის კვალიფიციური დამოკიდებულება, თუმცა იგი გადმოგვცემს მისი წინაპრის მონათხრობს, რომელსაც საერთოდ არ გააჩნდა უმაღლესი განათლება.

ერთ-ერთი რესპონდენტი ალთუნ ვაშაყმაძე (102 წლის)

პირდაპირ ჩამოთვლის იმ დანაშაულობებს, რომლებსაც ჩადი-
ოდნენ როგორც თურქები, ისე რუსები. „დედაჩემისგან მახ-
სოვს, რომ თურქები იყვნენ ჩვენი მჩაგვრელები, რომლებიც
გვახდევინებდნენ გადასახადებს, გვართმევდნენ მიწებს, გასა-
ქანს არ გვაძლევდნენ. დედაჩემის ბებიას უთქვამს: „სოფლის
ქალები ვაქეზებდით ქმრებს, ნასულიყვნენ ომში თურქების წი-
ნააღმდეგ, წინდებიც მოვუქსოვეთ სოფლის ქალებმა მეომრებს
და ტანსაცმელიც შევუკრიბეთ. ჩვენ ჩვენს ქართველებთან ერ-
თად გვინდოდა ყოფნა“ (მთხრობელი ალთუნ ვაშაყმაძე, სოფე-
ლი ახალშენი, 2014 წ. აგვისტო).

ძალზე საინტერესოდ გვეჩვენება ალთუნ ვაშაყმაძის მო-
ნათხრობი „დედაბრული“, საიდუმლო დამწერლობის შესახებ,
რომელიც ოსმალობის დროს ქართველმა ქალებმა შექმნეს ერ-
თმანეთთან მიწერ-მონერის საიდუმლოების უზრუნველსაყო-
ფად. „ნენი მეტყოდა, ჩვენ იმფერ ასოებით ვწერდით წერილებ
ერთმანეთს, ვინმე ვერ წეიკითხავდა ჩვენს გარდაო“ (მთხრობე-
ლი ალთუნ ვაშაყმაძე, სოფელი ახალშენი, 2014 წ. აგვისტო).

ნიშანდობლივია, რომ ქობულეთის მუზეუმში დაცულია
კინტრიშის ისტორიულ ხეობაში, კერძოდ სოფელ ქობულეთში,
მეგრელიძეების ოჯახში შემონახული XVII-XVIII და XIX სს. გან-
მავლობაში შექმნილი დედაბრული ხელნაწერი.

ქსეროასლი ქობულეთის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმიდან
მთიანი აჭარისაგან განსხვავებით, უფრო მეტი ხსოვნა

ომისა და მუჰაჯირობის შესახებ შემორჩენილია ზღვისპირა ზოლში მცხოვრებ ქალთა მეხსიერებაში. ეს არცაა შემთხვევითი. იმ პერიოდის სისასტიკე და სიმძიმე ყველაზე მეტად იწვინა სწორედ ზღვისპირა ზოლის მოსახლეობამ. ციხისძირელი (ქობულეთის რაიონი) ქეთევან მონყობილი მოგვითხრობს: „დიდი ბებია გვიყვებოდა, რომ ომის დროს ქობულეთი გავერანებულა. ომის მერე კვირიკეში 160 ოჯახიდან მხოლოდ 23 დარჩენილა, მაგრამ ზოგიერთ სოფელში გამოჩნდნენ სახელოვანი ადამიანები, რომლებსაც ხალხი უსმენდა და ენდობოდა. ასეთი ყოფილა აჭყვისთაველი იუსუფ კომახიძე. მისი სოფლიდან არც ერთი ოჯახი არ წასულა მუჰაჯირად. ლექსიც იცოდა ამის შესახებ:

ხინო მუჰაჯირად წევდა, ჭახათს ატკივდა მუცელი,
აჭყვისთაველებიც აპირებენ, წყავს რომ გაცვივა ფურცელიო“

(მთხრობელი ქეთევან მონყობილი, სოფ. ციხისძირი (ქობულეთის რაიონი), 2013 წლის ნოემბერი).

ქეთევან მონყობილი საუბრობს ომის დროს ქალთა მონაწილეობის შესახებ სხვადასხვა სტატუსით. მისი გადმოცემით, ქალები ავადმყოფებსა და დაჭრულებს ეხმარებოდნენ, მკურნალობდნენ საოჯახო პირობებში, აგროვებდნენ ფულსა და ტანსაცმელს ქართველი მეომრებისათვის. „გოგონები ნაწნავებსაც კი იჭრიდნენ და ჰყიდნენ, შემოსული ფულით კი მეომრებს ეხმარებოდნენო“, დაასრულა თხრობა რესპონდენტმა (მთხრობელი ქეთევან მონყობილი, სოფ. ციხისძირი (ქობულეთის რაიონი), 2013 წლის ნოემბერი)

რესპონდენტი ქეთევან მონყობილი (73 წლის) (ციხისძირი, ფოტო მარინა აროშიძისა, 2013 წ. ნოემბერი)

ზეპირ გადმოცემებში ჭირს ომში მონაწილე ქალების სა-

ხელების დადგენა, თუმცა ორიოდ რესპონდენტმა მოწყალეების დეზუე საუბრისას დაგვისახელა ელენე ყაზბეგის სახელი, რომელიც მთელი ომის განმავლობაში თავდაუზოგავად შრომობდა, რათა შეემსუბუქებინა ტკივილები დაჭრილი მეომრებისათვის. ერთ-ერთ ოჯახში ინახებოდა ელენე ყაზბეგის სურათი, მაგრამ დაწვრილებითი ინფორმაცია მისი საქმიანობის შესახებ (გარდა იმისა, რომ იგი იყო მოწყალეების და), არ იცოდნენ.

მოწყალეების და ელენე ყაზბეგი
(ასს, ფოტოფონდი, ან. 1, ფოტო 245)

იმავე ოჯახში ინახებოდა კიდევ ორი სურათი, რომლებშიც წარმოდგენილი არიან ომის პერიოდში მოწყალეების დეზად მომუშავე ქალბატონები. იგივე სურათები დაცულია აგრეთვე აჭარის საარქივო სამმართველოში (ასს, ფოტოფონდი, ან. 1, ფოტო 245)

**სანიტრების, მონყალების დებისა და დაჭრილების ჯგუფი.
ოზურგეთი, 1877-1878 წწ. ომი (დ. ერმაკოვის ფოტო) (ასს, ფოტოფონდი, ან. 1, ფოტო 244)**

მეორე სურათშიც ნარმოდგენილია მონყალების დებისა და ექიმების ჯგუფი. მონყალების და ელენე ყაზბეგი ნარდს ეთამაშება მალინოვსკის. ფოტოზე ნარმოდგენილი არიან აგრეთვე კრაფჩენკო და სერგეევი (ასს, ფოტოფონდი, ან. 1, ფოტო 244).

**ნარდს თამაშობენ მონყალების და ელენე ყაზბეგი და და ექიმი
მალინოვსკი.**

**ცენტრში კრაფჩენკო, მარცხნივ სერგეევი 1877-1878 წწ. ომი (დ.
ერმაკოვის ფოტო) (ასს, ფოტოფონდი, ან. 1, ფოტო 244)**

ჩვენს მიერ წარმოდგენილი ზეპირი ისტორიები სქემატურობის მიუხედავად გვახსენებენ იმ სისხლიანი და რეპრესიული ეპოქის უმთავრეს ფაქტებს, რომლის მემორიალიზაციაც მართებს ქართულ სახელმწიფოს. და მაინც, რა უნდა გავაკეთოთ ჩვენ, როგორც საზოგადოებამ და როგორც ქვეყანამ, იმისათვის, რომ შევქმნათ ჩვენი ქვეყნის მიერ გადატანილი საშინელებების კოლექტიური ხსოვნა?

ქართველმა საზოგადოებამ ასე თუ ისე შეძლო შეექმნა ისტორიულ ფაქტებზე დაფუძნებული საერთო-ეროვნული თხრობა-ნარატივი, იგივე კოლექტიური ხსოვნა რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის შემდეგ ამ ორი მტრული სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული დანაშაულებრივი პოლიტიკის შესახებ, რასაც შედეგად მოყვა ხალხთა გადასახლება (მუჰაჯირობა). ეს მონაცემები საშუალებას იძლევა ობიექტურად გავიზაროთ რუსეთისა და თურქეთის საქართველოსთან დამოკიდებულების საკითხები ისტორიულ ჭრილში, თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ ქართველი საზოგადოების, მათ შორის ქალების იმ ნაწილს, რომლებიც თანამედროვე თურქეთის საზღვრებში ცხოვრობენ, აღნიშნულ საკითხებთან დაკავშირებით განსხვავებული წარმოდგენები აქვთ, რაც ცხადია თურქეთის მმართველი წრეების იდეოლოგიური გავლენით უნდა აიხსნას.

ოსმალური და რუსული ანტიქართული პოლიტიკა არაფრით ჩამოუვარდებოდა ერთმანეთს თავისი სისასტიკით. მათი შეთანხმებული პოლიტიკის წყალობით ათასობით ადამიანი იძულებული გახდა მიეტოვებინა მამაპაპისეული სამკვიდრო, რაც ემსახურებოდა ერთის მხრივ ოსმალეთის სამეურნეო და დემოგრაფიული ათვისების ამოცანებს, ამავე დროს მათი სახით თურქეთს ეყოლებოდა ანტირუსული განწყობის ძალა, რომელსაც გამოიყენებდა საჭიროების შემთხვევაში. მეორეს მხრივ კი ემსახურებოდა რუსეთის კოლონიურ ინტერესებს, დაცარიელებულ ტერიტორიებზე კოლონიზატორული ელემენტების ჩამოსახლების შორსგამოიზნულ გეგმებს.

ამიტომ სასურველია ოსმალური და ცარისტულ-საბჭოური დანაშაულობების აღიარება, ისტორიული სიმართლის დადგენა, რომლის საფუძველზეც უნდა შეიქმნას ისტორიის სასწავლო სახელმძღვანელოები საჯარო სკოლის მოსწავლეებისათვის და საქართველოს უმაღლესი სასწავლებლებისათვის, ასევე

თურქეთში მცხოვრები ქართული მოსახლეობისათვის.

უნდა შეიქმნას აგრეთვე რუსეთ-თურქეთის დროს დაღუპული უამრავი რიგითი ქართველისა თუ ეროვნული გმირის საერთო საძმო სასაფლაოები, მემორიალები, ძეგლები, დადგინდეს და დაფასდეს იმ ქალთა სახელებიც, რომლებმაც ხმა აღიმალღეს ოსმალური თუ რუსული აგრესიისა და მუჰაჯირობის წინააღმდეგ.

აუცილებლად უნდა დაწესდეს მათი ხსოვნის დღეები. საქართველოს ქალაქებსა და დაბებში ქუჩებს, სკოლებს, სკვერებსა და პარკებს მეტი ინტენსივობით ეწოდოს ომში დაღუპილი და მუჰაჯირობის წინააღმდეგ მებრძოლი გმირი ქალებისა და მამაკაცების სახელები;

ეროვნული გლოვის დღეებად გამოცხადდეს ოსმალების მიერ საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილის დაპყრობის თარიღი; შესაბამისად, უნდა შეიქმნას ამ მოვლენების ამსახველი ისტორიული ნარკვევები, ისტორიულ-ანალიტიკური ნაშრომები, დოკუმენტური და მხატვრული ფილმები.

ყოველივე ეს ხელს შეუწყობს კოლაბორაციონისტული განწყობის ტრანსფორმაციას, რომელიც შიგადა შიგ იჩენს თავს საზოგადოების გარკვეულ ნაწილში, აამაღლებს ხანგრძლივი ოსმალურ-რუსული ოკუპაციის შედეგად დასუსტებულ ქართულ ეროვნულ ცნობიერებას და შექმნის ჩვენი ახალი და უახლესი ისტორიის ერთიან, საერთო თხრობა-ნარატივს, რაც თავის მხრივ, გააადვილებს საქართველოს განვითარებისა და ბრძოლის საერთო ეროვნული სტრატეგიის შემუშავებას. ეს საჭიროა თუნდაც იმის გასაცნობიერებლად, რომ კიდევ ერთხელ დავრწმუნდეთ: წარსულში არც ოსმალებსა და არც რუსეთს მოგობრული ინსტიქტები არ ამოძრავებდათ საქართველოს მიმართ. ამიტომ შეუძლებელია „მეგობრობის აღდგენა“, რადგან არ არსებობდა არასდროს ასეთი მეგობრობა. მაგრამ საჭიროა, ჩვენი შემდგომი ურთიერთობები დაეფუძნოს მეგობრობასა და თანასწორუფლებიანობის პრინციპებს, რის წინაპირობაცაა ყოფილი მჩაგვრელისა და მოძალადის მიერ ჩადენილი ისტორიული დანაშაულობების აღიარება.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. შ. ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათ. 1993, გვ. 17
2. აჭარის სს (საარქივო სამმართველო), ფოტოფონდი, ან. 1, ფოტო 244
3. აჭარის სს, ფოტოფონდი, ან. 1, ფოტო 245
4. სტამბოლი, ქართული კულტურის ცენტრი. ფოტო მუსტაფა იაკუთისა, 2014 წლის ივნისი.
5. ოილათი (ინეგოლის რაიონი), ფოტო მედეა ბერიძისა, 2014 წლის ივნისი
6. ინეგოლი, კავკასიური კულტურის ცენტრი. ფოტო იბრაიმ არასისა, 2014 წლის ივნისი
7. ციხისძირი, ფოტო მარინა აროშიძისა, 2013 წ. ნოემბერი
8. დედაბრული დამწერლობის ნიმუში. ქსეროასლი ქობულეთის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმიდან

რესპონდენტები:

1. იბრაიმ მაკარაძე, (საველე ექსპედიციის დღიური, ინეგოლი, 2014 წ. ივნისი)
2. სელმან მამულაძე (საველე ექსპედიციის დღიური, ინეგოლი, 2014 წ. ივნისი)
3. ისმინაზ იავუზი (საველე ექსპედიციის დღიური. სოფ. ჰილმე, ინეგოლის რაიონი, 2014 წ. ივნისი)
4. სულთან ტაკიძე, (საველე ექსპედიციის დღიური. ინეგოლი, 2014 წლის ივნისი)
5. მემედ ქაია მაკარაძე (საველე ექსპედიციის დღიური. ინეგოლი, 2014 წლის ივნისი)
6. მედინე ოსკოჯუ, (საველე ექსპედიციის დღიური. სოფ. აჰმედიე, ინეგოლის რაიონი. 2014 წ. ივნისი)
7. ნაზიმე გულთექინი, ((საველე ექსპედიციის დღიური. სოფელი მეზითი, ბურსის ვილაიეთი, 2014 წ. ივნისი)
8. სევდა თავდგირიძე, (საველე ექსპედიციის დღიური. ინეგოლი, 2014 წ. ივნისი)
9. ალიე შუბლაძე, (საველე ექსპედიციის დღიური. შავშეთი, 2010 წლის მაისი).
10. ზინა ჯაფარიძე, (საველე ექსპედიციის დღიური. სოფ. თხილნარი (აჭარა) 2014 წლის აგვისტო)

11. ნებილე სურმანიძე (საველე ექსპედიციის დღიური. სოფელი თხილნარი, 2014 წ. აგვისტო)
12. ლიანა ფუტყარაძე (საველე ექსპედიციის დღიური. სოფელი ჭარნალი, 2014 წ. აგვისტო)
13. ალთუნ ვაშაყმაძე (საველე ექსპედიციის დღიური. სოფელი ახალშენი, 2014 წ. აგვისტო)
14. ქეთევან მონყოზილი (საველე ექსპედიციის დღიური. სოფ. ციხისძირი (ქობულეთის რაიონი), 2013 წლის ნოემბერი).

***Tamaz Putkaradze
Kakha Putkaradze***

***The women memory of the 1877-1878 years Russia-Turkish
war and post war Exile***

Summary

Woman and war issues become very topical in XX-XXI centuries in the contest of ethno-national movement. This article presents women's memory about war, their participation in the war and post war socio-political processes. In article by using of field materials is discussed about the women memory of the 1877-1878 years Russia-Turkish war and post war exile.

ლაზური სოფლები თურქეთის შიდა პროვინციებში (საქარია)

თურქეთელი ქართველების და მათ შორის მუჰაჯირთა

შთამომავლების კომპაქტური დასახლებები თურქეთის ბევრ პროვინციაშია. ქართველები სახლობენ ართვინის, ბალიქესირის, ბურსას, ბოლუს, გირესუნის, დუზჯეს, თოქათის, ორდუს, რიზეს, სამ-

სუნის, ტრაბზონის, საქარიას, სინოპის, ქოჯაელის და სხვა პროვინციებში.

საქარიას პროვინცია თურქეთის მარმარილოს ზღვის რეგიონს ეკუთვნის. ტერიტორია 4,895 კვ. კმ-ა, მოსახლეობა 1 206 000 ადამიანს შეადგენს. იგი გამოირჩევა ქართველების კომპაქტურ დასახლებათა სიმრავლით.

თუ თურქეთში მცხოვრებ ქართველებს თვითდასახელების საფუძველზე დავაჯგუფებთ, მაშინ უნდა ვთქვათ, რომ ქვემოთ წარმოდგენილი სტატისტიკა მეტ-ნაკლებად გულისხმობს როგორც გურჯების, ასევე ლაზების მონაცემებს, თუმცა, მოცემულ ნაშრომში ძირითადად ლაზურ დასახლებებს შევხებით.

უნდა აღინიშნოს, რომ თურქეთის შიდა პროვინციებში მცხოვრებ ქართველთა ძირითადი ნაწილი 1877-78 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შემდგომ, ბერლინის ტრაქტატის საფუძველზე სამხრეთ საქართველოდან გადასახლებულ ქართველ მუსლიმანთა შთამომავლებია. თუმცა ამკარაა, რომ მიგრაცია მე-20 საუკუნეშიც გრძელდებოდა. კიდევ ერთი (მაგრამ უფრო მცირე) ტალღა გადასახლებისა ათიან წლებზე, პირველი მსოფლიო ომის პერიოდზე მოდის; ერთიც - გასაბჭოების შემდგომ პერიოდზე, უფრო - ოციან წლებზე. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ თურქეთის შემადგენლობაში მოქცეული საქართველოს დაბა-სოფლებიდან ქვეყნის სამრეწველო რაიონებში ინტენსიური მიგრაცია განსაკუთრებით მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში

გაძლიერდა, დღესაც გრძელდება. და უფრო შიდა პროვინციების დიდი ქალაქებს ავსებს ქართული მოსახლეობით.

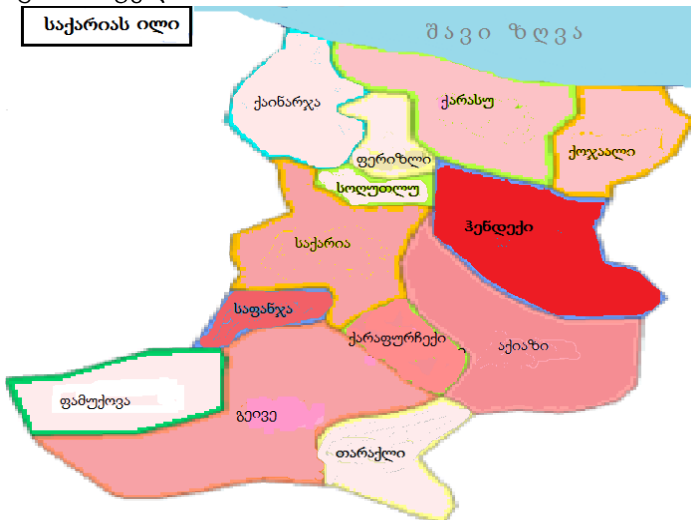
მუჰაჯირთა შთამომავლებს შორის მკრთალად ჩანს აგრეთვე ფენა იმ ქართველ მუსლიმანთა შთამომავლებისა, რომლებიც მე-19 საუკუნის ოთხმოციან წლებში აჭარიდან და, შე-

N	რაიონი	სოფლების რაოდენობა
1	ჰენდექი	22
2	საფანჯა	15
3	გეივე	5
4	ქოჯაალი	4
5	აქიაზი	4
6	ქარაფურჩექი	4
7	ქარასუ	1
8	საქარია	1

საძლოა, ლაზეთიდანაც, ლივანაში გადავიდნენ და გადასახლებულთა ნაფუძარზე დამკვიდრდნენ, ხოლო შემდეგ, ათიან თუ ოციან წლებში მეოცე საუკუნისა, თურქეთში გადასახლდნენ.

რაც შეეხება საქარიას პროვინციას, აქ სულ 13 რაიონია. ამათგან 8 „ქართულია“. ყველაზე მეტი ქართული დასახლებული პუნქტი ჰენდექშია - 23. მათგან 9 მხოლოდ გურჯებისა, 10 - შერეული, სამი - ლაზებისა. ნიშანდობლივია, რომ ჰენდექში 10 აფხაზური სოფელია.

საქარიას ილი

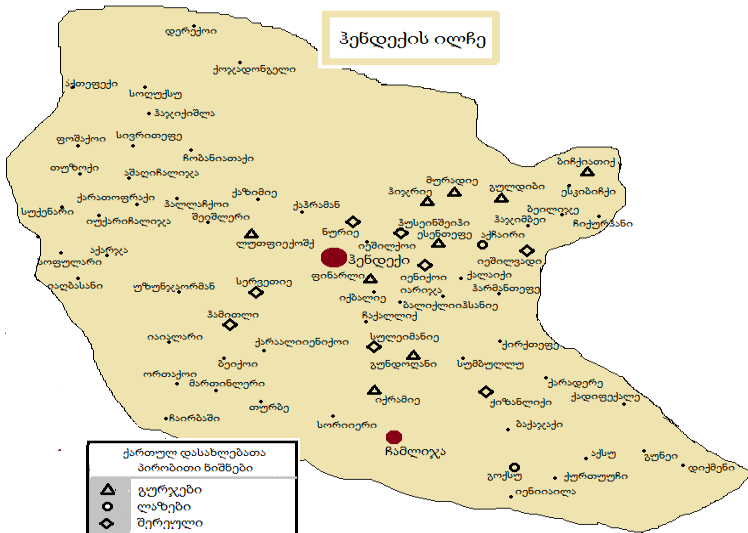

ჰენდეკში ძირითადად კლარჯ მუჰაჯირთა შთამომავლებია. საფანჯას რაიონის ქართულ მოსახლეობაშიც სჭარბობს ლივანელ მუჰაჯირთა შთამომავლები. აქ აჭარისწყლის ხეობიდან გადასულებიც ცხოვრობენ ალაგ-ალაგ, მაგრამ უმრავლესობა მარადიდის, კირნათის, ხებას, ბელღევანის მუჰაჯირებია. ზოგი იმასაც იტყვის - ბათუმიდან მოვსულვართ ბელღევანს და იქიდან წამოვსულვართ მუჰაჯირადო, მაგრამ აქ იშვიათად უღერს ასეთი.

გვივეს სოფლებში ძირითადად მარადიდიდან ან ახლო-მახლო მიდამოებიდან არიან.

უმეტესად ჭოროხის ქვედა წელიდან გადასახლებულთა შთამომავლები არიან ყარასუსა და ქოჯაალის ქართველები - უფრო მირვეთი, კირნათი, გვარა, ქედქედი, მახო, სიმონეთი, თხილნარი, ასევე ქედა.

რაც შეეხება ქარაფურჩექსა და აქიაზს, აქ უკვე ქვემო აჭარასთან ერთად ჩნდებიან ზემო აჭარიდან გადასახლებულებიც. აქიაზში არის ჭოროხის ზედა წელიდან - იუსუფელის თუ პარხლისწყლის მიდამოებიდან გადასახლებულთა სოფელი - შერიფი. ამსოფლელებმა ცუდად, მაგრამ მაინც იციან ქართული. სა-

მაგიეროდ შავშელთა სოფელ ბელდიბში წინაპართა ენა დაუვიწყნიათ, ხსოვნაც წინაპრების შესახებ მკრთალად შემორჩენილა...

სურათის სისრულისთვის ქვემოთ წარმოვადგენთ ჰენდექის რაიონის (ილჩეს) რუკას:

რაც შეეხება საკუთრივ ლაზებს, მართალია, ისინი მეტნაკლები რაოდენობით საქარიას პროვინციის ყველა რაიონში ცხოვრობენ, მაგრამ მათი კომპაქტური დასახლებები ჰენდექის და საფანჯას რაიონებშია.

რაიონი	ლაზური დასახლება	შერეული დასახლება
ჰენდექი Hendek	აქჩაირი Akçayir	სერვეთიე Servetiye
	აქოვა Akova	ჰამითლი Hamitli
	გოქსუ Göksu	იენიქოი Yeniköy
		ქიზანლიქ Kızanlık
		სულეიმანიე Süleymaniye
		ნურიე Nuriye
		ჰუსეინშეიჰი Hüseyinşeyh
		იეშილვადი Yeşilvadi
საფანჯა Sapanca	ფევზიე Fevziye	აქჩაი Akçay
	ჰაჯიმერჯანი Hacimercan	ქირქვინარი Kırkpınar
	იქრამიე İkramiye	იანიქი Yanık
	ბალკაია Balkaya	
	ყარაგოლი Karagöl	

ლაზების საერთო რაოდენობას მოცემულ რეგიონში 10-15 ათასამდე ვვარაუდობთ, თუმცა, არ გამოვრიცხავთ, მეტიც რომ იყოს. ლაზებს ერთმანეთისგან ძირითადად ლაზურთან დამოკიდებულების მიხედვით განასხვავებენ. გურჯები ენის მცოდნე (ძირითადად ხოფის, არჰავის, არდაშენის...) ლაზებს „ჩვენ ლაზებს“, „ქომოხტი ლაზებს“, „ჭანებს“ უწოდებენ და მიჯნავენ ტრაპზონელი (ზოგჯერ მათ „რუმებსაც“ უწოდებენ) ან რიზელი ლაზებისგან. ლაზების (უფრო „ქომოხტი“ ლაზების) ნაწილი გურჯებთან ნათესაობას აღიარებს, თუმცა, როგორც წესი, ქართველს და ლაზს სხვადასხვა ეთნიკურ ერთეულად მიიჩნევენ.

ჩვენ მიზანმიმართულად ვეძებდით სარფელი ლაზების კვალს. მაგრამ ჯერჯერობით სარფელ მუჰაჯირთა კვალი აღმოვაჩინეთ მხოლოდ დუზჯეს პროვინციის აქჩაკოჯას რაიონში. აქ ისინი დასახლებებს ქმნიან ხოფიდან და მაკრიალიდან გასულელებთან ერთად. აქ სახლობს რამდენიმე ოჯახი გაღმა სარფიდან. გამოღმა სარფს რაც შეეხება, როგორც ამბობენ, აქაურების ნაწილი წავიდა წავიდა მუჰაჯირად, მაგრამ თითქმის ყველა დაბრუნდა და ამიტომაც ძნელად იძებნება სარფელ მუჰაჯირთა კვალი.

ისევე, როგორც გურჯებთან, ლაზების ახალ თაობაში, მშობლიური ენა აღარ ისმის. ძირითადი მიზეზი ისაა, რომ ლაზურის ენის საარსებო სივრცე შევიწროებულია და პრაქტიკული აუცილებლობა არ არსებობს. გარდა ამისა, პერიოდი, თურქეთში დღემდე მწარედ ახსოვთ ნაციონალურ უმცირესობათა დევნა-შევიწროების პერიოდი.

ენის დავიწყების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია თანამედროვე გარემო და ცივილიზაციის მონაპოვრები: სოფლები ახალგაზრდობისგან დაცლილია, იდილიური საღამოები და მშვიდი ხელსაქმე, ნადი და შაირები ურბანულმა გარემომ შეცვალა, ტელევიზორმა თუ კომპიუტერმა ჩაანაცვლა. წინაპართა ენასთან ცოცხალი ურთიერთობისათვის ამათი გამოყენებაც შეიძლება, მაგრამ სურვილი აღარ არსებობს. შედეგი ყველაფრისა კი ისაა, რომ 20-30 წლის შემდეგ წინაპართა ენის მცოდნე თითებზე ჩამოსათვლელი თუ იქნება.

Malkhaz Chokharadze

Lazian villages in inland provinces of Turkey (Saqaria)

Summary

In Turkey many province There are many settlements of Georgians living Turkey and including descendants of Muhajir. The article discusses from Lazica to Marmara Sea region Saqaria province exile descendants of Muhajir villages. Laz people are living in all districts of Saqaria province, but their settlements are in Hendeqi and Saphanja districts. In Hendeqi there are three Saint Lazian villages, eight-mixed. In Saphanja there are five Lazian villages, three-mixed. In new generation of Laz people, the native language is not heard. It led to both subjective and objective factors.

დალი ფუტკარაძე

ქალის როლი საოჯახო ყოფაში სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მასალების მიხედვით

საქართველოს სიძლიერე ოდითგანვე იყო დამყარებული ოჯახის ინსტიტუტის სიძლიერეზე. ყოველი ქართული ოჯახი იცავდა და ინახავდა საუკუნეების მანძილზე დამკვიდრებულ იმ ტრადიციებსა და კულტურულ მინაპოვარს, რაც ოჯახის წევრთა ურთიერთდამოკიდებულებასა და ურთიერთპატივისცემაში გამოიხატებოდა, საერთო ჯამში კი აისახებოდა ერის ზნეობრივ აღზრდა-განვითარებაზე.

ოჯახი საზოგადოების უმნიშვნელოვანესი სოციალური უჯრედია და უდიდეს როლს ასრულებს პიროვნების აღზრდაში, მის სოციალიზაციაში, საზოგადოების განვითარებაში, ეთნიკური ტრადიციების თაობიდან თაობაზე გადაცემაში.

უმთავრესი როლი ოჯახის აღმზრდელობითი ფუნქციის შენარჩუნებაში ეჭირა ქალს, დედას და მისი უმთავრესი დანიშნულება იყო ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნება. სწორედ ეს უმთავრესი ფუნქცია იტვირთა აჭარელმა ქალმა იმ შავზნელ სამასწლიან პერიოდში და ძალ-ღონე არ დაუშურებია მამა-პაპეული წეს-ჩვეულებებისა და საოჯახო ტრადიციების გადასარჩენად.

ისლამმა და შარიათმა, ბუნებრივია, გარკვეული გავლენა მოახდინა აჭარელი ქალის საზოგადოებრივ და საოჯახო ყოფაზე. ქალს 13-14 წლიდან ჩადრი უნდა ეტარებინა, ეკრძალებოდა მამაკაცთა საზოგადოებაში უჩადროდ გამოჩენა. ალბათ, ამიტომ მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის მკვლევარები წერდნენ აჭარელი ქალის კარჩაკეტილი ცხოვრების წესზე, მის დაბეჩავებულ ყოფაზე, თუმცა, როგორც სავსე ეთნოგრაფიული მასალების კვლევით დგინდება, საზოგადოებრივ და საოჯახო ყოფაში აჭარელი ქალის უფლებები არც ისე შეზღუდული და უგულვებელყოფილი იყო (ბექაია, 1974: 98). პირიქით, აჭარულ ოჯახში, გარდა ზემოაღნიშნული ეროვნულ-აღმზრდელობითი ფუნქციისა, ქალს გამორჩეული როლი ეკისრებოდა საოჯახო საქმეების მართვა-გამგეობის საკითხებში.

აჭარულ ოჯახში ქალს გამოკვეთილი უფლებები ჰქონდა.

ასაკით უფროსი ქალი ანუ დედა ქალი შრომის განმანაწილებლისა და განმკარგულებლის მეტად საპატიო მოვალეობას ასრულებდა და ამ ფუნქციის უნარიან შესრულებაზე დიდად იყო დამოკიდებული საოჯახო ცხოვრების ბედ-იღბალი (აჩუგბა, 1986: 91).

ოჯახის უფროსი ქალი თავის საქმიანობაში ძირითადად სოლიდარობის პრინციპით ხელმძღვანელობდა. ოჯახის სრულწლოვან წევრებთან შეთანხმებით ხდებოდა სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოების დაწყება-დამთავრება, შრომისუნარიან წევრებზე სამუშაოების განაწილება. ყოველდღიურ საოჯახო საქმეებში ბავშვების ჩართვა. პატარების მიერ შესასრულებელი შრომის სახეები საბავშვო საქმეებად იყო ცნობილი და მათ შესრულებაში მონაწილეობას უდიდესი მნიშვნელობა ქონდა როგორც ბავშვთა შრომითი აღზრდისათვის, ასევე, ხალხური შრომითი ტრადიციების მემკვიდრეობით გადაცემისათვის.

ზემო აჭარაში, მსგავსად სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეებისა, ქალის ხვედრითი წილი მაღალი იყო მესაქონლეობასა და მიწათმოქმედებასთან დაკავშირებულ შრომაში. ქვემო აჭარულ ოჯახში ქალი ოჯახის გარეთ ნაკლებ შრომობდა. რაც შეეხება ბოსტანში შრომას, როგორც საქართველოს დანარჩენ მხარეებში, იგი ქალის საქმიანობათა რიგს ეკუთვნოდა (ხარაძე, რობაქიძე, 1965: 73).

ქალთა შრომის ორგანიზაცია განსაკუთრებით რთული იყო დიდ ოჯახში, სადაც ქალები რამდენიმე ჯგუფად იყოფოდნენ. ეს იყო სხვადასხვა თაობის რძლები და გაუთხოვარი გოგონები. მათ შორის შრომის გამანაწილებელი და სურსათ-სანოვანის გამგებელი იყო დედა ქალი, რომელსაც ებარა სურსათ-სანოვანა. მისი ნებართვის გარეშე ოჯახის ვერც ერთი წევრი, მათ შორის, ოჯახის უფროსი მამაკაციც კი, ვერ გაასხვისებდა მარცვლეულს, რძის პროდუქტს, ვერც პირუტყვს გაყიდდა (მგელაძე, 1973: 111).

ოჯახის უფროს ქალს ბარდებოდა ანგარიში ნაყიდ-ნავაჭრის შესახებ, რომელიც, თავის მხრივ, ნავაჭრ საქონელს უნაწილებდა ოჯახის წევრებს. როგორც ა. ფრენკელი წერდა: „აჭარაში ქალი გვევლინება ოჯახის მეთაურად ის არის ყველას და ყველაფრის პატრონი და მას ყველა უსიტყვოდ უნდა ემორჩილებოდეს“ (Френкель, 1879: 21).

დედა ქალი, გარდა საერთო ხელმძღვანელობისა, თავადაც შრომობდა ფიზიკურად. ეს იყო მზარეულობა და მემთევრეობის მეტად შრომატევადი, საპასუხისმგებლო და საპატიო მოვალეობები. მესაქონლეობით დანიინაურებულ ოჯახებში მემთევრის შრომაზე დიდად იყო დამოკიდებული ოჯახის მომარაგება რძის პროდუქტებით, რასაც განსაკუთრებული ადგილი ეჭირა აჭარული ოჯახის კვების რაციონში.

ქალთა შრომის განაწილებისას დედა ქალი ითვალისწინებდა ასაკსა და ფიზიკურ შესაძლებლობებს, მაგრამ იყო საქმეები, რომლებსაც ქალები ერთიანი ძალებით ასრულებდნენ. ეს იყო: მატყლის, სელისა და კანაფის დამუშავება, რთვა-ქსოვა, თიხისაგან სხვადასხვა სახის საოჯახო ჯამ-ჭურჭლის დამზადება და ა. შ. (კახიძე, 1975: 102).

აჭარაშიქალის მაღალ უფლებებზე მეტყველებს ეთნოგრაფიული ცნობები იმის შესახებაც, რომ იგი საოჯახო თათბირის უცვლელი მონაწილე იყო. საოჯახო თათბირზე წყდებოდა ოჯახისათვის მნიშვნელოვანი ყველა საკითხი. „ცეცხლაპირთან“ ანუ კერასთან, სადაც იმართებოდა საოჯახო თათბირი, დედა ქალს საპატიო ადგილი ქონდა მიჩენილი და სახლის „დედეს“ შემდეგ მის ხმას ყველაზე მეტი წონა ქონდა. (აჩუგბა, 1986: 91).

გარდა შრომითი საქმეების განაწილებისა, ქალთა ხელმძღვანელის ფუნქციებში შედიოდა ქალიშვილების შრომითი და ზნეობრივი აღზრდა, კონტროლი და თვალ-ყურის დევნება ქალთა ყოველდღიური ცხოვრებისადმი, ახალგაზრდების დაქორწინება-გათხოვების საკითხებზე. ხშირ შემთხვევაში ქალების უფროსი წინამძღოლისა და დედის გარეშე ახალგაზრდების გაბედნიერების საკითხს მამაკაცები ვერ წყვეტდნენ. ამ მხრივ საინტერესო მასალას იძლევა აჭარული ფოლკლორული პოეზია. მაგალითად, ერთ-ერთ ლექსში ვაჟი თხოვს სასიდედროს მის ქალიშვილზე დაქორწინების ნებართვას:

მაღლა სერზე ავედი,
გადმოვდენე ხარები.
აბლახანუმ, გოგო მომე,
სამ დლეს მოგეხმარები”.

მეორე შემთხვევაში, ქალი ითხოვს ნებას სადედამთილო-

საგან მითხოვდეს მის ვაჟს:

დედამთილო დედაო,
შენ ამოგძვრა ენაო,
შენი ბიჭი ჩემთან დადის,
შენგან მინდა ნებაო” (მსხალაძე, 1969: 123).

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ქალების უფროსის ფუნქციაში, სხვა მნიშვნელოვან საკითხებთან ერთად, შედიოდა შვილებისა და შვილიშვილების აღზრდა. მას განსაკუთრებული კონტროლის ქვეშ უნდა ყოლოდა გასათხოვარი ქალიშვილები და რძლები. დედა-ქალი პასუხისმგებელი იყო ოჯახისა და სანათესაოს წინაშე ქალების ზნეობრივ და შრომით აღზრდაზე. ამიტომ მას ძალ-ღონე და გამოცდილება არ უნდა დაეშურებინა რომ ოჯახის ახალგაზრდა ქალებსა და ბავშვებში აღეზარდა მამა-პაპური წეს-ჩვეულებებისა და ტრადიციებისადმი ერთგულება.

ქალი – წინამძღოლი ასწავლიდა გოგონებსა და ახალგაზრდა რძლებს ქცევის გარკვეული ნორმების დაცვას. კერძოდ, მათ ოჯახის უფროს ნევრთა თანდასწრებით აკრძალული ქონდათ თმის დავარცხნა, სახელოს დაკაპინება მაჯის ზემოთ, თავლია და ფეხშიშველა გავლა, ზურგშექცევით ჯდომა, ხმამაღალი სიცილი და ლაპარაკი, მამაკაცთა საუბარში ჩარევა და ა. შ.

აჭარულ ოჯახში ქალის უფლებრივი მდგომარეობა კარგად ჩანს მის ქონებრივ უპირატესობაშიც. ისე როგორც მთელს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, კოლექტიურ – საოჯახო საკუთრებაში მყოფი ქონებისაგან გამიჯნული იყო მზითვი და სათავნო, რაზეც ქალს გააჩნდა საკუთრების უფლება. როგორც მზითვეი, ისე სათავნო, მემკვიდრეობით ქალიშვილებს გადაეცემოდათ და ოჯახის გაყრის დროს განაწილებას არ ექვემდებარებოდა.

აჭარაში ქალის მაღალი ქონებრივ-უფლებრივი მდგრალობა უნდა აიხსნას სხვა ქართული ტრადიციების მდგრალობითაც, რომელთაგან ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო დედისადმი, უფროსი თაობის ქალისადმი პატივისცემა. „შვილისაგან დედის პატივისცემა აჭარაში სწორედ რომ სამაგალითოა” – ვკითხულობთ გაზეთ „ივერიაში” (გაზ. „ივერია”, 1899: №205). სწორედ ქალის დამსახურებაა, რომ ოსმალთა სამასწლიანი ბატონობის მიუხედავად, აჭარაში არ მოიშალა ეროვნული ტრა-

დიციები, ძველქართული ყოფისათვის დამახასიათებელი წეს-ჩვეულებები.

ეთნოგრაფიული მასალებით დგინდება, რომ ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებაში აჭარელი ქალის როლი განუზომელია. ქართველობის სიმბოლოდ ქცეულ ჯვრის გამოსახულებათა შემნახველი ოსმალთა ბატონობის პერიოდში იყო აჭარელი ქალი, რომელიც თმას ჯვრის ფორმით იწნავდა; კეცს, რომელსაც ტრადიციულად ქალები ამზადებდნენ, ფსკერზე ჯვრის გამოსახულებას უღარავდნენ და ასეთ კეცზე გამომცხვარ მჭადს ჯვარი ეხატებოდა (გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1901, № 1347). ასევე, აჭარაში დღემდეა შემორჩენილი კეცზე დაკრულ მჭადზე ზემოდან ჯვრის გამოსახვის ტრადიცია. ცნობილია ის ფაქტიც, რომ აჭარელი ქალები მამაკაცებისაგან მალულად ჯვარს ატარებდნენ.

აჭარელი ქალების ეროვნული თვითშეგნების მაღალ დონეზე მიუთითებს ის ისტორიული ფაქტებიც, რომ ქართული დამწერლობის შესანარჩუნებლად მტრის თვალის ასახვევად მათ ვითომც ახალი დამწერლობა შექმნეს და მას „დედაბრული“ უწოდეს. სინამდვილეში კი ქართულ ასო-ბგერებს ცოტა სხვა ფორმა მისცეს, რამდენიმე ახალი ასო-ნიშანიც დაუმატეს და ასე აწარმოებდნენ მიმოწერას, თითქოსდა არაქართული ანბანით. ეს ისტორიული ფაქტები უტყუარი დასტურია აჭარელი ქალის მაღალეროვნული მრწამსისა და ამ მრწამსის შენარჩუნებაში მისი უდიდესი როლისა.

ასევე, უდიდესი იყო ქალის როლი მოზარდი თაობის ფიზიკური და გონებრივი აღზრდის საქმეშიც. ქალები პატარა ასაკიდანვე აჩვენებდნენ და ასწავლიდნენ ბავშვებს შრომის უნარჩვევებს, აგრეთვე ასწავლიდნენ ისეთ ტრადიციულ თამაშობებს, რაც განავითარებდა მათ არა მარტო ფიზიკურად, არამედ გონებრივაც, უვითარებდა ფანტაზიას, შემოქმედებით უნარს, მოქნილობას, ორიენტაციას.

ასეთი იყო ძველი ხალხური თამაშობები: „ქორობია“, „მანაკოდალა“, „თაფლის გაყიდვა“, „კენჭობილა“, „ენრობილა“, „ბუზბუზი“ და სხვა. ეს თამაშები ძირითადად, სიუჟეტიანია და მოქმედებები გამოხატავს გარკვეულ სიუჟეტს (მამუჭაძე, 1965: 273). აღნიშნული თამაშების შენარჩუნებას ქონდა უდიდესი

კულტურულ-ეთნიკური მნიშვნელობა, რადგან მათში ასახულია ხალხის ადათ-წესების ელფერი.

აჭარული ხალხური თამაშობანი დაკავშირებული იყო მეურნეობის ამა თუ იმ დარგებთან, რელიგიასთან, ფიზიკური ძალის განმავითარებელი თამაშობანი კი, რომლებსაც ბავშვები მამაკაცებისაგან სწავლობდნენ, - სამხედრო საქმესთან. ყველა ეს თამაშობა რაიმე მოვლენის განზოგადებას წარმოადგენდა და ამიტომ შემოქმედების ნაყოფი იყო. აქედან გამომდინარე, აჭარელი ქალის დამსახურებით თაობიდან თაობას გადაეცემოდა ის უძველესი ხალხური თამაშობანი, რომლებიც ხალხური შემოქმედების ერთ-ერთ დარგს განეკუთვნება და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს კულტურის ფონდში შედის.

ქალის საპატიო ოჯახური მდგომარეობა ამოიკითხება აგრეთვე სამკაულების ტარების წესებში, რასაც მხატვრულ-ესთეტიკური დანიშნულება ქონდა. ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით, აჭარელი ქალები ძირითადად ვერცხლის სამკაულებს ატარებდნენ. მათ ყოველდღიურ თავსაბურავს შინ და გარეთ წარმოადგენდა ოქრო-ვერცხლის მონეტებითა და მძივებით მოკაზმული ლეჩაქი (სამსონია, 1985: 74). ქალი ხელიდან არ იცილებდა მინის მძივებსა და მარჯნის სამაჯურებს, ხოლო უფროსი ასაკის ქალების აუცილებელი ატრიბუტი იყო ქარვის მძივები.

აჭარელი ქალის ასეთი დიდი უფლებები წარმოადგენდა არა მარტო ოჯახის წევრთა შორის დემოკრატიული ურთიერთდამოკიდებულების გამოხატულებას, არამედ იგი აგრეთვე ხელს უწყობდა ქალის როლის ზრდას ეროვნული მეობის, ქართული ენის, ეროვნული სამოსის, ეთნიკური თვითმყოფადობისა და ეროვნული კულტურის შესანარჩუნებლად.

ამგვარად, აჭარაში, ისე როგორც სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს დანარჩენ კუთხეებში, ძველთაგანვე გამორჩეული ადგილი ეჭირა ქალს. იგი სათუთად ინახავდა და თაობიდან თაობას გადასცემდა მშობლებისადმი პატივისცემის, ბავშვებისადმი სათუთი დამოკიდებულების, სტუმართმოყვარეობისა და სხვა ტრადიციებს. აჭარელი ქალის დამსახურებაა, რომ ოსმალთა ბატონობის პერიოდში ისლამის დოგმების ზეგავლენის მიუხედავად, აჭარული ოჯახი ბოლომდე ქართული ბუნებისა დარჩა, ეს კი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პირობა იყო აჭარელთა

ეთნიკური მეობისა და თვითმყოფადი ქართული კულტურის შესანარჩუნებლად.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. **აჩუგბა, 1986:** - აჩუგბა თ., „ქალის უფლებები აჭარულ ოჯახში“, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყოფა და კულტურა, თბ., 1986;
2. **ბექაია, 1899:** - ბექაია მ., ძველი და ახალი საქორწინო ტრადიციები აჭარაში, ბათუმი, 1974;
3. გაზ. „ივერია“, 1899: №205;
4. გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1901, № 134;
5. **კახიძე, 1975:** - კახიძე ნ., ხელოსნობა მაჭახლის ხეობაში, 1975;
6. **მამუჭაძე, 1965:** - მამუჭაძე ზ., ხალხური თამაშობანი აჭარაში, ბათუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, 1965;
7. **მგელაძე, 1973:** - მგელაძე, ვლ., აჭარის სოფელი ძველად, ბათუმი, 1973;
8. **მსხალაძე, 1969:** - მსხალაძე ა., აჭარის საოჯახო სანესრულებო პოეზია, ბათუმი, 1969;
9. **სამსონია, 1985:** - სამსონია ი., ქალის საკაული აჭარაში, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყოფა და კულტურა, თბ., 1985;
10. **Френкель , 1879:** - Френкель А., Очерки Чырук-Су и Батуми, Тифлис, 1879;
11. **ხარაძე, 1965:** - ხარაძე რ., აღ. რობაქიძე, მთიულეთის სოფელი ძველად, თბ., 1965.

Dali Putkaradze

The role of woman in family (by South-West Georgia materials)

Summary

Georgia women's role in family life in the historically is infinitely large. In this regard, it is interesting to study and acquaint Ajarian family's traditions. The studies referred to in the issue of Ottoman rule, the influence of Islam and Sharia law, women powerless

and dejected condition, however, ethnographic field study of the materials and the oral tradition of picture in front of the other. This paper deals with the issue of women's role in family life,, south-west of the materials. "

The study of these materials show a woman honored place in the family of Adjara. Management of older women in the family and in some cases even the right to vote was decisive. In the upbringing and development of children in care, the woman in charge of the family's moral standards, traditions and preservation of national values., Which he was responsible for the relatives.

Expressed distinct division of labor and women's rights within the family Ajarian stewards of the honorable performance of duty. Family life is greatly dependent on the ability to perform this function, fate, family economic status and place in the society.

If not for Adjarian women's high national consciousness, in the three hundred years of domination by the enemy as a result of not keeping the native language, alphabet, Georgian national traditions and customs.

Thus, in this work „the role of women in family life of south-west of the materials of the"ethnographic materials, field research and oral traditions of the displayed Ajarian family of a woman, as a mother, grandmother, family head and immeasurable role in the nation's pier.

ენათმეცნიერება

გურამ ჩაგანავა

ეთნონიმ “ჰალიძონების” ეტიმოლოგიის ცდა

ა. ურუშაძე წერს: “ილიადაში” პირველადაა მოხსენიებული კოლხური ტომი ვეცხლის სამშობლო ალიბეს მკვიდრი **ჰალიძონები (ხალიბები)** (ურუშაძე, 1964:16).” ილიადას” თარგმანში ა. ურუშაძე მიუთითებს: “ხოლო **ჰალიძონებს** მოუძღოდნენ ოდიოსი და ეპისტროფოსი შორეული ალიბედან, სადაც არის ვერცხლის სამშობლო (ურუშაძე, 1964:170). აქვე მოგვყავს ა. ურუშაძის ნაშრომში თარგმნილი ევსტათი თესალონიკელის „განმარტებანი“-დან, ის ადგილები “ილიადას” განმარტებანიდან, სადაც ავტორი ცდილობს დააზუსტოს ჰომეროსის ეპოსში დასახელებული ჰალიძონების სახელწოდება და გარემოებები: “ამ {ჰალიძონების} გარშემო ძველებთან ფრიად დიდი ორჭოფობაა. აი ამიტომ გეოგრაფოსი {სტრაბონი}, ამ ტომის გარკვევისა და ცხადი შეცნობისათვის რაკილა დიდ სიძნელეს ნააწყდა, ამბობს, რომ პოეტმა მოიხსენია რომელიღაც უცნობი {ტომი}... ხან არის “ალიბედან”, ზოგიერთები წერენ “ალიბებიდან”, ზოგიერთები – “ხალიბებიდან”, სხვები კი – “ალოპედან”, ან მენეკრატეს მიხედვით, - “ალობედან” და აგრეთვე - “ხალიბედან”... იმასაც ამბობს, რომ აქ შეიძლება სავარაუდო იყოს სახელის შეცვლა “ალიბებისა” “ხალიბებად”. ამიტომ სადღაც წერს კიდევ, რომ პოეტმა {ჰომეროსმა} ჰალიძონები უწოდა ხალიბებს და რომ იგულისხმებოდა ხალიბებში მოხსენიების ღირსი და სახელგანთქმული ვერცხლის საბადოების ოდესღაც არსებობა ისევე, როგორც ახლა რკინის საბადოებია. ამბობს იმასაც, რომ ზოგიერთები “ჰალიძონების” ნაცვლად წერენ არა მარტო “ოლიძონების”, არამედ აგრეთვე “ჰალაძონების” და რომ ზოგიერთები ჰალიძონებად სკვითებს გულისხმობენ (ურუშაძე, 1964:180-181). აქ “**ჰალიძონების**” პარალელური, კერძოდ: “**ოლიძონების**”, “**ჰალაძონების**” ფორმები დასტურდება. საფიქრებელია, რომ ეთნონიმი “**ჰალაძონების**” შეიძლება სიტყვა **ლაზონასთან** იყოს დაკავშირებული.

სიტყვა **ლაზონა** ლაზურად ლაზეთს ნიშნავს და მასზე შეიძლება გავრცელდეს სიტყვა **ლაზის** ეტიმოლოგია. ს. ჯანაშია ამ სიტყვაში გამოყოფდა სვანურ პრეფიქს **“ლა”**-ს და ფუძეს **“ზან”**-ს. ასეთი ეტიმოლოგიის საფუძველი იყო ის, რომ დღესაც სვანები მეგრელებს სიტყვა **“ზანი”**-თ აღნიშნავენ.

ბოლო დროს ძალიან საინტერესო მოსაზრებებს ავითარებს მიტროპოლიტი ანანია (ჟურნალი “სვეტიცხოველი, 2011, №2, გვ. 249-264). ის წერს, რომ სიტყვა **“ლაზიკა”**, ჩანს, ისევეა ნაწარმოები, როგორც, მისი ახლო პროვინციების სახელები, მაგალითად, კორჩაიკი (კორდუენა), პარსფაიკა(ნორშირვანი), ბერძნები **ლაზიკას** უფრო **“ლაზივს”**, **“ლაზონს”**, **“ლაზიას”** უწოდებდნენ”. მიტროპოლიტი ანანია აგრძელებს, რომ “სახელწოდებაში **“ლაზიკა”** ფუძე **“ლაზ”** რომაა, იქიდანაც ჩანს, რომ მისგანაა ნაწარმოები ლაზეთი და ლაზისტანი.” შემდეგ ის წერს, რომ ზემოთ მოყვანილ სიტყვებში გამოიყოფა “სომხური სუფიქსები-“კ”, “კა”, “იკა”, რომელიც იგივეა, რაც ქართული “ეთი”.

ანანია ჯაფარიძე წერს: ამ მხრივ მნიშვნელოვანია სტრაბონის ცნობა და ასევე ვრცელი მსჯელობა იმის შესახებ, რომ **ხალიბების (ქალდების)** ძველი სახელწოდება ასევე იყო **“ალაზონები”** ან **“ალიზონები”(ალაძონები, ალიძონები)**. ეს სახელწოდება, აგრძელებს ავტორი, – ნაწარმოებია ფუძისაგან – ალზ-ალძ. ეს ფუძე “ალძ-ალზ” უნდა იყოს იგივე “არძ-არზ”, რომელიც შეიძლება “გურძ-გურზ” სახელშიც ჟღერდეს, რადგანაც სწორედ ასე უწოდებდნენ ალზის სამეფოს მეზობლად მცხოვრები სირიელები ქართველებს. მდ. არაჯანის სახელი, პ. ინგოროყვას აზრით, ჟღერდა როგორც არანანი, შესაძლოა ის ჟღერდა, როგორც **“არაზანი ანუ “ალაზანი”** (ქართული სუფიქსი “ანი”, “ონი”). მნიშვნელოვანია აგრეთვე ის, რომ მიტროპოლიტი ანანიას თვალსაზრისით: “ალზ-იკი” უნდა იყოს, საფუძველი მისგან ნაწარმოები სახელისა **“ლაზიკა”** (ალზიკა-ლაზიკა), რამდენიმე თანხმომის გაადგილებით სიტყვის ფუძეში”.

მიტროპოლიტი ანანიას მსჯელობა შეიძლება შემდეგნაირად განვითარდეს. უპირველეს ყოვლისა მივაქციოთ ყურადღება იმ ფაქტს, რომ ცნობილი **“ალაზონები”/“ჰალაძონები”** ხშირად წარმოდგენილია მხოლოდ **“ჰალიძონების”** ან მხოლოდ **“ჰალაძონების-ს”** სახით, იმ დროს როდესაც ძველბერძნულ ლი-

ტერატურაში ორივე ფორმა დასტურდება. ამიტომ ვფიქრობთ, რომ ალაზონების/ალიზონების სახელწოდება ჯერ უნდა ყოფილიყო ჰალაზონები//ჰალიზონების და ყველაზე ადრე გალაზონები//გალიზონების სახით. აქედან გამომდინარე საფიქრებელია, რომ სიტყვა **“ლაზონას”** სრული ფორმა უნდა ყოფილიყო **გალაზონა (ჰალაზონა)**. ამრიგად უნდა ვივარაუდოთ, რომ ჰომეროსის **ჰალიძონების** სახელწოდება დაკავშირებულია თანამედროვე **ლაზონასთან**.

როგორც ჩანს დროთა განმავლობაში “ჰ-ანი” იმდენად დასუსტდა ქართველურში (შეიძლება ხანმეტობისა თუ ჰაემეტობის შედეგად), რომ მივიღეთ პირველად **ალაზონა**, რომელიც კიდევაც აისახა მდინარე **ალაზანის** სახელწოდებაში, ხოლო შემდეგ უკვე ჩამოყალიბდა **ლაზონა** (ლაზივა, “ლაზია). უნდა ვივარაუდოთ, რომ სიტყვა **ლაზონას**, ისევე, როგორც სიტყვა **ლაზის** ფუძე უნდა იყოს **გალ/ჰალ** და შეიძლება მათი ვარიანტია აგრეთვე **ხალ** (ანუ აქაც იგივე ხანმეტობასთან გვაქს საქმე). ამიტომ სავსებით დამარწმუნებელია ქართველურ სამყაროსთან **ჰალიზონების** დაკავშირება. ა. ურუშაძის თვალსაზრისით: “ილიადაში” პირველად არის დასახელებული **ჰალიძონების პელაზგიურ-კოლხური ტომი**. **ჰალიძონები** ტროას დასაცავად შორეული აღმოსავლური ვერცხლის ქვეყანა ალიბიდან მოვიდნენ. **ჰალიძონების** ტომს სტრაბონი აიგივებდა **ხალიბების** ძველქართველურ (კოლხურ) ტომთან (Урушадзе, 1980: 21-28).

მიტროპოლიტი ანანია წერს, რომ ამოსავალი ფუძე ხალ//ჰალ - შეიძლება დადასტურებული იყოს მდინარე ჰალისის სახელშიც; ხალ-დ-, ჰალ-ის- და ხალ-იბ- ფორმებში. ქართველური ენობრივი სამყაროს გარეთ საკვლევი დარჩება მხოლოდ – „იბ“ - სუფიქსის საკითხი, თუკი გამოირიცხება რომ – „იბ“ არ მომდინარეობს ქართველური -ებ- კრებითობა-მრავლობითობის სუფიქსისგან (*ხალ-ებ-ი > ხალიბი); შდრ.: ხალ-დ-/ქალ-დ- ფუძეში -დ-/-ად- კუთვნილობითობა-კრებითობის ისეთივე მანარმოებელი შეიძლება იყოს, როგორც -ლ-/-ალ-/-ელ-, -ბ-/-ან-/-ენ-, -ს-/-ის-/-ეს- და სხვ.. შდრ., აგრეთვე: ხალ-/ხარ- ფუძე ხალდი/ქართუ – მამრობითი ღვთაება; არ გამოირიცხება არც ქალ- (დედა-კაცი) ფუძე (ღვთაების სახელი ხარის თუ ქალის კულტს უკავშირდება?

ხალდეები//ქალდეები ცხოვრობდნენ ვანის ტბის მიდამოებში; ურარტუს დაცემის შემდეგ ამ ტერიტორიის ნაწილი დაიპყრეს მოსულმა არმენებმა. როგორც ჩანს, ამ პერიოდში ხალიბთა ცენტრი გადმოდის შავიზღვისპირეთში,- ასე ამთავრებს აქ მიტროპოლიტი ანანიას.

მიტროპოლიტ ანანიას მოსაზრებებთან დაკავშირებით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რომ ის გამოყოფს უძველესი ქართველური ტომების სახელწოდებებში ფუძეებს: **ხალ-/ჰალ-ს; ქალს**. ამ საკითხთან დაკავშირებით, საყურადღებოა, რომ ნახურელები მდინარე ალაზნის რეგიონს უწოდებენ „გალ“-ს (Нагиев,2013). ამრიგად ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მდინარე **ალაზნის** სახელწოდებაც სიტყვა **გალაზონთან** უნდა იყოს დაკავშირებული, **ხოლო** ნახურულმა შეინარჩუნა ამ რეგიონის (**კახეთი**) ძველი ქართველური სახელწოდება –**გალ**-ი(თავისთავად დგება საკითხი ქალაქ **გალის** ეტიმოლოგიისა). ამრიგად ძალიან მნიშვნელოვანია სიტყვა **ალაზნის (გალაზონას)** ფუძის **გალ/ჰალ/ის** წარმომავლობა, რომელმაც შეიძლება საშუალება მოგვცეს გავიგოდ არა მხოლოდ ქართველური მოდემის ამჟამინდელი **ლაზების** წარმომავლობა, არამედ აგრეთვე მათ სახელწოდებასთან ლინგვისტურად დაკავშირებული ქართველების ისეთი სახელწოდება, როგორცაა მიტროპოლიტ ანანიას თვალსაზრისით სიტყვა **“გურძ-გურზ”**. როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული ეს ფუძე(gal-hal)ცალკეც გამოიყენება ალაზნის ველის, რეგიონის აღსანიშნავად. ასეთ შემთხვევაში სიტყვა **ლაზონას(ლაზის-ს)** პირვანდელი, აღდგენილი ფორმა **გალაზონი/ჰალაზონი** კანონზომიერად დაუკავშირდება სხვა ქართველურ სატომო სახელწოდებებს, სახელდობრ უცხოელების მიერ ქართველების ისეთ გავრცელებულ სახელწოდებას, როგორცაა **გურჯი**. საყურადღებოა მიტროპოლიტ ანანიას თვალსაზრისი, რომლის მიხედვით **ალძენა-არძენადან - არენა (რძ-რ) - “არენა”** შეიძლება მიღებული იყოს არიან-ქართლი, ანუ ალზის ქვეყანა და ასევე **ალძიკა ანუ ლაძიკა-ლაზიკა**. აქედან შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სიტყვა **“არიანის” (“არიან-ქართლის”)** თავდაპირველი ფორმა იყო **არჯიანი-არძიანი-არზიანი (არზიან-ქართლი)**(იხილეთ მიტროპოლიტ ანანიას ნაშრომიდან ამონარიდი).

მიტროპოლიტი ანანიას თვალსაზრისით, ფუძე **გალ-ი** შეიძლება დაკავშირებული იყოს ფუძეებთან: ხალ;ჰალ; ქალ;ხარ; ქარ;გარ;ჰარ; გარ;ლარ; ღალ;ღოლ; ღორ; ხოლ;ხორ; ჰოლ;ჰორ;; ქოლ; ქორ; გორ;გოლ. ამავე დროს დასაშვებად უნდა მოვიჩინოთ აგრეთვე ისეთი ფორმის არსებობაც, როგორიცაა, მაგალითად, **“გარ”** ძირისაგან „გარკვეულ პოზიციებში უმლაუტის გზით მიღებული **“გერ”** ფუძე (ფენრიხი,სარჯველაძე, 1990:74). ფუძე **“გალ”-ის** ფონეტიკური უღერადობის ანალოგიების მოძიებამ მიგვიყვანა კარგად ცნობილ კელტების ლათინურ სახელწოდებასთან galli, რომელიც კელტურად „მეომრულ“-ის მნიშვნელობით საკუთრივ კელტურ gal ფუძეს უკავშირდება. „მეომრული“ თვისება შეესატყვისება კელტების ისეთ ზოგად თვისებას, როგორიც არის **გამბედავეობა და ომისადმი** ლტოლვა. ბერძნებმა ადრე შეითვისეს სიტყვა „კელტი“ და გამოსცემდნენ ამ სიტყვას **„გალატი“**-ს ფორმით, რომელიც უფრო ახლოს არის ლათინურ სიტყვასთან „galli”(Гельмгольт, 1904: 148). **გალ (გოლ)** საშუალო ირლანდიურში ნიშნავს „დიდება“-ს . ამ სიტყვასაგან წარმოიშვა **call** (დაძახება, დიდების მიკუთვნება) და **glory** (დიადი),**gloire** (დიადი-ფრანგულად). ამის გარდა ცნობილია, რომ გალების ქვეყნის სომბოლად მიჩნეულია მამალი(gallus- ლათინურში)([http: alternative-view.info/digest/](http://alternative-view.info/digest/). კარგად არის ცნობილი, რომ (Гамкредидзе,Иванов,1994:)მეომრული სულისკვეთება, დიდება ინდოევროპულ მითოლოგიაში დაკავშირებულია მგლის კულტთან, რაც ბუნებრივად გვაძლევს საშუალებას ვიფიქროთ, რომ ფუძე **gal-** აგრეთვე მგლის კულტთან უნდა იყოს დაკავშირებული. ასეთი ვარაუდის არსებობაზე კიდევაც მიუთითებენ ლიტერატურაში (Трусов, 2012). არსებობს მოსაზრება, რომლის მიხედვით ტერმინი **ე-გერ-ი**(“ეგრისი”) დაკავშირებულია მგლის ტოტემურ სახელთან **გერ**-თან, რაც მეგრულად მგელს ნიშნავს (ვერულავა, 2009; მორგოშია, 2012). საყურადღებოა, რომ თუ მეგრულში მგელი სიტყვა **გერი-თ** აღინიშნება(ქობალია,2010:95), ლაზურში **მგელი** სიტყვა **მგერი-თ**(თანდილავა,2013:419), **მგეი-თ** (თანდილავა,2013:419), ან კიდევ **მგვერი-თ** (თანდილავა,2013:419) აღინიშნება. სიტყვა მგე-

ლის ასეთი მრავალვარიანტობა საშუალებას გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ, როგორც ჩანს, ძველად ზანურში მგლის სახელწოდება ფუძე **“გალ”**-თან ახლო მდგომი სიტყვით უნდა ყოფილიყო აღნიშნული. ცნობილია, რომ ქართულში და მეგრულში (საერთოდ ზანურში) მგლის სახელწოდება ალბათ ნასესხებია სომხურიდან(Гамკრელიძე, Иванов, 1994) სადაც ის **გაილ(gayl)** ფორმით დასტურდება (Антонов Антон –<http://www/czudovo.ru/word.php>.), რაც ჩვენს ვარაუდს სანდოობას მატებს. ზურაბ ჭუმბურიძე წერს:“ვარაუდობენ, რომ ეგრისი და გურია ნაწარმოებია ერთი და იმავე სატომო სახელისაგან – **გურ** - ისაგან (ჭუმბურიძე,1978:179-180). თვითონ ფუძე **გურ-ის** ეტიმოლოგია არ არის მოცემული. ამ დროს კი, თუ ფუძე **„გალ”** შეიძლება დაკავშირებული იყოს ფუძე **“გორ”-თან** (იხილე ზემოთ) და აქედან მგლის სპარსულ სახელწოდებასთან (**გორგ**) , მაშინ ფუძე **“გურ”** შეიძლება დაკავშირებული იყოს მგლის ქურთულ სახელწოდებასთან – **“გურ”-ი** (Курдоев, 1961)(თუმცა ქურთულში აგრეთვე არსებობს იმავე სიტყვის ვარიანტი **გორ – gor**). როგორც ზემოთ აღინიშნა სპარსულში მგელი წარმოდგენილია ფორმით **gorg**(<http://ru.wikipedia.org/wiki/>). მგლის სპარსულ სახელწოდებას უკავშირდება მეფე ვახტანგის ზედწოდება – **გორგასალი**, რაც **ვახტანგი მგლის თავს**(Гамკრელიძე, Иванов, 1994:496)უკავშირდება. ზოგიერთ ავტორს მიაჩნია, რომ აქ საუბარია მგლების მეთაურზე, წინამძღოლზე, თავზე. ამავე დროს თვითონ **ვახტანგი** –ს ეტიმოლოგია შეიძლება უკავშირდებოდეს სპარსულს “მგლის სხეულის მქონე”-ს(Гамკრელიძე , Иванов, 1994:496).

თუ ზემოთ მითითებულ **გალ/ ხალ** ფუძეების ნაირსახეობას მივიღებთ მხედველობაში, მაშინ გასაგები იქნება, რომ სიტყვა **გალაზონასაგან/ ჰალაზონასაგან/ ნაწარმოები** ხალხის აღმნიშვნელი სიტყვა გალაზონების/ ჰალაზონების/ ან მის ვარიანტს **ჰალიძონების/ გალიზონების/ გალაზონების** ფუძე ნამდვილად უნდა იყოს **ტოტემური ცხოველის –მგლის სახელწოდებიდან ნაწარმოები**. ამავე დროს საყურადღებოა, რომ მრავალი სხვა ერის წარმომადგენლის მიერ ქართველების გავრცელებული სახელწოდებების (წერეთელი,1993; ჩხეიძე; 1993)

დიდი ნაწილი წარმომამლობით მგლის ტოტემთან არის დაკავშირებული. მაგალითად, სიტყვა **იბერი** უკავშირდება სპარსულ სახელს **veruč(i)ya**-ას, რომელიც ბერძნულში **‘Ιβηρος**-ად **იბერი** -**ად** გადაიქცა. თვითონ სპარსული სიტყვა **veruč(i)ya** (მგლის მოდგმა)კი სპარსულში უკავშირდება სიტყვა მგელს- **virk**. ქართლის სახელწოდება სპარსულში **vrkan** აგრეთვე მგლის სახელთან არის დაკავშირებული და მგლის ქვეყანას აღნიშნავს. რეალურად სპარსულად **მგლის** სახელწოდებას უკავშირდება მოგვიანო სპარსული **გურჯი**-ი (გურჯ, გურჯან), ბერძნული **ჰურკანია** ((‘Υρκανία),სომხური **ვირქი: ვრკან**, არაბული **ჯურჯან** (jurjan), ასირიული **გურზიან** (gurziyān), იტალიური **ჯორჯი** –(georgi), რუსული **გრუზინ** (грузин) (წერეთელი,1993; ჩხეიძე; 1993).

მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის ლინგვისტორიულმა გამოკვლევებმა საშუალება მოგვცა გაგვევითარებინა მისი ვარაუდები და დამატებითი ეთნოისტორიული მასალების გამოყენების საფუძველზე მივსულიყავით დასკვნამდე, რომ სიტყვების - **“ლაზონა”, “ლაზიკა”, “ლაზი”,** - ფორმები უკავშირდება ისტორიულად დაფიქსირებულ ჰომეროსის (ჰეროდოტეს, სტრაბონის) **ჰალიზონებს**. ამ შემთხვევაში გამოიყოფა სიტყვის ფუძე, რომელიც, ისევე, როგორც ქართველების მიმართ უცხოელების მიერ გამოყენებული სხვა მრავალი სახელწოდება – **გურჯი, გრუზინ, გეორგი** და სხვა უკავშირდება ძველქართულ ტოტემს – **მგელს**(სპარსულად **virk**) იმ განსხვავებით, რომ ლაზების ძველი სახელწოდების –**ჰალიზონები/ჰალაზონები,-** ფუძეში **გალ/ჰალ** შემორჩენილია ძველქართული ტოტემის –ჩვენს მიერ სავარაუდოდ აღდგენილი მგლის სახელწოდებაში(**გალი**). მეორე მხრივ, მეგრელთა მხარის ერთ-ერთი სახელწოდებაში **ე-გერი-ი(“ეგრისი”)**აგრეთვე დასტურდება მგლის სახელწოდება – **გერი**. ორივე ეს ტერმინი უკავშირდება ქართველურში სომხურიდან ნასესხებ (**Гамкрелидзе, Иванов, 1994:**) მგლის აღმნიშვნელ სიტყვა **გაილ** – ს. ამავე დროს **ჩვენს მიერ აღდგენილი მგლის აღმნიშვნელი სიტყვა ძველქართულში თურ-ი(შემდგომში ტაბუირებული)** რელიქტიური კონსტრუქტების სახით შემორჩენილია ქართულ ფოლკლორში, ეთნოგრაფიაში, ისტორიაში (ჩაგანავა, 2007:103-127; ჩაგანავა, 2011:199-203; Чаганова, 2007: 356-357).

ლიტერატურა:

1. თ. ვერულავა, სამეგრელოს ეტიმოლოგია, ბურუსი. 05/05/2009.
2. ა.თანდილავა, ლაზური ლექსიკონი,გამომცემლობა “საარი”, თბ., 2013.
3. ბ. მორგოშია, გერ-ის ეტიმოლოგია. 2012.
4. ა. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი არგონავტების თქმულებაში. თბილისის უნივერსიტეტის გამოცემა. თბ., 1964.
5. ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაზე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 1990.
6. ა. ქობალია, მეგრული ლექსიკონი, ”არტანუჯი”, თბ., 2010.
7. გ. წერეთელი, ”საქართველოს ირანულ სახელწოდებათა ისტორიისათვის”, კრ.:”საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია” - თბ., 1993
8. ზ. ჭუმბურიძე, რა გქვია შენ, გამომცემლობა “განათლება”, თბ., 1978.
9. გ. ჩაგანავა,, ლ. ტულუში., ე.ხეცოიძე., მგლის კულტის პარალელები ინდოევროპულ, თურქულ და ქართველურ ცივილიზაციებში. – კრ.: სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზეპირსიტყვიერება, XII, გამომცემლობა “ბათუმის უნივერსიტეტი”, ბათუმი, 2007
10. გ. ჩაგანავა, ბა-პრეფიქსის ფსიქოლოგიური დიფერენცირების ფუქციები ზანურში. კრ.: ლინგვოკულტუროლოგიური ძიებანი. გამომცემლობა “შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი”, ბათუმი, 2011.
11. თ. ჩხეიძე, ”საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი ტერმინები საშუალო სპარსულსა და პართულ ენებში”, კრ.: ”საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია” - თბ., 1993.
12. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, თავი XIV., არიან-ქართლი. სიტყვა “ქართველის” ეტიმოლოგია, სვეტიცხოველი, 2011, № 2
13. Антонов Антон–<http://www.czudovo/ru/word.php>.)
14. Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч., Вс. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Тб., 1994.
15. Гельмгольт Г.(ред.), История человечества. Всемирная история. Шестой том, Средняя и Северная Европа, « Просвещение», СПб., 1904.

16. Курдоев К.К., Курдский язык, издательство восточной литературы, М., 1961.
<http://www.ashkimsin.ru.chayxana/lofiversion/index/php>.
17. Нагиев Ф., Ономастика Кавказкой Албании, 2013,
<http://www.nagiev-clan.ru/search/>
18. Трусов С.В. Варианты этимологий этнонима. 2012 .«галлы».
rtkorr.com/news.
19. Урушадзе А. В., Страна волшебницы Медеи. в сб.: Кавказ и Средиземноморье. Тбилиский университет. Тб., 1980.
20. Чаганова Г. О некоторых картвело-тюркских параллелях культа волка. Материалы Международной научной конференции «Археология, этнография и фольклористика Кавказа». Издательский дом «Эпоха», Махачкала, 2007.

Guram Chaganava

Attempt to Etymology of the Etonim “Halizona”

Summary

The attempting to etymology the etnonim “**Halizona**” gives us the possibility to make the conclusion that this etnonim is connected with the word “Lazona”. The origin of the words “Lazona”, “Lazika”, “Lazi” is interested long ago by the scientists. The most common explanation is that the word “Lazi» («Lazona”. “Lazika”) can be prefixed with “La” and “take root” of a “**zan-i**”, because the word matches this root with Svanian (ethnographic group of the Georgian highlanders in western Georgia) word that is used to call and even now is used to name the megrels (ethnographic group of the Georgian people in western Georgia). Linguistic and historical survey had fulfilled by Metropolitan Anania Japaridze has allowed us to develop his assumptions and based on additional material the author come to the conclusion that the primary form of the word “Lazona”. “Lazika”, “Lazi» goes back to the historically recorded “Halizona” of Homer (Herodotus, Strabo). In this case, the root (“gal”/”hal”) of the word, which is also, like many other names of Georgians (used by foreigners to call Georgians), George, Gurdži, Gruzin etc. go back to old Georgian Wolf Totem, with the difference that the root of the “Gal”/”Hal” (with the meaning of a wolf) originally preserved in the name of some Georgian ethnographical groups (Lazians, Megrelians) and beside of that the old cartvelian name of the totem of the wolf was restored by us in the form –“tur”, which is well preserved in the Georgian folklore, ethnography and history.

უცხო ენოზრივი დაფენება ლაზურში

მე-16 საუკუნიდან ლაზეთი თურქთა დამპყრობლური პოლიტიკის შედეგად საქართველოს ჩამოშორდა. ოსმალეთის ხელისუფალთა ძალდატანების მიუხედავად, ლაზებში არასოდეს შენელებულა იმის შეგნება, რომ ლაზეთი ისტორიული საქართველოს ნაწილია და ლაზური მათი მშობლიური ენაა. ზ. ჭიჭინაძე წერდა: „ლაზს კარგად ესმის, რომ თუმცა სჯულით ოსმალთა, მაგრამ ტომით ლაზია ქართველის მონათესავე. ლაზი თავის ენას დიდხანს არ დაჰკარგავს, თუმცა ყველგან გარშემო ოსმალური ენაა გამეფებული (ჭიჭინ., 1927:31) და მართლაც ლაზურმა ენამ, მიუხედავად იმისა, რომ იგი საკმაოდ დიდი ხნის განმავლობაში უცხო ენების – ბერძნულისა და თურქულის გავლენას განიცდიდა, მაინც შეინარჩუნა საკუთარი გრამატიკული წყობა და ძირითადი ლექსიკური ფონდი. მაგრამ საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ პროვინციებში თურქული ენის ოფიციალურმა ბატონობამ აჭარელთა მეტყველების მსგავსად, ლაზთა მეტყველებასაც მძლავრი დალი დაასვა. ეს გავლენა განსაკუთრებით მკვეთრად წარმოჩნდა ენის ყველაზე ცვალებად ნაწილში ლექსიკის სფეროში. ამის შედეგად დაიკარგა საკუთრივ ლაზური სიტყვები და მის ნაცვლად ლაზთა გაბმულ მეტყველებაში იხმარება თურქული ან თურქულის გზით შემოსული აღმოსავლური წარმომავლობის ლექსემები, რომელიც თანდათან ლაზურის საკუთრებად იქცა. ასეთებია:

ა თ მ ა ჯ ა (თ. atmaca) მიმინო. „ათმაჯა თოლი საი, მაქვალი სქანი გჷი“ – მიმინო თვალყვითელა, კვერცხია შენი კერძი (კარტ., 1972:22).

ა ლ თ უ ნ ი (თ. altin) ოქრო. „ალთუნიქ კოჩი იმხორს, კოჩის ალთუნი ვა აჭკომენ“ – ოქრო კაცს ჭამს, კაცი ოქროს ვერ შეჭამს.

ა რ ზ უ ა ლ ი (არაბ. arzuhal) არზა, თხოვნა, განცხადება. „დოჭაუ არზუალი (ჟღ., 1938:178) – დანერა განცხადება.

ა ჯ ა ბ ა (არაბ. acaba) ნეტავი. „აჯაბა მითის მუთუ ათქვენი“ – ნეტავი ვინმე რამეს იტყვის?!

ბ უ ზ ი (თ. buz) ყინვა. „გალე ბუზი ქენ“ – გარეთ არი ყინვა.

ბ უ ლ უ თ ი (თ. bulut) ღრუბელი. „ცას ქებთენ ბულუთი“... (კარტ., 197:212) ცაზე ამოსულა ღრუბელი.

ბ უ ძ უ ღ ი (თ. büyüĝ) უღვაში. „ბუძული ქანიშქვეენ“ – უღვაში მოუშვია.

ბ უ რ ე ღ ი (თ. börek) ღვეზელი. „ბეეფე ოკოხთეს დო ბურელი იქიფან“ – ბავშვები შეიკრიბნენ და ღვეზელს აკეთებენ (ასათ., 1974:44).

გ ე მ ი ჯ ი (თ. gemici) მეზღვაური. „გემიჯი გავა დო არმას ეფთარე“ (ჟღ., 1938:167) მეზღვაური.

გ ე ჯ ე ლ უ ღ ი (თ. gecelik) საღამური, პერანგი. „ეუბნება ახლა პერანგი არა მაქესო“ (ასათ., 1974:106).

გ ძ უ ლ ი (სპ. güll) ვარდი. „გძული მენილუფტაში დაძი ვა მეგაციგას“ – ვარდის მოწყვეტისას ეკალი არ შეგერჭოს.

გ ძ უ მ ი შ ი (თ. gümüş) ვერცხლი. „გძუმიში ტეფსი, დოლოხე ალთუნიში მამული დო დადული იქთენ“ (კარტ., 1972:77) – ვერცხლის ხონჩა, შიგნით ოქროს მამალი და დედალი ბრუნავს.

გ ძ უ ნ ა ხ ი (სპ. günah) ცოდვა. „სო იღარე ჩქიმი გძუნახი?“ (ჟღ., 1938:182) – სად წაიღებ ჩემს ცოდვას?

დ ე კ ი კ ე (არაბ. dakika) წუთი. „ოხორჯას არ დეკიკე მოსვაჯინუ ვა უღუნ“ – ქალს ერთი წუთი მოსვენება არა აქვს.

დ ე რ ს ი (არაბ. ders) გაკვეთილი. „კაი დერსი ქომეჩუ“ – კარგი გაკვეთილი ჩაუტარა.

დ ო ლ რ უ (თ. doĝru) მართალი. „კაი კოჩიქ დოლურ ნენა თქვასი-ნონ“ – კარგმა ადამიანმა მართალი სიტყვა უნდა თქვას.

დ უ მ ა ნ ი (თ. duman) ნისლი, კვამლი. „ხოლოთი ქოგოლადუ რაკანეფეს დუმანი“ (ყიფშ., 1938:91) – ისევ ჩამონვა გორაკებზე ნისლი.

ე ს ბ ე რ ი (სპ. hesber) ზეპირად. „ბეეს მთელი შეი ესბერი უჩქიტუ“ – ბავშვმა ყველაფერი ზეპირად იცოდა.

ე ტ რ ა ფ ი (არაბ. etraf) ირგვლივ. „ოხოიში ეტრაფის მთელი ფუქიეფე უღუტუ რგეი“ – სახლის ირგვლივ სულ ყვავილები ჰქონდა დარგული.

ე ქ ვ ა ლ ა (თ. eyvallah) მადლობა. „ეძვალა ოთქუში ვახ-
თი ვა მაყუ“ – მადლობის სათქმელი დრო არ დამრჩა.

ვ ა თ ა ნ ი (არაბ. vatan) სამშობლო. „მთელის მუში ვათა-
ნი უნონ“ – ყველას მისი სამშობლო უნდა.

ვ ა ხ თ ი (არაბ. vahti) დრო, ჟამი. „ვახთი მუში მოხთაში,
მთელი შეი ქოდიგურს“ – დრო როცა მოვა, ყველაფერს ისწავ-
ლის.

ვ ე ს ი ე თ ი (არაბ. vesyet) ანდერძი. „ქადობგორაქა, ვე-
სიეთი დოპაქა“ – იმას შევირთავო, ანდერძს შევასრულებო
(ასათ., 1974:101).

ზ ა ვ ა ლ ი (თ. zavalli) საცოდავი. „ზავალი ცხენი! საჩმა
ყუჯიკალა მატერეტუ“ (ჩიქ., 1929:91) – საცოდავი ცხენი! ტყვია
ყურთან მოხვედროდა.

ზ ა ნ ა ა თ ი (არაბ. zanaat) ხელობა. „ზანაათი სქანი მუ
ქენ“ (მარი., 1910:83) – რა არის შენი ხელობა?

ზ ე ნ გ ი ნ ი (თ. zengin) მდიდარი. „ზენგინიში ქესე გუინ-
ნკეტაშა, ძუკარას შუი ქქუხთებსქა“ (კარტ., 1972:227) – მდიდ-
რის ქისის გახსნამდე, ღარიბს სული ამოხდებო.

ზ ე ნ ჯ ი ლ ი || ზ ე ნ ჯ ი რ ი (სპ. zincir) ჯაჭვი. „ზენჯირი
ქოგძუდვანა, ხოლო მეჭკოლომს“ (ჟლ., 1938:170) – ჯაჭვით რომ
დააბა, მაინც აინყვეტს.

ზ ი ნ დ ა ნ ი (სპ. zindan) ბნელეთი, ციხე. „სქანი ჭკულებ
დულქა ჩქიმი ზინდანი“ (ჩიქ., 1938:151) – შენს შემდეგ ჩემი საქ-
მე ბნელეთი.

თ ე მ ბ ე ლ ი (თ. tembel) ზარმაცი. „ქიმოლი დიდო თემბე-
ლი ტეენ“ (ჩიქ. 1929:36) – ქმარი ძალიან ზარმაცი ყოფილა.

თ ო ფ ა ლ ი (თ. topal) კოჭლი. „არ ფათიშაის თოფალი ბი-
ჭი უყოუნტეენ“ – ერთ ხელმწიფეს კოჭლი ბიჭი ყავდა.

ი ო ნ ი (არაბ. izni) ნებართვა. „აზინეი ბეეფეს იზნი მეჩა-
ნა, დუნქა გძოქთაფან“ – ეხლანდელ ბავშვებს ნება თუ მიეცი,
ქვეყანას დაანგრევენ.

კ ი შ ი (თ. kiş) ზამთარი. „მთვირიქ, ბერეჩქიმი, კიშიშენი
ლეტას ქოლანი უჭაფს“ (ჩიქ. 1929:104) – თოვლი, შვილო ჩემო,
ზამთრისთვის დედამინას საბანს უკერავს.

კ უ რ შ უ მ ი (თ. kurşum) ტყვია. „გუი ძარალი მიღუნ, კურშუმი მოტალი“ (კარტ., 1972:205) – გული ტყვიით დაჭრილი მაქვს.

კ უ ს უ რ ი (არაბ. kusur) ნაკლი. „კუსუის ვა გემინკედა, ბერე ჩქიმი!“ – ნაკლზე არ დამიხედო, შვილო ჩემო!

მ ე ძ ვ ე (სპ. meyva) ხილი. „მა დიდო მეძვა კაი მომწონს“ (მარი., 1910:22) – მე ბევრი ხილი მომწონს.

მ ე ქ თ უ ბ ი (თ. mektup) წერილი. „ფათიშაიქ მექტუბი მუჭაელენ“ – ხელმწიფეს წერილი მოუწერია (ასათ., 1974:153).

ო ზ ი (თ. oz) საკუთარი. „ოზი მუში კულანითი უყოუნტუ“ – თავისი საკუთარი გოგოც ყოლია (ასათ., 1974: 105).

რ ა ხ ა ტ ი (არაბ. rahat) სიმშვიდე, სიმყუდროვე. „არ ძეის რახატი ქოდოხედი“ – ერთ ადგილას მშვიდად დაჯექი.

ს ე ვ გ ძ უ ლ ი (თ. sevgili) საყვარელი, ძვირფასი. „სევგძული ოსმანი! სქანი მექტუბი დოვიკითხით“ (ჩიქ., 1929:48) – ძვირფასო ოსმან! შენი წერილი წავიკითხეთ.

ს ე რ ს ი (თ. sesi) ხმა. „ბაბამუშიში სერსი ოგნაფს“ (კარტ., 1972:201) – მამამისის ხმა ესმის.

ქ ი თ ა ბ ი (არაბ. kitab) წიგნი. „ლაზუი ქითაბი გიძიუნი?“ – ლაზური წიგნი გინახავს? (ასათ., 1974:100)

ქ ძ ო ი (არაბ. köy) სოფელი. „ქძოის არ ფათიშაი ტეენ“ (კარტ., 1972:22) – სოფელში ერთი მეფე ყოფილა.

შ ე ი თ ა ნ ი (არაბ. şeytan) ეშმაკი. „შეითანის გური ქო-მუხთუ“ (ჩიქ., 1938:49) – ეშმაკი გაბრაზდა.

შ ე ე რ ი (სპ. şehir) ქალაქი. „ანინეი ქენიეთმეფეს შეერი უნონან, ქძოი მითის ვა უნონ“ – ეხლანდელ ახალგაზრდებს ქალაქი უნდათ, სოფელი ვინმეს არ უნდა.

ჩ ე თ ი ნ ი (თ. çetin) ძნელი. „ჩეთინი ტუ, ანი ოხომანონუ“ (ჟღ., 1938:164) – ძნელი იყო, ეხლა გავიგე.

ხ ე ზ მ ე ქ ძ ა ი (თ. hezmekiyar) მოსამსახურე. „არ აღას არ ხეზმექძაი უყოუნტუ“ (ჩიქ., 1938:9) – ერთ ბატონს, ერთი მოსამსახურე ყავდა.

ჰ ე ს ა ბ ი (არაბ. hesap) ანგარიში. „ნანდიდის ჰესაბი დიდო კაი უჩქიტუ“ – ბებომ ანგარიში ძალიან კარგად იცოდა.

ჰ უ ქ უ მ ე თ ი (თ. hukumat) მთავრობა. „ჰელბეთთე ემ ვახთის ჰუქუმეთი აშო ტუ“ (ჩიქ., 1929:48) – ალბათ იმ დროს მთავრობა ასეთი იყო.

ძ ა ზ ი (თ. yaz) ზაფხული. „ძაზი მულუნ, ნოდეფე ივა-სენ“ (ჟღ., 1938:171) – ზაფხული მოდის, ნადებიც ხდება.

ძ ა ს თ უ ლ ი (თ. yastığı) ბალიში. „სანდულის კილა ჩქიმი ძასთულის მეშაძიგას“... (კარტ., 1972:206) – ჩემი სკივრის გასა-ღები ბალიშის ქვეშ იდოს.

ძ ე თ ი მ ი (არაბ. yetim) ობოლი. „ჩქინ სივთე ძეთიმეფე დო ფუკარაში ბეეფე ძებზდიფთ“ (ჩიქ., 1929:82) – ჩვენ პირვე-ლად ოზლებსა და ღარიბთა შვილებს ვღებულობთ.

ძ ო ლ ა ნ ი (თ. yorğan) საბანი. „ძოლანი ოჭუ მუთუ ჩეთი-ნი ვარ ტეენ“ – საბნის შეკერვა არც ისე ძნელი ყოფილა.

ხშირად ლაზური ტერმინების გვერდით გვხვდება აღმო-სავლური წარმომავლობის ლექსემებიც. ისინი პარალელურად იხმარებიან ლაზთა გაბმულ მეტყველებაში და საფრთხეს უქ-მნიან საკუთრივ ლაზურ ტერმინებს.

ა ქ ა რ დ ა შ ი (akardaş – ამხანაგი, მეგობარი) „დუბალუნ აკონარი, აღანიშ აქარდაში“ – საკმარისია ამდენი ახალი მეგო-ბარი; ლაზურში მ ა ნ ე ბ რ ა – ამხანაგი, მეგობარი. „არ კატუ დო არ მკჷაფუ მანებრა დიყვეს“ – ერთი კატა და ერთი ტურა მეგობრები გახდნენ.

გ ე ლ ი ნ ი (gelin – რძალი) „გელინი კაი მოხვადუ“ – რძა-ლი კარგი შეხვდა. ლაზურში ნ ი ს ა – რძალი. „ძა ნდლაშკულე ნისა დიკაუ“ – იმ დღიდან რძალი მორჩა.

თ ი ლ ქ ი (tilki – მელია) „თილქი მენდახტუ“ – მელია წა-ვიდა. ლაზურში მ ე ლ ი – მელია. „მელიქ ჩუმერს“ – მელია ელო-ღება.

ი ნ ა დ ი (inadçı – ჯიუტი) „აკო ინადინა ტი, ვა მიჩქიტუ“ – ასეთი ჯიუტი რომ იყავი, არ ვიცოდი. ლაზურში მ ე კ ი პ ა ი | მ ე კ ი პ ა ა – ჯიუტი. „ოხორჯა მეკიპაა მოგხვადაში, დიდო ჩე-თინი ძენ“ – ქალი როცა ჯიუტი შეგხვდება, ძალიან ძნელია.

კ ა ზ ი (kaz – ბატი) „კაზის საები ბიჭი ქომოხთუ“ – ბატის პატრონი ბიჭი მოვიდა. ლაზურში ლ ო რ ლ ო ნ ჯ ი – ბატი. „ზამა-

ნის ბიბი დო ლორლონჯი დიდო უყოუნტეს“ – ძველად იხვი და ბატი ბევრი ყავდათ.

კ ი ტ მ ი რ ი (kitmir – ძუნნი) „კიტმი კოჩიკალა ოსქედინუ დიდო ჩეთინი ქენ“ – ძუნნ ადამიანთან ცხოვრება ძნელია. ლაზურში ხ ო რ ა ტ ე – ძუნნი. „ხჩინი დიდო ხორატე ტუ“ – დედაბერი ძალიან ძუნნი იყო.

კ ი ს მ ე ტ ი (kismet – ბედი) „კისმეტი მუში ვარ ტუ“ – მისი ბედი არ იყო. ლაზურში ბ ე დ ი. „კულანი ბედიგოჭვეი მუჭო დოსქიდუ“ – გოგონა ბედდამწვარი როგორ დარჩა.

კ ო ნ ქ შ ი (komsu – მეზობელი) „კონქშეფე კაი მიყოუნ“ – მეზობლები კარგი მყავს. ლაზურში მ ა ნ ძ ა გ ე ი, მ ა რ თ ე – მეზობლები. „ოჭკომალე დო ოშუმუში მართეფექ მუმელან“ – საჭმელი და სასმელი მეზობლებს მოაქვთ. „მან მანძაგეიშა მეკაულუ“ – მე მეზობელთან გადავდივარ.

ნ ა ი (nar – ბრონეული) ლაზურში ბ ე რ წ ე უ ლ ი. „ბერნეული ხოფაკელე დო ნოლედისკელე მიგნაფუნ, სარფის ნაი ვუნუმეთ“ – ბრონეული ხოფაში და ნოლედისკენ გამიგონია, სარფში ნაის ვეძახით.

ა ღ უ (aği – სანამლავი) „ლენგეის გეძინ აღუ, ნენა მოთ დოლოგალუ“ – სინზე დევს სანამლავი, ენა რატომ ჩაგივარდა. ლაზურში ღ უ რ ძ უ ლ ი „ღურძულითენ კოჩი დოლუინუ“ – სანამლავით კაცი მოკლა.

ე ვ ლ ა დ ი (evlat – შვილი) „ნანა-ევლადი ვა ოკვანკეს“ – დედა-შვილი ვერ გათიშეს. ლაზურში ს ქ ი რ ი – შვილი. „ე, სქიი ჩქიმი, მუ ფთქვა დო მუ გინვა“ – ე, შვილო ჩემო, რა ვთქვა და რა გითხრა.

თ რ ა ნ გ ი (tanrı – ღმერთი) „ორანგიქ რახატლული მეგჩას“ – ღმერთმა სიმშვიდე მოგცეს. ლაზურში ღ ო რ მ ო თ ი – ღმერთი. „ღორმოთის ვახვამეფ“ – ღმერთს ვეხვეწები...

ხ ე ზ ა ი (hizar – ხერხი) „ხეზაითენ ოხერხუმი ქენ დიშქა“ – ხერხით დასახვევია შეშა. ლაზურში ხ ე რ ხ ი. „ხერხი მოჟადვალეი დალიშა იდუ“ – ხერხი გადადებული წავიდა ტყეში.

ხ ი ს ი მ ი (hisim – ნათესავი) „მთელი ქეიშენ ხისიმეფე ქოკუიბდეს“ – ყველა ადგილიდან ნათესავები შეიკრიბნენ. ლაზურში ნ ო თ ა ს ე – ნათესავი, ნაშიერი. „ნოთასე ჩქიმი ქომოხთუ“ – ნათესავი ჩემი მოვიდა.

ქ ა ლ ა ნ ჩ ი (yalançı – მატყუარა) „ქოდობსქიდი ხვალა ქალანჩი დუნქას“ – დავრჩი მარტო მატყუარა ქვეყანაზე. ლაზურში მ ც უ დ ე ლ ა – მატყუარა. „დიდო მცუდელა კორი ქენ“ – ძალიან მატყუარა კაცია.

ქ ე ნ ი ი ლ ი (yeniyill – ახალი წელი) „ქენილის მთვი მულუნ ბაზიქეე“ – ახალ წელს ზოგჯერ თოვლი მოდის. ლაზურში ა ლ ნ ე ნ ა ნ ა – ახალი წელი. „აღნე წანას კაი გქაეფე ვიქიფტი“ – ახალ წელს კარგ კერძებს ვამზადებდით.

ქ ო ლ უ რ თ ი (yoğürt– მანონი) „მზოლა ქოღურთი დიყვეეტუ“ – ზღვა მანონი გამხდარიყო. ლაზურში მ ე ყ ვ ა ფ ე რ ი – მანონი. „მეყვაფერის მჭკიდი მუხთებს“ – მანონს მჭადი უხდება.

ქ ა ფ ა ლ ი (yapak – მატყლი) „სთველიში ქაფალი კაი ქენ“ – რთველის მატყლი კარგია. ლაზურში მ ო ნ ტ კ ო ი – მატყლი. „კულანის მონტკოიში შილთე დოუჭი“ – გოგოს მატყლის ლები შევუკერე.

ტ ა კ ლ ა (takla – თავდაყირა) „ბეე ტაკლა მუიქთუ“ – ბავშვი თავდაყირა გადაბრუნდა. ლაზურში თ ი კ უ ნ დ ა ლ ე. „თიფლიზიშა იდაში ზოპონი, აქნა მოხთი, ეგერე ვა ზოპონნა სი თიკუნდალე გეხთი“ – თბილისში როცა წახვალ, იტყვი აქ რომ მოხვედი? თუკი აღარა იტყვი, თავდაყირა წახვედი.

ურ თ ი (ortü – გადასაფარებელი, სახურავი) ლაზურში მ ო ყ ა ნ ფ ი ნ ა ლ ე, მ ა ქ უ დ ა ლ ე. „ურთი თურჩე ქენ, ლაზუი მაქუდალე უნუმელან“ – ურთი თურქულია, ლაზურად მაქუდალეს ეძახიან.

ფ ა რ ა (para – ფული) „ფარა დიდო მეჩუ“ – ფული ბევრი მისცა. ლაზურში გ ე ქ ა ე ლ ი – ფული. „ბეეს გეჭაელი ვა მეჩაგინონ“ – ბავშვს ფული არ უნდა მისცე.

ქ ო კ ი (kök– ძირი, ფესვი) „ქმოქის ლეტა კაი გუბლაგინონ“ – ფესვს მიწა კარგად უნდა შემოაყარო. ლაზურში ქ ა პ ი. „ჭკემი ლეტას იბაენ დო ჭაპი ქოდოდუმეს“ – თესლი მიწაში სივდება და ფესვს გამოიღებს.

ვ ა თ ა ნ ი (vatan – სამშობლო) „ვათანი ჩქიმიშა ვიდამინონ“ – ჩემს სამშობლოში უნდა წავიდე. ლაზურში დ ო ბ ა დ ო ნ ა. „დობადონა ჩქიმიშა გოიქთამინონ“ – ჩემს სამშობლოში უნდა დავბრუნდე.

გვხვდება ლაზური აფიქსებით გაფორმებული აღმოსავ-

ლური წარმომავლობის სიტყვები. გ ძ ო ზ ლ უ ღ ო ნ ი – სათვალისანი, თურქ. Gözlük – სათვალე; მ ჩ ა ლ ი შ ა ნ ე – მშრომელი, ი ჩ ა ლ ი შ ე ფ ს – მუშაობს, თურქ. Çalışmak – მუშაობა, შრომა; დ ი ზ ე ნ გ ი ნ უ – გამდიდრდა, თურქ. Zengin – მდიდარი; დ ვ ა დ უ შ მ ა ნ უ – გადაემტერა, სპ. Duşman – მტერი; დ ი კ ი ტ მ ი უ – გაძუნდა, თურქ. Kitmir – ძუნნი; დ ი ს ე რ ს ე მ უ – გასულელდა, არაბ. Sersem – სულელი...

თვალშისაცემია, რომ ლაზურში ზოგიერთი კომპოზიციის კომპონენტად აღმოსავლური წარმომავლობის სახელი გვხვდება.

ბ ო რ ჯ ი გ ე დ ვ ა ლ ე ი (თ. Borç–ვალი + გედვალეი–დადებული) – ვალდადებული. „ბორჯიგედვალეი იდუ ემ დუნძაშა“ – ვალდადებული წავიდა იმ ქვეყნად.

თ ო ლ ი ქ ძ ო რ ი (ლაზ. თოლი–თვალი + თ. Kör–ბრმა) – თვალეზაბრმავებული, ბრმა. „თოლიქძოი კულანი მინდიყონუ ოხოიშა“ – ბრმა გოგო წაიყანა სახლში.

ნ უ ნ კ უ ე ს მ ე ი (ლაზ. ნუკუ–სახე + თ. esmer–შავგრემანი) – შავგრემანსახიანი, შავგრემანი. „ნუკუესმეი ოყოფონი კულანი ქომუყონენ“ – შავგრემანი საყვარელი გოგო მოუყვანია.

ქ ძ ო ქ ი მ ო ნ კ ი მ ე ი (თ. kök–ფესვი + ლაზ. მონკიმეი–ამოგდებული) – ფესვამოგდებული. „ინკრახიში, ქძოქიმონკიმეი მუჭო მემოდგითუ ნეკნას“ – საძულველი, ფესვამოგდებული, როგორ მომადგა კარზე.

გვაქვს ისეთი კომპოზიტებიც, როცა ორივე კომპონენტი აღმოსავლური წარმომავლობის სიტყვებია: ქენაი-ქძოშე – კუთხე-კუნჭული, დუნძა-მემლექეთი – მსოფლიო-მამული, ძარალ-ფარალი – დაჭრილ-დაფლეთილი...

თურქული კალკები ლაზურში იძლევიან მრავალფეროვან ენობრივ მასალას:

1. კუსუსის ვა გემინკედათ – ნუ დამძრახავთ. „კუსუსის ვა გემინკედა გელინი ჩქიმი“ – ნუ დამძრახავ რძალო ჩემო. უთუოდ კალკია თურქული გამოთქმისა: kusuruma bakmayiniz.

2. ძიცინერი-ძიცინერი – სიცილ-სიცილით. „ფარა ქეზდუშკულე ძიცინერი-ძიცინერი ოხოიშა იგზალუ“ – ფული რომ აიღო, სიცილ-სიცილით წავიდა სახლში (თურქ. güle- güle).

3. ანბაი ქომეჩუ – შეტყობინება გაუგზავნა. „ფადიშაიქ ანბაი ქომეჩუ“ – მეფემ შეტყობინება გაუგზავნა (თურქ. Haber verdi).

4. მუ თქვალა ენ – რა თქმაა. „მეკვათეი ვარ ტუ, მუ თქვალა ენ გირჩინი“ – გადაჭრილი არ იყო რა თქმაა იცი? თურქულის კალკია ne demek.

5. მამცუდალე დუნდა – მატყუარა ქვეყანა თურქული გამოთქმის yalançı dünya–ს კალკია.

6. პარასკე დლა – პარასკევი დღე. „პარასკე დლას ქომოხთით“ – პარასკევ დღეს მოდით. ლაზურში დღის სახელებს რომ „დლა“ სიტყვა აქვს დართული, თურქულის კალკია pazar günü.

7. ლაზურში არ არის გარჩეული „ყიდვა“, „ნაყვანა“, „აღება“ ზმნები და ყველგან გამოიყენება „აღება“ ზმნა. ესეც თურქულის კალკია, რადგანაც თურქულში „აღება“ ზმნას შეძენილი აქვს „ყიდვის“, „შერთვის“ მნიშვნელობა.

თურქული ენის გავლენით, ლაზურში რთული ან შედგენილი ზმნების შემადგენელ ნაწილად აღმოსავლური სიტყვები წარბოხს. ასე მაგალითად: „ბედუა მოლოდუ“ – დამწყველა, „ხჩინიქ ბედუა მოლოდუ“ – დედაბერმა დამწყველა; „დუა მოლოდუ“ – დამლოცა, „ბადიქ დუა მოლოდუ“ – ბერიკაცმა დამლოცა; „ინადი ყუ“ – გაჯიუტდა, „ბეექ ინადი ყუ“ – გაჯიუტდა ბავშვი; „თესტიკი ვიქიფ“ – ვამტკიცებ, „მთელი შეი თესტიკი ვიქიფ“ – ყველაფერს ვამტკიცებ; „აფი გოლოდაფს“ – გაპატიებს, „ნანაქ ბეეს აფი ოლოდაფს“ – დედა შვილს აპატიებს...

ლაზურმა თურქულისგან შეითვისა ორიოდე კავშირი: -ქი (=ქართ. რომ); ჰემ (=ქართ. თან); ჰამა (=ქართ. მაგრამ, მაინც)...

„ნანაქ თქუ-ქი“... – დედამ თქვა რომ...

„ჰემ კაი შეეფე გინონ, ჰემ ფარა ოხარჯუ ვა გინონ“ – თან კარგი ნივთები გინდა, თანაც ფულის დახარჯვა არ გინდა.

„კულანი კაი ტუ, ჰამა კოჩეფე მუში“... – გოგო კარგი იყო, მაგრამ მისი ხალხი...

ცნობილია, რომ ლაზეთს ისტორიულად მჭიდრო კულტურული ურთიერთობა ჰქონდა ბერძნულ ეთნიკურ სამყაროსთან, რის შედეგადაც ლაზურში შეინიშნება საკმაო რაოდენობის ბერძნული ნასესხობანი: დულდა – საქმე, „დულდა დიდო მილუნ“

– საქმე ბევრი მაქვს; შილძა – ათასი, „შილია ბორჯი ულუნ“ – ათასი ვალი აქვს; თონი – სკამი, „ეგერე მომწონდუნა, თონი მეფჩაფ ქურქონი“... – თუკი მომწონება, სკამს მივცემ ბენვით დაფარულს...; კორდელა – ბაფთა, „კორდელა გეკიელი, გინძე თომაფემუში“ – ბაფთით შეკრული მისი გრძელი თმები... ორა – დრო, „სერი ემ ღრას თანუნ, მამულიქ დიყიაში“ – ღამე იმ დროს თენდება, მამალი რომ იყივლებს (ვან. თანდ. 1964:157); ოფიდი – ნარბი, „გულინკედი გიძია, მუჭო ოფიდი გილუნ“ – მოიხედე დაგინახო, როგორი ნარბები გაქვს (ვან. თანდ. 1964:160); პაპუნნი – ქალის ფეხსაცმელი, „კაი მსქვა პაპუნნის თელი ღალის ქოდულუ-ლეენ“ – კარგი ღამაში ქოშის ცალი ღელეში ჩავარდნია (ასათ. 1974:106)...

ლაზურში სასიძოს, საქმროს ეძახიან „ნოღამე“-ს: „ნოღამენა მოხთუ, კულანის ონჯლოე აყუ დო დონტკობუ“ – სასიძორომ მოვიდა, გოგონას შერცხვა და დაიმალა... ასევე, დედოფალი, პატარძალი „ნოღამისა“-დ იწოდება. „მელე-მოლე ოკობინკედათ ბაზი, ნოღამისას მოგოლაფანში კაზი“ – გაღმა-გამოღმა შევხედოთ ზოგჯერ ერთმანეთს, როცა დედოფალს გადაგახურავენ თხელ თავსაფარს (ჟღ. 1938:168)

ნო-ე (ნო-ღამ-ე) მიმღეობის მანარმოებელი ღამური კონფიქსია. ვფიქრობთ, ნო-ღამ-ისა სახეცვლილი ფორმა უნდა იყოს კომპოზიციისა ნოღამ+ნისა. [ღამ] ფუძე ბერძნული წარმოშობისაა და ამ ფუძით გვხვდება მთელი რიგი ბერძნული ტერმინებისა, რომელიც მთლიანად ქორწინებას უკავშირდება (Хориков, Малев 1980:205).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბსკიდა – ბათუმის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის დი-ალექტოლოგიური არქივი №20, №25, №36, №53, №61.
2. ასათიანი ირ., ჭანური (ლაზური) ტექსტები, თბ., 1974.
3. ვანილიში მ., თანდილავა ა., ღამეთი, თბ., 1972.
4. კარტოზია გ., ღამური ტექსტები, თბ., 1972.
5. ჟღენტი ს., ჭანური ტექსტები, ტფ., 1938.
6. ყიფშიძე იოს., ჭანური ტექსტები, ტფ., 1939.
7. ჩიქობავა არნ., ჭანური ტექსტები, ტფ., 1929.
8. ჩიქობავა არნ., ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, ტფ., 1936.

9. ჭიჭინაძე ზ., ლაზისტანი, თბ., 1927.
10. ჯიქია ს., თურქულ-ლაზური ენობრივი ურთიერთობიდან, თბილისის სუ შრომები, ტ. №108, 1964.
11. Турецко-Русский Словарь, М., 1977.
12. Хориков И. Г., Малев М. Г., Новогреческо-Русский Словарь М., 1980.

Tsiala Narakidze

Foreign Language Layers in Laz Dialect

Summary

Foreign language elements have a certain place in Laz vocabulary. Laz dialect were impacted at first by Greek and then Turkish languages. Many words from Greek and of the East origin are now possession of Laz vocabulary. Such as: dulya – business, shilya – thousand, kordela – ribbon, yazi – summer, kishi – winter, kyoi – village...

ნანული ნოლიდელი

პედიატრიასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ტრადიცია და ლექსიკა აჭარაში

ხალხური მედიცინის ლექსიკური მასალების ძიებამ აჭარაში ხალხის მეხსიერებაში დაუნჯებული მრავალი წეს-ჩვეულება და შესანიშნავი სიტყვიერი ნიმუშები წარმოაჩინა. მის თვალსაჩინო მაგალითად გამოდგება მედიცინის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დარგის - პედიატრიის დიალექტური ლექსიკაც.

როგორც მკურნალობის ხალხური ლექსიკიდან ჩანს, ბავშვები დიდი მზრუნველობით იყვნენ და არიან გარემოსილნი. ახალდაბადებულ ბავშვს უნინ პირველად ახლობელი ადამიანის (დედის, მამის, და-ძმის. . .) პერანგში გაახვევდნენ. იტყოდნენ, „ვის პერანგსაც ჩააცვამ პირველად, მასავით ჯანმრთელი და ბედნიერი იქნებაო“. ადრე, როცა ქალი სახლში მშობიარობდა, ბავშვის ამყვან ბებია ქალს - **ნენეს, ებეს** (თურქ. მეანი) შვიდ დღეს უნდა მოეწყო მშობიარისა და ახალშობილისათვის. ბავშვს თავდაპირველად **ხოჩინში** (მდრ.საბა, ხოჭიჭი) აწვენდნენ. **ხოჩინი** ხის (უმეტესად, ბლის) გამხმარი ქერქისგან კეთდებოდა. იგი ვარცლივითაა ამოღრმავებული და **საგებში** შეხვეული პანია მოხერხებულად თავსდება შიგ.

დაბადებიდან რამდენიმე დღის შემდეგ ბავშვს უკვე აკვანში ჩაანვენდნენ. ბავშვი აკვანში გადაჰყავდათ ხუთშაბათს ან ხუთშაბათის გასვლის შემდეგ, აუცილებლად სავსე, მაგარ მთვარეზე - ბავშვი მთვარესავით მაგარი და თან ჯანმრთელი იქნებაო.

ნენეს//ებეს, რომელიც ქალს და ბავშვს უვლის, აჩუქებენ ტანსაცმელს, ფულს. უნინ აძლევდნენ ერთ **ყალიბ საპონსაც**.

ახალშობილთან შემსვლელმა „ცეცხლზე უნდა მეიაროს, რომ რამე არ მიყვეს ბაღანასთან“. აკვნის ქვეშ იცოდნენ ცოცხისა და დანის დადებაც, „თვალი არ წაკრასო“. აკვანზე **თვალის მძივს, სათვალის, ჩანჩხურას** შეუბამენ, - „თვალმკვეთარის თვალი მასზე გადავა და **ბაღვს//ბაღანას** თვალი არ ეცემას“.

ტერმინ თვალისცემის სინონიმებია: **თვალის წაკვრა, გა-ზაკვა** (მდრ. მაგ., საბა, ზაკუა, ზაკვა - მზაკვრობა, თვალთმაქცობა, ცბიერება), **თვალყვა**.

თვალისცემას მრავალი დაავადების მიზეზად თვლიდნენ. როცა პატარა ჭირვეულობდა ან შეუძლოდ იყო, პირველყოვლისა, ნათვალევის ლოცვას უკითხავდნენ. მისი ერთ-ერთი ვარიანტი ასეთია:

სახელითა ღვთითა, მამითა, ძითა, სულითა წმინდითა,
ლოცვა თვალწაკრულისა.
ზეციდან მოზრძანდებიან სამი ანგელოზები ღვთისანი,
ზეთა ეწერა სამი სიტყვანი ღვთისანი,
ხოლო ბაბილოსანი, ქვეშ გველი იწვა,
ერთი თვალი ედგა წყლისანი და მეორე ცეცხლისანი.
გასკდა წყალი, გადიერო ცეცხლს,
დეიფსო ცეცხლი, დაშრა წყალი.
რავაც იგი დეიფსო და დაშრა,
ისემც თვალყამსა ვაი და ვუი, ქვაი და რკუი,
გულთან ლახვარი, თვალთან ნაცარი,
დიემართა გადუცდელი პაპასკირი,
დაჰკრა თავი ქვაზე, ენა გველის ფხასაზე,
მუცელი სამართებელზე.

მე ვარ მლოცავი, ღმერთი მარგებელი (ამ ლოცვას, საჭიროებისამებრ, უკითხავდნენ მოზრდილებსა და, საერთოდ, ყველა სულიერს).

ხალხის შეხედულებით, ბავშვი შეიძლება დაავადოს **უჟმური-მაც**. ამ შემთხვევაში ამბობენ: **-უჟმური აყვა, დაუჟმილიაო**. უჟმური აჭარაში ავსულად და მისგან შეყრილ ავადმყოფობად წარმოედგინათ.

უჟმური თუ აყვა ბავშვს, ბავშვი თუ **უჟმურიანი უნდომია** (ავადმყოფი), მცენარეთა აბაზანებით და მათი დანანვაფი ბოლის შეხრჩოლებით (შებოლება) უმკურნალებენ, თან აუცილებლად შეულოცავენ. მაგ.:

სახელითა ღვთითა, მამითა, ძითა, სულითა წმინდითა,
ლოცვა უჟმურის, თვალუჩინარის.
უჟმურო, უჟმურო, გამოდი, გამიეშორე, შორ წადი,
სადაც არ იყურებოდეს ძალლის ყეფა, კაცის უპუი,
მამლის ყივილი.
იქ გასუმენ, იქ გაჭუმენ, იქ გაპატივებენ.
გამოდი უჟმურო, გამიეშორე,

თვარა აგჭრი ანითა, მანითა, შავტარიანი დანითა,
გრძელტარიანი წალდითა.
გაგიტან ცხრა მტას იქით, ჩაგრი რვალის ქოთანში,
გადულებ და გაქაფქაფებ,
გაგადენ წყალსავეთ, გაგაქროლებ ქარსავეთ.

ნათვალევისა და უჟმურის მსგავსად ხალხში ძალიან იყო გავრცელებული შეშინებულის მკურნალობა ბალახეულითა და შელოცვით. ამ შელოცვას ბავშვებში იყენებდნენ უცაბედი ნერვიული აღგზნების, გაჟინებული ტირილის, უძილობის და სხვა ნერვიული მოშლილობის დროს. ასევე, იყენებდნენ მას მოზრდილებშიც.

შეშინებას **დახელვას**, **დაზაფვრას** ეძახიან. **დახელილს** (მდრ. აბულ., ხელი – გიჟი; გახელემა – გაჯავრება, გაბრაზება), **დაზაფერულს** (მდრ. საბა, ზაფრა – მწითური ნალღველი) შეულოცავდნენ. შელოცვის ერთი ვარიანტი ასეთია:

აშინა, მაშინა, გულო, რამ შეგაშინა,
გულო, არაფერია, სულო, არაფერია,
გულო მოდი გულთანა;
სულო, მოდი სულთანა,
აჯავ, მოდი აჯასთანა;
ცნებავ, მოდი ცნებასთან,
ძარღვო, მოდი ძარღვთანა;
სისხლო, მოდი სისხლთანა.
უშველე და ულხინე;
შეშინებავ, გარ გამოდი.
მამალი ჟდა ზე ბუდესა,
დედალი ჟდა ზე ბუდესა,
უშველე და ულხინე, შეშინებავ, გარ გამოდი.

ულოცავდნენ შვიდჯერ. ყველა შელოცვისას გულზე სამჯერ დაადებდნენ ხელს. შელოცვასთან ერთად დაალევიებდნენ წყალში გახსნილ **ზაფრანის** ნაყენს.

პანია ბავშვებს ხშირად ანუხებთ მუცლის ტკივილი. ამ დაავადებას ზოგან **თათრახანს** ეძახიან. საქართველოში თათრახანი მამაკაცის სახელადაცაა ცნობილი. იგი მიღებული უნდა იყოს სიტყვიდან **თათრახანი**. ეს დაავადება მოვლითი, შეტევი-თი ტკივილებით ხასიათდება. ბავშვი ამ დროს **სანტალეებს**

(მდრ. შაბა, სანტალა – მნუთხე, მეტად მლაშე), **სამარტალებს, ინმასნება** (ნ.აბულ., წმასნა – თხზვა, ხლართვა) - იგრიხება. მკურნალობენ ბალახებით, დათვის ნალველით, **ბარუთიანი** (დენთიანი) წყლით, **ცეცხლის გულით** (საცეცხლურიდან ამოიღებენ ცოტა ცხელ მინას ან აიღებენ ნაკვერჩხალს, დაასხამენ წყალს და მიღებულ სითხეს ბავშვს დააღვინებენ).

ბავშვებს ხშირად ანუხებთ **სამარტვილო, საყმანვილო**. იგი ბავშვთა ტუბერკულოზის გამოვლენის ერთ-ერთი ფორმა ან კალციუმის ნაკლებობით გამოწვეული დაავადებაა. „პანა ბალანამ გაჟინებული ტირილი თუ იცის, **სამარტვილო პნკნისო**” – იტყვიან.

მარტვილი ძველ ქართულში მონამეს აღნიშნავს, სამარტვილე კი მარტვილთა სახელობის ან აღსრულების ადგილია ნაგებობით (ნ.აბულაძე, საბა). სიტყვამ, როგორც ჩანს, თანდათან დიალექტებში მოიკიდა ფეხი. საბასთან უკვე მითითებულია, რომ „მარტვილს მესხნი ყრმას უწოდებენ”. ასევეა აჭარულშიც. თვითონ სიტყვა **მარტვილი** აქ ბავშვის, ყმანვილის მნიშვნელობით შელოცვებში შემორჩა. იგი, ასევე, დაცულია სიტყვაში **სამარტვილო**, რომელიც სემანტიკით საყმანვილო დაავადების სახელს დაუკავშირდა. ამ შემთხვევაში სიტყვის გადატანითი მნიშვნელობით გამოყენება უდაოა. ეს დაავადება ხანგრძლივად მიმდინარეობს და აწვავს, აწამებს ბავშვებს. სხვა დაავადებათა მსგავსად, სამარტვილოსაც ულოცავენ:

სახელითა ღვთითა, მამითა, ძითა, სულითა წმინდითა,
ლოცვა სამარტვილოსი.

- სამარტვილო, სამარტვილო, სა მიხვალ?
- მარტვილთან სისხლის სასმელად, ხორცის საჭმელად, ფერვანის ასაკრეფლად.
- რა არი მისი წამალი?
- სელის ზეთი, ღორის ქონი, ქათმის დუმა,
ლილა-ქარვანა, მარიამხელა, ძენნისა ჩხირი,
უი, რა ვთქვი, ჩემი თავისა ჭირი ...

სამარტვილო თუ გართულდა, როგორც ამბობენ, - „თუ მოერია ბავშვს”, **მატავრად** გადაიქცევა. მატავრიან ბავშვს **ფუთხოებს, ფუთხუჯებს** (მდრ. შაბა, ფუთხი – მშრალი სიქაჩლე) აყრის. **მატავრა** ქუნთრუშაა. მას ასევე ეძახიან **ყელმოსნრო-**

ბილს, უსახელოს, პილწ ქარს. ყელმოსწრობილი კრუპისა და დიფტერიის სახესხვაობებია და ასეთი ავადმყოფი ბავშვი ძველად, უმეტესად, განწირული იყო.

პილწი ძველ ქართულში უწმინდურს აღნიშნავს და სიტყვა **ქართან** ერთად კარგად ახასიათებს ამ დაავადებას. ძველ სამედიცინო ლიტერატურაში (და ხალხურ მედიცინაშიც) მრავალი დაავადების სახელს ახლავს თან ცნება **ქარი** (ნ.აბულაძე): **თია-ქარი, ფერდის ქარი, წითელი ქარი** ... ლ.კოტეტიშვილის მოსაზრებით, ქართული მსოფმხედველობა ამ ცნებით გამოხატავს ორი საწყისის, ორი მამოძრავებელი ძალის არსებობას და მიაჩნია, რომ ამ ძალების ურთიერთჰარმონიის მოშლა იწვევს ავადმყოფობასა და სიკვდილს.

სიტყვა **უსახელო** აჭარულში, ისევე, როგორც ბევრგან საქართველოს სხვა კუთხეებშიც, გამოიყენება ტაბუირებული საგნის ან მოვლენის აღსანიშნავად. ამ შემთხვევაშიც, ხალხურად რომ ვთქვათ, „ავადმყოფობამ რომ გზა არ ისწავლს“, ავადმყოფობით დაშინებულნი მის სახელს (**მატავრას**) არ ახსენებენ და პირობითად **უსახელოს** უწოდებენ.

ბავშვები ავადდებიან **რაქიტით**, რომელსაც აჭარაში **გოყოს** ეძახიან. იგი გვხვდება ფონეტიკურად სახენაცვალი **გოჯო, გოჯა, გვეჯო** ფორმებითაც (ნ.ჯ.ნოლაიდელი). **გოყოს** მკურნალობენ მცენარეთა აბაზანებით. ასრულებენ სხვადასხვა წესს და ულოცავენ კიდევ:

სახელითა ღვთითა, მამითა, ძითა, სულითა წმინდითა,
ლოცვა გოყოისა.

გოყოვ, გოყოველავ, ღანკავ, ღანკიველავ,
არხალაკო, მარხალაკო, პანაი (სახელი) ფათარაკო.
ალი მონადირობდა, მელი მოლას ცდილობდა,
ის რომ ჭამდა რკინასა, როგორ ხრავდა ქვიშასა,
დამბადებელმა გუუნყრა, გეიპარა გოყო დილასა.

გოყოს მკურნალობის ერთ-ერთი წესი ასე სრულდებოდა: რაქიტისანი ბავშვის თავს ზევით ერთი ვინმე დაიჭერს წყლიან ჭურჭელს. ჭურჭლის თავზე მაკრატლით დაიჭერენ კვირის-თავს. კვირისთავის ხვრელში ჩაასხამენ გამდნარ სანთელს. სანთელი ჩაელვენტება წყლიან ჭურჭელში. სანთლის ნალვენთი წყალში გაცივდება და გამოსახულებას მიიღებს. დააკვირდები-

ან, დაახლოებით რა გამოსახულებაც გამოჩნდება, „ბავშვი მისი მიზეზით იქნება ავად. თვალი აქ, გოჯა აქ, დეინახავ. ამას სამჯერ რომ გააკეთებენ, რაითაცაა ავად, რომ გამოჩნდება სანთელში, იგი უნდა იშონო: თევზი, ცხოველი ... რაცხაის ხორცი. იმაზე ფეხი უნდა დაადგმო ბალანას სამჯერ, მერე გზაჯვარედინზე ჩაფლა და იმაზეც სამჯერ ფეხი დაადგმო”.

ყმანვილობის ასაკში ბავშვები ხშირად ავადდებიან სხვადასხვა ინფექციური სნეულებით, როგორცაა: **წითელა, წითურა, ყბაყურა, ყივანახველა, ჩუტყვავილა.**

ყბაყურას (ყბისა და ყურის შემაერთებელი ჯირკვლის ანთება) აჭარაში იცნობენ სხვა სახელებითაც: **ყაყვირა** და **ლაბუჯა** (შდრ. ლაზ. ღვაბურჩა).

წითელას, წითურას, ყივანახველას, ჩუტყვაველას ხალხი **ბატონებსაც** უწოდებს. **წითელბატონები, ყვავილბატონები, ხვალბატონები, წყალბატონები.** ბატონებს **მოსახადსაც** ეძახიან. ბატონები თუ დაემართა ბავშვს, ამბობენ, - **ბატონები შეხვდა** ან **დაუბრძანდაო.**

ბატონებიან ავადმყოფს ძალიან უფრთხილდებიან, ეფერებიან, ცდილობენ არ გააჯავრონ, არ გააღიზიანონ, განსაკუთრებით უფრთხილდებიან წითელაშეყრილ ბავშვებს. ხალხის თქმით: „წითელა თუ გააკუჭე (გააბრაზე), შენს მტერს შეხდეს წმინდა გზაში. ზოგს თვალს უფსებს, ზოგს – ყურს; შექცევა, შებრუნება იცის! თუ შეაქცია, იტყვიან, „წითელამ შეანყინაო!”.

ყივანახველა თუ დაემართა ბავშვს, ამბობენ, „ხველამ დეიკავაო”. ეს დაავადება აჭარაში ცნობილია სახელებით: **ხველბატონები, კოკოცა, კონინა, კოკინა.** იგი ორმოც დღეს მიმდინარეობს, „ზოგი იეფად (ადვილად) იხდის, ზოგი – ძნელად”. ორი კვირის შემდეგ გაჟინებულ ხველას ყვილის მაგვარი ხმა მოსდევს. მაშინ ამბობენ, - ამოაყივლაო. კონინიან ბავშვს ნიგვზის ფესვებში გააძვრენენ ან ნიგვზის სკივრში ჩაანვენენ. სიტყვა **კონინი (კოკინა, კოკოცა)** ზანიზმია აჭარულში.

ჩუტყვავილა, გარდა **წყალბატონებისა,** აჭარაში ცნობილია სახელებით: **წყალა, ყვავილწყალა, შრატა, ჩლატა, ჩლარტა.** ყველა ეს სახელი სითხეს, წყალს, შრატს უკავშირდება. მას მართლაც ახასიათებს სითხიანი გამონაყარი. გარეგნული ნიშნებით იგი ჩამოჰგავს საშიშ ინფექციურ დაავადებას, ყვავილს, მაგრამ

შედარებით მსუბუქად მიმდინარეობს და ძალიან იშვიათად მთავრდება ტრაგიკულად. ამიტომაც სახელწოდება **ჩუტყვაკი-ლაც** კარგად ესადაგება მის ბუნებას: **ჩუტი** აღნიშნავს ფუჭეს, ცარიელს, ტყუილს.

საინტერესოა **წითურას** ხალხური სახელწოდება **დიკა**. დიკა საქართველოში ძველთაგანვე ცნობილი საგაზაფხულო ხორბლის ჯიშია. ეს დაავადებაც, როგორც უმეტესად ყველა ბატონები, ძირითადად, გაზაფხულზე იჩენს თავს. ახასიათებს წვრილი, დიკის მარცვალივით უხვი გამონაყარი. „დიკა ბაღვს წვიტად გამოუყარის და ცხრა დღეში გუჟარს“. დიკა ძველად აჭარაშიც მოჰყავდათ. ახლა ეს კულტურა გადაშენებულია. სახელი დიკა კი დაავადების სახელწოდებად დიალექტმა შემოგვინახა.

აჭარაში პედიატრიასთან დაკავშირებული დიდძალი ეთნოლოგიური და ლექსიკური მასალის აქ წარმოდგენილ მცირე ნაწილს დიდი მნიშვნელობა აქვს ქართული ხალხური მედიცინის მდიდარი ტრადიციებისა და ისტორიის შესწავლისათვის. მიუხედავად ხალხური მედიცინისადმი ამ ბოლო დროს გამოჩენილი ყურადღებისა, დღითიდღე მაინც ღარიბდება ის დიდი ემპირული ცოდნა, რაც ხალხში ტრადიციულად იყო შემონახული.

Nanuli Noghaideli

Some of tradition and vocabulary connected with pediatric in Ajara Summary

This article discusses some of tradition connected with pediatric and magic traditional ways, by which were treated children diseases, also is discussed appropriate vocabulary.

თემურ ავალიანი

შეფასებითი კომპონენტი ნატურფაქტების ნომინაციის სისტემაში

(ქართული ხალხური ფიტონიმის მაგალითზე)

მეცნიერულ-ტენიკურმა პროგრესმა დიდი ხანია დასვა დღის წესრიგში ცალკეულ ენათა თვითმყოფადობისა და თავის-თავადობის შენარჩუნებასთან დაკავშირებული პრობლემები, რომლებიც სულ უფრო მეტ სიმწვავეს იძენენ თანამედროვე ყოვლისმომცველი გლობალიზაციის ტენდენციების ფონზე. დღითიდღე ძლიერდება უცხო, ძნელად გასაგები სიტყვების ნიადაგარვიით შემოდინების არასასურველი, მაგრამ სრულიად ბუნებრივი პროცესი, რისი დღის წესრიგიდან მოხსნაც ვერასდროს მოხერხდება და მისკენ სწრაფვა არცაა საჭირო, რადგან ეს მარადიული პრობლემაა. ამ თვალსაზრისით ნიშანდობლივია რუსი ენათმეცნიერის ნ. ზაბინკოვას სიტყვები: „იქმნება პარადოქსული მოვლენა: ცნობილი ბოტანიკოსები ცდილობენ სამამულო ტერმინების მაქსიმალურად დამკვიდრებას, ბოტანიკური ტერმინოლოგია კი საპირისპირო მიმართულებით ვითარდება“ (Забинкова 1966: 389) (აქაც და შემდგომშიც ციტატები უცხო ენაზე მითითებული ლიტერატურიდან ჩემი თარგმნილია. თ. ა.). მაშასადამე, ისეთ დიდ ენასაც კი, როგორიც რუსულია, აწუხებს უცხოენოვანი ლექსიკის შემოტევა, ძნელი წარმოსადეგი არაა, თუ რა მდგომარეობაში აღმოჩნდებიან ე.წ. „პატარა ენები“.

ამ ფონზე ძირეულად შეიცვალა 21-ე საუკუნის ლინგვისტური პარადიგმის განვითარების ძირითადი ვექტორი. წინ წამოინია ენის ანთროპოცენტრულობის იდეა, ანუ ვ. მასლოვას სიტყვებით რომ ვთქვათ, მკვლევართა ინტერესი შემეცნების ობიექტიდან სუბიექტზე გადაირთო: **„შეისწავლება ადამიანი ენაში და ენა ადამიანში“** (Маслова 2001: 6). ისევ დადგა დღის წესრიგში გარე სამყაროს ამა თუ იმ „ენისეული სურათის“ შესახებ ვ. ფონ-ჰუმბოლდტისა და ჰუმბოლდტიანელთა შეხედულებანი და ისინი ახალი ასწლეულის ლინგვისტიკის თეორიულ საფუძვლად იქცა: „21 საუკუნის ლინგვისტიკა აქტიურად ამუშავებს მიმართულებას, რომელიც ენას განიხილავს როგორც არა

უბრალოდ შემეცნებისა და კომუნიკაციისა იარაღს, არამედ როგორც *ერის კულტურულ კოდს.*“ (Маслова 2001: 3). ამასვე აღნიშნავს ცნობილი ქართველი ენათმეცნიერი თ. გამყრელიძეც: *„ენა მარტო ურთიერთობის საშუალება კი არა არის, არამედ მთელი ხალხის მსოფლმხედველობის, მისი კულტურის განუყოფელი ნაწილია. ენა ეროვნული თვითდამკვიდრების საშუალებაა“* (გამყრელიძე 1990: 112). ამ შეხედულებათა თანახმად „ყველა ენა გარკვეული „მსოფლაღქმის“, სამყაროს გარკვეული „ხედვის“ მატარებლად გვევლინება, ანუ იგი არის ხატი გარე თუ შიდა სამყაროს სპეციფიკური – ენის შემქმნელი ერის თვალთახედვის გამომხატველი სეგმენტაციისა“ (ნიშნინიძე 1983: 141). მაშასადამე, „ენა სინამდვილის ფოტოგრაფირება და ასლი არ არის, *ყოველი ენა სხვადასხვაგვარი გადაღებაა სინამდვილისა*“ (რამიშვილი 1978: 109). ნომინაციის დონეზე ეს ნიშნავს ყურადღების გამახვილებას არამარტო ნომინაციის ობიექტზე, არამედ სუბიექტზეც, ე.ი. სიტყვა განიხილება როგორც საგნის (მოვლენის, პროცესის და ა.შ.) სუბიექტისეული „ხედვა“, „საზრისი“. გავიხსენოთ ვ. ფონ-ჰუმბოლდტის სიტყვები: *„სიტყვა არის არა ეკვივალენტი საგნისა, არამედ საზრისია მასზე“* (ციტირებულია ნიგნიდან: რამიშვილი 1978: 161).

სამყაროს სუბიექტისეული „ენობრივი ხედვა“ უშუალოდ აისახება ნომინაციის პროცესზე. იგი ვლინდება სიტყვის „გამჭვირვალე შინაფორმაში“ მოტივირების ნიშნის სახით. ამიტომაც სიტყვის შინაფორმა სრულიად სამართლიანადაა მიჩნეული მისი მნიშვნელობის ერთ-ერთ აქტუალურ ნაციონალურ კომპონენტად (Хомерики 1986: 56; Мечковская 1996: 55), რასთანაც უშუალო კავშირშია ისეთი უაღრესად საინტერესო და აქტუალური პრობლემის წინა პლანზე წამოწევა, როგორცაა გარემომცველი სამყაროს ფრაგმენტთა *ნომინაციის განხილვა კონკრეტული ენისა თუ ენების ეროვნული თვითმყოფადობისა და თავისთავადობის გამოვლინების ასპექტში.*

ამ თვალსაზრისით უაღრესად საინტერესო სურათს იძლევა ბუნებრივი ობიექტების ანუ ე. წ. ნატურფაქტების (მდრ.: არტეფაქტები) სახელწოდებები (ბუნების ლექსიკა), რომელთა დიდი უმრავლესობაც ხალხურია, ე.წ. ხალხური ნომინაციის პროდუქტია და მაქსიმალურად ავლენს „სამყაროს ეთნოენობ-

რივ ხედვას“. სწორედ ამით არის განპირობებული წინამდებარე სტატიის განხილვის ობიექტად ბუნების ლექსიკის ერთ-ერთი თემატური ჯგუფის – **ხალხური ფიტონიმიის** არჩევა, ოღონდაც არა მთლიანი ფიტონიმიისა, არამედ იმ სახელწოდებებისა, რომლებიც მოტივირებულია მცენარისადმი ადამიანის დადებითი ან უარყოფითი დამოკიდებულების საფუძველზე. შესაბამისად, ამ ტიპის სახელწოდებები ახდენენ აღსანიშნი მცენარის არა მხოლოდ სახელდებას, არამედ მის დადებით ან უარყოფით შეფასებასაც. ამის უაღრესად საინტერესო, ორიგინალური და უნიკალური ნიმუშია, მაგალითად, რუსული ფიტონიმი МАТЬ-И-МАЧЕХА, რომელიც მცენარეს შეერქვა როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი შეფასების საფუძველზე: „Тёплая на ощупь, мягкая, словно ласкающая нижняя поверхность листа „МАТЬ“ противопоставляется у этого растения холодной, гладкой и голой верхней стороне „МАЧЕХЕ“ (Головкин 1986: 8).

როგორც მოცემული მაგალითიდან ჩანს, აღსანიშნი მცენარისადმი როგორც ნეგატიური, ისე დადებითი დამოკიდებულების საფუძველია მისთვის დამახასიათებელი ესა თუ ის ნიშან-თვისება, რომელიც **თავისთავად არც კარგია და არც ცუდი**. ასეთად მას აღიქვამს და აფასებს მისი სახელმძღვანელო სუბიექტი, სწორედ მისთვისაა ესა თუ ის მცენარე კარგი ან ცუდი, რასაც აფიქსირებს კიდევ სახელის დარქმევის მომენტში. ხალხური ნომინაციის შემთხვევაში ეს არის არა სპეციალისტი ბოტანიკოსი (ან სპეციალისტთა ჯგუფი), რომელიც მიზანმიმართულად დანვრილებით, სკურპულოზურად შეისწავლის მცენარეს და ისე არქმევს მას სახელს, არამედ ეს არის ეთნომენტალოგის მატარებელი ანონიმური ინდივიდი (გლეხი, მეცხვარე, მონადირე და ა.შ.), ე.წ. „კოლექტიური სუბიექტი“, რომელმაც საკუთარი, ყოფითი, ცხოვრებისეული გამოცდილებისა და შთაბეჭდილების საფუძველზე ოდესღაც დადებითად ან უარყოფითად შეაფასა რა მცენარე, დაარქვა მას ამ შეფასების შემცველი სახელი. ასეთია, მაგალითად, ქართული ხალხური ფიტონიმები: **გიჟანა, ხემყრალი, აფეხი ვაზი, უყმურის ბალახი, ყანის ქლეჩი, თხიფსელა, ძაღლაფსელა, ძაღლყურძენა, ძაღლის ია, დედინაცვლის ენა, კატაყვერა ქლიავი, დათვიფანჩარი, ბოთე ხე, ქოთია ხე, ცუანა სოკო, ტურიპროჭა, იუდას ჯავი, ეშმა-**

კისფება, ტილჭირი, ტკიპა ლობიო, ლენცოფა და სხვ. აშკარაა, რომ ისინი აღსანიშნი მცენარის უარყოფითი მახასიათებლები არიან, და პირიქით, დადებითად აფასებენ აღსანიშნ მცენარეს ფიტონიმიები: **ლამაზა, ზიზილა, მარგალიტა, ყუყუნა, პირლამაზა, საკადრისა, ხასიათა, უხრავი, ულპობელი, სუნელა, დედოფლის კაბა, ანგელოზა, სამეფო ვაშლი, ქრისტეს ცერის დანაბიჯი, ქრისტესბუჭედა, ქრისტესისხლა, ქალბატონები, ხობხისმკერდა, მტრედო, მწყერიო, არწივის ხე** და სხვა.

რა შემთხვევაში არქმევდა ქართველი კაცი მცენარეს მსგავს სახელებს?

რა თქმა უნდა იმ შემთხვევაში, თუ აღსანიშნ მცენარეს ახასიათებდა მკვეთრად გამორჩეული და თვალში საცემი ისეთი უარყოფითი ან დადებითი თვისებები, როგორცაა ერთის მხრივ, შხამიანობა, საკვებად უვარგისობა, ეკლიანობა, სარეველობა, არასასიამოვნო სუნი ან გემო და ა.შ., ან პირიქით, გამორჩეულად კარგი საკვები ღირებულება, სილამაზე, მიმზიდველობა, ვარგისიანობა და სხვა ძვირფასი თვისებები. უაღრესად საინტერესოა ამ თვისებების გამო მცენარისადმი უარყოფითი/დადებითი დამოკიდებულების გადატანითი, მეტაფორული გზით გამოხატვა, რაშიც მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ამა თუ იმ ცხოველისადმი დამოკიდებულების მცენარეზე გადატანასა და შესაბამისად ფიტონიმის სტრუქტურაში ზოონიმების გამოყენებას. საერთოდ, „**ცხოველი – მცენარე**“ მიმართების ამსახველი ფიტონიმების შესახებ უნდა ითქვას, რომ ეს მოდელი შეიძლება გადმოგვცემდეს ან მსგავსებას გარკვეული ნიშან-თვისების (ფორმა, ზომა, ფერი) საფუძველზე, ან კიდევ მოცემულ შემთხვევაში ჩვენთვის საინტერესო მინიშნებებს მცენარის საკვებად ვარგისიანობა-უვარგისობაზე, შხამიანობაზე, სამკურნალო ღირებულებებზე და ა.შ. (Меркулова 1967: 158). ამ შემთხვევაში ადგილი აქვს ნათლად გამოკვეთილ შემდეგ ფაქტორებს:

1. ადამიანისათვის მკვეთრად გამოხატული საზიანო ან უსარგებლო თვისებების მქონე მცენარისათვის სახელის შერჩევასა ქართველი კაცი მიმართავდა ისეთი ცხოველის (ფრინველის, მწერის) სახელს, რომლის მიმართაც ის ასევე ნეგატიურად იყო განწყობილი. ასეა შექმნილი ფიტონიმიები: **ძალღაფსე-**

ლა, *ძალყურძენა, ძალაქინდა, დათვიფანჩარი, ტურიპროჭა, ღორის სოკო, ღორის ბირკა, გველის ია, გველის სურო, გველის მარწყვი, გველის გვიმრა, გუგულის ცრემლები* და სხვ. როგორც სხვა ენების მასალიდან ჩანს, ეს არის არა მხოლოდ ქართული ან ენათა რომელიმე ჯგუფისათვის დამახასიათებელი სპეციფიკა, არამედ უნივერსალური ტენდენცია, რასაც სახელდების პროცესის ბუნებით ხსნიან და ტიპოლოგიური ხასიათის კანონზომიერებათა რიცხვს მიაკუთვნებენ. (Мечковская 2001: 30-31). ეთნოენობრივი ხედვის სპეციფიკა კი ვლინდება შესადარებელი ცხოველის სახელის შერჩევაში, თუმცა აქაც აქვს ადგილი საერთო და უნივერსალურ ტენდენციებს. ასე მაგალითად, ქართულ ხალხურ ფიტონიმიაში გამოკვეთილად თვალში საცემია უკიდურესად უარყოფითი შეფასებით-ემოციური დატვირთვის კონცენტრირება, რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, ზოონიმში „*ძალღი*“. ამითაა განპირობებული ისეთი ქართული გამონათქვამების არსებობა, როგორიცაა „ჩაძალღა“, „ძალღის შვილი“, „ძალღი მიაკვდა საფლაგში“, „ძალღ იყოს თქვენი მკვდრისადა“ და სხვ. ქართულ ხალხურ ფიტონიმიაში ამ პრინციპითაა მოტივირებული *ძალღაფსელა, ძალყურძენა, ძალაქინდა ძალღის ია, ძალღის ენძელა, ძალღათუთა* და უამრავი სხვა.

უნდა ითქვას, რომ ძალღისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება თითქმის უნივერსალურია, რის გამოც ე.წ. „ძალღური“ ფიტონიმები ყველგან უკიდურესად უარყოფითი შეფასებითი დატვირთვის მატარებლები არიან. როგორც გ. ნიბახაშვილი წერს, ეს ცხოველი ადამიანის ერთ-ერთი უერთგულესი მეგობარია უხსოვარი დროიდან, ასე რომ ადამიანი კარგად იცნობს მის უარყოფით თვისებებსაც: ავია, იკბინება, ძალიან ხშირად მყრალია, ყოველთვის არ არის სანდო და ა.შ. (ნიბახაშვილი 2000: 68). ძალღისადმი მკვეთრად გამოკვეთილი უარყოფითი დამოკიდებულება უხსოვარი დროიდან მოდის, ასე მაგალითად, ბერძნულ ენაში „ძალღი“, როგორც სალანძღავი და დამამცირებელი სიტყვა, ჯერ კიდევ ჰომეროსის დროს იყო დაფიქსირებული (Феофраст 1954: 576).

რაც შეეხება დამოკიდებულებას *მგლისადმი* და ე.წ. „*მგლური*“ ფიტონიმების შეფასებით მხარეს, აქ განსხვავებუ-

ლი სურათია. როგორც ბ. გოლოვკინი წერს, „Прозвище „вочье“ относится к несъедобным и ядовитым растениям и родилось когда-то в Саратовской губернии (Головкин 1986: 62). ცხადია, მგელი რუსეთის გაშლილ ტრამალებში ხანგრძლივი ზამთრის პირობებში გაცილებით სახიფათოა ადამიანისთვის და შიშის ზარს სცემს მას, ვიდრე საქართველოში. ჩვენთან ის მთებისა და უღრანი ტყეების ბინადარია და დასახლებულ პუნქტებში იშვიათად თუ გამოჩნდება ხოლმე. ალბათ, ამიტომაც ქართველისათვის სიტყვა „მგელი“ გაცილებით სუსტი უარყოფითი კონოტაციის მატარებელია, ვიდრე რუსეთის, კერძოდ, სარატოვის გუბერნიის მცხოვრებთათვის. ამის დასტურია ქართული გამოთქმები: „მგლისმუხლა“, „ალგეთის მგელი“ და სხვ. როგორც გ. ნიბახაშვილი წერს: „ამ ხასიათის გამოთქმები არის რუსულშიც. თითქოს ეკვივალენტი მოძებნილია, მაგრამ – არა. რუსული „тамбовский волк“, „брянский волк“ ადამიანის შეფასებისას ყოველთვის უარყოფითი შეფერილობისაა. „ალგეთის მგლის ლეკვები“ კი ამ შემთხვევაში შურიმაძიებლობისა და გამირობის აღიარებაა“ (ნიბახაშვილი 2000: 68). ამით შეიძლება აიხსნას ის გარემოებაც, რომ ალ. მაცაშვილის „ბოტანიკურ ლექსიკონში“ სულ რაღაც ოთხი ქართული ე.წ. „მგლური“ ფიტონიმია დაფიქსირებული, მაშინ როცა ანალოგიური ე.წ. „ძალღური“ ფიტონიმების რაოდენობა ორმოცზე მეტია.

თითქმის საყოველთაოა უარყოფითი დამოკიდებულება **ლორის** მიმართაც. ამ თვალსაზრისით ნიშანდობლივია ლენცოფას ლათინური სახელწოდება HYOSKYAMOS (პირდაპირი თარგმანი - „ლორის ცერცვი“), რომლის მოტივაციაშიც ვკითხულობთ, რომ სიტყვა HYOS (ლორი) ბერძნულში ყოველთვის დამამცირებელი მნიშვნელობით გამოიყენებოდა. ცხადია, ამით უნდა აიხსნას ქართული ფიტონიმებიც: **ლორის სოკო**, **ლორის ჩაი**, **ლორის ბირკა**, **ლორიხოკა** და სხვა.

საყოველთაოა აგრეთვე შიში და სიძულვილი **გველის** მიმართაც. ამიტომაც აქვს სიტყვა „გველს“ ქართულში გადატანითი მნიშვნელობა „ბოროტი, გაიძვერა, საზიზღარი ადამიანი“. ასეთია გამონათქვამიც „გველის წინილა“ და სხვ. ასე, რომ ფიტონიმები **გველის მარწყვი**, **გველის ია**, **გველის გვიმრა**, **გველის ხე** და სხვ. უარყოფითი შეფერილობის მატარებელ სახელწოდებ-

ბებად უნდა იქნეს მიჩნეული. ნაკლებად საკამათოა უარყოფითი დამოკიდებულება **თავვის, ბაღლინჯოს, ტკიპას და ტილისადმი**, შესაბამისად, ნაკლებად სავარაუდოა, რომ დადებითი კონოტაციის მატარებელი იყოს ფიტონიმები: **თავვის ნუში, თავვის ცერცველა, თავვნიორა, ბაღლინჯო, ტილჭირი, ტკიპა ლობიო** და სხვ.

ცალკე შეიძლება გამოიყოს ფიტონიმის უარყოფით მახასიათებლად ანთროპონიმის გამოყენება კონკრეტული ადამიანისადმი უარყოფითი დამოკიდებულების მცენარეზე გადატანის საფუძველზე. სავარაუდოდ ამ პრინციპით უნდა იყოს მოტივირებული ქართული დიალექტური ფიტომიმები **ყაზახა** და **დათიას ხე**. ამ დასკვნის გაკეთების საფუძველს შეიძლება გვაძლევდეს პარალელის გავლება ეკლიანი, ყოვლად უსარგებლო და გამოუსადეგარი ბალახის **ბრტყელეკალას** რუსულ სახელწოდებასთან **татарник**, რომლის მოტივაციაშიც ვკითხულობთ: „Мотивировка названия уходит глубокими корнями в те времена, когда с племенами татар были связаны горькие страдания русского народа“ (Никишаева 1974: 59). ანალოგიურად ქართულ ხალხურ ფიტონიმ **ყაზახას** უარყოფით შეფერილობაზე უნდა მიგვანიშნებდეს, ერთის მხრივ, მისი დიალექტური სინონიმები: **ძაღლის ია, გველის ია, გუგულის ცრემლები** და მისივე რუსული ეკვივალენტები: **гадючий лук, мышиный гиацинт**. აშკარაა, ზემოთ ნახსენები რომ **ყაზახაც** უარყოფითი დამოკიდებულების გამომხატველი უნდა იყოს, რაც მე-19 საუკუნეში დამკვიდრებული რუსი „საღდათების“ ანუ „ყაზახებისადმი“ სიძულვილით უნდა იყოს განპირობებული.

რაც შეეხება ლეჩხუმურ ფიტონიმს **დათიას ხე**, მისი სხვა დიალექტური სახელწოდებებია: **ქოთია ხე, ბოთე ხე, მყრალი ხე, გველიხე, ყროლი, მყრალი, მყრალი კოპიტი, მყრალური ჭანდარი**. როგორც ვხედავთ, ყველა მათგანი უარყოფითი მახასიათებელია, რის საფუძველზეც უნდა ვივარაუდოთ, რომ ანალოგიურია ფიტონიმი **დათიას ხეც**. ოდესღაც ლეჩხუმში უნდა ყოფილიყო ვინმე დათია, რომლის მიმართაც დამოკიდებულება უნდა ყოფილიყო უკიდურესად ნეგატიური.

და ბოლოს, კიდევ ერთი ნათელი მაგალითი იმისა, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანია შეფასებითი ფაქტორის როლი მცენარის

სახელწოდების სწორად ახსნისა და მის მიართ სწორი დამოკიდებულების ჩამოყალიბებაში. ჩვენის აზრით, ასეთად შეიძლება ჩაითვალოს საჭმელი სოკოს ქართული სახელწოდება **ხარისფაშვა**. აღნიშნული ფიტონიმ-კომპოზიტის მეორე ნაწილი აშკარად უარყოფითი კონოტაციის მატარებელია, რაც ძალაუვნებურად გადადის მთლიან ფიტონიმზე. ფაშვი (ანუ შიგნეული) და ჩლიქები თუნდაც **ხარისა**, რომლის მიმართაც დამოკიდებულება ყველგან და ყოველთვის უაღრესად დადებითია, „საქონლის ე.წ. უვარგის ნაწილებს წარმოადგენდა“ <http://kuluaruli.wordpress.com/2011/01/18/ხაშის-ისტორია/>. ასე, რომ თითქოს ყველაფერი ცხადი და ნათელი იქნებოდა, რომ არა ერთი მნიშვნელოვანი მომენტი: ხარისფაშვა საჭმელი სოკოს სახელია და არა შხამიანისა, ამიტომ ის უარყოფითი შეფასებითი დატვირთვის მატარებელი არ უნდა იყოს. ვფიქრობთ, ეს მართლაც ასეა, რის დასტურადაც შეიძლება ჩაითვალოს საქართველოში კარგად ცნობილი ქართული წვნიანი კერძი – **ხაში**, რომელიც საქონლის ჩლიქებიდან და ფაშვიდან მზადდება. შევადაროთ ერთმანეთს ხაშიში მოთავსებული ფაშვის ნაჭერი და ხარისფაშვას დანაოჭებული ზედაპირი (იხ. ნახ.1.) და ვფიქრობ, არ გაგვიძნელდება იმის ახსნა, თუ სად უნდა დაკვირვებოდა საქონლის ფაშვს, რატომ უნდა შეედარებინა ის ხსენებული სოკოსთვის მისი დანახვისთანავე, რატომ უნდა შეერჩია მისთვის ეს ორიგინალური სახელი და რატომ უნდა შეემოსა ის დადებითი ემოციურ-შეფასებითი დატვირთვით **ხალხს, რომლის კულტურაშიც არის ხაში**.

ნახ.1

ხარის ფაშვი ხაშიში. სოკო ხარისფაშვა

ამრიგად, შეფასებითი კომპონენტის შემცველი ბუნების ლექსიკა (ამ შემთხვევაში ხალხური ფიტონომია) ნატურფაქტების ეთნოენობრივი ხედვისა და ამ ლექსიკის შემქნელი ხალხის ეთნომენტალობის გამოვლენის ერთ-ერთი უალრესად საინტერესო სფეროა. ის ნამდვილად შეიძლება ჩაითვალოს ჩვენი ერის კულტურულ კოდად და მსოფლმხედველობის, მისი კულტურის განუყოფელი ნაწილად. ამ მიმართულებით კვლევების კიდევ უფრო გააქტიურება, და გაღრმავება, მითუმეტეს აჭარასა და სამხრეთ საქართველოს ისტორიულ ქართულ რეგიონებში, უამრავი უნიკალური და უნივერსალური ტენდენციის გამოვლენის საშუალებას მოგვცემს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. **ავალიანი 2002** - ავალიანი თ. მოტივირებისა და ეკვივალენტობის პრობლემები არამონათესავე ენებში (ქართული და რუსული ფიტონომიის მაგალითზე). თბ. 2002. საკამდ. დის. (ხელნაწ. უფლებით).
2. **ნიშნიანიძე 1983** - ნიშნიანიძე ნ. ენათა „დიფერენციალური ფსიქოლოგიის“ კვლევის ონომასიოლოგიური მეთოდი და მისი განხორციელების ცდა მორფოლოგიაში – ჟურნ.: მაცნე. თბ., 1983, № 3, გვ. 141-156.
3. **რამიშვილი 1978** - რამიშვილი გ. ენის ენერგეტული თეორიის საკითხები. თბ., 1978.
4. **ნიბახაშვილი 2000** - ნიბახაშვილი გ. თარგმანის თეორიისა და პრაქტიკის საკითხები (დამხმარე სახელმძღვანელო). თბ., 2000.
5. **Головкин 1986** - Головкин Б. Н. – О чём говорят названия растений. М., 1986.
6. **Забинкова 1966** - Забинкова Н. Н. – Некоторые вопросы происхождения и правописания русской ботанической терминологии – Ботанический журнал, 1966, № 3, с. 389-395.
7. **Маслова 2001** – Маслова В. А. Лингвокультурология. М., 2001
8. **Меркулова 1967** - Меркулова В. А. Очерки по русской народной номенклатуре растений (травы, грибы, ягоды). М., 1967.
9. **Мечковская 1996** - Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика. М., 1996.
10. **Мечковская 2001** - Мечковская Н. Б. Общее языкознание (Структурная и социальная типология языков). М., 2001.
11. **Никишаева 1974** - Никишаева В. П. Структурно-семантическая

характеристика имён существительных – названий растений в современном русском языке. Куйбышев, 1974. Канд. дисс. (На правах рукописи).

12. **(Феофраст 1954: 576)**. Феофраст – Исследования о растениях (Перевод с греческого). М., 1954.
13. **Хомерики 1986** - Хомерики А. А. – Семантический анализ медицинской терминологии в русском и грузинском языках (К проблеме национального и межнационального в терминологии). Тб., 1986. Канд. дисс. (На правах рукописи).
14. <http://kuliaruli.wordpress.com/2011/01/18/ბაშობ-ბსტორიის/>.

Temur Avaliani

*Evaluative component in natufacts nomination system
Summary*

The article analyzes the nature of vocabulary of evaluative component replacement, namely the one part of Georgian folk phitonym, and there is shown that, it is ethnic vision of natural objects and the creator of the vocabulary of the people of this ethnic mentality detection is one of the most interesting linguistic foundation. It clearly can be considered as nation's cultural code and integral part of people's worldwide and culture.

ჩვენი ავტორები

1. **რამაზ სურმანიძე** – მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი (ბათუმი, საქართველო);
2. **მუსტაფა იაკუთი (გურამ ხიმშიაშვილი)** – სტამბოლის ქართული კულტურის ცენტრი, მუჰაჯირ ქართველთა შთამომავალი (სტამბოლი, თურქეთი);
3. **ოთარ თურმანიძე** – ნიკო ბერძენიშვილის სამეცნიერო – კვლევითი ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი (ბათუმი, საქართველო);
4. **ადრიანა პელეშკო** – მეცნიერებათა კანდიდატი, უკრაინის მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი (კიევი, უკრაინა);
5. **კამენ დონჩევი** – მეცნიერებათა კანდიდატი, ბულგარეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეთნოგრაფიისა და ფოლკლორის ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი (სოფია, ბულგარეთი);
6. **თეა ქათამაძე** – ქუთაისის ცენტრალური არქივის ეროვნული საარქივო ფონდის დოკუმენტების დაცვის უზრუნველყოფის, აღრიცხვისა და სამეცნიერო საცნობარო აპარატის განყოფილების უფროსი (ქუთაისი, საქართველო);
7. **მარია ზახარევიჩი** – ბელორუსიის კულტურის ცენტრი, პედაგოგი (მინსკი, ბელორუსია);
8. **ნატალია ზახარევიჩი** – ბელორუსიის კულტურის ცენტრი, დოქტორანტი (მინსკი, ბელორუსია);
9. **ნანი ფუტკარაძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი (ბათუმი, საქართველო);
10. **ნიკოლაი ცონევი** – ეროვნული და მსოფლიო მეურნეობის უნივერსიტეტის ინფრაქსტრუქტურის ეკონომიკის ფაკულტეტი, უფროსი ასისტენტი (კიევი, უკრაინა);
11. **ოთარ გოგოლიშვილი** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი, ხარიტონ ახვლედიანის მხარეთმცოდნეობითი მუზეუმის დირექტორის მოადგილე (ბათუმი, საქართველო);
12. **რევაზ უზუნაძე** – ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი, ბათუმის სამედიცინო აკადემიის დირექტორი (ბათუმი, საქართველო);
13. **ბადრი გოგუაძე** – მთაწმინდის რაიონის სამხედრო კომისარი (თბილისი, საქართველო);

14. **ფრიდონ ქარდავა** – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუნეებო დანესებულება – საარქივო სამმართველო, მთავარი სპეციალისტი (ბათუმი, საქართველო);
15. **მერაბ მეგრელიშვილი** – აკადემიური დოქტორი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (ბათუმი, საქართველო);
16. **მზია კეკელიშვილი** – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუნეებო დანესებულება – საარქივო სამმართველო, მთავარი სპეციალისტი (ბათუმი, საქართველო);
17. **მაია რურუა** – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუნეებო დანესებულება – საარქივო სამმართველო, განყოფილების უფროსი (ბათუმი, საქართველო);
18. **თინათინ ჯაბადარი** – საქართველოს ეროვნული არქივის უახლესი ისტორიის არქივის უფროსი სპეციალისტი (თბილისი, საქართველო);
19. **ნატო ქიქავა** – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუნეებო დანესებულება – საარქივო სამმართველო, მთავარი სპეციალისტი (ბათუმი, საქართველო);
20. **თამაზ ფუტყარაძე** – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუნეებო დანესებულება – საარქივო სამმართველო, განყოფილების უფროსი; შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი (ბათუმი, საქართველო);
21. **ამირან კახიძე** – ემერიტუსი პროფესორი, არქეოლოგიური მუზეუმის დირექტორი (ბათუმი, საქართველო);
22. **მალხაზ ნაგერვაძე** – არქეოლოგიური მუზეუმის თანამშრომელი (ბათუმი, საქართველო);
23. **შოთა მამულაძე** – გონიო-აფსაროსის მუზეუმ-ნაკრძალის დირექტორი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი (ბათუმი, საქართველო);
24. **ნარგიზ სურმანიძე** – აკადემიური დოქტორი, არქეოლოგიური მუზეუმის თანამშრომელი (ბათუმი, საქართველო);
25. **გურამ ჩხატარაშვილი** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი (ბათუმი, საქართველო);
26. **კახაბერ ქამადაძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი (ბათუმი, საქართველო);
27. **ნათია კალანდაძე** – ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის დირექტორი (ჩოხატაური, საქართველო);

28. **თამილა ლომთათიძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო ცენტრის ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა მიმართულების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი (ბათუმი, საქართველო);
29. **ქეთევან ფუტყარაძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი (ბათუმი, საქართველო);
30. **კახა ფუტყარაძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მაგისტრანტი (ბათუმი, საქართველო);
31. **მალხაზ ჩოხარაძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი (ბათუმი, საქართველო);
32. **დალი ფუტყარაძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი (ბათუმი, საქართველო);
33. **გურამ ჩაგანავა** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი (ბათუმი, საქართველო);
34. **ციალა ნარაკიძე** – ნიკო ბერძენიშვილის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი (ბათუმი, საქართველო);
35. **ნანული ნოლაიძელი** – ნიკო ბერძენიშვილის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი (ბათუმი, საქართველო);
36. **თემურ ავალიანი** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი (ბათუმი, საქართველო).

Our Authors:

1. **Ramaz Surmanidze** – MD, professor (Batumi, Georgia);
2. **Mustafa Yakut (Guram Khimshiashvili)** – Georgian culture center of Istanbul, descendant of Muhajir Georgians (Istanbul, Turkey);
3. **Otar Turmanidze** – research fellow, Niko Berdzenishvili scientific-research institute (Batumi, Georgia);
4. **Adriana Peleshko** – candidate of Sciences, research fellow of history institute of Science Academy of Ukraine (Kiev, Ukraine);
5. **Kamen Donchev** – candidate of Sciences, research fellow of Ethnography and Folklore institute of Science Academy of Bulgaria (Sofia, Bulgaria);
6. **Tea Katamadze** – head of National Archives preservation, registration and scientific-informational department of Central Archives of Kutaisi (Kutaisi, Georgia);
7. **Maria Zakharevich** – teacher, Cultural Center of Belarus (Minsk, Belarus);
8. **Natalia Zakharevich** – PhD student, Cultural Center of Belarus (Minsk, Belarus);
9. **Nani Putkaradze** – PhD of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
10. **Nikolay Tsonev** – senior assistant of Economics of Infrastructures faculty of University of National and World Economy (Kiev, Ukraine);
11. **Otar Gogolishvili** – doctor of historical science, professor of Shota Rustaveli State University, deputy chief of Khariton Akhvlediani local Museum (Batumi, Georgia);
12. **Revaz Uzunadze** – PhD in history, director of medical Academy of Batumi (Batumi, Georgia);
13. **Badri Goguadze** – Military commissioner of Mtatsminda district (Tbilisi, Georgia);
14. **Fridon Kardava** – Sub-department of Ajara Autonomous republic government – Archives Administration, main specialist (Batumi, Georgia);
15. **Merab Megrelishvili** – PhD, Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);

16. **Mzia Kekeishvili** – Sub-department of Ajara Autonomous republic government – Archives Administration, main specialist (Batumi, Georgia);
17. **Maia Rurua** – Sub-department of Ajara Autonomous republic government – Archives Administration, head of department (Batumi, Georgia);
18. **Tinatini Jabadari** – main specialist of contemporary history archives of National Archives of Georgia (Tbilisi, Georgia);
19. **Nato Kikava** – Sub-department of Ajara Autonomous republic government – Archives Administration, main specialist (Batumi, Georgia);
20. **Tamaz Putkaradze** – Sub-department of Ajara Autonomous republic government – Archives Administration, head of department, professor of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
21. **Amiran Kakhidze** – professor, director of Archaeological Museum of Batumi (Batumi, Georgia);
22. **Malkhaz Nagervadze** – employee of Archaeological Museum of Batumi (Batumi, Georgia);
23. **Shota Mamuladze** – director of Gonio-Apsarus Archaeological-Architectural Museum, professor of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
24. **Nargiz Surmanidze** – PhD, employee of Archaeological Museum of Batumi (Batumi, Georgia);
25. **Guram Chkhatarashvili** – PhD student of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
26. **Kakhaber Kamadadze** – PhD student of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
27. **Natia Kalandadze** – director of Niko Berdzenishvili local Museum of Chokhatauri Municipality (Chokhatauri, Georgia);
28. **Tamila Lomtadze** – scientific worker of humanities and social science studies of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
29. **Ketevan Putkaradze** – PhD student of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
30. **Kakha Putkaradze** – graduate student of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
31. **Malkhaz Chokharadze** – professor of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);

32. **Dali Putkaradze** – PhD student of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
33. **Guram Chaganava** – professor of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
34. **Tsiala Narakidze** – research fellow, Niko Berdzenishvili scientific-research institute (Batumi, Georgia);
35. **Nanuli Noghaideli** – research fellow, Niko Berdzenishvili scientific-research institute (Batumi, Georgia);
36. **Temur Avaliani** – professor of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia).

ისტორია

1.	რამაზ სურმანიძე ბათუმის ქალაქისთვის ივანე ანდრონიკაშვილის ოჯახი (ქალიშვილი სალომე).....	3
1.	მუსტაფა იაკუთ (გურამ ხიმშიაშვილი) აჰმეთ ოზჯან მელაშვილი და თურქეთელი ქართველები	13
2.	ოთარ თურმანიძე ბრძოლა ძალაუფლების გადანაწილებისათვის ცენტრსა და რეგიონს შორის 1921-1925 წლებში.....	18
3.	Адриана Пелешко Греческая культура в Северном Причерноморье: от мифологии к реальности.....	32
4.	Камен Дончев, СВЯЗИ МЕЖДУ БОЛГАРСКИМИ И ЮГО-ЗАПАДНЫМИ ГРУЗИНСКИМИ ЗЕМЛЯМИ НА ПРОТЯЖЕНИИ ВЕКОВ.....	46
5.	თეა ქათამაძე ძველი ბათუმის რამდენიმე სახლის ისტორიისათვის.....	55
6.	Мария Захаревич, Наталья Захаревич Ритуал принятия военной присяги	63
7.	ნანი ფუტყარაძე მუჰაჯირი ქართველების ისტორიული მესხიერება.....	78
8.	Николай Георгиев Цонев Новая роль государства в защите национальных интересов через формирование устойчивой безопасности.....	84
9.	ოთარ გოგოლიშვილი ჯანმრთელობის დაცვის განვითარების ისტორიიდან აჭარაში (XIX საუკუნის 80-90-იანი წლები)	92
10.	რევაზ უზუნაძე ბათუმი შუა საუკუნეებში (XII - XV სს.).....	100
11.	ბადრი გოგუაძე, ეკა გოგუაძე ლატვიის ეროვნული გმირის თეოდორ სპადეს საქართველოში მოღვაწეობის ისტორიიდან.....	115

12. ფრიდონ ქარდავა <i>პორტო-ფრანკოს გაუქმების საკითხისათვის ბათუმში</i>	132
13. მერაბ მეგრელიშვილი <i>ქართველი ბოლშევიკები და საქართველოს სახელმწი- ფობრივი დამოუკიდებლობის საკითხი.....</i>	141
14. მზია კეკელიშვილი <i>ალექსანდრე III ბათუმში.....</i>	147
15. მაია რურუა <i>სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოსა (აჭარის) და უკრაინის ურთიერთობები</i>	157
16. თინათინ ჯაბადარ, აჭარის ხელისუფლება და 1937 წლის რეპრესიები	168
17. ნატო ქიქავა <i>საქართველო-უკრაინის ურთიერთობები ოდესის არქივიდან შემოტანილი დოკუმენტების ასლების მიხედვით</i>	180
18. ბადრი გოგუაძე, რევაზ უზნაძე, თამაზ ფუტყარაძე <i>დიდი ბრიტანეთის სამხედრო ნაწილები ბათუმის ოლქში ..</i>	185

არქეოლოგია

1. ამირან კახიძე, მალხაზ ნაგერვაძე <i>ბრინჯაოს მეტალურგიის ნაშთები ჭოროხის აუზიდან (ჭარნალის მურმანეთი)</i>	194
2. შოთა მამულაძე, ნარგიზ სურმანიძე <i>2014 წელს გონიო-აფსაროსის ციხის სამხრეთი კარიბჭისა და აბანოთუბნის მიმდებარე ტერიტორიაზე ნამოებული არქეოლოგიური გათხრების ძირითადი შედეგები</i>	201
3. გურამ ჩხატარაშვილი <i>ახალი ქვის ხანის სამეურნეო იარაღები სამხრეთ- დასავლეთ საქართველოდან</i>	218
4. კახაბერ ქამადაძე <i>გვიანი შუა საუკუნეების იზნიკური კერამიკა გონიო-აფსაროსიდან</i>	223

ეთნოლოგია

1. ნათია კალანდაძე
*ლომის მოყვანისა და დამუშავების ხალხური წესები
ზემო გურიაში*..... 233
2. თამილა ლომთათიძე
*საარსებო გარემოს დაცვის ხალხური ტრადიციები
აჭარაში (ნიადაგდაცვითი საშუალებები)*..... 240
3. ქეთევან ფუტყარაძე
*ოჯახისა და ქორწინების როლი
მომავალი თაობის ზნეობრივი სრულყოფის საქმეში* 248
4. თამაზ ფუტყარაძე, კახა ფუტყარაძე
*ქალთა მეხსიერება რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების
ომისა და ომისშემდგომი მუჰაჯირობის შესახებ* 251
5. მალხაზ ჩოხარაძე
*ლაზური სოფლები თურქეთის შიდა პროვინციებში
(საქარია)*..... 276
6. დალი ფუტყარაძე
*ქალის როლი საოჯახო ყოფაში სამხრეთ-დასავლეთ
საქართველოს მასალების მიხედვით*..... 282

ენათმეცნიერება

1. გურამ ჩაგანავა
ეთნონიმ “ჰალიძონების” ეტიმოლოგიის ცდა..... 290
2. ციალა ნარაკიძე, უცხო ენობრივი დაფენება ლაზურში..... 299
3. ნანული ნოლაიდელი
*პედიატრიასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ტრადიცია
და ლექსიკა აჭარაში*..... 310
4. თემურ ავალიანი
*მეფასებითი კომპონენტი ნატურფაქტების ნომინაციის
სისტემაში*..... 317

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჭავჭავაძის გზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge